Т. CVI. Р. 1911, кн. VI. Рік XX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСІМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. CVI. 1911, VI B. XX Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

Закінчено 31/XII с. с. 1911.

Т. CVI. Р. 1911, кн. VI. Рік XX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

НАУКОВА ЧАСОПИСЬ,

ПРИСВЯЧЕНА ПЕРЕД УСЇМ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІЇ, ФІЛЬОЛЬОҐІЇ Й ЕТНОҐРАФІЇ,

виходить у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG.

WISSENSCHAFTLICHE ZEITSCHRIFT, GEWIDMET VORZUGSWEISE DER UKRAINISCHEN GESCHICHTE, PHILOLOGIE UND ETHNOGRAPHIE,

REDIGIERT VON

MICHAEL HRUŠEVŚKYJ.

B. CVI. 1911, VI B. XX Jahrgang.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка.

Закінчено 31/XII с. с. 1911.

Зміст CVI тому.

1. Зміст тому . . . . с. 3—4
2. Уривок Псалтири XIII—XIVв., подав Ярослав Гординський . . . . с. 5—24
3. Студиї над орґанїзацією львівської Ставропиґії від кінця XVI до половини XVII ст., написав Федір Срібний, I—II . . . . с. 25—40
4. Студиї над українськими народнїми піснями, подає Іван Франко: Стоянка Хмельницького під Білою Церквою і жидівські погроми лїтом 1648 р. . . с. 41—76
5. До житеписи Маркіяна Шашкевича, написав Михайло Тершаковець (докінченне) . . . с. 77—134
6. Про ріжницю між почуваннями осудними і представними, написав Стефан Балей . . . . . с. 135—168
7. Miscellanea: а) Салдатська пісня про Суворова, под. І. Франко; б) До історії видання Ількевичевих приповідок, под. М. Возняк; в) Броніслав Лозіньский (некрольоґ), под. І. Кревецький . . с. 169—191
8. Наукова Хроніка: Новий курс західно-европейської археольоґії, под. М. Залїзняк . . . . . с. 192—199
9. Бібліоґрафія: історія політична і культурна, право, лїтература, житє суспільне і культурне (реєстр ширших обговорень див. с. 239) . . . . с. 200—240
10. Оголошення . . . . с. 241—244

Inhalt des CVI Bandes.

1. Inhalt des Bandes . . . . S. 3—4
2. Fragment eines Psalters aus dem XIII—XIV Jahrh., mitget. von Jaroslav Hordynśkyj . . S. 5—24

3. Studien über die Organisation der Lemberger Stauropigialbrüderschaft vom Ende des XVI bis zur Hälfte des XVII Jahrh., von Theodor Sribnyj, I—II . S. 25—40
4. Studien über die ukrainischen Volkslieder, von Ivan Franko: Chmelnyćkyj's Aufenthalt bei Biła Cerkva und die Judenhetzen im Sommer des J. 1648 . S. 41—76
5. Beiträge zur Biographie des Markian Šaškevyč, von Michael Teršakoveć (Schluss) . . . S. 77—134
6. Über den Unterschied zwischen Urteils- und Vorstellungsgefühlen, von Stephan Balej S. 135—168
7. Miscellanea, von I. Franko, M. Woznjak und I. Krevećkyj . . . . S. 169—191
8. Wissenschaftliche Chronik: Ein neuer Kursus der westeuropäischen Archäologie, von M. Zaliznjak . S. 192—199
9. Bibliographie: politische u. Kulturgeschichte, Recht, Literatur, soziales und kulturelles Leben (Register grösserer Besprechungen s. S. 239) . . . S. 200—240
10. Annoncen . . . . S. 241—244

Уривок Псалтири XIII—XIV в.

Подав Ярослав Гординський.

І. Палеографічні прикмети.

В осени 1908 р. передав менї мій ученик Орест Кузьма невеличкий рукопис формату 8-ки. Не серединї верхньої шкіряної оправи бачимо тільки знак: Ч. 56. Се єрейський Служебник, писаний у XVIII в. Зараз на першій сторонї рукопису стоїть обік повтореня згаданої сиґнатури ще й підпис: Ѳ. Лысякъ(ъ). Текст рукопису — Служба Божа св. Івана Золотоустого із додатком принагідних служеб. Рукопис писаний досить гарно як на XVIII в., але не представляє особливого інтересу. Цїкавий тільки запис, що починаеть ся від осьмого листка, писаний скорописом XVIII в.: Сеи[1]) Слѹжебникъ х[2]) Іωан'на IŻyckego Пароха Chłiwczoskego Писалъся Року 1762 а х'тоби і т. д. — слїдує звичайна формулка заборони відчуженя. Як бачимо з сего запису, о. Йоан Іжицький був під сильним польським впливом, коли мішає руські й латинські букви в письмі. Для характеристики його (коли він писав сей Служебник, а як нї, то кружка сьвящеників, до якого й він належав) треба зазначити, що рукопис починаеть ся латинським словом: ІNТЕNЦІЙ[3]). Се для означеня зверхнього вигляду рукопису, який поза сим лишаємо зовсїм на боцї. Додам ще тільки, що по словам проф. Леонтія Кузьми (якому складаю щиру подяку за передане рукопису) був сей рукопис колись власністю о. Теодора Лисяка з Довжнева коло Белза[4]).

---

[1]) Три значки над и пропускаємо. [2]) Відай латинське х = xiędza.

[3]) Сей рукопис передав д. Гординський до бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка. *І. Ф.*

[4]) Теодор Лисяк, один із наших діячів пятьдесятих років, умер 1900 р. у 83-тьому роцї житя. Але й його отець, міщанин із Угнова (умер 1870 р.), називав ся також Теодор. Пор. Кореспонденция Якова Головацького в лїтах 1850—62. Видав Др. Кирило Студинський. У Львові, 1905 стор. XXIII.

Та важнїйшою показала ся зараз на перший погляд оправа книжки. Була вона дуже прімітивна, зложена з ясно-бронзової мягкої шкіри, загненої по краях. В серединї налїплено сї краї кількома листками паперу, на яких виписано в два стовпцї частини якоїсь церковної книжки XVII в. (здаєть ся Цвітної Тріоди)[1]. По відклеєню сих листків виявило ся, що окладинка виложена ще від шкіри товстим сїрим полотном, загненим подібно як шкіра. До полотна прикріплено три перґамінові листки, які творять предмет отсего досліду. Були вони злїплені в сей спосіб, що входили один у другий, тому й букви з них відбили ся не тільки на полотняній основі, але й на них самих. З другого боку були наклеєні на них частини згаданого рукопису XVII в., які треба було відлїпити змиванєм теплою водою. Та при сьому деякі букви з тих карток лишили свої слїди на перґамінї. Така історія відкритя сеї памятки.

Перґамінових листків заховало ся, як згадано, три. Крім того знайшло ся ще вісїм маленьких перґамінових відривків. Усї три листки частина одного рукопису, як се показує зовсїм певно однакове письмо й однаковий зміст. Що до маленьких шматочків, то шість із них належить також сюди. Один із них порожнїй, а один писаний иншим, мабуть пізнїйшим письмом. Те саме письмо мають ще й два инші відривки. Се показувалоб, що рукопис знищено вже давно, понаписувавши нове між старий текст, хоч із другого боку можливе й те, що між текст вписано пізнїйше меншими буквами якісь поясненя; таких приписків у великих листках зовсїм нема — виємок творить тільки остання сторона, де дописано щось на горі. Більше про сї дописки нема що сказати, бо те, що можна відчитати з них, не дає права до нїяких виводів.

Рукопис писано на добрім, тонкім перґамінї, при відмиваню він не потерпів нїчого. Тепер ще кілька слів про зверхнїй вигляд кождого листка з окрема, упорядкувавши їх усїх на основі змісту.

1-ший листок. Перша сторона починаєть ся словами: с҃то и..., оборот: сл^в^а (?). Листок має 20 cm. довжини. На долинї обтятий він нерівно. На серединї має вріз 4 cm. глибокий, а 1 cm. широкий — витяв його той, що оправляв Служебник. Ширина листка виносить 17 cm. Всї береги досить нерівні. На долинї листок наднищений троха дірочками й вирваним кусничком. Текст на першій сторонї читкий дуже добре, бо папір і верства клию дали змити ся

[1]) Сї листки, яких текст не сходить ся з текстом Цвітної Тріоди, варті особливої уваги задля свойого язика та правопису і будуть опубліковані мною. *І. Ф.*

без труду, а добре чорнило (темної краски із незначним переходом у руде) тільки місцями полиняло дещо. Киноварові (огнисто-червоні) букви виступають також добре, хоч троха гірше, ніж писані чорнилом. Значно гірше заховала ся друга сторона. Наслїдком приклеєня полиняло тут дуже чорнило, а на перґамінї лишили ся великі білі плями. Тому читати букви доволї трудно, бо богато їх виблїдло дуже, а до того инший листок відбив на сїй сторонї ряд своїх букв. Та передовсїм потерпіли киноварні букви, бо на них киновар потріскав і викришив ся. Дещо таки годї відчитати.

2-гий листок. Перша сторона: ихъ не..., оборот: и съхранѭ... Довжина листка: 19·5—20 cm., бо й він відтятий нерівно. Ширина 17—19 cm., отже 2 cm. більша нїж у першому листку. Походить се відси, що листок був очевидно початком „зшитка“, в які згинано в старину перґамін, призначений до писаня. Текс заховав ся досить добре, тільки на першій сторонї вилиняв трохи. Тут іде майже серединою вертикальний стовпик червоних букв, що відбили ся з иншого листка. Край листка почорнїв і знищений троха, наслїдком чого букви відчитати тут не можна.

Сюди належить ще малий відривок, що почитаєть ся: есе..., оборот: си... Він високий на 2·5 cm. До слїдуючої сторони в текстї нічого не бракує, отже довжина цїлого листка мусїла виносити найменше 24 cm. (бо і в серединї між великим листком а шматочком недостає дечого).

3-тий листок. Перша сторона: съмѣрихъ сѧ..., оборот: грѣшьнꙑꙗ... Довжина: 19·5 cm. Ширина 17—19·5 cm. в горі, а в долинї, де частина вирвана: 14·5—15 cm. Се, здаєть ся, конець „зшитка“. Письмо заховане досить добре; на обороті плями, як у першому листку. Тут і чорнило полиняло дещо. Рукопис писаний на лїнїях, зроблених тупим лїнеалом. Такі лїнїйки (заглублені на першій сторонї, випуклі на обороті) йдуть не тільки в шир, але й з гори на долину. Тих останнїх є 4. Перша й остання, се межі, в яких держить ся менше більше письмо, починаючи від киноварних букв. Крім того є ще між ними 2 такі лїнїї віддалені від тамтих коло 7 mm. До чого вони? По правім боцї їх задача ясна: вони мають віддїляти киноварні букви і служити границею, від якої починаєть ся чорне письмо. Що до лїнїї по лївому боцї, то її призначенє неясне; вона потягнена мабуть тільки для сіметрії. Сторінки, де нема титулів, мають по 24 рядки письма (пр. на 2-гім листї). Колиж зважимо, що сюди треба ще додати один із малих відривків, що має 2 рядки, і приймити, що 2 рядки ще випало, то число всїх рядків на колишнїй цїлій сторонї було: 28.

Письмо належить до типу устава. Його почерк зближений дечому (хоч не скрізь) до почерка Христинопільського Апостола XII в.[1]), а дещо також до Київської Псалтирі 1296 р. (по Карському), тільки в нашім рукописї букви не такі видовжені. Букви писані незвичайно старанно й рівно, ставлені просто. Загально висота букв: 3 mm. Писані вони над лїнїєю, і в гору крім ѣ і значків над буквами не виступає нї одна буква. Натомісь у долину перетягнені деякі букви поза лїнїю — про них скажемо низше. Майже всї букви т. зв. малі букви, виємків дуже мало. Рукопис подїлений на стихи, а кождий із них має 1—3 рядки. Перші букви рядків, ініціяли та заголовки писані киноваром.

Ініціялів заховало ся три: Б, Х, В, а вид їх такий

Як бачимо, їх висота ріжна: **Б** — 1·6; **Х** — 1·4; **В** — 1·8 cm. Рисунок прімітівний, ґеометричний. Тільки у **В** бачимо слїд ростинного орнаменту, що звязаний у своїй сути з буквою. У почерку инших букв бачимо отсї важнїйші прикмети:

а — представляє звичайний тип сеї букви, при чім права сторона легко зломана часами до середини. Буква подабає на незамкнений трикутник. Горішня частина лївого боку починаєть ся або зараз з гори або троха низше.

б — має долїшню частину досить малу так, що між закінченем горішнього зубця и круглою частиною досить широка прогалина. Верхня частина виступає троха поза низшу.

в — має обі частини часами майже рівні; однак звичайно горішня дещо менша від долїшньої.

е, **ѥ**. **е** — має все вигляд вузкого є. Що до ѥ, то відомо, що воно належить до важних букв із палеоґрафічного погляду. У давнїйших рукописах риса, що лучить і та е, звичайно горізонтальна й поведена через обі букви так, що творить властиво одну лїнїю. Чим пізнїйший рукопис, тим більше віддаляєть ся риса при і від риси при е, посуваючи ся в гору або приймаючи скісний вид. У нашім рукописї ѥ писано неоднаково, немов переписчик вагав ся між

[1]) Пор. Actus Epistulaeque Apostolorum palaeoslovenice. Ad fidem codicis Christinopolitani saeculo XII° scripti edidit Aemilianus Kałužniacki. Vindobonae. MDCCCXCVI, де й подано добру фотоґрафію одної сторінки.

старим способом писаня і новійшою манерою. І так старе ѥ бачимо: 1-ший л., 19-тий і 23-тий рядок: ѥго; пс. 113: иѥрданъ; 2-гий л.: 5-тий і 12-тий р.: моѥ, обор.: 15-тий р.: твоѥ; 3-тий л.: 2-гий р.: твоѥмоу, 19-тий р. і обор. 10-тий р.: твоѥ. Як бачимо, в сьому невеличкому відривку більшого колись рукопису є девять випадків старого способу писаня букви ѥ і то порозкидуваних по цїлім текстї. Та попри те переважає вже инший почерк: риса при і піднесена більше або менше в гору, а раз (в останнім рядку 1-шої сторони, у слові: прогнѣвають сѧ) навіть скісна троха. Та при тім се підвисшене нїколи не буває таке значне, аби дотикало пр. аж верха букви е, як се дїєть ся звичайно в пізних рукописах.

ж — писане на пять рухів. Старого ж на три рухи не находимо. Верхня частина менша від долїшньої, але ще досить пропорціональна. Всї лінїї перетинають ся найчастїйше в однїй точцї, хоч буває й таке, що ломана лінїя з правого боку дотикає прямовісної троха низше, нїж лїва. Долїшнї кінцї ломаних лінїй часами легко вигнені. Таке ж, як у нас являєть ся — по Карському — вже від XI в., а передовсїм часте воно в XIII в.

з — має видовжений вид. Верхня головка збудована в сей спосіб, що горішня риса, дуже тонка, стикаєть ся під острим кутом із скісною лінїєю, часом легко вигненою. Низша частина дуже груба в місцї, де стикаєть ся з горішньою, далї що раз тоншає, аж переходить в острий кінчик, що лежить низше лїнїї; він досить довгий, лагідно опущений у низ і звичайно не дуже вигнений.

и. Поперечка находить ся тільки троха висше середини стовпиків, як се й буває звичайно в памятках XIII в.

і — знаходимо тільки два рази.

л — має обі частини рівні, тільки права товстїйша.

м — писане в сей спосіб, що середня частина не виступає поза лїнїю і має форму параболї. Її почерк зближений дещо до почерку сеї букви в Остроміровім Євангелію — середина круглїйша, як пр. у Христинопільськім Апостолї.

н — має тонку рису в серединї похилену від правої до лївої сторони і поведену, починаючи троха з низу лївого стовпика до половини правого.

о — має загально вузкий вид. Та на початку слів і киноварне має иншу форму. Звичайно має таке о ще й одну точку в серединї, але буває киноварне о також без точки. Широке о — хоч рідко — подибуєть ся вже й у найдавнїйших наших памятках.

т — подібне до нинішнього друкованого, т. є перехресте з кінчиками зверненими в долину; оба кінчики однаково довгі, невеличкій остро закінчені.

у — має виключно форму оу. Буква о в сїй комбінації все вузка.

В букві ц долішня риса виступає досить далеко поза лїнію, негруба й остро закінчена.

ч — має вид правильної, дуже гарно виконаної чашечки. Верхня частина досить глубока, її кінчики вповнї сіметричні й красно заокруглені. Се старе ч і з XIII в.; воно, беручи загально, опісля пропадає, а його місце заступає розколений кійок. Виключне уживане ч типу круглавої чашечки в нашїй памятцї має важне палеоґрафічне значіне.

ъі — зложене виключно із ъ та і, як звичайно в XII—XIII в. Від і трохв над серединою йде невеличка горізонтальна риса в сторону ъ.

ѣ — одиноке з усїх букв вистає дещо понад усї букви. Та се ледви помітне й не переведене консеквентно.

ю — має позему рису тільки незначно підвисшену над серединою.

ꙗ — має вид: ꙗ і ѧ. Перше пишеть ся звичайно на початку слів та по самозвуках, останнє після співзвуків. Та повної консеквенції тут нема, бо пр. у пс. 111. бачимо: ѧко, де, що правда, ѧ киноварне. Риса, що лучить і та а, має часами ще невеличку перекладинку, звичайно по серединї.

ѱ — має вид звичайного грецького ψ, але часто воно заступлене буквами: пс. Знаходимо його тільки в киноварних заголовках.

ѡ — має береги вигнені, сіметричні, а середня частина низька.

Вкінцї зазначу одну ґрафічну помилку, справлену таки самим переписчиком. Се буква е у слові зємлѧ, пс. 112, де е змішане з а.

Букви, як оказано, скрізь „малі". Виемок творить тільки киноварне р у слові: разоумъ — зараз на першій сторонї.

Лишаєть ся поговорити ще про значки. Наголосів нема нїяких, як взагалї у старих рукописах. Тільки одно слово: вѣкл у 111-ім пс. має якийсь значок над л і то два рази. Так само нема над буквами нїяких значків окрім титл. Титл тих загалом не дуже богато, а характеристичне, що коли при них випадає с, то воно все пишеть ся на горі. Отсї слова знаходимо під титлами (крім чисел) 1-ший л.: с҃то, г҃нь, бл҃гъ, (двічі), пл҃мъ, дв҃дъ, бл҃жнъ, г҃а (двічі), бл҃вить сѧ, б҃атьство, мл҃твъ, ср҃дцє (двічі); оборот: ѱ҃лмъ (л і ъ нечиткі) дв҃дъ (двічі), г҃а, г҃нє, (тричі), бл҃гно,

слнцю, гь (двічі), нбсы, вѣ, нбси, мтрь, ѱлмъ, излѣ, бъі, стни, изль; 2-гий л.: ги (тричі), срце, срдцемь, срдце, мати, спсние; оборот: глахъ, цри, ги (двічі); 3-тий л.: ги (двічі), благоволи, дша (двічі), срдца, срдце, бга, спсоу сѧ; оборот: благо, спсние, мати; малі відривки: бъі. Отже всїх 27 слів під титлами, і то не все консеквентно. Знаком скороченя є проста тоненька риса, звичайно з обома краями грубшими. Часами має вона на середині перекладинку, а часами, як згадано, підписане с. Декуди виконана вона недбало. Такий сам значок стоїть ще й над числами і то тільки раз над середньою буквою-числом.

Інтерпункція слабо розвинена. Слова зовсїм не відділені від себе, а тільки зазначений конець стиха, може тому, що рукопис призначено для церковного ужитку. Стихи відділені чотирма точками ·:· . В киноварних заголовках знаходимо ще й поодинокі точки після кождого слова на середині між лїнїями.

На основі сих палеоґрафічних даних можна припустити, що наш рукопис писаний найранше в другій половині XIII в., а найпізнійше в самім початку XIV в. Я особисто стою більше за XIII в.

II. Текст.

Тепер репродукую текст зовсїм у такім видї, як він заховав ся, значить, кінчаючи кожду стрічку там, де вона кінчить ся в оріґіналї та заховуючи докладно всякі знаки. Тільки слова злучені в рукописї разом, розділяю окремо. Текст складають уривки псальмів: 110 9—10; 111 1—9; 112 (цїлий); 113 1—4; 118 30—42; 44—56; 107—129. Отже в цїлости заховав ся тільки один псалом 112, а з инших найповнійше ще 113.

Перший листок[1]).

сто и страшно имѧ его ·:·
зачало прѣмоудрости страхъ гнь ·:·
Разоумъ же блгъ всѣмъ творѧщимъ и ·:·
и хвала его пребываеть въ вѣкы вѣка ·:·
пламъ · двдвъ · раі ·
блжнъ моужь боіи сѧ га ·:·
въ заповѣдехъ его въсхощеть зѣло ·:·
силно на земли боудеть сѣмѧ его ·:·
родъ правыхъ блгвить сѧ ·:·

[1]) Разом із сим маленьким відривком, що його вирізано в листку.

слава и б҃атьство въ домоу кего •:•
и правда кего прѣбываеть въ вѣкы вѣкд •:•
восиꙗ во тьмѣ свѣтъ праведнымъ •:•
млтвъ и щедръ и правьденъ •:•
бл҃гъ моужь милоуꙗ и даꙗ •:•
расмотрить словеса своꙗ на соудѣ •:•
ꙗко въ вѣкы не подвижить сѧ •:•
въ памѧть вѣчьноую боудеть праведникъ •:•
отъ слоуха зла неоубоить сѧ •:•
готово ср҃дце кего оуповати на г҃а •:•
оутверди сѧ ср҃дце кего не подвижить сѧ •:•
донъдеже возьрить на врагы своꙗ •:•
расточи дасть оубогымъ •:•
и правда кего прѣбываеть въ вѣкы вѣкд •:•
рогъ кего възнесеть сѧ въ славѣ •:•
грѣшникъ оузъри[т]ь[1]) и прогнѣваеть сѧ •:•

Оборот.

с[л̄]а· [2]) ѱ[л]м[ъ]· [3]) двд҃въ· рві·
Хвалите отроци г҃а хвалите имѧ г҃не •:•
боуди имѧ г҃не бл҃гно ѿселѣ и до вѣка •:•
отъ въстока сл҃нцю и до западъ •:•
хвально имѧ г҃не •:•
высокъ надъ всѣми ꙗзыкы г҃ь [•:•][4])
надъ нб҃сы слава кего •:•
къто ꙗко г҃ь б҃ъ нашь живыи на высокыхъ •:•
[и][5]) на съмеренꙑꙗ призираꙗ [•:•][5])
.... нб҃си и на земли •:•
[в]ъздвизаꙗ[5]) ѿ землѧ ница •:•
и ѿ гноища възносѧ оубога •:•
да посадить ꙗ съ кнѧзи •:•
съ кнѧзи людии своихъ •:•
въселѧꙗи неплодъве въ домъ •:•
мт҃рь о чадѣхъ веселѧщю сѧ •:•

ѱлм҃ъ· двд҃въ· рг҃і·

Въ исходѣ изл҃ѣ ѿ егоупъта •:•
домоу иꙗковлѧ из людии варъваръ •:•

---

[1]) Се слово трудно відчитати: т — видерте зовсім, а ъ має ледви примітну рису на ліво, однак уже без зубця.
[2]) л — зовсім нечитке. [3]) Зачеркнені букви нечиткі.
[4]) в на початку стрічки й точки виливяли. [5]) Те саме.

бъі июдѣи стн҃и его •:•
изл҃ь область его •:•
море видѣвъ побѣже •:•
иерданъ възврати сѧ въспѧть •:•
горы възыграша сѧ акы овни •:•
и холми акы агньци .... вьчии •:•

Другий листок.

ихъ не забыхъ •:•
прилѣпихъ сѧ съвѣдѣнии твоихъ г҃и
не посрами мене •:•
поути заповѣдии твоихъ текоухъ егда
рашири срц҃е мое •:•
законъ положи мнѣ г҃и поуть оправда
нии твоихъ възищю его воиноу •:•
вразоуми мѧ испытаю законъ твои
и съхраню и всѣмь срдц҃емь моимь •:•
настави мѧ на стьзю заповѣдии твои
хъ яко тои въсхотѣхъ •:•
приклони срдце во съвѣдѣнья тво
я а не въ лихоимьство •:•
Отврати очи мои да не видита соуеты
въ поути твоимь живи мѧ •:•
постави рабоу твоемоу слово твое въ стра
хъ твои •:•
Отими поношѣные еже нѣпьщева
хъ яко повелѣнья твоя блг҃а •:•
се въждѣлѣхъ заповѣдии твоихъ пра
вьдою твоею живи мѧ •:•
приди на мѧ мл҃ть твоя г҃и и сп҃сные тво
е по словесси твоемоу •:•
и Отвѣщаю поносѧщимъ мнѣ слово

Малий відривок.

... есе истиньна до
... ты твоя оуповахъ •:•

Оборот другого листка.

и съхраню законъ твои присно въ вѣкы
и въ вѣкъ вѣка •:•
и хожахъ въ пространьствѣ яко заповѣ
дии твоихъ възискахъ •:•
и гл҃ахъ о съвѣдѣнии твоихъ прѣдъ цр҃и
не стыдѧхъ сѧ •:•

и поучахъ сѧ въ заповѣдехъ твоихъ ꙗ
    же възлюбихъ зѣло •:•
и въздвиг... роуцѣ мои къ заповѣде
    мъ твоимъ ꙗже възлюбихъ и глоумлѧ
    хъ сѧ въ оправьданиихъ твоихъ •:•
помѧни слово раба твоѥго о нѣмь же
    оупованьѥ далъ ѥси •:•
се мѧ оутѣши во смѣрѣньи моѥмь ꙗко
    слово твоѥ живи мѧ •:•
гордии законъ прѣстоупахоу вѣльми
    ѿ закона же твоѥго нѣ оуклонихъ сѧ •:•
помѧноухъ соудьбы твоꙗ ѿ вѣка г҃и и
    оутѣшихъ сѧ •:•
печаль приꙗтъ мѧ ѿ грѣшникъ оста
    влѧющихъ законъ твои •:•
... ѣта бѧхоу мнѣ оправьданьꙗ твоꙗ
... а мѣстѣ пришельствьꙗ моѥго •:•
... ѧноухъ въ нощи имѧ твоѥ г҃и и съ...
... нихъ законъ твои ... [1]).

Малий відривок.

си б҃ы[2]) мнѣ ꙗко о ....
възискахъ •:•

Третїй листок.

съмѣрихъ сѧ... г҃и живи мѧ по
    словеси твоѥмоу •:•
вольнаꙗ оустомъ моимъ бл҃голи г҃и
    и соудьбамъ твоимъ наоучи мѧ •:•
дш҃а моꙗ въ роукоу твоѥю воиноу зако
    на твоѥго не забыхъ •:•
положиша грѣшьници сѣть мнѣ и ѿ
    заповѣдии твоихъ не заблоудихъ •:•
наслѣдовахъ съвѣдѣньꙗ твоꙗ ꙗко
    въ вѣкы радованиѥ срд҃ца моѥго соуть •:•
приклони срд҃це моѥ сътворити опра
    вьданиꙗ тв[о]ꙗ въ вѣкы за възданьѥ •:•
законопрѣстоупьникы възненави
    дѣхъ законъ же твои възлюбихъ •:•

---

[1]) В останньому рядку букви від половини або й більше відрізані.
[2]) Надстрічного знаку у відривку нема, бо як раз ту він витятий.

помощьникъ мои и застоупьникъ м....
и юси ты на словеса твоꙗ оуповахъ •:•
оуклоните сѧ ѿ мене злобивии исп....
тающе заповѣди ба҃ моюго •:•
приими мѧ по словеси твоюмоу и жи
въ боудоу не посрами мене ѿ чаꙗнь
ꙗ моюго •:•
помози ми и спс҃оу сѧ и поучю сѧ въ о
правьданиихъ твоихъ воиноу •:•
...чьжилъ юси вса ѿстоупающа

Оборот.

грѣшныꙗ земли сего ради възлю
бихъ съвѣдѣниꙗ твоꙗ
пригвозди страсѣ твоюмь плоть мою
ѿ повелѣнии твоихъ оубоꙗхъ сѧ •:•
сътвори соудъ и правьдоу не прѣдаи
же мене обидѧщимъ мѧ •:•
пожьди раба твоюго въ бл҃го да не окле
ветають мене гордии •:•
очи мои сконьчаста сѧ во спс҃ные тво
ю и въ слово правьды твоюꙗ •:•
сътвори съ рабомь твоимь по мл҃ти
твоюи и оправьданиюмь твоимь
наоучи мѧ •:•
рабъ твои юсмь азъ въразоуми мѧ
и оувѣмь съвѣдѣниꙗ твоꙗ •:•
...ѣмѧ сътворити гв҃и и разорити за
конъ твои •:•
...го ради възлюбихъ заповѣди тво
ꙗ паче злата и тоумпазиꙗ •:•
...го ради ко вcase всѣмъ заповѣдемъ тво
имъ направлѧхъ сѧ всѧкъ поуть
неправьды възненавидѣхъ •:•
...ивна съвѣдѣниꙗ твоꙗ сего ради и
...ытаюҭь дш҃а моꙗ.

Малі відривки.[1]

1) ...ьрании твоихъ
и не ѿими ѿ мене

...зѣла ꙗко на..оу
.... им....

[1]) Обороту не зазначуємо окремо.

2) ...вим •:• ... слово...
3) ... ѥ... ос.... ... дьв...
4) с.. прав...

III. Граматика.

А. Фонольоґія.

1. Глухі ъ та ь.

Глухі ъ та ь находять ся в стані повного упадку і церковно-славянській традиції часто не відповідають. Правда, в цїлій памятцї видно намагане переписчика задержати якусь правильність в уживаню глухих не тільки на кінці слів, але і в середині, та се йому очевидно не вдаеть ся і він робить раз-у-раз неконсеквенції.

В відділї глухих сеї памятки бачимо ось які прояви:

a) Глухих нема там, де ми надїяли би ся їх по церковно-славянській традиції. Сї прояви можна зібрати в такі ґрупи:

α) ъ нема у приіменику, що кінчить ся співзвуком — що правда тільки раз: из людии (113 пс.). Вагу сеї прояви зменшае ще й те, що вона відповідае подекуди й церковно-славянській традиції, бо як раз у церковно-славянській Синайській Псалтирі читаемо на тім самім місцї: ıз людеı[1]). Поминаемо ту обставину, що приіменик отъ пишеть ся в нашім памятнику постійно: ѿ (кромі одного виемку).

β) Глухі випадають часто в середині слів: страшно 110 пс. (цер.-сл. страшьно); правда 111 пс. — двічі (цер.-слав. правьда), хоч з другого боку читаемо: правьдоу 118 пс.; правьды 118 пс.; правьдою 111 пс. Дальше: праведникъ 111 пс. (цер.-слав.: правьдьникъ або й із пнем: —ведън—); зла 111 пс. (цер.-слав.: зълъ); грѣшникъ 111 і 118 пс. (цер.-слав.: грѣшьникъ), але й е: грѣшьници 118 пс.; всѣми 112 пс. (цер.-слав.: вьсь); вса 118, всѣмь 118, всѣмъ 118; кнѧзи 112 пс. — двічі (цер.-слав.: кънѧзь і без ъ); июрданъ 111 пс. (цер.-слав. июрьданъ і без ъ); ѡвни 113 пс. (церк.-слав. овьнъ); оправданни 113 пс. (цер.-слав.: оправьданиѥ) супроти: оправьданиѥмь 118 пс., оправьданиꙗ id., оправьданиихъ id. (двічі), оправьданьꙗ id.; мнѣ 118 пс. — чотири рази (цер.-слав.: мьнѣ); смѣрѣньи 118 пс. (цер.-слав:: съмѣрѥниѥ) супроти: съмеренꙑꙗ 112 пс. съмѣрихъ сѧ 118 пс.; злобиви 118 пс. (цер.-слав.: також:

[1]) Psalterium Glagolski spomenik Monastira Sinai Brda Izdao Dr. Lavoslav Geitler. U Zagrebu 1883, стор. 254.

ИСЪХРАНЮ ЗАКОНЪ ТВОИ ПРИСНО ВЪ ВѢКЫ

И ВЪ ВѢКЪ ВѢКА .·.

ИХОЖАХЪ ВЪ ПРОСТРАНЬСТВѢ ЯКО ЗАПОВѢ

ДИ ТВОЯ ВЪЗИСКАХЪ .·.

И ГЛААХЪ О СВѢДѢНИИ ТВОИХЪ ПРѢДЪ ЦРИ

И НЕСТЫДѢАХЪ СЯ .

И ПООУЧААХЪ СЯ ВЪ ЗАПОВѢДЕХЪ ТВОИХЪ Я

ЖЕ ВЪЗЛЮБИХЪ ЗѢЛО .·.

И ВЪЗДВИГЪ РОУЦѢ МОИ КЪ ЗАПОВѢДЕ

МЪ ТВОИМЪ ЯЖЕ ВЪЗЛЮБИХЪ И ГЛОУМЛАА

ХЪ СЯ ВЪ ОПРАВЬДАНИИХЪ ТВОИХЪ .·.

ПОМЯНИ СЛОВО ЗОРАБЪ ТВОЕГО ОНЪ ИМЬЖЕ МНѢ

ОУПОВАНЬЕ ДАЛЪ ЕСИ .·.

СЕ МЯ ОУТѢШИ ВЪ СМѢРЕНИИ МОЕМЬ ЯКО

М ВО ТВОЕ ЖИВИ МЯ .·.

ГОРДИИ ЗАКОНЪ ПРѢСТОУПАХОУ ВЕЛЬМИ

Ѡ ЗАКОНА ЖЕ ТВОЕГО НЕ ОУКЛОНИХЪ СЯ .·.

ПОМЯНОУХЪ СОУДЬБЫ ТВОЯ Ѡ ВѢКА ГИ И

ОУТѢШИХЪ СЯ .

ЧААЛЬ ПРИИМЪ МЯ Ѡ ГРѢШНИКЪ ОСТА

ВЛЯЮЩИХЪ ЗАКОНЪ ТВОИ .·.

ѢКО ВЕЛЬМИ ФОПРАВЬДАНИЯ ТВОЯ

МѢСТѢ ПРИШЕЛЬСТВЬЯ МОЕГО .·.

НОУХЪ ВЪ НОЩИ ИМЯ ТВОЕ ГИ ИСЪ

злобивъ без ъ); всакъ 118 пс. (цер.-слав.: вьсѣкъ, вьсакъ). Як бачимо, примірів пропущеня глухих у середині слів не богато, бо ледви 18. Отже переписчик був дуже добре обзнайомлений із церковно-славянською правописною традицією, хоч декуди брала таки верх очевидно його рідна жива мова. Та з другого боку і в найстарших церковно-славянських памятках, отже в X—XI в. бачимо нераз такі прояви, хоч розуміеть ся, не так часто.

γ) Окремо належить піднести брак ь після л у слові: силно 111 пс. Стверднене л відповідае в сьому слові по части й церковно-славянській традиції, бо пр. у Синайській Псалтирі читаемо на тім самім місці: Сілъно[1]), але може се бути і вплив живої мови, тим більше, що ь не перейшло у ъ, а таки зовсім затратило ся.

До ствердненя співзвуків належить по части ще зачислити: егоупъта 112 пс. місто цер.-слав. юегоупьта (Синайська Псалтир мае на сьому місці: егіпта))[2]); донъдеже 111 пс. (цер.-слав.: доньдеже) і оузърить 111 пс. (цер.-слав.: оузьрѣти або й без ь).

б) В уживаню глухих при плавних бачимо отсї прояви:

α) ръ в середині слова находимо тільки раз: варъваръ 112 пс. — згідно із цер.-слав. рукописами.

β) Сполуки: Cons. + ор^α + Cons. і Cons. + ер + Cons. — очевидно виперли в нашій памятцї цер.-слав.: Cons. + р^{α}ъ + Cons. і Cons. + рь + Cons., бо не знаходимо нї одної такої сполуки: оутверди са 111 пс. (цер.-слав.: оутвръдити), холми 113 пс. (цер.-слав.: хлъмъ), гордии 118 пс. (двічі) (цер.-слав.: гръдъ) і може ще: слнцю 112 пс., срдце 111 пс. (двічі) і всї форми того слова.

в) На місцї глухихъ ъ, ь бачимо о, е ще в таких разах:

α) в серединї слів: оупоkати 111 пс. (цер.-слав. оупъвати), оуповахъ 118 пс. оупованье 118 пс. (цер.-слав. оупъванию), плоть 118 пс. (цер.-слав. плъть). Наша памятка знае також ъ, ь в серединї слів у значіню: о, е пр. стъзю 118 пс. Таку заміну глухих ъ, ь чистими бачимо й у давнїх цер.-славянських памятках — і то де в яких уже досить вчасно передовсїм там, де слїдували два склади із глухими, але про часте уживане чистих замісь глухих, як у нас, там не може бути й мови.

β) У прийменниках: къ, въ — чи вони е окремі слова, чи приставки: восиы 111 пс., во 111 пс. і 118 (тричі) ко 118 пс. Такі приміри знайдемо і в старших церковно-славянських рукописах.

---

[1]) Geitler, op. cit., стор. 252. [2]) Geitler, op. cit., стор. 254.

Можемо сюди ще зачислити слово: коникоу, яке тільки в такій формі являеть ся в нашій памятці супроти церковно-славянськото въинж. Виходить отже, що в нашій памятції уживають ся приіменники: въ, съ, къ, майже все із ъ (близько 60 разів супроти зникаючого числа вичислених і то таких, які стрічаємо і в церковно-славянській мові, пр. у Синайській Псалтирі).

г) Дуже часто являеть ся ь заміс и у сполуках: ьк — ик, ьꙗ — иꙗ, ьи — ии. Сї форми виступають рядом побіч себе: съвѣдѣньꙗ (двічі), поношѣньк, повелѣньꙗ, спсньк (двічі), оупованьк, съмѣрѣньи, оправданьꙗ, пришельствьꙗ, възданьк супроти: съвѣдѣнии (двічі), оправьданиихъ (двічі), оправьданиꙗ, съвѣдѣниꙗ (тричі), повелѣнии, оправьданикмь, тоумпазиꙗ і вкінції радованик — всї приміри у 118-тому пс.

д) Перед енклїтичним заіменником и бачимо раз заміс Ъ—ы: творѧщимы и 110 пс. Се проява, яку стрічаємо і в церковно-славянських памятках, характеристична прикмета південно-руських памяток, бо в північних вона незвичайно рідка.

2. Буква ѣ.

Нїколи не стоїть вона в значіню ꙗ, як се бачимо у старо- а ще більше в середньо-болгарських памятках. Звукове значіне сеї букви в нашій памятції можна означити переважно як сучасне українське і, ї, а часами може й як іе. В сїй области бачимо ось які прояви:

а) Заміс церковно-славянського е бачимо декуди в нашій памятції ѣ. Тут визначають ся ось які ґрупи явищ:

α) Ріжні відмінки, що в цер.-слав. кінчать ся на: ение мають тут деколи закінчене: ѣньк: поношѣньк 118 пс.; сюди мабуть треба зачислити ще й смѣрѣньи 118 пс., хоч і цер.-слав. мова мае тут також ѣ.

β) У відмінї заіменників: Loc. sing. заіменника и: о нѣмьже 118 пс.

γ) Імена власні грецького походженя: июдѣи 113 пс. По части відповідае се й церковно-слав. традиції, бо в Синайській Псалтирі читаємо на сьому місції також: июдѣа[1]).

δ) Перечене нѣ заміс не і самостійно і як приставка: нѣпьщевахъ, нѣ оубоꙗхъ сѧ — оба приміри у 118 пс.

ε) Окремо стоїть слово: вѣльми 118 пс. заміс: вельми.

[1]) Geitler, стор. 254.

Як бачимо, наша Псалтир виявляє не малу склонність до уживаня ѣ замість є.

б) Значно рідше подибуємо є замість ѣ: прекъıвають 110 пс. (цер.-слав. прѣкъıвати), хоч є й: прѣкъıвають 111 пс. (двічі); съмеренъıꙗ 112 пс. (цер.-слав. съмѣрьнъ).

3. Инші звукові прояви.

а) В области вокалїзму стрічаємо ще такі замітнїйші прояви:

α) Носових цер.-слав. самозвуків: ѫ, ѧ не знає наша памятка, а вживає замість них руських: оу, ꙗ (зглядно ѧ в тім самім значіню).

β) Писане грецьких слів: єгоупъта 113 пс., тоумпазиꙗ 118 пс. Се відповідає грецьким: *αἴγυπτος*, *τοπάζιον*. Отже грецькому *υ* відповідає ту оу — звичайна пpoява. Що до другого слова, то мабуть помішано його з *τύμπανον* (цер. слав. тѫпанъ) — відси й пішло се — оум.

γ) Інтересна форма: възъıграша сѧ 113 пс. (пр. Синайська Псалтир має тут вьзıграшѭ сѭ[1]).

δ) Примірів першого повноголосу не знаходимо в нашій памятцї. Відповідні слова мають тут іще давнїйший вид: прекъıвають 110 пс.; прѣкъıвають 111 (двічі); посрами 118: съхраню 118 і т. д.

б) В области консонантізму:

α) Після гортанних г, к знаходимо постійно ъı: въ вѣкъı 110 пс., на врагъı ibid., ꙗзъıкъı 112, въıсокъıхъ ib., акъı 113 (двічі) і т. д.

β) Шипячі: ж, ч, ш, щ та звук ц знаходимо часто в злуці з мягкими. І так стрічаємо: жь, шь, чь: моужь 111 пс., нашь 112, вѣчьноую 111, жи, чи, ши, щи, ци: подвижить сѧ 111 пс., расточи 111, овьчии 112, рашири 118, творѧщимъı 110, отроци 112, агньци 112 і т. д.; чю, щю, цю: поучю сѧ 118 пс., веселѧщю сѧ 112, въздищю 118, слнцю 112; шѣ, цѣ: поношѣньє 118 пс., роуцѣ 118. Шипячих із ъı або ъ нема зовсїм, хоч є й тверді навіть супроти цер.-слав.: страшно 110 пс., грѣшникъ 111 і т. д.

γ) Тверде л у згаданім примірі: силно 111 пс.

δ) Випад співзвуків: рашири 118 пс.; расмотрить 111 і ин. — згідно з церковно-слав. мовою.

ε) Мягчене губних відбуваєть ся при помочи доданя мягкого л: земля 112 пс., иꙗковлꙗ 113, глоумлѧхъ сѧ 118, оставлѧющихъ ib. В церковно-слав. мові такого л деколи нема.

---

[1]) Geitler, op. cit., стор. 254.

ζ) Мягке з із г. Наша памятка знае тут лише стьзю 118 пс. (Синайська Псалтир: стьѯж)[1]).

η) ж замісь цер.-слав. жд: хожахъ 118 пс.

ϑ) На окрему увагу заслугуе слово: пришеиласткы 118 пс., коли се не помилка, бо і писане так, що відбивае від почерку рукопису.

Вкінці треба ще зазначити, що наша памятка не знае злуки лл, а замісь неї уживае постійно: лы — пр. члынкы 118 пс.

Б. Морфольоґія.

У відміні слів бачимо окрім деяких згаданих при фонольоґії ще ось які цікавійші прояви:

1. Іменники.

α) У neutr. gen. sing. ю замісь цер.-слав. а: слнцю 112 пс.; gen. pl. мягких ии (наша памятка взагалї любуеть ся в уживаню ии в ріжних відмінках та іменниках): оправдании і ин. 118 пс.; dat. pl. твердих мае ще цер.-слав. закінчене: омъ: оустомъ 118 пс.

б) а— деклїнація:

Nomin. sing. мае деколи закінчене: и зам. ы — як і декуди в цер.-слав.: июдѣи 113 пс., стни ib.; gen. sing. мягких мае зам. цер.-слав. ѩ (=ję) руське: ѧ (=ja): ѿ землѧ 112 пс. (цер.-слав. землѩ); acc. sing. ю зам. цер.-слав.: ѩ (ж): стьзю 118 пс.; цікаве заховане loc. dual.: въ роукоу твоєю 118 пс.

в) і— деклїнація:

α) Крім одної форми: поутьи 118 пс. всї инші мають є або и. Dat. plur. все: заповѣдемъ, loc. pl.: заповѣдехъ a gen. pl.: заповѣдии, ніколи єі, як пр. у Синайській Псалтирі. Отже переважае наклін до уживаня чистих замісь глухих.

β) Dat. sing. masc. — (є)ви: гви 118 пс.

г) Із ŭ- пнїв знаходимо тільки слово: домъ у формах: loc. sing. въ домоу 111 пс., gen. sing.: домоу 113 згідно з церковно-слав.

д) Із ū- пнїв бачимо також тільки одно неплоды у формі: неплодъве 112 пс.

е) У співзвукових пнях зазначимо хиба постійне уживане loc. sing. словеси, нбси — зам. звичайнїйшого закінченя: се, хоч си і се міняють ся вже і в цер.-славянщинї.

---

[1]) Geitler, стор. 267.

2. Прикметники.

Прикметники знають у gen. і dat. pl. тільки стягнені форми, повних уже не стрічаємо. Отже gen. pl. правꙑхъ 111 пс., dat. pl. праведнꙑмъ ib., оубогꙑмъ ib.

3. Дієслова.

а) Форми дієслів мають у 3-тій ос. sing. і plur. все закінчене ть, а ніколи цер.-славянське тъ. Отже в нашій Псалтирі: пребꙑвають 110 пс., въсхощеть 111, боудеть ib., благвить ся ib, прѣбꙑвають ib., расмотрить ib., подвижить ся ib., оубоить ся ib., возьрить ib. і т. д.

б) Imperfectum має тільки стягнені форми (aja = a): хожахъ 118 пс. (цер.-слав. хождаахъ), бѧхоу (цер.-слав. бѣахѫ) і т. д.

в) Participia відміняють ся як і прикметники тільки в стяганих формах. — Цікава форма partic. испꙑтаю 118 зам. цер.-слав. испꙑтаѩ.

г) 1-ша ос. sing. praes. має закінчене: ю у словах: възищю (цер.-слав. възиштѫ), съхраню (цер.-слав. съхранѭ), поучю сѧ (цер.-слав. поучѫ) — отже ю стоїть зам. цер.-слав. ѫ і ѭ.

д) Вкінці треба піднести dualis: видита 118 пс.

Отсе найважнійші фонольоґічні й морфольоґічні прояви в нашій памятції.

Отсї граматичні дані заводять нас тудиж, куди завела й палеоґрафія: у другу половину XIII або початок XIV в. Дальше посувати час написаня нашої Псалтирі неманіякої причини. В сій гадці утверджують мене передовсім прояви в области глухих. При тім може служити деякою вказівкою і слово: цри 118 пс., де є надстрічне вказує, що се слово треба читати цѣсари. А по XIII віці се слово гине і на його місце приходить стягнене із попередного царь.

Мова памятки в головній основі церковно-славянська, та в нїй уже богато елементів чисто руських і то південно руських. Так отже памятка написана мабуть на тій теріторії, де її знайдено, т. є в теперішній Галичинї або близько Галичини. На се вказувалаб і будова букв, зближених до Христинопільського Апостола. Значить, се нова памятка українського письменства XIII—XIV в.

IV. Уваги до тексту.

Тепер ще кілька слів про сам текст. Не хочу давати тут детальних порівняних студій, але порівнане із Синайською Псалти-

рею напрошуеть ся само. Отже наш текст ріжнить ся де в чім від Синайського. Поминаючи граматичні ріжниці бачимо такі важнїйші відміни:

Псалтир Лисяка.	Синайська Псалтир[1]).
110-тий псалом.	
Зачало прѣмоудрости…	10. Поконь прѣмꙋдрости…
…творѧщимъı и.	…творꙗштїимъ ѩ…
и хвалаѥго …	vacat Хвала его….
…въ вѣкы вѣка.	…въ вѣкъ вѣкоу.
vacat.	1 ꙖЛЕЛОУІѢ.
111-тий псалом.	
…богатьство въ домоу…	3… богатьство vacat домоу…
..въ вѣкы вѣка.	…въ вѣкъ вѣкоу.
свѣтъ праведнымъ.	4…. свѣтъ правьимъ.
ѧко въ вѣкы	6. ѣко вь вѣкъ…
расточи vacat дасть…	9. Расточи и дастъ…
и правда ѥго прѣбываѥть въ вѣкы вѣка.	vacat правъда емоу прѣбъıваетъ въ вѣкъ вѣкоу.
112-тий псалом.	
Ѿселѣ и до вѣка.	2… ѡтъ селѣ вь вѣкъı.
отъ въстока слн҃цю и до …	3. ото въстокъ (слъ)ньца vacat до…
…посадить ıа съ…	8… посадитъ ıи съ…
мт҃рь о чадѣхъ веселѧщю сѧ.	9. мр҃е о чꙗдѣхъ веселꙗште сꙗ.
113-тий псалом.	
Въ исходѣ изл҃ѣ…	1. Въ ісходъ ил҃екъ…
vacat иѥрданъ…	3. и иоръданъ…
118-тий псалом.	
…твоихъ vacat възищю…	33… твоіхъ і вьзіскѫ…
…рабоу твоѥмоу….	38…. рабоу своемоу…
vacat Приди…	41. І приді…
и Ѿвѣщаю…	42. vacat Ѡтъвѣштаѫ…
въ вѣкы и въ вѣкъ вѣка.	44… въ вѣкъ і vacat вѣкъ вѣкоу.
въ пространьствѣ…	45…. въ широтѣ…
vacat не стыдѧхъ сѧ.	46. и не стыдѣахъ сꙗ.
…възлюбихъ зѣло.	47… възлюбихъ vacat.
…слово vacat раба	49…. слово твое раба…

[1]) Числа взначені у Ґайтлера. Розстрілені слова відмінні.

...нѣ оубоꙗхъ сѧ.	51.... не оуклонихъ сѩ.
...оустомъ моимъ...	108... оустъ моιхъ...
...воиноу vacat закона...	109... вы[нꙑ]нѫ ι закона...
...съвѣдѣньꙗ твоꙗ ꙗко въ вѣкы радованиѥ	111... съвѣдѣниѣ твоѣ въ вѣкъ:) ѣко радованиѣ..
... въ вѣкꙑ....	112... въ вѣкъ...
помощьникъ мои и...	114. Помоштьникъ vacat ι...
...ми и спсоу...	117... ми гїспѫ....
...повелѣнии vacat твоихъ оубоꙗхъ сѧ.	120... повелѣнеι бо твоιхъ боѣхъ сѩ.
сътвори...	121... Сътворихъ
...прѣдаи же мене	...прѣдаждь мене...
...сконьчаста сꙗ...	123... ιсконьчасте сѩ
...разорити...	126... разоришѩ...
...всѧкъ поуть неправьдꙑ..	128... весь пѫть неправьденъ...
...истꙑтаѥть дша...	129... ιспꙑтаѣ дша.

Отсе ріжниці між нашим текстом і найстаршим відомим нам славянським; треба признати, що сї ріжниці не надто великі. Наш переписчик відписував безперечно із церковно-славянського тексту і зміняв його по тодїшнім звичаям, та в головному держав ся свойого взірця.

Студії над орґанізацією львівської Ставропіґії

від кінця XVI до полов. XVII ст.[1])

Написав **Федір Срібний.**

Після звісних роботах Зубрицкого, Головацкого, Петрушевича, Шараневича, Мільковича по історії львівського брацтва останню моноґрафію з актами до неї видав в 1904 р. А. Криловский,[2]) принятий в певних кругах з великими похвалами. Але в своїй рецензії виказали ми недостачі сеї праці і піднесли, що автор не використав матеріялу навіть ним самим опублікованого[3]). Се спонукало нас взяти ся ще раз до сеї теми, аби в першій мірі виповнити ті прогалини, які в згаданій праці стрічаємо, а поза тим представити взагалі орґанізацію львівської Ставропіґії в першій половині XVII в. і то не лише на підставі актів опублікованих, але також на основі нового архівального матеріялу. Се нехай оправдає появу сих статей, які зачнемо від реформи брацтва з 1586 р., беручи під увагу передовсім найважнійші точки нової устави, що виймають брацтво з під юрисдикції місцевого епископа.

I. Увільнене брацтва від власти владичої.

З кінцем XVI ст. львівське успенське брацтво виступає на арену ширшої діяльности. Дня 1 січня 1586 р. антіохійський

[1]) З історичного семінара проф. М. Грушевського на львівськім університеті.

[2]) Львовское Ставропигіяльное Братство, Кіевъ, 1904. Архивъ Юго-Западной Россій, ч. I. т. X—XII.

[3]) Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, 1907, т. 75, кн. I. B.

патріарх Йоаким, повертаючи з Московщини через Львів на схід, видав перший звісний нам статут сего брацтва[1]). Статут сей в історичній літературі звісний. Повторяємо важнійші його постанови.

Брацтво має творити діла милосердія, помагати убогим, сиротам, хорим, вдовицям, попавшим в полон, потерпівшим через пожар і т. д. Доступ до него свобідний для осіб всякого стану, міщан, передміщан, шляхтичів і „посполитых людий“. Як тутешний, так сторонний брат, має дати вступного шість гроший, а котрий би брат мав мешкане далеке від сего брацтва, той на рік має давати по шість гроший до скринки братської. Місцеві сходять ся що четири неділї і за кождим разом повинні давати по пів гроша. Кождого року вибирають братя з поміж себе чотирох старших братів, котрі завідують ділами брацтва, а по роцї віддають свої уряди і складають рахунок з них. Скринка братська має бути у старшого братчика, а ключ у молодшого. Відказувати ся від уряду старшинства без слушної причини не можна під карою трех безмінів воску. На кару в видї уплати певної скількости воску (камінь, фунт, безмін) або на сиджене на дзвінници засуджає ся того, що обидить другого брата, не приходить на засїданя, або без важної перешкоди не явить ся на погріб помершого брата, якого повинні всї члени брацтва супроводжати з сьвічами до гробу. Строго заказує ся виносити тайну братських нарад за поріг братського дому. Старші братя „чести ради“ поносять за свої провини два або три рази більшу кару, ніж молодші. Братя судять ся своїм судом в часї своїх засїдань; непослушних судови братському в случаю непоправи в терміні чотирох неділь сьвященик відлучає від церкви. Такого не може навіть сам епископ благословити до того часу, поки не покорить ся брацтву. Хто-би з таким відлученим приставав, має бути так само покараний.

Брацтво дає матеріяльну поміч своїм членам в часї слабости або з'убожіня; воно уділяє їм грошевих пожичок, при чім братя не повинні лихвити і пожичати мають не тим, що хочуть бути богатшими, але тим, що дійно терплять недостаток. — По своїх засїданях братя мають читати св. книги і оден з другим скромно розмавляти. Кождий брат вписує імена свого отця, матери і всїх померших кревних в братський поминик, а сьвя-

[1]) Diplomata Statutaria, ч. III. Monumenta Confraternitatis Stauropigianae Leopoliensis, т. I, ч. LXXX.

щеник успенської церкви має читати сей помяник по утрени і по вечірни в дни памятні і у великий піст по уставу церковному. На кождий рік має бути дві літургії за все брацтво „заздоровная и памятная“, при чім належить убогих по силї наділити.

Крім того в статутї сім патріарх Йоаким признав львівському брацтву право старшинства над другими брацтвами, а заразом дав йому надзір над моральностию не лише сьвітських людей, але навіть і духовенства і поручив доносити о його провинах епископови. А коли-би епископ не поступав по правилам св. отців і апостолів і пішов против закона, то такому епископови най противлять ся всї, як ворогови істинни.

Основою сього статута з 1586 р. був без сумнїву давнїйший братський статут, що не дійшов до нас, як се виказав д. Криловский, порівнавши давнїйші устави брацтв Благовіщенського львівського (1542 р.) і Сьвято-Троіцкого вишенського (1563 р.) з львівським статутом з 1586 р.[1]) Бачимо се хочби з порівнаня сього статута з статутом, який затвердив 18. лютого 1544 р. львівський епископ Макарий Тучапский львівському брацтву при церкві св. Николая на краківскім передмістю.[2]) В обох статутах вступне виносить 6 гроший, членами обох брацтв можуть бути люди всякого стану, мешканцї міст та сіл посторонних, які платять по 6 гроший річно до братської скринки. Тїло помершого брата провадять всї члени до гробу; хто не явить ся, не оправдавши належито своєї неприсутности, платить фунт воску кари і т. д. Статут брацтва при церкві св. Николая є знова точною копією статуту львівського Благовіщенського брацтва і т. д.

Одначе заходить велика ріжниця між статутами попередними, і львівським з 1586 р., а саме в тім, що патр. Йоаким поставив успенське брацтво за взір другим брацтвам і признав йому широкі компетенції, нагляд над духовенством, виняв се брацтво з під юрисдикції місцевого епископа і дав йому можність противити ся своїй духовній власти. Се перший випадок таких прероґатив сьвітських людей, який послужив потім взірцем для инших брацтв.

Що було причиною сего прямо революцийного кроку, який так діскредитував власть місцевого владики в супереч канонам східної церкви? Так давнїйші, як і новійші дослїдники, Флеров, Соловйов, Чистович, Макарій, Грушевський, Петров, Хар-

[1]) Львовское Ставроп. Брат. с. 35—40.

[2]) Mon. Confr. I, ч. 8.

лампович, Криловский і инші, які займали ся історією львівського братства або в своїх роботах дотикали сеї теми, уважають се вилучене львівських братчиків східними патріархами з під власти епископа Ґедеона Балабана за причину боротьби братства з владикою. Ми не перечимо, що сї преросативи братства заострили конфлікт між обома сторонами, хочемо лише тут подати вказівки, які промавляють за тим, що конфлікт сей виник уже до приїзду патр. Йоякима у Львів.

В історичній літературі звісна боротьба львівського братства з епископом Арсенієм Балабаном в половині XVI ст. Правда, то було трийцять кілька літ перед тим, беручи на увагу 1586 р., але все таки братчики памятали ще і в 90-тих роках XVI ст. і пізнійше про сї „мучительства балабанські". Сю боротьбу пригадує братчикам ігумен унівського монастиря Симеон Боршовський в листї з дня 25 липня 1589 р.[1]) Про теж саме є згадка в грамоті київського митрополита Михайла Рогози з дня 22 червня 1590 р., де між иншим митрополит пише: „И на той манастыр (св. Онуфрія) торгнулъ ся былъ Арсений Балабанъ владыка нашъ дворніи лвовскыи"[2]). В 1596 р. братство висилає свого члена Дмитра Красовського до князя Константина Острозького в своїх справах з епископом Ґедеоном Балабанон. В листї до князя з дня 21 серпня фіґурує сей братчик „яко будучи дѣдич с предков своих свѣдомыи поступку здешного от початку владычества лвовского болобановского, яковые шкоды и трудности межи нами бывали и бывают аж до сего часу"[3]). Ненависть до всего „балабанівського роду" чули братчики вже від давних часів. Деякі грамоти братства вказують на те, що боротьба братства з епископом Ґедеоном Балабаном, сином Арсенія, зачала ся не від часів приїзду патр. Йоакима у Львів і наданя братству широких преросатив в статутї з дня 1 січня 1586 р., але ще перед сим приїздом. В грамоті з дня 8 падолиста 1585 р. епископ що правда взивав вірних до складаня датків в користь братської друкарні[4]), в статутї братської школи з жовтня 1586 р. стоїть зазначено, що школа ся повстала „благословеніемъ Ґедеона Болобана"[5]), але се сьвідчить, що згода була лише в даний момент, так як була вона деколи між обома сторонами і в пізнійших часах між поодинокими стадіями боротьби.

---

[1]) Monum. Confr. I, ч. 117. [2]) Ibid. ч. 159.
[3]) Mon. Confr. II, ч. 420. [4]) Mon. Confr. I, ч. 79.
[5]) Diplom. Stat. ч. VI.

Вже в часї побуту папр. Йоакима у Львові сю боротьбу видимо в повнім розгарі. В однім документї з кін. XVI ст. є вичислені кривди, які братство терпіло від Ґедеона Балабана. Між ними сказано, що епископ казав бити братчика Івана Красовського в присутности патр. Йоакима, котрого то Красовського сам патріарх боронячи, дав йому учепити ся за свою одіж, а владика не міг сього стерпіти і казав своїм слугам відорвати Красовського від шати патріарха і випхати з господи. Потім владика, зібравши товпу панів і шляхти не мало пішов на ратуш і там жадав засуду Красовського „на горло"[1]). Таку експанзію сеї боротьби годї пояснити широкими прероґативами, які братство одержало в 1586 р., хоч-би вже з того згляду, що на се був за короткий час, щоби наслїдки сеї реформи проявили ся так сильно.

На підставі грамот сучасних і з літ найблизших, отже віродостойних, можемо вказати на причини сеї боротьби. З листу епископа Ґедеона Балабана до братчиків з дня 3 лютого 1586 р. довідуємо ся, що Іван Красовський непристойно про нього „говорив і писав так тут у Львові, як і деінде на сторонї", складав о нїм рими і розголошував, що епископ казав попам людей бити. Таке письмо посилав Красовський по знаням епископа до Каменця, Ґедеон Балабан домагає ся, щоби Красовський відкликав сї вісти і за кару сидів пів року в монастири св. Онуфрія[2]). Се відносить ся до неприязних відносин, які були межи Красовським, і епископом давнїйше ще перед написанєм сього листу. Спір братства з епископом перед львівськими конзулями з кінця липня 1589 р. дає нам можність принайми в приближеню означити, до якого часу се відносить ся. Балабан закидує львівським братчикам Іванови Красовському і Луцї Губі, що они відважили ся понижити його епископську гідність пашквілями і погірдливими листами. Братчики оправдують ся між иншим тим, що справа ся задавнена, бо вже чотири роки минуло від коли она почала ся[3]).

Відповідний акт конзулів означений датою 27 липня 1589 р.; коли сягнемо чотири роки взад, одержимо липень 1585 р. Правда, того рахунку не можна брати цїлком математично, але все таки сї звістки вистарчають, щоби в формі гіпотетичній висказати погляд про неприязні відносини між братц-

[1]) Mon. Confr. I, ч. 265, с. 419. [2]) Mon. Confr. I, ч. 84.
[3]) Mon. Confr. I. ч. 118.

вом і епископом якраз безпосередно перед приїздом патр. Йоакима у Львів. Такий погляд виясняє нам, чому Балабан з такою силою ударив на Красовського в присутности патр. Йоакима. Не був се приватний рахунок, який мав Балабан з Красовським, бо яку-ж особисту ненависть міг мати епископ до звичайного міщанина львівського, щоб вона вибухла з так великою силою? Тай побите Красовського перед патр. Йоакимом зачисляє ся до кривд брацтва, Ґедеон Балабан пише свій лист в справі Красовського з дня 3 лютого 1586 р. до братчиків, львівських міщан, в акті конзулїв з дня 27 липня 1589 р., де виступають, як обвинені, братчики Іван Красовський і Лука Губа, зазначено, що предметом спору між ними і епископом був між иншим братський монастир св. Онуфрія, а звістки сї сьвідчать, що Красовський — то лише фірма брацтва.

Супротив таких обставин зрозумілою для нас стане дотична постанова статута з 1586 р.: „Аще же и епископъ сопротивится закону истиннѣ и не по правиломъ святыхъ апостолъ и святых отецъ, строяще церковъ, развращающе праведныхъ в неправду, подкрѣпляюще руки беззаконникомъ, таковому епископу сопротивити ся всѣмъ, якъ врагу истинны“ [1]). Сї слова „развращающе праведныхъ“ і т. д. є лише очевидно відблеском дійсности і вказують на ті кривди, які брацтво терпіло від епископа. Братчики памятали ще конфлїкт з батьком Ґедеона і знали, що мають до дїла з чоловіком рішучим, яким був Ґедеон Балабан. В момент побуту патр. Йоакима у Львові стояла перед ними перспектива дальшої боротьби з епископом. Зовсїм природно, що тепер скористали вони з побуту патр. Йоакима і постарали ся увільнитись з під власти Балабана і санкцією присутного патріярха. Так появили ся в статутї слова: „Таковому епископу сопротивити ся всѣмъ, якъ врагу истинны“. Ґенезу сих слів інакше вияснити годї. Як би перед приїздом патр. Йоакима у Львів між брацтвом і епископом був супокій, як то до тепер в історичній лїтературі приймає ся, то анї патріархови анї братчикам не було би навіть впало на думку увільняти їх з під юрисдикції епископа. Такого прецеденту в православній церкві они не мали, анї канони східної церкви таких виїмків не знали. Коли-б була приязнь між обома сторонами, було би лишило ся все по давнону.

Ініціятива сеї постанови належить самим братчикам. Нїщо

[1]) Dipl. Stat. ч. III, с. 12.

не вказує на то, щоби патр. Йоаким в часї свого короткого побуту у Львові орієнтував ся скоро в ситуації, а передтим плянів реформи брацтва не мав жадних; приїзд його у Львів був припадковий. Противно маємо вказівки, що так Йояким, як взагалї східні патріархи, не показав такту і зрозуміня справ української церкви. Се вилучене братчиків з під духовної власти було з його сторони кроком дуже нерозважним, бо загострило конфлїкт брацтва з епископом до небувалих розмірів. Чоловік оборотний і сильної волї був би на таке діскредитоване церковної єрархії нїколи не згодив ся. Піддати свою думку патр. Йоакимови і то в часах упадку дисціплїни в православній єрархії, коли всякі східні достойники їздили в українські землї шукати джерела доходів, було братчикам не трудно. Що в своїх грамотах, особливо пізнїйших, братчики приписували ініціятиву патр. Йоакимови, не має значіня, бо треба було їм санкції; тим хотїли они показати, що за ними стоїть авторітет східних патріархів. Так само приписували они патр. Йоакимови ініціятиву заложеня культурних інституцій[1]). Тимчасом відповідні до сього пляни мали они вже перед приїздом патр. Йоакима у Львів. Принаймнї знаємо се що до друкарнї, котру братчики набули на спілку з епископом Ґедеоном Балабаном. До складок на сю цїль взивав Балабан вірних вже 8 падолиста 1585 р.[2]).

Ся постанова статута з 1585 р., яка дає братчикам можність противити ся епископови, надає йому зовсїм відмінний характер при всїй схожости з давнїйшими статутами инших брацтв. Ріжниця, так засаднича, що можемо говорити про зміну „хартії" брацтва, значить про його реформу. Рівночасно в брацтві видимо живійший рух, воно приступає до закладаня культурних інституцій так, що в житю його починає ся нова фаза діяльности. Сучасники відчували сю зміну в устрою брацтва. В актї львівського радецкого уряду з дня 27 липня 1589 р. брацтво носить титул „fraternitatis novae a reverendissimo Joachimo patriarcha Antiochiae maioris institutae et per Hieremiam constantinopolitanum patriarcham confirmatae".[3]). Хибно приписує ся тут заснованє брацтва патр. Йоакимови, але сама звістка

[1]) Харлампович приписав справедливо ініціятиву заложеня львівської школи самим братчикам (Западнорусскія православныя школы... с. 290). [2]) Mon. Confr. I, ч. 79.
[3]) Mon. Confr. I, ч. 118, с. 186.

є виразом поглядів тодішних людей, які в житю брацтва від того часу запримітили сю зміну.

Сам патр. Йоаким в реформі брацтва, як бачилисьмо висше, мав лише формальне значінє. Так само і наданє брацтву права ставропиґії царгородським патріархом Єремією було лише новою санкцією тих прероґатив, які вже знаходили ся в статуті з 1586 р.

II. Склад брацтва.

До нас доховав ся спис членів брацтва в момент реорґанізації його за часів побуту патр. Йоакима у Львові в кількох редакціях[1]). Як виходить з тих списів брацтво в 1586 р. числило не більше як 12—14 членів, між якими знаходить ся такі визначні братчики, як Красовські, Рогатинці і инші. Ся скількість видає ся нам за мала, не забуваймо одначе, що пер-

[1]) Криловский: Львов. Ставр. Брат. Прил. ч. I, — Архивъ Юго-Зап. Росс. ч. I. т. XII, Проток. Львов. Став. Брат. Перший реєстр має надпись: „Со Богом початый и совершенный сей фундушъ братский Господином Йакимомъ патриархом Антиохийскимъ, составлен, Iеремием же, господином вселенскимъ патриархомъ, посвеченъ, и от столицы Константина града во Львовъ посланый". (Криловский, ор. с. Прил. ч. 1.). Як виходить з сеї надписи, реєстр сей був написаний таки за самого патріарха Йоакима. Другий повстав не скорше, як в 1589 р. Приїзд патр. Єремії на Русь і сей рік в нїм виразно зазначує ся. Третий „реєстръ строенія братского", здає ся також не сучасний, а пізнїйший, про патр. Йоакима нема в нїм вже згадки. З тих зглядів перший реєстр має найбільшу вартість. Коли він повний, то в момент реорґанізації брацтва за патр. Йоакима, числило оно не більше, як 12 членів. Ось імена сих „фундаторів" брацтва: Стефан Мороховський, Алексей Федор Малечкий, Тома Бабич, Димитрий Демидович Красовський, Василий Теневич Кдешицкий, Доротей Саприка, Тома Атанасевич, Йоан Йоанович Богатирець, Йоан Демидович Красовський, Лука Григоревич Губа, Юрій Козьма Рогатинець, Андрей... Рогатинець. Другий спис містить 14 членів, а ріжнить ся від першого тим, що приходить в нїм чотирех нових членів, між ними Константин Корнякт, натомість випущено двох членів. Третий спис є модифікацією першого і другого; всїх членів числить 14. Реєстр в 1586 р. мав в пізнїйших часах для братчиків особливше значінє, бо був звязаний з іменем патр. Йоакима. Се була велика честь належати до сих членів „фундаторів" брацтва, а вже найблизша редакція сього реєстру містить лише членів найзначнїйших, як Константин Корнякт. Для відріжненя сих членів від пізнїйших вже в перших лїтах по відїздї патр. Йоакима доступ до него був утруднений, а далї цїлком замкнений. Се може нам служити до поясненя малої скількости братчиків в знаних нам реєстрах в 1586 р.

ший з тих реєстрів містить „фундаторовъ братства и обывателей Львова, ктиторей храма Успення Пречистая Божия Матере“, себто поважних патрициїв міста, що в часї короткого побуту патр. Йоакима у Львові заняли ся реорґанізацією брацтва і формально в реєстр були вписані. Поза тим стояли ще инші Русини Руської улицї, що рівно-ж могли інтересувати ся справами брацтва, одначе чи то задля сього, що в часї побуту патр. Йоакима не з'явили ся перед ним, чи то тому, що були менше знаними і заслуженими для брацтва, в реєстр сей не попали. Врештою треба памятати, що і населенє Львова було тодї без порівнаня менше, як тепер, тому не можна міряти скількости членів брацтва цифрою теперішних товариств.

Для инших лїт кін. XVI ст. посїдаємо списи для років 1590, 1591 і 1597. Останнї списи зовсїм певно не повні; нераз числять вони лише по кілька, або по кільканайцять членів. Порівнавши сї списи з реєстром з 1586 р., видимо, що імена сї не приходять в списї з 1586 р., значить, сї пізнїйші списи містять членів новоприступивших до брацтва. Свідчить про се виразно поміщена тут дальше записка з 1600 р., що тодї до брацтва вступила Татияна Малиньска, яка через слугу свого прислала вступного золотих польських пів триста[1]).

Спис членів з 1590 р. виказує 15 імен, уміщених разом з членами з 1586 р. Одначе коло імен Янія Афендиковича маємо рік 1590, а се свідчить, що так він, як імена слїдуючі по нїм належать не до 1586, але до 1590 р. Надто під тим послїдним роком, маємо ще 8 членів нових з датком шестигрошевим, в списї з 1591 р. таких членів — 9, а в 1597 р. — 14[2]). Коли сї цифри додамо до членів поміщених в реєстрі з 1586 р. (12 евент. 14 + 15 + 8 + 9 + 14 = 58 евент. 60) і завважимо, що в часї 1586—1597 рр. принаймнї кілька братчиків могло померти, то одержимо около пятьдесять кілька членів, як пересїчну цифру скількости братчиків з кін. XVI ст. Тут не входять ще в рахубу князї Вишневецкі, Ружинські, митрополит Рагоза і инші значнїйші особи, що вписували ся формально у львівське брацтво, але справами його безпосередно не займали ся. Так само не належить до властивого контінґенту львівського брацтва члени брацтва рогатинського, котрого „фундатори“ в 1590 р. числом 11, між ними 3 женьщини, вписа-

[1]) Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. XII, Прот. с. 5.
[2]) Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. XII, Прот. с. 4—5.

лись у львівське брацтво[1]). В рахунок входить тут лише місцевий елемент.

До початку XVII ст. належить передовсім реєстр членів львівського брацтва з 1601 р. Спис сей має надпис: „Терминалъ реистра до братства вступаючих з датком в року ᾶχα при елекции в недѣлю в Томину“[2]); значить, якби судити по сїй надписи, реєстр містить братчиків, які на елекції в 1601 р. заплатили або мали заплатити вкладки. Одначе реєстр сей недокладний, бо крім других містить він теж імена братчиків, яких вже тоді на світї не було. Реєстр зачинає ся від імен: Алексей Малечкий, Ѳома Йоанович Бабич, Димитрий Красовский, Доротей Омелянович — гр. 18 і т. д. В дїйсности Алексей Малечкий вже тоді не жив, інвентар річий списаний по його смерти посїдаємо з 1590 р.[3]). На елекції в 1601 р. не заплатив він вкладки, бо вже більше як 10 літ його не було між живими. Так само фіґурує в сїм списї з 1601 р. Лука Григориєвич Губа, тимчасом вже в складках з 1599 р. його нема, натомість приходить „Игнатъ, Губины зять“[4]). В 1600 р., коли вся львівська Русь складала свої жертви на процес з маґістратом, його між жертводавцями нема, натомість згадана „Пани Губиная“[5]), вдова по нім. В 1601 р. він теж вже не жив.

Яка була причина сих похибок, можемо лише здогадувати ся. Братський писар, особливо новий, міг незнати особисто всїх братчиків. Коли прийшло ся йому укладати „Терминалъ“, він порадив собі тим способом, що взяв старий реєстр і відписав з него імена братчиків, означуючи вкладки тих, що заплатили. Та писар міг і сьвідомо вписати в катальоґ імена померших братчиків для ушанованя їх памяти, не здаючи собі справи з суперечности, яка заходить межи надписею, а самим реєстром, а яку ми видимо тепер. У всякім разї можемо виясннти уклад реєстру з 1601 р. Коли порівнаємо його з пізнїйшою редакцією реєстру з 1586 р., то запримітимо, що в обох реєстрах за порядком слїдують ті самі імени: Алексей Малечкий, Тома Йоанович Бабич, Димитрий Красовский і т. д., а так само слїдують они в порядку в знаних нам реєстрах з літ 1590, 1591

[1]) Криловский, Львов. Ставроп. Брат. Прилох. ч. I, с. 3.
[2]) Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XII, Проток. с. 3—4.
[3]) Львівський Маґістратський Архив, Testamenta т. 4, с. 597—600.
[4]) Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XI, с. 15.
[5]) Тамже с. 26.

і 1597 в порівнаню з реєстром з 1601 р.[1]). Що писар мав під рукою давний братський катальоґ, річ очевидна.

Як з одної сторони коло деяких імен в реєстрі з 1601 р. нема означених вкладок тому, що братчики ті не жили, так з другої сторони нема сих позицій і коло деяких братчиків, що ще тоді були на світі, як нпр. Константин Корнякт і Яній Афендикович, видно на елекції не були. Значить з реєстру в 1601 р. на всїх 58 імен треба вилучити не богато членів, одначе принаймнї кілька, як померших. Коли се учинемо, одержимо знова цифру пятьдесять кілька членів, як *maximum* скількости братчиків, яке в актах брацтва стрічаємо.

Для означеня скількости братчиків для инших лїт першої пол. XVII в. служать нам акти елекцийнї, які маємо від 1604 р. Реєстр елекцийний з того року числить всїх братчиків, що заплатили вкладки і незаплатили — 34[2]). Подібно реєстр з 1608 р. подає імен 24 і девять вдовиць по братчиках з одначенєм їх вкладок[3]). Реєстр з 1611 р. подає імен 30, про одного братчика Федора Підборецкого згадано, що помер, надто подано імя одної женщини і девять вдовиць по братчиках, що заплатили вкладки[4]). Реєстр з 1612 р. числить 30 братчиків разом з трома ново вступившими при елекції, надто сїм вдовиць по братчиках. Реєстра „выбираня пѣнязий рочных" на лїта 1613 і 1614 числять вже лише 21 членів[5]). Се реєстра очевидно не повні. Реєстр з слїдуючої елекції з 1616 р. не дає нам можности обчислити скількости братчиків в тім роцї, бо реєстр сей записує лише сам акт елекції, а не згадує зовсїм про заплату вкладок на тій елекції[6]).

Для лїт 1616—1633 не посїдаємо зовсїм елекцийних актів, тому і брак нам матеріялу для обчисленя братчиків. Знаходимо лише принагідні вказівки. Реєстр складок львівських міщан, зложуваних на привіт королевича Володислава в 1621 р., виказує 20 мущин, 6 женьщин і одно колективне імя „Стецковны въ ринку". Реєстр говорить про „львівських міщан", одначе під сими словами криють ся з незначними виїмками імена, знані нам з своєї приналежности до брацтва, як: Роман Стрілецкий, Андрей Стрілецкий, Миколай Добрянський, Яній Савелович, Міхал Алвізий, Григорий Романович і инші[7]). Термін „міщанин"

[1]) Ibid. т. XII, с. 3—5.
[2]) Арх. Юго-Зап. Росс. т. I, т. XI, Протрк. с. 67—68.
[3]) Ibid. с. 73. [4]) Ibid. с. 76—77. [5]) Ibid. с. 78—80.
[6]) Ibid. с. 80-82. [7]) Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XI, с. 54.

стрічаємо нераз, як синонім на означенє члена брацтва. Реєстр другої складки того року, робленої на привіт самого короля Жиґмонта III., виказує 20 імен, в тім одної женщини. В тім часї знаний нам застій в діяльности брацтва так, що сї цифри не повинні нас дивувати. У всякім разї не маємо певної основи, щоби уважати сї списи складок з 1621 р. за докладну цифру братчиків, одначе як вказівка, они служити можуть. Ще виразнійшим натяком є реєстр складок, уміщений під 1625 р. Тут вже виразно зазначено, що „кождий брат", ухвалив на себе певний даток на кошта процесу з райцями в справі знесеня мита. При тій нагодї реєстр подає 33 імена[1]).

Для 30-тих років XVII ст. важний для нас катальоґ братський з 1633 р.[2]). Катальоґ сей нотує з нагоди переведеної елекції, як сам зазначує „Имена всѣх братий, приступаючихъ до братства святого и чинне обѣтъ сотворшихъ". Реєстр сей числить 36 братчиків. Що правда в недовзї по елекції на однім з засїдань братчики роблять закиди Стефанови Ляшковському, чому він не зложив присяги, яку зложили з нагоди елекції всї братчики, і се вказувало-би на то, що сей катальоґ з 1633 р. не повний, одначе ся обставина, що братчики так натискають на нього і рішають відлучити його від брацтва, поки він не покаєть ся[3]), свідчить як раз, що маємо тут до дїла з фактом виїмковим. В реєстрі сїм фіґурують навіть братчики, що на елекції присутні не були і через се зложили присягу доперва пізнїйше. З того згляду реєстр сей має для нас особливше значінє.

Для пізнаня братських імен з кінця першої і з другої четвертини XVII ст. наведемо сей катальоґ в цілости в нашій транскрипції з захованем самих звукових прикмет слів.

Старші: Ґабриель Ляніґіш, Григорий Романович, Миколай Добрянський, Александер Прокопович. Столові: Василий Буневский, Констaнтин Медзанета, як писар, Павел Лавришевич, Іван Корунка.

Молодші: Янїй Савелович, Павел Суйка, Василий Стефанович, Ференц Ониськович, Ференц Дашкевич, Ґеорґий Феодорович, Матияш Феодорович, Григорий Морозович, Демян Полянський, Михайло Шлезка, Мигаль Алвізий, Сидор Дремиков, Кира Деомитрович, Павел Вороцувський, Іван Пятховський, Димитрий

[1]) Арх. Юго-Запад. Росс. ч. I, т. XI, с. 57.
[2]) Ibid. с. 95. [3]) Арх. Юго-Запад. Росс. ч. I, т. XI, с. 96–97.

Гардзїй, Тимотей Пінський, Янїй Афендик, Василий Леонович, Василий Григорович, Григорий Семионович, Ілия Добряньский, Феодор Йоанович Грек, Миколай Алвізий, Іван Грегорович, Ференц Андрейович маляр, Андрей Стрілецкий, Андрей Лукиянович.

Для инших літ четвертої і пятої десятки XVII ст. маємо сесийні протоколи брацтва, але протоколи сї подають звичайно лише імена братчиків, що не були на сесіях, або навпаки таких, що заплатили вкладки на засіданях, які відбули ся в иншім часї, а деколи лише говорять загально, що инші братя були „в гостинах купецких", а инші дома, а не ставили ся. Тому з сих протоколів годї обчислити загальну цифру братчиків. Виїмок тут становить реєстр з дня 15 юня 1647 р.[1]), який братчики зробили по елекції того року „для порядку такъ схадзокъ мѣсячных, и складкѣ мѣсячнои до скрынкѣ братскои". Сей новий „реєстръ каталіогъ" містить імена всїх братчиків і числить їх 20, між ними коло двох братчиків стоїть дописка, яка зачисляє їх до померших. Принаймнї одна з них коли імени Лянґіша є пізнїйша, бо братчик сей умер доперва в 1648 р.[2]).

Що число братчиків в тім часї не було велике, вказує на те принагідно реєстр з дня 16. вересня 1649 р. В реєстрі сїм братчики жалують ся на непропорціонально високу контрибуцію в порівнаню з сумами, наложеними на Поляків і Вірмен, при чім зазначено, що братчиків було тодї лише кільканайцять[3]). Инший реєстр записує під 1650 р. 22 імени[4]), одначе для половини XVII ст. не має він жадного значіня, а згадуємо на сїм місци про нього тому, щоб справити похибку. Коли приглянемо ся сим іменам близше, побачимо між ними братчиків, знаних нам з своєї дїяльности з кін. XVI і на поч. XVII ст., як Красовський, Миколай Добряньский, Андрей Білдага, Лукаш Бартникович і т. д. Навіть деякі братчики з другої четвертини XVII ст., поміщені в сїм реєстрі, вже в 1650 р. не жили. Добряньский помер в 1634 р.[5]), Лянґіш в 1648 р.

Наслїдком неприхильних обставин, як воєн Хмельниччини, морового повітря і инших число братчиків зменьшало ся і наступала стаґнація в житю брацтва. Реєстр елекцийний з 1656 р. зазначує, що в тих часах оплаканих „в наказаниях Господнѣх" лишило ся лише 16 братчиків і нарікає, що число братчиків так зменьшило ся[6]). Сї братчики приймають до себе пятьох но-

---

1) Арх. Юго-Запад. Россіи, ч. I, т. XI, с. 165.
2) Ibid. с. 164. 3) Ibid. с. 178. 4) Ibid. с. 163.
5) Ibid. с. 103. 6) Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XI, с. 179.

вих членів, разом було їх отже 21, і від тепер зачинають рухливійшу діяльність в брацтві.

Як ми виділи висше, не для всїх лїт слїдженої нами епохи можна означити число братчиків, все таки той матеріял, яким розпоряджаємо, вистарчає для пізнаня сеї скількости в загальних рисах. Наведені цифри вказують, що нумерична сила братчиків не все була однакова. В момент реформи брацтва в 1586 р. виносила вона, як судити з реєстрів, не більше як кільканайцять членів. Число се дуже скоро змагає ся, братська ідея обіймає чим раз ширші круги так, що при самім кінцї XVI і на початку XVII ст. досягає оно свого maximum пятьдесять кілька членів. Конець XVI і початок XVII ст. то час найбільшої експанзії в діяльности брацтва, тому і се число не повинно нас дивувати. Ся цифра спадає чим раз більше, особливо від другої половини другої десятки і в третій десятцї XVII ст., в часї котрім звісний нам занепад в діяльности брацтва. Від елекції в 1633 р. зачинає ся знова живійший рух в брацтві, число братчиків збільшає ся до 36, одначе наслїдком неприхильних обставин серед загальної стаґнації в брацтві число се зменьшає ся так, що з початком 1656 р. братчиків було заледви 16.

Причиною сеї малої скількости братчиків в ріжних часах було передовсїм мале число Русинів в самім містї Львові; передміщан бачимо в брацтві мало. Реєстр з 1609 р. числить всїх домів руських в самім містї заледви 18[1]), а ся мала скількість Русинів-властителїв відбивала ся і на контінґентї брацтва. Крім сего були ще причини спеціяльні. Неоден швець чи кравець, що провадив тяжку боротьбу о істнованє, не мав часу займати ся справами брацтва, а давав лише до складки, коли його брацтво потягало до того. В 1634 р. нпр. прийшла вість, що приїде король до Львова. Брацтво постановило привитати його дарунками. В тій цїли братчики ухвалили наложити на себе складку і візвати до складаня датків так передміщан, як і тих, котрі не є в брацтві, а в самім містї находять ся, ремісників і вдовиць[2]).

Навіть форма, яка була звязана з вступленєм до брацтва, могла неодного відстрашити від нього. Братська присяга була услївєм, під яким братчик дїставав ся до катальоґу. Такої присяги жадали деколи при елекції від всїх братчиків, як то було

[1]) Арх. Юго-Зап. Росс. ч. I, т. XI, с. 303—304.
[2]) Ibid. с. 107.

в 1633 р. Стефан Ляшковський був присутний на елекції того року[1]), але обіту не зложив, через се і в катальоґ з 1633 р. не дістав ся і був виключений з брацтва[2]). Инші братчики, як Федор Йоанович Грек, Миколай Алвізий, Андрей Стрілецкий, Андрей Лукиянович на елекції не були і обіту не зложили. Вони дістали ся в катальоґ з 1633 р., але спеціяльна ухвала братчиків накладала обовязок зложити сей обіт і на членів неприсутних[3]). Се вони виконали, одначе значно пізнїйше. Миколай Алвізий і Федор Йоанович Грек майже чотири роки потім на сесії дня 9 марта 1637 р.[4]), а Андрей Лукиянович і Андрей Стрілецкий аж на елекції в 1644 р., при чім зазначено, що він „любо отъ давныхъ лѣтъ найдуючий ся въ братствѣ, еднакъ братолюбия ради душезбавеннаго притомъ братіи иншыхъ обѣтъ сей отправилъ[5]).

Цікава річ, що було причиною сеї проволоки і чому Ляшковський не хотїв в 1633 р. зложити обіту. Реєстр зазначує загально, що своє поступованє не оправдав він перед братчиками жадною слушною причиною, одначе можемо догадати ся, для чого він так „упоре отповѣдѣлъ, ижъ я того не учиню“[6]). Присяга перед хрестом з запаленими свічами, як вона практикувала ся в брацтві, була для него чимсь страшним і він не зложив її тому, бо бояв ся її. Инщу причину годї тут подати. Що дійсно присяга ся була для сучасників відстрашаючою, се видно з листу царгородського патріарха Тимотея, писаного до львівських братчиків в вересни 1620 р.[7]). В листї сїм патріарх називає братський обіт, зложуваний при вступленю до успенського брацтва, „проклятствои окрутне страшныи“ і дає розгрішенє так живим, як помершим братчикам, що в тім гріху померли. Патріарх касує сю присягу „яко глупе учиненное“ і заказує її відправляти під загрозою клятви. Хоч на се не маємо виразних вказівок, все таки можемо догадувати ся, що сей лист написав патріарх на підставі інформаций і на просьбу таки деяких самих братчиків, що старали ся знести сю присягу, улекшити доступ до брацтва і розширити ті рамки, в які поставила його давнїйша практика.

Що серед самих братчиків була опозиція против братського обіту і тенденція принаймнї злагодити його, свідчить реєстр

---

1) Ibid. c. 89. 2) Ibid. c. 96—97. 3) Ibid. c. 90—91.
4) Ibid. c. 127—128. 5) Ibid. c. 148. 6) Ibid. c. 96.
7) Криловський, Львов. Ставроп. Брат. Прил. ч. 33.

з 1644 р. На елекції того року братчики розважають, чи має лишити ся той „стародавный отъ продковъ отправованый страшливе срокгий обѣтъ", чи на його місце братчики мають придержувати ся другого, скороченого і зноснійшого. Всї заявили ся за другим і при тій нагоді зложили обіт Андрей Стрілецкий і Андрей Лукиянович[1]). Розуміє ся, братський обіт, ся формальність, звязана з вступленем до брацтва, була лише одною з підрядних причин малої скількости братчиків; головна причина то нечисленність українського елементу в самім місті.

Супротив тої широкої діяльности, яку брацтво розвинуло особливо з кін. XVI і на поч. XVII ст., супротив того величезного маєтку, яке воно посїдало пізнійше, здає ся нам дивним, як могло тих кількадесять, а в деяких часах навіть кільканайцять осіб сего доконати? Се одначе не повинно нас дивувати. Історія львівської Ставропіґії тїсно звязана з історією всїх львівських Русинів. В часах обмеженя їх прав мусїли вони для власної оборони підпомагати матеріально, а навіть деколи брати участь в діяльности інституції, що так завзято ставала в їх обороні. Підстави для повстаня і розвою такої інституції були аж надто великі і они для нас ясні, а тим сямим зрозумілий для нас сей зріст могучости львівської Ставропіґії. Сї братчики — се лише центральна орґанїзація, поза котрою стоїть ціле українське населенє так в самім місті, як і на обох передмістях, галицкім і краківським, де український елемент, особливо на послїднім, був значно численнійший, нїж в самім місті, одначе менше сконцентрований. Така орґанїзація повстати мусїла, а спитати ся радше можна, чому як раз Ставропіґія, а не инше львівське брацтво вибило ся на перший плян? Та питанє се має лише формальне значінє, бо коли-би було инше львівське брацтво переняло ролю успенського, то в такім случаю се питанє можна-би зарівно приложити до него. Більша концентрація українського елементу на Руській улици, висший степень осьвіти сих поважних патрициїв міста, більша заможність декотрих з них були чинниками, що вплинули на розвій Ставропіґії.

(Далї буде).

[1]) Арх. Юго-Зап. Росс. ч, I, т. XI, с. 147—148.

Студії над українськими народніми піснями.

Подає **Іван Франко.**

XXXIII. Хмельнищина (думи, пісні та вірші).

5. Стоянка під Білою Церквою в червні 1648 р.

По битві під Корсунем після доконаної побіди Хмельницький не переслідував далї побідженого ворога і не використав своєї побіди так, як би того можна було надїяти ся після великого розмаху перших кроків його повстаня, але зупинивши ся з козацьким військом під Білою Церквою і розтаборивши ся там він простояв цїлий місяць червень, а потім розпустив військо, щоб зібрати його на ново аж у серпні. Для великої части сучасних Поляків ся довга стоянка Хмельницького була загадкою, і подекуди навіть пальцем божим, який зупинив Хмельницького і дав можність Полякам зібрати ся з силами. Твардовский про сей епізод пише ось що:

...Nie mogli nacieszyć
Z swoiey się tey fortuny, dla czego pospieszyć
Dali nawet w koronne wnętrzności nie chcieli;
I zdało się, zwycięstwa zażyć nie umieli.
Oprocz że się ku Cerkwi podemknąwszy Biały,
Długo tak nic nie robiąc, obie woyska stały.
Czyli krola się bali? ktorego szczęśliwym
I wszytkim bydź widzieli narodom straszliwym?
Czyli oczekiwali większych kup ściągnienia?
Bowiem mniey ich daleko, aniż rozumienia
Nasze sobie marzyły, ani było więcy:
Ordy wszytkiey z kozaki piętnaście tysięcy.

Lubo i tak, gdy nasi wpół im nie rόwnali,
Według by Herkulesa, dwiema nie zdołali.
Przeciesz było nie zadziw, woysku było temu
Kiedyś biiąc, i gonic dziesiąci iednemu,
Poki serca i rady im błogosławieły
Zwierzchu nieba; teraz ie czemuś opuśćieły.[1])

Коховский збуває сей епізод ще коротше, бо лиш одною фразою, що Хмельницький після Корсунської побіди стояв під Білою Церквою, як Ганнїбаль у Капуї (op. cit. ст. 47).

Та про те се був місяць повний дуже інтересних подій, для яких маємо виємково повне та докладне жерело в листах Самуіла Казиміра Кушевича, радного міста Львова, який від часу до часу завідував також секретарством міської ради, і полишив по собі многоцїнний рукопис, що находить ся тепер у рукописнім відділї бібліотеки Оссолїньских у Львові під ч. 2346 і містить поперед усього власноручно Кушевичем писані листи до якогось варшавського приятеля з часу від 4 червня 1648 до 20 серпня 1649 р., а крім того значне число инших листів, історичних праць та матеріялів, писаних по части польською, сильно макаронїчною, а по части латинською мовою. На сей рукопис перший звернув увагу др. Ст. Томашівський у своїй розвідцї „С. К. Кушевич, райця львівський і його записна книжка“, поміщеній у „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка“ 1897 р., т. XV, ст. 1—24, де при кінцї у 12 рядках друку подано зміст рукопису. Автор розвідки подав у нїй досить добру характеристику Кушевича і перегляд історичних подій, у яких він брав участь. Розуміє ся, що в короткій розвідцї він не міг використати всього історичного, а тим менше лїтературного матеріялу, поміщеного в записній книжцї Кушевича. Троха пізнїйше той сам автор у „Записках Наук. Тов. ім. Шевченка“ з р. 1898, кн. 3—4 Miscellanea, ст. 1—9 подав із тогож рукопису відомість про перший зазивний лист Хмельницького, а також текст того листу, поміщений у рукописї на стор. 163, а в тім же роцї в четвертім томі „Жерел до історії України-Руси“ опублїкував 13 листів Кушевича з часу від 8 липня до кінця падолиста 1648 р. Не опублїкованими доси лишили ся початкових 7 листів із червня 1648 р., може найважнїйші з усього, що містить ся в тім рукописї, а також дальші листи з 1649 р., що кінчать ся копіями документів зборівської

[1]) Twardowski, op. cit. ст. 10—11.

угоди. Сї листи, а також компілятивну працю Кушевича про повстанє Хмельницького має др. Томашівський незабаром опублїкувати у черговім томі „Жерел“. Роздививши ся досить докладно в змістї рукопису Кушевича я вважаю не зайвим подати в отсьому роздїлї короткий перегляд змісту сїмох перших листів із червня 1648 р., а в нотцї подаю докладнїйший нїж у дра Томашівського опис і перегляд змісту його записної книжки [1].

[1]) Рукопис Кушевича в теперішнїм своїм станї являєть ся фолїянтом сїрого, досить грубого паперу, оправленим у шкіру, і містить у собі 434 сторінки, нумеровані пізнїйшою рукою, яка не зазначила деяких карток, видертих із рукопису, в тім числї й першої. Рукопис писаний ріжними почерками, а декілька сторін лишило ся зовсїм порожних. На першій сторонї в низу на чистім місцї підписано давньою, але мабуть не авторовою рукою „Praca Kazimierza Kuszewicza IVBZ Rayce Lwowskiego“; инших марґінальних дописок нема нїяких.

На ст. 1—57 рукопису містять ся 23 листи Кушевича до якогось варшавського приятеля. Як уже згадано, першої картки рукопису нема, і тому з першого листу лишило ся тілько закінченє з датою 4 червня 1648 р. Одначе сей перший лист Кушевича заховав ся в повнї в збірцї „Księga pamiętnicza Jakuba Michałowskiego“ під ч. 16, ст. 32—34 п. з. „Syndyk Lwowski do jednego z dworskich ze Lwowa 4 Czerwca 1648“.

На ст. 57—66 містить ся в формі листу до знайомого опис подорожі Кушевича з Риму до Венеції і відси назад до Риму в р. 1644 з підписом Samuel Kuszewicz. Ст. 67—79, 82—103, 107—115, 120-4, 373—381 містять ся листи до ріжних осіб із р. 1648—1657. Ст. 105—6 початок нарису „De origine, situ, moribus, militia bellisque Cosacorum“; ст. 117—119 едикт Короля Яна Казиміра, яким заведено у Львові акцизу в р. 1656.

На ст. 125—152 містить ся брулїон праґматичного оповіданя про війну Юрія Раковція з Польщею в р. 1657 п. з. „Arma Transilvanica“; та сама праця переписана на чисто містить ся далї на ст. 395—418. Сторони 153—155 порожні, а на ст. 156 тілько коротка записка по латинї. На ст. 157—162 поміщено короткі записи фактів, так сказати реґеста до історії Хмельнищини; вони майже всї поперечеркувані на знак, що їх використано у дальшій, просторій працї.

Від ст. 163 починає ся просторе оповіданє про події 1648 р. і тягне ся з ріжними перервами до ст. 206, потому від ст. 275—331 і нарештї від ст. 356—361. Се очевидно брулїон річника, за яким мали піти подібні оповіданя про дальші роки; се бачимо з того, що зараз на ст. 207—271 під окремим титулом іде подібне оповіданє, а далї виписки та листи з р. 1657. Був у Кушевича плян видати окремою книжкою свої листи, бо на ст. 273 знаходимо титул: „Samuelis Kasimiri Kuszewicz Epistolarum selectarum pars prima“, але тексту листів нема, тілько на ст. 274 уривок передмови. На ст. 331—344 переписано польську статю мабуть пророцького змісту, що починає ся словами: „Opisuiąc Ezechiel prorok tyryiskie miasto“. На ст. 345—347 містить ся уривок

Подаю тут із перших сїмох листів Кушевича тілько вибір найважнїйших фактів та опінїй автора, а се тому, що повний текст сих листів незабаром появить ся в виданю дра Ст. Томашівського.

історичного оповіданя про напад Москви на Польщу п. з. „Moscovitarum incursio", а на ст. 349 початок статї „Causa belli Sueco-Polonici, oratio prima", з якої переписано лише 7 рядків. На ст. 351 виписано давню приказку, що починає ся словами „Vetus verbum est", а на ст. 353 иншою рукою „Tenor ordinationis 1620". На сторонах 363—372 переписано латинську поему п. з. „Augusta Europeae felicitatis, quam Leopoldo Romanorum regi Augusti Austriaci nominis devotissimus cliens Lucas Unieszewicz Borussus (scil. dedicavit).

На ст. 383 маємо латинський уривок „Institutio principis", на ст. 386 „Cohortatio ad iuventutem academicam", на ст. 387—391 дрібні принагідні записки без окремих титулів, тілько на ст. 391 титул „Anno 1650 mensis Augustus", а під ним записки. На сторонах 392—3 поміщено знов латинський вірш, а на ст. 419—427 правила домашнього життя п. з. „Privata monita". На ст. 428 поміщено „Actus nuptialis Dom. Nicolai Sieniawski cum Ducissa Radiloviana", на ст. 429 занотовано „Secretariatus G. Basilio Korrendowicz", а остатня картка (ст. 432—3) занята принагідними записками для памяти.

З огляду на важність листів, зібраних С. К. Кушевичем і переписаних ним у ріжних частях його записної книжки, подаю тут докладний реєстр тих листів з означенєм адресатів і дат.

Реєстр листів С. Кушевича.

1. Ad Jacobum Lach, Hodacum ad Borysthenem. Leopoli Russorum 1648, ст. 82—83).
2. Ad Abrahamum Pulmanum, Thoruniensem secretarium, L. R. 1648, ст. 83—87.
3. Ad Bartholomaeum Zimorovicium, ст. 87—90.
4. Ad eundem, Leopoli, 9 May 1651, ст. 90—92.
5. Ad eundem, без дати, ст. 92—93.
6. Ad eundem, без дати, ст. 93—94.
7. Ad Georgium Forsterum. Die 20 May 1651, ст. 94—99.
8. Ad Abrahamum Pulmanum, Leopoli 1648, ст. 99—101.
9. Ad Stanislaum Sulikowium, L. 1648, ст. 101—102.
10. Ad Georgium Wischenhoff, secretarium Gedanensem, уривок листу на ст. 102: „Theodati Chmelnicki genus ingeniumque, et quibus artibus potentiam adeptus esset, Tibi accurate conscriberem, nuper a me Varsoviae postulasti. Ego pro singulari meo in Te amore illud Tibi planum facere volo; ut, quem tantae multitudinis ducem, tam per triennium prospera [1]) fortuna timidantem vides, cuius quoque mores animamque et tanquam imaginem ante oculos habeas. Chmielnicii maiores etc., далї не дописано, а на ст. 102—103 ще два уривки сего листу байдужного змісту.

[1]) В рядку перечеркнено: tenax.

З першого листу варто зазначити, що Кушевич називає Хмельницького зрадником і подає, що над Жовтою Водою поль-

11. Лист І. Мнішка до бурмістра (мб. львівського) із Радзина із падолиста 1655 р., ст. 120.

12. Відповідь радних міста Львова Мнїшкови із 12 грудня 1655, ст. 120—121.

13. Письмо Андрія Тшебіцкого, епіскопа перемиського, до ради міста Львова із 30 падолиста 1655, ст. 121.

14. Письмо короля Яна Казимира до ради міста Львова із 11 грудня 1655, ст. 122.

15. Його ж письмо до міщан львівських із 19 падолиста 1655, ст. 122—3.

16. Його ж письмо до ради міста Львова із 3 падолиста 1655, ст. 123.

17. Його ж письмо до тоїж ради без дати і без кінця, ст. 123—4.

18. Письмо короля Яна Казимира до тоїж ради із 26 лютого 1657, ст. 229—230.

19. Відповідь радних львівських королеви без дати, ст. 230—231.

20. Лист короля Яна Казимира до львівських Вірмен із 25 лютого 1657, ст. 232.

21. Лист тогож короля до тих же радних із 11 марта 1657, ст. 232—3.

22. Лист королеви до тих же радних із 11 марта 1657, ст. 233—4. Оба сї листи з Ченстохови дійшли до Львова 22 марта.

23. Лист тогож короля до тих же радних із 12 марта 1657, ст. 234.

24. Лист Стефана Чарнецкого, воєводи руського, до бурмістра львівського, без дати, ст. 234—5.

25. Відповідь бурмістра Чарнецкому з дня 16 цвітня 1657, ст. 235—6.

26. Письмо Богдана Хмельницького до воєводи київського, без дати, ст. 237—9.

27. Лист І. Виговського до маґістрату львівського із 9 марта 1657.

28. Відповідь радних міста Львова Богданови Хмельницькому, без дати, ст. 240—8.

29. Письмо маґістрату львівського до підчашого коронного з 17 цвітня 1657, ст. 248—50.

30. Лист маґістрату львівського до воєводи київського, без дати, ст. 250—3.

31. Суплїка маґістрату львівського до короля, без дати, ст. 254—6.

32. Письмо маґістрату львівського до канцлера, підскарбія та секретаря коронного із 4 липня 1657, ст. 256—7.

33. Письмо тогож маґістрату до канцлера, без дати, ст. 257—8.

34. З письма тогож маґістрату до канцлера, без дати, ст. 258—60.

35. Письмо Івана Виговського до каштеляна волинського, без дати, ст. 260 [1]).

[1]) На ст. 273, врештою порожній, написано титул: Samuelis Casimiri Kuszewicz Epistolarum selectarum pars prima.

ське військо протягом 20 день видержувало облогу козаків і Татар, поки не улягло перемозї д. 16 мая. Подає також чутку, що Шенберґови, взятому до неволї, відрубано руки, по чім Хмельницький власноручно відрубав йому голову. Війська польського мало пропасти там коло 3000. Реєстрові козаки, що плили байдаками Дніпром, збунтували ся і замордували своїх двох полковників, Niasza і Barabasza, за їх вірність Польщі. Кушевич подає про Хмельницького відомість, що він супроти українського люду видає себе за спасителя його та його віри, „lubo się bezecny pobisurmanił“. Далї йде коротке оповіданє про битву під Корсунем, і характеристика настрою, який панував тодї у Львові. „Ми тут у великім числї народа всякого пола, стану та віку, в страху й трівозї живемо день і ніч. Брама одна тілько відчинена, в якій через натовп людий і річий велике замішанє. Вояки на ринку, вояки в ратуші, вояки на мурах,

---

36. Письмо королеви Марії Людвіки до радних і шляхти Львова із 21 лютого 1657, ст. 373—4.

37. Письмо тоїж королеви до львівських міщан із 21 лютого 1651, ст. 374—5.

38. Відповідь львівських міщан королевій із 4 марта 1657, ст. 375—6.

39. Лист короля до лат. архієпископа львівського, без дати, ст. 376.

40. Лист воєводини познанської до Ґданська із 13 лютого 1657, ст. 376—8.

41. Лист Івана Виговського до Самійла Кушевича із 10 марта 1657, ст. 379.

42. Наказ Богдана Хмельницького наказному Антонови і иншій старшинї з 9 марта 1657, ст. 379—80 (писаний по руськи латинськими буквами).

43. Наказ Богдана Хмельницького з Чигирина з 18 цвітня 1657, ст. 380.

44. Ex litteris P. Waldini Palis, 6 Octobris Romae, ст. 380.

45. Ex litteris P. procuratoris ddto Cracoviae 27 Novembris, ст. 380—1.

46. Ex litteris R. P. procuratoris Calisiensis ddto 1 Octobris, ст. 381.

Як бачимо, зміст рукопису досить богатий і свідчить про високий стан інтелїґенції та широкі знайомости автора в сфері тодїшнїх учених та полїтиків. Відповідно до того й зміст листів, опертих звичайно на відомостях, які одержувала по части міська рада города Львова, а по части заможнїйші міщани, визначає ся уміркованєм у представлюваню фактів та тверезістю в їх оцїнюваню. Автор любить покликати ся при оцїнюваню сучасних собі подій на приклади старинних і на події анальоґічні в инших сучасних державах, та цитувати уступи чи то зі старинних, чи з новійших істориків та полїтиків.

а инші в частих суплїкаціях під проводом духовенства з жінками та дрібними дїтьми благають у Бога відміни гніву та кінця нещастя. Гармат, пороху, провіянтів та инших потреб з ласки божої маємо досить. Боїмо ся тільки замішаня та хитрих підступів від людий грецької релїґії. Козаків до Польщі вийшло 70.000 і мають палити що найважнїйші міста. З них одного зловлено в Бережанах, і за якесь підозріне осаджено у нас у тюрмі. „To pewna, że ludzie religii greckiey z ochotą nieprzyjaciela wyglądają“.

Із другого листу, писаного д. 17 червня, довідуємо ся, що д. 6 червня Хмельницький одержав нову поміч Татар у числї 8.000, а дня 7 розложив ся табором біля Білої Церкви. Тілько сими днями козаки довідали ся про смерть короля, про що зараз дали знати турецькому султанови. Д. 8 вислано до Криму гетьманів польських, узятих до неволї під Корсунем. Тут же Кушевич повторяє відомість про страшну смерть Шемберґа, але в рукописї се речене перечеркнене, мб. коли автор переконав ся, що ся вість була неправдива. Далї оповідає автор, що Сїнявский, узятий у неволю Татарами на Жовтих Водах, випущений ними д. 14 червня приїхав до Львова, зобовязавши ся заплатити Татарам 20.000 червоних злотих, які й вислав разом із иншими дарунками для Тугайбея, який перед тим був із ним знайомий, а тепер випустив його з неволї. Через Сїнявского передали Татари свої жаданя до гетьмана коронного, аби дав їм 20.000 червоних злотих, випустив 100 Татар із польської вязницї, а надто „aby Ukraina wszytka w rękach kozackich bez urzędników koronnych zostawała“. Крім сего допоминали ся Татари заплати за забрані кожухи і уплати від Польщі щорічного гарачу кримському ханови. Далї нотує Кушевич нові напади татарські та козацькі д. 23 червня на Константинів та Бар, і знов зазначує домаганя Татар, аби польський гетьман „te majętności, które ma na Ukrainie, w dispozicią kozacką puścił, aby tam już Chmielnicki xięstwo osobne kozackie osadził“.

Із третього листу варто зазначити те, що 19 червня одержано у Львові універсал коронної ради з Варшави з д. 9 червня з оповіщенем, що прімас королївства (в часї безкоролїва) за згодою сенату та шляхти назначив на гетьманський уряд аж трьох достойників: Заславского, Фірлея і Конецпольского. Кушевич дуже сумнїває ся, чи такий тріюмвірат вийде на користь держави. „Навчив ся я сего від великих полїтиків — пише

він — що в кождім замішаню та бунтах між секретами політики перший той, аби найвисшу власть віддавати в руки одного тілько". Він покликає ся на приклад Римлян, а також на свіжий приклад венецької републики, яка для війни з Туреччиною іменувала одного ґенерала; навіть у недавніх неаполїтанських людових розрухах поспільство вибирало завше одного ватажка, якого називали Capo del popolo. Він зазначує відомість, що в Константинополї вибух розрух яничарів проти падишаха, а великий везир переслав нагану кримському ханови за підмогу козакам і велїв йому повязаних козаків відставити до Великої Порти, щоб султан міг їх відослати польському королеви. Далї нотує Кушевич відомість про те, що браславський воєвода Адам Кисїль писав до Хмельницького з доганою за його виступ проти Польщі, на що Хмельницький відповів йому, що жалує того, що стало ся, і рад би бачити оба народи в згодї, та просить воєводу приїхати до нього для спільної наради. Нотує далї відомість, що татарська орда, обрабувавши городи Погребище, Липовець, Немирів, Борщів, Кальник та Гутовець рушила вже була до Криму, але на просьбу Хмельницького вернула назад, відправивши до Криму лише полон та здобичу.

Четвертий лист, писаний д. 3 липня до виленського маґістрату, якому Кушевич подає вісти про бунт Хмельницького, котрий „krzywd y urazów swoich prywatnych mścić się zamyślił flagitiosa perfidia". Оповідає далї про поражене польських гетьманів під Корсунем, про поворот пана Сєнявского з татарської неволї, і описує коротко приготованя Поляків до нової війни. Нотує факти нових татарських нападів. „Через неготовість наших Татари д. 7 червня розпустили свої загони і наробили богато шкоди в околицях Махнівки, Бердичова, Білополя, Паволочі, Глинського, Прилуки та Пікова; набравши богато худоби, але без розливу крови та без бою вони вернули під Білу Церков. Татарський хан з великим полоном, який оцїнюють на 200.000 христіян, рушив до Криму, лишаючи при Хмельницькім значну підмогу".

З пятого листу, писаного 5 липня, треба зазначити відомість про повстанє Кривоноса. Сю відомість наведу в дальшім роздїлї. Як здобуток переговорів гетьмана Домінїка Заславского з Хмельницьким нотує Кушевич відомість, що сей хилить ся до згоди і Татари відійшли в дикі поля до Синьої води, а деякі польські полонені вертають із татарської неволї. Кушевич запевняє свойого кореспондента, що „як Каменець Подільський

не боїть ся нападу самих Татар, так ми не боїмо ся козацької навали, хиба би була яка зрада або найшла кара божа за наші гріхи. Нотує далї незгоду польської шляхти, яка не хоче приступити до вибору короля, поки не настане заспокоєнє бунтів, і після латинського зітханя: „Quae nos dementia cepit!“— додає польську приказку Кохановского:

Nową przypowieść Polak sobie kupi,
Że y przed szkodą i po szkodzie głupi.

Із шестого листу, писаного д. 13 липня, варто подати осуд Кушевича про Хмельницького після його стоянки під Білою Церквою: „Вже Хмельницький доказавши того, що задумав, вернув на Запороже, а вислався татарські війська з богатою здобичю в дикі поля, своїх козаків розіслав по волостях. Знав дуже добре і тепер знає про нашу неготовість, а про те не хотїв без причини держати військо запорожське в таборі, але завернув його до дому, аби відпочило по трудах і тим охітнїйше та свіжійше було для будучих випадків. Мусимо признати в тім чоловіцї велику поміркованість, коли не по варварськи в пору, як наше військо було майже знївечене, довідавши ся про смерть короля заявив, що не піде далї зі своїм побідоносним військом. Заявляє й тепер, як публично, так і приватно, що тільки з великого примусу наступив на польське військо, і тепер почуває сердечний жаль ізза розливу християнської крови, складаючи вину не без великої неслави нашого імени на фатальне недбальство та страх наших. Заявляє також, що зовсім не уносить ся своїм щастем анї не має нїякої радости та потїхи з нашого нещастя. Бажає — не знаю, о скілько щиро — сидїти спокійно за Днїпром при старих свободах і звичаях і віддавати Річи Посполитій обовязкові прислуги. Додає одначе, що коли й на Запорожі, в своїй вітчинї, не знайде спокою, доведеть ся йому знов ipsum Acheronta movere і засягати також сусїдського (scil. татарського) війська на підмогу.

Стільки на разї звісток із листів Кушевича. Не беру ся рішати, о скілько Хмельницький сам подїляв ту думку про державну самостійність України, яка сама собою могла повстати в простім, войовничім умі Тугай-бея, що сам привик був панувати над своєю ордою майже незалежно від кримського хана. Дуже симпатично виглядає те, що говорить Кушевич про Хмельницького в шестому листї, а на мою думку також новочасний історик, добре розваживши обставини, бачити ме в цїломісячній

стоянці козацького війська після корсунської побіди не акт трусливости, анї поражене енерґії пальцем божим, але доказ глубокої полїтичної розваги чоловіка, що не дав себе оголомшити двома одержаними побідами, але чуючи з одного боку силу противника, а з другого боку непевність та небезпеку союза з Татарами, волїв підождати і попробувати, чи не виторгує добровільним способом те, чого серед даних обставин не так легко було добити ся силою.

І справдї стоянку під Білою Церквою Хмельницький використовує для досить просторої кореспонденції, з якої відомі нам його листи до гетьмана князя Домініка Заславского, до Адама Кисїля, воєводи брацлавського і до короля Владислава IV, всї три з дня 12 червня. Найважнїйший для нас лист до короля, про якого смерть Хмельницький тодї ще не знав. Сей лист подав у перве в латинськім перекладї В. Коховский у своїх Клїмактерах I, стор. 42, а в польськім оріґіналї він поданий у збірцї Міхаловского „Księga pamiętnicza“ під ч. 21, ст. 44—46. Хоча сей лист поданий у перекладї на російську мову у Костомарова „Богданъ Хмельницкій“, т. I, стор. 304—306 з поданем жерела „Памятки Кіевской Коммисіи“ I, 3, ст. 125—132 і Лїтопису Грабянки без подання сторони, фактично на ст. 49—51, то про те сей переклад не зовсїм докладний, і я подаю тут переклад на нашу мову із збірки Міхаловского.

„Найяснїйший, милостивий королю, пане наш милостивий і добродію! Вірність підданства нашого з покірними услугами нашими лицарськими віддаємо як найсмирнїйше і покірно під ноги В. М. найяснїйшого пана. Хоча вже частими жалобами своїми ми наприкрили ся нашому милостивому пану в нестерпних своїх кривдах, які діяли ся нам від панів старостів і державців українних, але що ми не маючи в тім нї від кого иншого ніякої оборони, покладаємо свою надію в Бозї і в ласцї ВКМ., тому й тепер у тяжкім жалю та горю нашім з тою покірною просьбою нашою, з плачем припадаємо до ніг ВКМ. Вже від кількох лїт чинено над нами після своєї уподоби такі нещасні кривди та великі зневаги, що ми не лише в своїх бідних достатках, але й самі в собі бували невільними. Хутори, луки, нові сїножати, стави, млини, пчільні десятини, хоч і в добрах ВКМ., беруть із нашою шкодою; і що би тільки подобало ся котрому з нас, козаків, відбирають силою, і самих нас безвинно обдирають, бють, мордують, до тюрем сажають, де богато нашого товариства поранили та покалїчили. А панове полковники

наші, ставши підручними слугами панів старостів, замісь боронити нас від таких бід і напастий, ще самі помагають панам урядам проти нас. Навіть і Жиди в надії на ВКМ. творять нам такі великі пакости, що і в турецькій неволі не можливо, аби християнство мало терпіти таку біду, яка діє ся над нами, найнизшими підніжками ВКМ. І овшім, дають нам зрозуміти, що такі пакости чинять нам на перекір ВКМ. Завсїди примовляючи: „Отсе вам король! А поможе вам король і сякі такі сини?“ Оттим то, найяснійший королю, пане наш милостивий, не можемо вже більше терпіти на собі таких трудностий і невинного мордованя і великих бід своїх, так що вже не в силї усидіти ся в своїх домах, покинувши жінок, дітий і всю свою вбогу худобу, з великої неволї своєї часть нас, війська, мусїла тїкати, не маючи де хоч би лиш голови свої з душами унести, не куди инде, але на звичайні наші місця, на Запороже, відки наші предки від давнїх віків звикли були віддавати коронї польській і їх королївським величествам своє вірне підданство й услуги. Тай тут, на Запорожю, не дають нам спокою, нїчого не дбаючи нї на які привілеї, які маємо від їх королївських милостий, і в нївіщо обернули наші військові вольности і нас самих, маючи нас власне не за слуг ВКМ., але за своїх власних невільників. Сам Бог нам свідок, що ми в своїм вірнім послусї ВКМ. нїчого не робили по своїй власній волї анї не натворили нїякого зла. Хоча ЙМП. Краківський, якого не вважаю добрим приятелем ВКМ., покликає ся на ВКМ., допускаючи ся убійств над нами, так що з військом своїм наступив і сюди, на Запороже, і сплїндрував Україну, бажаючи мабуть навіть імя козацьке викоренити, або нас із нашої землї прогнати; чого ми одначе, поки житя нашого, не бажаємо, не хотячи відлучати ся від ласки ВКМ. По неволї, бачучи, що проти волї і розказу ВКМ. нашого найяснїйшого пана наступлено з великими військами на наше здоровлє, мусїли ми покликати на поміч хана кримського, який допоміг нам у сьому випадку, памятаючи, що ми їх також кілька разів у таких пригодах ратували від ворогів. Се мусїло стати ся з божого провидїня, що при сухих деревах і сирим дістало ся. Хто тому причина, нехай сам Бог судить. А ми як перед тим були вірними підданими ВКМ., так і тепер невідмінно готові нести своє здоровлє на всяку услугу Річи посполитій проти кождого ворога за маєстат ВКМ. І кримська орда до сего часу, стоячи з нами в союзї, не має нападати на державу ВКМ. Оттим то просимо покірно, аби ВКМ.,

показуючи над нами, найнизшими своїми підніжками, батьківське милосердє, простила нам наш невільний гріх і зволила заховати нас при давнїх правах і свободах наших, щоб ВКМ. своєю власною святою особою запоручила нас, щоб ми найнизші твої слуги, не терпіли більше тої неволї. Іще раз найнизше і найпокірнїйше упадаємо до ніг ВКМ. при вірному підданстві і покірній служебности. Дано під Білою Церквою дня 12 червня 1648. ВКМ. найяснїйшого пана найнизші підніжки і вірні підданї Богдан Хмельницький, на ту пору старший війська запорожського".

До сего тексту в рукописї Міхаловского додано увагу, що сей лист дня 7 липня принесли козацькі посли Федір Якубович, Григорій Вісняк Бурдабут, Лукіян Мозира та Іван Петрушенко, писар війська запорожського. Вони в товаристві ще трьох козаків, а власне Федора Шеврука, пристава від воєводи Сандомірського, і Томи Нелїповського від воєводи брацлавського віддали сей лист отцю прімасови. А перед тим відвідали королївське тїло, якому кілька разів віддали руські поклони і доземний чолом, і від якого відійшли з заплаканими очима.

Можна що хотїти думати про щиріcть запевнень Хмельницького, висловлених у тім листї, але нїхто тямучий не заперечить йому великої обережности, з якою він уникав хоч би позору провокованя королївської власти проти своїх полїтичних намірів. В подібнім угодовім тонї держані також його листи до обох українських воєвод, опублїковані в тій же збірцї Міхаловского.

У своїй моноґрафії про Хмельницького Костомарів згадує на ст. 304, що Хмельницький з під Білої Церкви розіслав також унїверсал до українського народа, якого текст одначе не дійшов до нас, а той текст, що опублїкований у Лїтописї Величка, т. I, ст. 80—89, се очевидний фальсіфікат або попсований оріґінал. На жаль треба додати, що реєстр козацьких кривд, опублїкований Костомаровом зараз за текстом листу Хмельницького до короля, як буцїм то долучений до нього (ст. 306—7) і взятий Костомаровом із рукопису Публичної бібліотеки в Петербурзї ч. 31, треба вважати також фальсіфікатом, уложеним по части на основі листу Хмельницького з доданєм точок, що не могли лежати в плянї тодїшнїх заходів Хмельницького. В збірцї Міхаловского (Księga pamiętnicza, ст. 74—77) надруковано дві редакції реєстру козацьких кривд, або як тодї звали, gravamina. З огляду одначе на виразні слова соймового ре-

скріпту до козаків, виданого у Варшаві дня 22 липня 1648 р. в відповіди на лист Хмельницького до короля, де обік виразного потверджения про одержане того листу (Odebraliśmy od posłów Waszych pisanie do Śp. Króla IMci Pana naszego Miłościwego), стоїть не менше виразно: „Toteż Wam oznajmujemy, że posłowie wasi żadnych listów ani przywilejów, o których wzmianka w instrukcyej waszej była, Rzpltej nie oddali“, мусимо всї ті редакції козацьких зажалень признати неавтентичними.

6. Жидівські погроми лїтом 1648 р.

Роля Жидів у історії польської окупації, чи як Поляки радше говорять, цівілїзації України, не вияснена доси істориками України так докладно, як би треба було хоч би для розвіяня численних леґенд та прибільшень антіжидівського характеру, наложених на дійсні факти пізнїйшою традицією. Ся пізнїйша традиція знайшла собі яркий, переважно гумористичний та сатиричний вираз у думах та епізодах дум про Хмельнищину, а також поважнїйший вираз у козацьких лїтописах, які силкували ся зложити цїлий реєстр жидівських злочинів та безправностий, що буцїм то викликали всенародні погроми Жидів лїтом 1648 р.

Наведу тут реєстр польських та жидівських утисків на Українї перед р. 1648, зложений у першій половинї XVIII в. Степаном Лукомським у його доповненю до дневника Окольського, надрукований у додатку до лїтопису Величка[1]). Наводжу в перекладї на нашу мову.

„Тут в Українї Ляхи почали розширяти ся (після війни Острянина 1638 р.) ще дужше як уперед. Вони силою повідбирали в козаків многі маєтности, якими ті володїли, а їх самих, окрім 6000 реєстрових, як невільників і підданих люто обтяжали всякою роботою, і ніхто не міг оборонити їх від того обтяженя. Ляхи тодї намовляли та юдили самого короля Владислава IV на те, щоб із усїми військами йшов на Україну, звоював козаків огнем і мечем, зруйнував та перемінив на порох і попіл їх житла, а самих козаків одних погубив, инших забрав у немилосерну неволю, а ще инших заточивши в далекі місця за ріку Вислу, славу козацьку, голосну в значній части євро-

[1]) Лѣтопись событій въ Югозападной Россіи въ XVII вѣкѣ, составилъ Самоилъ Величко. Кіевъ, 1864, т. IV, ст. 300—304.

пейського світа і відому також достаточно в далеких краях за Чорним морем та в Азії, знївечив і стер зі світа. І так після руських лїтописців польські пани, загарбавши козацькі землї крім згаданих реєстрових, на тих у підданство поневолених козаків, а також на всїх благочестивих українських людий накладали нечувані та ново видумані данини, так звані: дуди, новивачне, огородщину, подимне, поголовщину, поємщину, очкове, ставлизну, сухомельщину, пороховщину, пересуди та аренди, а крім того від усякої скотини та пчіл десятину, а від риболовних здобутків урочне. Так само й реєстрових козаків держали в такім притиску, що вживали їх до топленя печий, чищеня дворів, коний, стаєн, хортів та до послуги на ловах, при чім веліли їм їхати на конях без сїдла і провадити псів на смичах, і вживаючи їх на такі та инші подібні непристійні для вояка роботи, не давали їм нї чести, нї правосудя. Коли хто з них спіймав звіря — віддай хлопе шкіру пану! Коли хто здобув від неприятеля оруже або щось инше — віддай хлопе пану! Нарештї відняли у них усю волю, так що вони не мали в своїх домах нїчого свобідного крім жінки, тай то не кождої. Поневолених у підданстві козаків озлоблювали так люто, що не допускали й забороняли їм двом або трьом сходити ся на ринку або на вулиці, а навіть у своїх домах, бороня̀чи їм розмовляти між собою про все, навіть про господарські потреби, немов би хотїли своїми острими наказами загородити їм уста, які всемогучий творець дав чоловікови для говореня, і онїмити їх зовсїм проти всякої природи і загального звичаю. На їх шиї накладали колоди, сажали в найлютїйший мороз у плетені з прутя вязницї, через що многі відморожували руки й ноги, а многі замерзали на смерть. Маєтнїйших із поміж тих козаків за який будь брехливий донос старости або економа, хоч би й за найменший проступок, били без пощади обухами, кіями й иншими знарядами, вбивали на смерть або погубляли ріжними способами, забирали їх добра й маєтки, а їх жінок запрягали в плуги і заставляли лїд орати або рисувати, приставляючи Жидів, щоб поганяли їх батогами, а инших поставивши на леду веліли з ополонок брати воду і обливати їх або занурювати в ополонках. Польський історик Веспазіян Ваповский свідчить про таке нелюдське їх мучительство, якого в теперішні віки нїде на світї не бувало. По його свідоцтву Ляхи у жінок тих поневолених козаків роздавлювали цицьки дошками, а дїтий варили в кітлах, перевисшаючи тими своїми тиранствами невірних

поган і переходячи навіть найжорстокійшого Фараона, що в Єгипті мучив Жидів. Православні церкви по всій Україні одні відбирали для унії, а инші замикали, або арендували та запродували Жидам, даючи їм таку власть і силу, щоб вони від усіх церковних обрядів брали від усякого таку данину, яку самі захочуть, а ключі церковні держали у себе. Тому то й благочестиві священики не могли анї святу лїтурґію відправляти, анї дітий хрестити, анї шлюбів давати, анї мерців хоронити, анї инших церковних обрядів у церквах відправляти без відома та дозволу Жидів та без уплати всяких наложених ними від кождого обряду данин. Самі священики мусїли церковні ключі відносити Жидам назад, а ті за те безчестили тих священиків як самі хотїли і робили над ними ріжні насмішки. Так само й Ляхи з якої будь причини лаяли, били, кровавили православних попів, виривали або відрізували їм волосе з голов і бороди. А надто, що найгірше з усього, правовірні українські християни з гірким жалем і з плачем та зітханями мусять раз у раз слухати від гордих Ляхів того, що вони правдиву католицьку від віків нї в чім непорушну віру називають вірою хлопською та відступною, хоч самі вони відступники уннжають її всякими наругами та лайками і топчуть прилюдно на те тільки, щоб не зважаючи на королївську волю, почавши від самих диких піль, від Чигирина, Полтави, Трахтемирова та Переяслава і до инших українських городів та міст у власній предковічній козацькій вітчинї, що ще від святого Владимира, князя київського, який просвітив Русь святим хрещенем, світить ся правдивим і непорушним благочестем, вигубити всїх значнїйших людий, викоренити козаків, а запанувавши над самим простим і безпросвітним українським народом, не тілько запрягти його в невольниче ярмо, але по своїй безбожній волї обернути їх на шкідливу для душ і противну правилам святих отців унію. Так само в минулих віках заволодївши щироруськими провінціями: київською, галицькою, львівською, холмською, белзькою, подільською, волинською, перемиською, мстиславською, вітебською і полоцькою наслїдком вимертя або зубожіня тодїшнїх князїв київських, острожських і инших родовитих руських, вигирили і загладили в тих провінціях і землях славне імя козацьке, а перевернувши козацьку честь у нечесть і невіжу та запрягши всїх тамошнїх Русів у невольницьке, підданське ярмо, відірвали їх від батьківської, православної, душеспасительної, грекоруської віри і притягли, приневолили і приклонили силою, насиллями і всякими безсо-

вісними муками та нелюдськими тиранствами до пагубної унії і до римської заблуди, згордувавши і знївечивши прівілеґії та накази всїх своїх перших королїв польських і великих князїв литовських, що потверджували греко-руське благочесте".

В трьох місцях отсего реєстру Лукомський покликає ся на універсал Хмельницького з липня р. 1648, якого докладної дати одначе не подає (див. ст. 301). Сей універсал, опублїкований у Лїтописї Величка, т. І, ст. 80—88, має одначе всї признаки пізного, правдоподібно самим Величком доконаного фальсіфікату. При згадцї про жидівські надужитя на тій же сторонї подано в нотцї увагу дописану иншою рукою на рукописї Лукомского, ось якого змісту: „Вияснене данин, які брали Жиди: від гри на дудцї, на сопілцї, на скрипцї і инших 4, від новороджених дїтий за повивач 200, вівсяних, садових і огородових плодів 200, від кождої хати 5, подушний оклад 10, від тих, що приступають до шлюбу 6, від улия пчіл 2, від риболовства 10, від вітряків і жорен 20, за судові позви 20; жидівські відкупи церков божих, а також усякого шинкарства, порогівщину від кождого рога волового та коровячого десятину". Ся увага не скінчена, бо далї йдуть слова з російським відтїнком: „а ежели нету десяти, то..."

Жерелом сего реєстру служили вступні уступи лїтопису Грабянки (op. cit. ст. 29—30 і 31—32), в яких читаємо дословно: „И отъ того часу (від польської побіди над Остряниным і Гунею в р. 1638) всяку свободу козаковъ отяша и людемъ благочестивимъ тяжкія и неслиханния дани наложиша, и въ тѣхъ часѣхъ поставиша дани: дуди нѣякись, повивачное и пороговщину, подимное и поголовщину, очковое, ставщину, поемщину, сухомелщину. Таже церкви божія Жидомъ запродаяху, и за дозволеніемъ жидовскимъ крещаху младенци, и всякіе обряди церковние благочестивихъ поддаяху Жидомъ въ аренду. Козаковъ же толко 6000 судиша себѣ имѣти, а прочихъ, аби аще би синъ и славнаго козака билъ, то взяли у подданство. А реестровихъ козаковъ въ великой тѣснотѣ Ляхове держаху: ни чести, ни слави, ни волѣ; бѣху бѣдние горше турецкой неволѣ. Еще же поставиша надъ козаками реестровими полковниковъ, сотниковъ и всю старшину лядскія вѣри, да не даютъ имъ отнюдь волѣ; и употребляли козаковъ до грубъ топленія, такожъ и старостове изъ старшиною до хандоженя коней и хортовъ и дворовъ чищеня". А в уступі „Сказанія, чесо ради воста Хмельницкій на Поляковъ" (ст. 31—32) читаємо: „Лѣто-

писецъ полскій Веспесіанъ Коховскій написа, яко Ляхи великіе тяжести людемъ украинскимъ и козакамъ налагаху насилія, и обиди церквамъ божіимъ творяху, отемлюще нуждою отъ благочестивихъ имѣнія и самихъ смерти предаяху, отъ чести и власти изгоняху, суду не даяху, козаковъ всячески озлобляху, отъ всякого бидла и пчелъ десятое взимаху. Иметъ ли кто звѣра? кожу дай пану; иметъ ли рибу? дай урочную дань оттуду на пана; отъ военнихъ користей татарскихъ конь или оружіе въ козака будетъ, дай хлопе на пана! А что горше, Жиди всегда смишляху новіе дани, и вся имѣніа козацкая не свободна бяху, кромѣ кому жени волной въ дому, и то не вовсе. Аще же когда случится на козака вина и малая, то таковими муками ихъ казняху, яко ниже погане таковихъ смишляху мученій, и тако, въ казнехъ сихъ проливающе излишъ мѣру, невѣрнихъ превосхождаху мучителствомъ. И что есть мучителство Фараоне противу Поляковъ тиранству? Дѣтей въ котлахъ варяху, женамъ сосци древіемъ изгнѣтаху, и иная неисповѣдимая творяху бѣди“.

З порівнаня сих двох текстів, із яких старший, Грабянки, поправляє також помилку пізнійшого „Ваповский“ на „Коховский“, можемо бачити, як пізнійший козацький літописець свобідно амплїфікував старшого. Та властиву вартість сего реєстру оцінимо тілько тоді, коли порівняємо його з тим, що і в якім дусї написав Коховский. Оповідаючи про те, як Хмельницький перед від'їздом на Запороже заходив ся підняти козаків проти Польщі, він вкладає в уста Хмельницького промову, надруковану в тексті (ст. 25—26) курсівом і держану в oratio obliqua, в якій Хмельницький жалує ся, що Поляки нарушили фундації українських епіскопів та манастирів, держать декуди в погорді духовних, відібравши їм право духовного суду, силують православних приставати до унії, і підпирають єзуітських місіонарів, які силкують ся скрізь викоренити православє. Недопущені до соймиків православні бувають предметом наруг, їх жалоби не знаходять узгляднення або збувають ся одним прозвищем „схизматик“. Навіть честь запорожського війська потоптана; де грозить війна, там козаків пхають у небезпеку, дурячи їх обіцянками будучих користий, а по усуненю небезпеки кров їх цінить ся низше від найгірших людий.

„Кварцяне військо позволяє собі на найріжнійші надужитя, а пани на найстрашнійші жорстокости, виливаючи всю свою злість на невинних і випускаючи юрби своїх наємників на безоружну людність, щоб до тла нівечили цілі оселї. Нарешті най-

обридливійший рід неволї сотворено тим, що надано пановане упослїдженому жидівському племени. Особливо жалував ся на жидівську захланність, з якою Жиди своїм докучливим промислом старають ся збільшити свої доходи для побільшеня панської інтрати, і в тій цїли здобувають собі вплив на судівництво по містах, а по селах арендують коршми та монополь продажі горілки“. Переходячи до особистих справ Хмельницький буцїм то жалував ся, що його, бувшого писаря війська запорожського, старого, заслуженого вояка, вкинено по варварськи до вязницї, не за жаден злочин, але з прихоти жорстокого тирана, жорстоко замордовано його сина, уведено жінку, загарбано масток, так що не лишено йому навіть одного коня, а нарештї самого позаочно засуджено на смерть.

Оповівши се Коховский що до публичних тягарів та надужить, вичислених буцїм то Хмельницьким, полемізує на ст. 26—27, не без єхидства підносячи, що унїю приняли руські владики добровільно, а коли православні гризуть ся з унїятами, то се їх домашня справа, бо кождий думає, що його віра найлїпша. „Годї не признати — пише далї Коховский — що з українським поспільством пани поводять ся деколи несправедливо“, але все те можна виправдати місцевими обставинами, а такі самі, або подібні відносини панують також у инших краях.

Найстарший реєстр козацьких зажалень на польські та жидівські утиски на Українї перед Хмельницьким, реєстр належний також більше до козацької лїтописної традиції, ніж до живої дійсности першої половини XVII в., знаходимо на початку лїтописного оповіданя Самовидця. Подаю його тут у дословнім перекладі, хоч оріґінал не дуже значно відбігає від нашої теперішньої мови.

„Початком і причиною війни Хмельницького була єдино нагінка Ляхів на православє і обтяженє козаків. Тодї бо козаків, які не хотїли робити непривичної для них панщини, обернено на замкову службу. Старости посилали їх з листами, держали при стайнях для чищеня коний, заставляли їх у грубах палити, псів доглядати, подвіря замітати і робити инші незносні роботи. Ті знов, що лишили ся реєстровими козаками, мали насиланих собі від коронного гетьмана полковників із панів шляхти, які анї троха не дбаючи про їх вільности, унижували їх як мога і легковажили, а плату, яка від короля і Річи Посполитої була призначена на козаків по 30 золотих на рік для кождого, відбирали для себе і дїлили ся нею з сотниками. Навіть сот-

ників не вибирали козаки, але поставляли полковники, кого хотіли зі своєї руки і зі своїх прихильників. Так само полковники уживали козаків до всякої домашньої, непривичної для них роботи. Коли-ж пішовши в поля який козак дістане у Татар доброго коня, того відберуть. Із Запорожа через дикі поля шле бідного козака чи то з рароґом, яструбом, орлом або хортом або в яким иншим дарунком у місто до якогось пана, не жалуючи козака, хоч би й згиб по дорозї, о що не тяжко було від Татар. Натомісь, коли козаки спіймали якого татарського язика, то з тим язиком полковник посилає до кождого гетьмана свойого жовніра, а козацьку відвагу затають. А в містах від Жидів така була кривда, що козакови в своїм домі не вільно було для своєї потреби держати ніякого напитку, не тілько меду, горілки або пива, але навіть і браги. А котрі козаки ходили за Пороги на рибу, у тих на Кудацї відбирали десяту рибу на комісаря; а полковникам треба було дати окремо, а окремо сотникови і асаулови і писареви, так що козацтво дійшло до великого вбожества. Більше шести тисяч козаків до реєстру не приймали; хоч не один був козацьким сином, мусів робити панщину і давати данини. Се було з козаками, а над поспільством, хоч воно загалом жило заможно, в достатку збіжа, худоби та пасік, про те, чого Україна не звикла була терпіти, були великі вимисли від старостів, їх намісників та Жидів. Бо самі державцї (титулярні посїдачі староств), не мешкали на Вкраїнї, тілько держали уряд і тому мало знали про кривди посполитих людий, а хоч і знали, бували засліплені дарунками від старостів і Жидів-арендарів і не могли зрозуміти того, що їх власним салом їх по шкірі мажуть т. зн. з їх підданих здиравши їм дарують, що й самому пану вільно було взяти у підданого, і він не так би того жалував. А то леда шевлюга (заволока), леда Жид богатить ся, справляє по кілька цуґів коний та видумує великі чинші, поголовщини, дуди, осип, сухі мірочки, плату від жорен і таке инше аж до відбираня фільварків. Нарештї наскочили на одного чоловіка, у якого відняли пасіку і за се наробили біди цїлій польській державі" (Лїтопись Самовидця, ст. 3—5).

Супроти сего варто навести слова Хмельницького з його першого зазивного листу, виданого весною 1648 р., якого текст із рукопису львівського міщанина Казиміра Кушевича опублїкував С. Томашівський [1]), де між иншим читаємо ось що: „Доволї

[1]) Записки Наук. Тов. ім. Шевченка, т. XXIII—XXIV, 1898, кн. III—IV, Miscellanea, ст. 4—5.

вже довгі літа ми не дбали, що нас, обдертих із усякої признаки публичного права, покинено на самоволю королївських урядників, і що найбільше годі терпіти, на визискуванє від Жидів. Нас чутких і живих уважають дикими і неспокійними, відважних і добре заслужених назвали бунтівниками. Се-ж відомо цїлому світови, що польське військо нищить козацьке та селянське добро, безчестить їх жінок і дітий. Всїм накладають невольницькі послуги, тягарі, панщизняні роботи проти давнього звичаю, а як хто публично чи приватно на стільки кривд вийде зі скаргою, подибле лише сміх і зневагу, а що найбільше, дістане порожні, безвартні слова. Всї дбають лише, аби знищити козацький рід. Навіть військову службу Річ Посполита призначила нам від недавна безплідну, і ми в границях королївства тратимо козацьку відвагу, коли лише на Чорнім морі, серед небезпек від Турків козацький народ росте та змагає ся в силу. Поляки поклали собі метою своєї полїтики розстроїти наш лад самоуправи і ставлять над нами урядників не на те, аби законно рядили міщанами та селянами, лиш аби силою могли держати міста в своїх руках. На всї ті кривди нема иншого способу, як лише зломати Поляків силою і погордою смерти; тих Поляків, що вже відвикли від боротьби. А коли доля покине нас, то покладемо перед ними мертві тїла й трупи, дамо не стації, а душу й кров нашим начальникам; не полишимо міст і нив, лише дорогу застелимо могилами".

Отсї отверті, мужеські та правдиві слова дїйсно гідні Хмельницького. Історія фатальним способом справдила їх. Загалом треба завважити, що про найстрашнїйше на наш погляд надужитє, арендованє церков Жидами, найстарші жерела аж до Коховского включно не говорять нїчого.

До нас дійшло ще одно свідоцтво про промову Хмельницького, в якій він висловив щось подібне до реєстру кривд та утисків, які терпіли козаки і загалом український народ від Поляків. Се була промова Хмельницького до королївських послів Любовицкого і Ґрондского в таборі біля Львова д. 29 або 30 жовтня 1655 р., передана в оповіданю Ґрондского (op. cit. ст. 239—249). Любовицкий передав Хмельницькому лист від короля, в якім король силкував ся ріжними обіцянками наклонити його до замиреня з Польщею. Прочитавши лист короля та вислухавши промови Любовицкого Хмельницький відповів: „Любий мій куме! Згадай, що нам було обіцяно під Замостєм, під Зборовом, під Білою Церквою і в инших місцях, і що ми одержали? Всї обіцянки давано нам під впливом науки Єзуітів, які

говорять, що схизматикам не треба додержувати слова. І де ті обіцянки, які давав нам король по своїм виборі? Зараз по коронації на королївство він вислав проти нас військо, і те саме бувало по кождій дальшій угоді. Поляки нарушували права гостинности, називали нас хлопами, били нагайками, відбирали маєтки, виганяли з домів. Коли козаки не можучи стерпіти всего того тікали покидаючи жінок і дітий, не можучи в зимову пору брати їх із собою, польські жовніри насилували наших жінок, а виходячи з нашого краю палили наші бідні хати не раз і з дїтьми. А коли козаки противили ся панам, то Поляки топили таких потайно в мішках, аби не було можна знайти анї слїду вбитих, анї винуватого, або ще гірше, сажали їх на високі палї, аби показати свою загальну ненависть до руського роду і погорду до його безсиля. Але, що найтяжше з усього, вони не щадили наших священників, але ще завзятійше мучили їх і таким способом підняли проти себе людий, що й найбільше були склонні до спокою. Стілько витерпівши, стілько разів ошукані ми для поправи своєї долї мусїли шукати способів, яких тепер нам нема чого покидати. Пізно просить король нашої помочи, пізно і надармо він думає про наше примирене з Поляками"[1]).

Як бачимо, в тім реєстрі на першім місцї стоять кривди, зазнані козаками вже в часї Хмельнищини, а між давнїйшими, які спричинили повстане козацтва та українського народа, і сим разом нема згадки про надужитя Жидів. Се не значить, що таких надужить не було, але в очах такого полїтика, яким був Хмельницький, ті надужитя були занадто підрядні супроти тих, яких допускала ся польська власть та польська сольдатеска.

Зовсім инший образ, відповідний радше традиції, вироблений серед українського козацтва XVIII в. в т. зв. Гетьманщинї, ніж дійсному станови річий у першій половині XVII в. на Правобережній Українї виявляє дума про жидівські утиски та жидівські погроми на Українї, яка дійшла до нас у двох значно відмінних варіянтах, надрукованих у збірцї Антоновича й Драгоманова (op. cit. т. II, ст. 20—30). Перший із них, записаний Кулїшем у слободї Александрівцї сосницького повіту Чернигівської ґубернії від Андрія Шута, був надрукований у „Запискахъ о Южной Руси", т. I, ст. 56—63; другий, записаний у Жаботинї Томою Штангеєм з маловажними відмінами варіянта невідомо, де й ким записаного, знайденого в рукописній збірцї

[1]) Пор. Н. Костомаровъ, Богданъ Хмельницкій, изд. четвертое, С.-Петербургъ 1884, т. III, ст. 213—214.

Чубінського, появив ся у перве в збірці Антоновича й Драгоманова. Подаю тут на сам перед варіянт Куліша, з деякими поправками в тексті, які будуть зазначені в нотках, і з поділом деяких занадто довгих рядків на менші.

Як од Кумівщини да до Хмельнищини,
Як од Хмельнищини да до Брянщини,
Як од Брянщини да й до сього ж то дня,
Як у землї кралевській да не було добра.[1])
Як Жиди-рандарі
Всї шляхи козацькі зарандували,
Що на одній милї
Да по три шинки становили.
Становили шинки по долинах,
Зводили щогли по високих могилах.
І ще ж то Жиди-рандарі
У тому не перестали,
На славній Україні всї козацькі торги заорандували,
Да брали мито-промито:
Од возового по пів золотого,
Од пішого пішениці по три денежки,
Од неборака старця
Брали кури да яйця;
Да іще питає:
„Ци нема, котик, сще цого?“
Іще ж то Жиди-рандарі
У тому не перестали,
На славній Україні всї козацькі церкви заорандували.
Которому б то козаку альбо мужику
Дав Бог дитину появити,
То не йди до попа благословити,[2])
Да піди до Жида-рандара,
Да полож шостак,
Щоб позволив церкву одчинити,
Тую дитину охрестити.
Іще що которому б то козаку альбо мужику
Дав Бог дитину одружити,
То не йди до попа благословити,[2])
Да пойди до Жида-рандара,
Да полож битого таляра,[3])

[1]) В друк. да добра не було. [2]) Друк. благословиться.
[3]) Друк. битий тарель.

Щоб позволив церкву одчинити,
Тую дитину одружити.
Іще ж то Жиди-рандарі
У тому не перестали,
На славній Україні всї козацькі ріки заорандували.
Перва на Самарі,
Друга на Сакеагані,[1]
Трейтя на Гнилій,
Четверта на Пробойнї,
Пята на річцї Кудесцї.
Котрий би то козак альбо мужик
Ісхотїв риби ловити,
Жінку свою з дітьми покормити,
То не йди до попа благословить ся,
Да пійди до Жида-рандара [поклонить ся],
Да поступи йому часть оддать,
Щоб позволив на річцї риби вловити,
Жінку свою з дітьми покормити.
Тогдї ж то один козак мимо кабака іде,
За плечима мушкет несе,
Хоче на річцї утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити.
То Жид-рандар у кватирку поглядає,
На Жидівку свою стиха словами промовляє:
„Ей Жидівочко-ж моя Рася,
Що сей козак думає,
Що він у кабак не вступить,
За денежку горілки не купить,
Мене Жида-рандара не попросить,
Щоб позволив йому на річцї утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити?“
Тодї то Жид-рандар стиха підхождає,
Козака за патлї хватає.
То козак на Жида-рандара скоса як ведмідь поглядає,
Іще Жида-рандара мостивіїм паном узиває:
„Ей Жиду, каже, Жиду-рандаре,
Мостивий пане,
Позволь менї на річцї утя вбити,
Жінку свою з дітьми покормити!“

---

[1] Друк. Саксані.

Тогдї Жид-рандар у кабак вхождає,
На Жидівку свою стиха словами промовляє:
„Ей Жидівочко ж моя, Рася,
Будь менї тепер у Білій Церкві наставним равом, —
Назвав мене козак мостивим паном“.
Тогдї то у святий божественний день, у четверток,
Як Жиди-рандарі у Білу Церкву на сейм збірались,
Один до одного стиха словами промовляли:
„Ей Жиди ж, ви, Жиди-рандарі,
Що тепер у вас на славній Українї слишно?“
„Слишен“ — говорить — тепер у нас гетьман Хмельницький.
Як од Білої Церкви да до славного Запорожа
Не така стоїть жидівська сторожа“.
Тогдї обозветь ся один Жид Оврам —
У того був невеликий крам,
Тілько шпильки да голки,
Що ходив поза Дніпром да дурив козацькі жінки:
„Ей Жиди ж ви, Жиди-рандарі!
Як із Низу тихий вітер повіне,
Вся ваша жидівська сторожа погине“.
Тогдї ж то як у святий день божественний у вовторник
Гетьман Хмельницький козаків
До сходу сонця у поход виправляв,
І стиха словами промовляв:
„Ей козаки ви, дїти-друзї,
Прошу вас, добре дбайте,
Од сна вставайте,
Руський отченаш читайте,
На славну Україну прибувайте,
Жидів-рандарів у пень рубайте,
Кров їх жидівську у полї з жовтим піском мішайте,
Віри своеї християнської у поругу не подайте,
Жидівському шабашу не польгуйте!“
Оттогдї то всї Жиди-рандарі догадливі бували,
Усї до города Полонного повтїкали.
Тогдї то Хмельницький на славну Україну прибував,
Нї одного Жида-рандара не заставав.
Тогдї то Хмельницкий не пишний бував,
До города Полонного прибував,
Од своїх рук листи писав,

У город Полонне[1]) подавав,
А в листах прописував:
„Ей Полоняни, полонянська громадо!
Колиб ви добре дбали,
Жидів-рандарів менї до рук подали“.
Тогдї то Полоняни йому одписали:
„Пане гетьмане Хмельницький,
Хоть будем один на одному лягати,
А не можем тобі Жидів-рандарів до рук подати“.
Оттогдї то Хмельницький
У другий раз листи писав,
У город Полонне подавав:
„Ей Полоняни, полонянська громада,
Не хороша ваша рада.
Єсть у мене одна пушка Сирота,
Одчинять ся ваші зелїзні, широкі ворота“.
Тогдї то як у святий день, божественний четверток,
Хмельницький до сходу сонця уставав,
Під город Полонное ближей прибував,
Пушку-Сироту у переду постановляв,
У город Полонное[1]) гостинця подавав.
Тогдї то Жиди-рандарі
Горким голосом заволали:
„Ей Полоняни, полонянська громада!
Коли б ви добре дбали,
Од Польщі ворота одбивали,
Да нас за Вислу річку хоч у одних сорочках пускали!
Тоб ми за річкою Вислою пробували,
Да собі дїтей дожидали,
Да їх добрими дїлами наущали,
Щоб на козацьку Україну і кривим оком не поглядали“.
Оттогдї то козакам у городї Полонному
Дана воля на три часа з половиною:
„Пийте, гуляйте,
Коло Жидів-рандарів
Собі здобич[2]) хорошу майте!“
Тогдї то козаки у городї Полонному пили, гуляли,
Здобич[2]) хорошу собі коло Жидів-рандарів мали.
Обратно на славну Україну прибували,

[1]) Друк. Полонного. [2]) Друк. здобу.

Очертом сідали,
Срєбро й злато на три части паювали:
Первую часть на Покрову Січовую,
Да на Спаса Межигорського оддали,
Другу часть на меду, на оковитій горілці пропивали,
Трейтю часть міждо собою, козаками, паювали.
Тогді то не один козак
За пана гетьмана Хмельницького Бога просив,
Що не один жидівський жупан зносив.

Як бачимо, сей варіянт у головному неісторичний, бо Хмельницький не здобував города Полонного, анї не видавав наказу переслідувати Жидів. Поетично оброблена спеціялїзація жидівського володіня над козаками підходить близше до характеру реєстру козацьких кривд у Грабянки та Лукомського, ніж до справжньої дійсности половини XVII в., але правдиво-поетичним інстінктом обминає нелюдські жорстокости та надужитя панів і Жидів, на які кладуть натиск реєстри козацьких лїтописців. Найбільше, до чого посуває ся Жид у думі, се те, що хапає козака за чуприну; та він же задоволяє ся зовсім, коли козак називає його мостивим паном. Так само дивно поетичним інстінктом дума не згадує про ті жорстокости та кровопролитя, яких жертвою впало певно не мале число Поляків та Жидів на Вкраїні лїтом 1648 р., хоч пізнїйші описи тих жорстокостий сильно переборщені так само, як і цифри жертв, прибільшені певно в десятеро.

Значно пізнїйшу і сильно карікатурну закраску має на собі другий варіянт думи про жидівські погроми на Вкраїні; розуміє ся, що історичної правди в нїм ще менше, а за те попадають ся анахронїзми властиві XVIII вікови. З огляду, що в тій другій думі майже анї один рядок не відповідає дословно Кулїшевому варіянтови, хоча її зміст де в чому той сам, подаю сей другий варіянт також у повнім тексті.

Земле польська, Україно Подольська,
Та вже тому не рочок і не два минає,
Як у християнській землї добра немає.
Як зажурилась та заклопоталась бідна вдова —
То то не бідна вдова, то королевська земля.
Що стали Жиди великий одкуп давати
Стали один од одного на милю оранду становити.
Як їде український козак, то й корчму минає,
А Жид вибігає, та українського козака за чуб хватає,

Та ще його двома кулаками по потилиці затинає:
„Козаче-левенче, за що я буду Ляхам рату платити,
Що ти мимо корчми йдеш тай корчму минаєш?“
Коло українського козака всю зброю одбирає.
А на Україні козак за Жидом похожає,
Ще його й вельможним паном назвиває.
А Жид до Жидівки словами промовляє:
„Хазяйко моя, Рейзю,
Якої то я на Україні слави заживав,
Що мене козак український
Щей вельможним паном називав!“
Ще ж і тим Жидове не сконтетували,
Що три річки в одкуп закупляли.
Одна річка Каїрочка,
Друга річка Гнилобережка,
А третя за Дніпром Самарка.
Що мав би чоловік піти та риби піймати,
То ще він до річки не добігає,
Уже він Жидові за одкуп найкраще обіщає.
Ще ж і тим Жидове не сконтетували:
Де була яка річка велика, мости в одкуп забрали.
Од верхового по два шаги брали,
А од пішого по шагу,
А од бідного старця, що він випросить,
То одбирали пшоно та яйця.
Як то був пан Хмельницький,
Житель Чигиринський,
Козак лейстровий, писар військовий, —
Як він сее зачував, то указ писав,
Імператору до рук подавав;
А імператор указ писав,
В Черкаси до рук подавав.
А пан Хмельницький, житель Чигиринський,
Козак лейстровий, писар військовий,
Як того указа до рук достав,
На ринок виходжає, знамена виставляє,
Друзів, панів молодців, на грець викликає:
„Друзї, панове молодції,
Охотники, броварники,
Годї вам по броварах пива варити,

По винницях тай по проваллях валять ся!
Та йдіть ви Жидів та Ляхів з України вганяти,
То будете ви собі мать
Хоть на три дні хорошенько по ковацьки погулять".
Як почали друзї, панове молодці
Жидів та Ляхів з України вганяти,
То в которого не було драної невірної кожушини,
Той той надів жидівські кармазини.
Та вони собі хорошенько по козацьки похожали,
Та ще й по карманах срібні гроші мали.
Ще ж то рано-пораненьку—в середу,
Як заняв пан Хмельницький поперед себе Жидів череду;
Которі Жиди шабашували,
А которі до города Польського утїкали.
„Вже-ж ти, рабіне, Мошку,
Бери на віз дошку!
А ти, Срулю,
Бери порох та кулю!
А ти, Чую, бери рушницю,
А ти, Гершку, бери підгерстя,
А ти, Йосю, бери на поготовю осю,
А ти, Шмулю, бери друччя та війло,
А ти, Іцик, бери бичик,
Та будемо конї поганяти,
Та будемо од пана Хмельницького до города Польського утїкати".
А як був собі Жид, старий Хвайдїш,
Та мав собі крам — шпильки та голки,
А третії люльки;
Тай той у клунки склав,
Та за ними пішки біжав;
І той свою старость потеряв,
Од пана Хмельницького утїкав;
І той панови Хмельницькому
Ще й голими пятами накивав.
А як у Польське город убрали ся,
То стали Жиди Мейора на підслухи висилати,
Чи ще ж то далеко пан Хмельницький
З військом прибуває?
А Жидок Мейорко з глузду зпав,
Та ледве він і сам до города Польського припав.
А пан Хмельницький, житель Чигиринський,

Козак лейстровий, писар військовий,
До Польського города прибував,
Та старими Жидами орав,
А Жидівками боронував,
А которії бували малі діти,
То він і кіньми порозбивав.
Як узяли з Польського города втїкати,
Як узяли свого рабіна Мошку проклинати:
„Бодай ти, Мошку, щастя й долї не мав,
Як ти по богато на Вкраїнї одкупу брав!
А як би ти був, Мошку,
Та брав на Вкраїнї одкупу по трошку,
Тоб ми на Вкраїнї проживали,
То нас би козаки українські
Вельможними панами називали“.
А як то був Жид Янкель,
То він коло школи похожає,
Та по школї плаче-ридає:
„Школо наша, богомільнице,
Вже нам у тобі не бувати,
І тебе не продавати,
За тебе гроший не брати
І в карман не ховати;
Треба тебе на Вкраїнї покидати,
Та ще в тебе будуть козаки українські срати,
Та ще в тебе будуть нескребені свинї заганяти“.
Як стали од Польського города
До Случі-річки прибувати,
То пан Хмельницький, житель Чигиринський,
То він ночі не досипляє,
Коло Случі річки Ляхів і Жидів доганяє.
Скоро догнав у вечері пізно,
І там стало повернути ся тїсно.
І там до них прибуває,
Ще на козаків гукає,
Словами промовляє:
„Друзї, панове молодцї, до Случі річки прибувайте,
Жидів та Ляхів у пень рубайте,
І до їх по козацькій словами промовляйте:
„Жиди та Ляхи, примічайте!
От буде по той бік Случі ваше,

А по сей буде пана Хмельницького і наше".
Як почали Жиди та Ляхи
З паном Хмельницьким сполять ся,
Щоб по полям пива наварити:
То вже ж то бували лядськії дрова,
А Хмельницького вода;
То був жидівський ячмінь,
А Хмельницького хміль.
То як пива наварили,
Тогдї Хмельницькому славу на віки сотворили.
Та хотяж то був пан Хмельницький,
Житель Чигиринський,
Козак лейстровий, писар військовий,
Лицар добрий, та помер,
А тільки його слава козацька-молодецька
Не вмре, не поляже;
Та буде вона славна між ду друзями-молодцями
Од нинї й до віку.
Даруй Боже всьому миру живому
І нам на здоровля та на многії лїта
Од нинї й до віка!

Епізод утеки Жидів перед козаками, не позбавлений також комічних моментів, видно дав ся в тямки козакам більше, як жорстокости погромів, коли сцени з нього маємо також у думі про битву під Корсунем у варіянтах А і Б. У варіянтї А, записанім також Кулїшем, епізод про втеку Жидів із України просторійший і драстичнїйший, як у попереднїх думах. Пропустивши його в тексті думи про Корсунську битву подаю його тут із виданя Антоновича й Драгоманова (op. cit. ст. 34—35):

Тогдї Ляхи чогось догадались,
На Жидів нарікали:
„Гей ви, Жидове, поганські синове,
На що то ви великий бунт, тревоги зривали,
На милю по три корчми становили,
Великії мита брали:
Від возового по пів золотого,
Від пішого по два гроші,
А ще не минали й сердешного старця,
Відбірали пшоно та яйця!
А тепер ви тії скарби збірайте,
Та Хмельницького єднайте;

А то як не будете Хмельницького єднати,
То не зарікайтесь за річку Віслу [1]) прудко тікати“.
Жидове чогось догадались,
На річку Случу тїкали.
Которі тїкали до річки Случі,
То погубили чоботи й онучі,
А которі до [річки] Прута,
То була від козаків [2]) доріженька барзо крута.
На річцї Случі
Обломили міст ідучи,
Затопили усї клейноди і всї ладськії бубни.
Которі бігли до річки Росї,
То зостали ся голї й босі.
Обізветь ся первій Жид Гичик,
Тай хапаєть ся за бичик;
Обізветь ся другий Жид Шльома:
„Ой яж пак не буду на сабас дома“.
Третїй Жид озоветь ся Оврам:
„У мене не великий крам —
Шпильки, голки, кремiння, люльки;
То я свій крам у коробочку склав,
Та козакам пятами накивав“.
Обізветь ся четвертий Жид Давидко:
„Ой брате Лейбо, уже ж пак із за гори
Козацькі корогви видко“.
Обізветь ся пятий Жид Юдко:
„Нуко до Полонного утїкати прудко!“
Тодї Жид Лейба біжить,
Аж живіт дріжить;
Як на школу погляне,
Його серце жидівське зівяне.
„Ей школо-ж моя, школо мурована,
Тепер тебе нї в пазуху взяти,
Нї в кишеню сховати.
Але ж доведеть ся Хмельницького козакам
На срач, на балаки покидати“.
Отсе, панове молодцї,
Над Полонним не чорна хмара вставала;

---

[1]) Друк. додано ще зайве: до Полонного.
[2]) Друк. додано зайве: Хмельницького.

Не одна пані Ляшка
Удовою зостала.

Сим сумним двостихом автор думи покриває страховища погрому в Полоннім. Уривок про втеку Жидів у другім варіянті думи про битву під Корсунем, уперве друкованої Максимовичем у його збірці українських пісень із 1849 р. обіймає тілько 16 рядків, дуже близьких текстом до попереднього, та про те на стілько відмінних висловом, що вважаю потрібним подати їх тут також із цитованого висше виданя, ст. 37:

„Ой вей мір!“ — обізветь ся первий Жид Їдько, —
„Уже ж пак ізза гори козацькі корогви видко“.
Побіг до школи швидко.
„Ой школо ж моя, школо, —
Чи тебе продати,
Чи в карман забрати,
А чи тому пану Хмельницькому,
Отаману Чигиринському
На срач подарувати?“
Ой обізветь ся другий Жид Абрам:
„Ой маю вельми дорогий крам:
Шпильки й голки,
Креміння й люльки.
Ой я свій крам у коробочку склав,
А козакам[1]) пятами накивав“.
Ой собізветь ся третїй Жид Шльома:
„Ой яж пак не буду на шабас дома“.

Нема сумніву, що комічні епізоди громадної жидівської втеки з України літом 1648 р. зберегли ся в памяти народа довго і могли війти в кобзарські думи незалежно від козацької, устної та писаної традиції про Хмельницького, бо зберегли дещо вірнійше, ніж та традиція. Про се переконує нас оповідане цитованого вже заславського Жида Натана Ганновера, що в своїм творі „Яван Мецуля“ обік опису страшних погромів Жидів та Поляків у Немирові, Тульчинї, Полоннім, Острозї та Заславі, Староконстантинові та Литві, опису в значній мірі переборщеного та фантастичного, полишив барвистий, доволї правдивий опис утеки заславських Жидів, якої й сам був учасником і наочним свідком. До опису погромів верну ще в дальшім роздїлї,

[1]) Друк.: с козаками.

де буде мова про Кривоноса, а тут подаю в перекладі на нашу мову тілько опис памятної втеки заславських Жидів до Дубна.

„У вівторок дня 1 місяця Ава (серпня) прибули Татари й козаки, щоб облягти місто Полонне, і виміріли гармати проти міста, в якім були пани й Жиди. Але стрільці почали стріляти з твердині і не давали їм підступити до міста, в якім було коло 2000 шляхетського війська, а Жидів було коло 12000 душ, між якими були люди відважні, тай само місто було сильно укріплене подвійним муром і оточене водою. Треба було стерегти тілько ту часть укріпленя, в якій дві найближші точки заселяли Русини. Пани поставили своє військо, зложене з хлопів, саме там, де треба було найобережнійшої охорони, але власне ті „оборонці" погубили місто, бо вони були православні, відомі під назвою гайдуків, і прилучили ся також до бунтівників. У середу 2-го Ава неприятелї опанували собі точки стережені православними, і тоді оборонці разом із мешканцями тих точок пристали до козаків, щоб воювати проти укріпленого міста, де були пани й Жиди. Битва тягла ся весь день у середу, а в четвер неприятелї видали відозву до польських хлопів, що стояли в твердині: „Адже ми рідні брати! Чого-ж ви помагаєте панам проти нас? Чи не красше вам послужити нам, нїж іновірцям?" І справді хлопи зараз зрадили. Показуючи вид, що борють ся проти козаків, вони тим часом дали їм можність приставити драбини до мурів і опанувати їх у той сам четвер, так що в одній хвилї кілька тисяч Русинів з голими мечами явили ся в містї і почали мордувати людий. Коли пани й Жиди побачили, що біда стрясла ся над ними і місто взяте, то пани верхом побігли на другий бік, а бідні Жиди, числом коло 10.000 душ, яких стражники не пускали тїкати, були побиті. Вони впали під ножем ворога без супротивленя, так що коли який козак впадав до дому, де було хоч би кілька сот Жидів, вони не спротивляли ся, і він один побивав їх усїх" (Ганноверъ, op. cit. ст. 49—51). Далї за тим, майже у всїх подробицях неправдоподібним образком Ганновер оповідає, як 300 найвиднїйших Жидів разом із рабіном Самсоном із Острополя були вбиті в синаґозї, і додає, що кілька сот Жидів лишено живими, лише присилувано їх змінити свою релїґію (ст. 52). За сим іде оповіданє про заславських Жидів, що має автобіоґрафічний характер.

„Скоро ми в Заславі довідали ся, що Татари й козаки

облягають Полонне, — бо ми що дня посилали туди за відомостями про положенє міста, — в згаданий вівторок післанець не міг уже дійти до міста, що було обляжене ворогами, тому вернув до нас у середу і сповістив нас про неприємне положенє Полонного. Заслав був віддалений від Полонного тілько 6 миль. Тому зараз у четвер ми втекли як хто міг, покидаючи свої доми, повні всякого добра: товарів, книжок і ріжних коштовних річий. Дехто втік до Острога, що тоді вважав ся одним із головних міст Руси. Се було велике місто, заселене людьми побожними, вченими та письменними. Я-ж зі своїм тестем, Авраамом Заславським, з його родиною і свояками, втекли на Межерічє, що лежало дуже недалеко від Острога. В тих двох містах набрало ся більше як 10.000 душ Жидів з родинами. Вони мали намір пробути там суботу, щоб дочекати звісток про положенє Полонного. Коли-ж ми прибули до Межирічя в пятницю по полудни, то прибув гонець і доніс нам, що гетьман Домінік, князь Заславський, сего самого дня має прибути з великим військом і вирушити на зустріч князеви Вишневецькому, і разом із ним піти на відсіч Полонному. І справді князь прибув, маючи з собою 1000 хоробрих вояків і славного героя Лаща, але решта війська тягла ся з заду. Ми втішили ся дуже і надіяли ся, що без сумніву після завтрішньої суботи вернемо до своїх домів, бо відси до Заслава було тілько 4 милї. Ми надіяли ся також, що князь спасе наших полоннянських одновірців від нещастя.

„Коли наблизив ся час вечірньої сабашевої молитви (жидівський шабас заходить вечером у пятницю), ми стрівожили ся страшною звісткою: прибув пан Вішовата, бувший намісник Полонного, що втік відси з многими панами, і повідомив нас, що Полонне взято і всїх панів та Жидів побито. Ворожі віддїли доходять уже до Заслава, а князь Вишневецький зі своїм військом утїк до Старо-Константинова, куди за ним погнали козаки й Татари. Инші їх віддїли вирушили до Острога та Межиріча. Тодї всї знатнїйші в містї переляками ся, а на Жидів напав панїчний страх; усі впали духом, і всїх очи були звернені на князя Домінїка, ждучи від нього ратунку. Але він о півночи втїк тою самою брамою, якою прибув із Польщі, боячи ся зі своїм віддїлом рушити тим битим гостинцем, що йшов через Заслав на Кременець, де скрізь було повно Татар і козаків. Бачучи мале число свойого віддїлу, він рушив до Кременця обхідною дорогою, на протязї 69 миль лїсами та дебрами і ждав

там, поки не збере ся більше Поляків, щоб із ними разом рушити до Старо-Константинова. Народ думаючи, що гетьман утїк до Польщі, не знав, що має робити. Жидівські проводирі в Острозї видали відозву в імя релїґії, щоб анї один Жид не лишав ся в Острозї; те саме було зроблене і в Межерічі. Ворог був віддалений від нас уже лише 2 милї, а при тім ми не були безпечні також перед місцевими мешканцями православними, боячи ся, щоб і вони не напали на нас. Тому то всї Жиди пустили ся на втеки. Хто мав коня й візок, користував ся ними, а хто не мав, то хоч мав би за що купити, не хотїв тратити часу і забравши своїх жінок та дїтий утїкав пішки лишаючи своє добро на волю судьби. Навіть ті, що мали повози та цуґові конї, але при тім богато пакунків, товарів, книжок і иншого движимого добра, лишали все те по дорозї у арендарів по коршмах, щоб самим лекше було тїкати. І в ту суботу Хазон[1]) тягли ся в три ряди конї й вози, заступаючи всю ширину дороги, довгим рядом на просторі 7 миль від Острога до Дубна, а пішоходів була незлїчена сила. О другій годинї по полудни дігнали нас три їздцї, один Мойсей Цореф (золотник) із Острога і з ним два шляхтичі, і сказали нам: „Чому ви тягнете ся так помалу? Вороги женуть слїдом за нами; вони вже в Межирічі, і ми ледво встигли втекти від них“. Раптом зробила ся страшна метушня, і наші одновірцї почули себе в нечувано критичнім положеню. Кождий скидав із свойого воза срібну та золоту посуду, убранє, книжки, подушки та перини, щоб тільки як найлекше було тїкати й ратувати себе та родину від небезпеки. Таким способом на широкім полї скрізь лежало золото та срібло, і анї один Жид не злакомив ся збирати його. Сим разом сповнило ся над нами пророцтво Єзекіїля: „Своє срібло й золото розкидати муть вони по вулицях і площах“. Деякі покидали буквально все: конї, вози, всї манатки, і навіть жінок, і тїкали в лїси, аби тільки сховати ся. Многі жінки та мужі, що вели за руки своїх дїтий, в замішаню покидали їх із рук і тїкали в лїси та нетри. Тодї сповнило ся пророцтво Мойсея: „Тїкати мете, хоч нїхто не буде гонити вас“, бо відомість справдї була фальшива, бо за нами зовсїм не гнали анї козаки, анї Татари. Про те переляк був такий великий, що весь день тої суботи Хазон кождому з нас здавало ся, що козаки ось-ось доганяють

[1]) Субота Хазон припадає перед річним празником на спомин збуреня Єрусалима.

нас. У неділю, по тій суботї Хазон, ми довідали ся, що гетьман не втїк до Польщі, але рушив на Кременець. Тодї всї заспокоїли ся, і від того дня кождий утїкав уже не кваплячи ся. Ми тягли ся з міста до міста, селами та лїсами, ночуючи иноді під голим небом, але й там ми не знаходили душевного спокою, бо все нам здавало ся, що нас або грабують, або топчуть, або лають та проклинають. Иноді нам доводило ся ночувати у православних, і ми все бояли ся, щоб вони в ночи не порізали нас, бо всї вони видавали ся нам збунтованими. А коли ми в ранці вставали живі, то відмовляли молитву: „Благословен єси, Господи, воскрешающий мертвих“ (op. cit. ст. 52—59).

Оповіданє, як бачимо, не позбавлене артистичної вартости, а про його правдивість нема підстави сумнївати ся.

Перші чотири рядки думи, наведеної висше на стор. 62, незвичайні в людовій творчости, дають щось у роді хронольоґічної канви. Слова „від Кумівщини до Хмельнищини“ означають очевидно десятилїтє від битви під Кумейками (1637) до початку повстаня Хмельницького при кінці 1647 р. Неясне для нас значінє Брянщини. Коли його розуміти як натяк на місто Брянск і його округ, що лежить у північній части чернигівської ґубернії, то можна би під Брянщиною розуміти прихід великоруських роскольників-старовірів у ту місцевість, який став ся голосним фактом коло р. 1667 [1]). В такім разї мали би ми третій ступінь сеї хронольоґічної драбинки, о 20 лїт віддалений від другого, і заразом вказівку, що дума повстала в околиці, де наплив великоруських роскольників був у живій памяти, знач. десь у теперішній чернигівській ґубернії.

Остатній ступінь сеї хронольоґічної драбинки ще більше неозначений, як попередні, але в усякім разї те „до нинїшного дня“, чи воно буде значити протяг десять чи 20 лїт, чи може 40 по пропорції 10:20:40 веде нас на конець XVII, або на початок XVIII віку, правдоподібно в початки гетьманованя Мазепи, як на час повстаня сеї думи.

(Далї буде).

---

[1]) М. Сумцовъ, Лазарь Баранович, ст. 74—5.

До житеписи Маркіяна Шашкевича.

Написав **Михайло Тершаковець.**

Відки ж взяло ся твердженє Устіяновича про охоту Шашкевича взяти участь в падолистовім повстаню, коли чогось подібного не було в житю останнього? Чи се свідома видумка Устіяновича, вигадана в тій цїли, аби авторітетом Шашкевича притьмити некорисне враженє, яке могла викликати у сучасників згадка про його ж власні колишні польсько-революційні чувства? Можливо, що і се відіграло якусь ролю в концепції звісного твердженя Устіяновича. Більше імовірним є одначе здогад, що Устіянович основував ся на якійсь сплетнї з першої половини 1830 рр., і то не конче про Маркіяна Шашкевича, а взагалї про котрогось Шашкевича [1]).

[1]) Мартин Лапчиньский, один із польських демократів в 1830 і 1840 рр, говорить про „die Brüder Szaszkiewicz", питомцїв семінарії, котрі м. и. мали бути членами русофільської партії (гл. мої „Матеріяли", ст. 149). Що з Маркіяном був на теольоґії і Никола Шашкевич, се факт, про який знаю із консисторських актів. Чи одначе сей Никола Шашкевич був рідним братом Маркіяна, сего не знаю, бо несвідомий сего, чи брат Маркіяна, Никола, що після дра Ол. Огоновського вмер 1838 р. (гл. „Ист. лит. руск.", II_2, ст. 357), є особою тотожною з Николою Шашкевичем, знаним менї питомцем. Яких пересвідчень полїтичних був Никола Шашкевич-питомець, менї невідомо. Що Лапчиньский вважав русофілами (належить розуміти „свідомими Русинами") братів Шашкевичів, отже відай Маркіяна і Николу, се для нас неміродайне. Для нас важне се, що Дмитро Мохнацький, якого відомости про т. зв. русофільство серед руських питомців, духовенства і взагалї руської інтелїґенції були жерелом, з котрого черпали инші польські демократи, — говорить лиш про Маркіяна Шашкевича як русофіла (гл. мої „Матеріяли", ст. 157 і д.), а промовчує другого Шашкевича, а се відай тому, що другий Шашкевич, Никола, не належав до Маркіянового кружка, анї взагалї до жадного кружка, або був одномишленником польських демократів. Кромі Николи Шашкевича знаємо з 1830 рр. ще й иншого Шашкевича, Антона, який, будучи ще ґімназистом, належав 1834 р. до студентської орґанїзації, названої „Towarzystwo starożytności halicyjskich", якої головою

Шашкевич в семінарії 1834/1835—1836/1837 р.

Про жите Шашкевича „на світї“ та про його мниму участь в падолистовім повстаню вважав я відповідним сказати на сїм місци і тому перервав оповідане про дальшу долю поета від хвилї принятя його до семінарії. Перерване оповідане стану тепер дальше продовжати.

Принятє Шашкевича до семінарії прийшло дуже в пору. Півпятилїтні злидні, у яких приходило ся йому жити „на світї“, лишили фатальний слїд на його здоровлю. Вже з початком 1835 р. відізвали ся у нього груди, які з природи були склонні до недуги [1]). В мартї 1835 р. Шашкевич був зневолений внести до консисторії подане о відпустку для поратованя здоровля та о дозвіл виїхати на село [2]). 25/3 ректорат позволив йому виїхати на 4 неділї, на що згодила ся і консисторія, яка зажадала лише, аби ректор довідав ся у Шашкевича про місцевину, до котрої сей задумує виїхати, аби занотував її в актах, аби звістив про день виїзду та повороту його до Львова. Шашкевич виїхав на село 29/3 1835 р., одначе не вернув за 4 неділї, анї навіть за 4 місяцї [3]), бо доперва 2/9 1835 р. В сїм часї лїчив ся він на хронїчний катар грудий. Окружний лїкар, др. Краттер, у якого Шашкевич лїчив ся, сконстатував, що систе-

---

був К. Шайноха, а писарем Антін Шашкевич (гл. мої „Матеріяли“, ст. 38). Сей Антін Шашкевич був братом Маркіяна (гл. фейтон дра В. Щурата п. з. „Маркіян Шашкевич учеником львівської ґімназії“, „Дїло“ з 1911 р., ч. 247, ст. 5—6). Коли припустити, що Никола Шашкевич-питомець був симпатиком польських демократів, дальше, коли тямити, що Антін Шашкевич був членом польської орґанїзації, коли вкінци пригадати, що 1834 р. самого Маркіяна Шашкевича вмішано в якусь польську політичну справу, за яку первісно мав навіть відповідати перед судом, одначе опісля ізза браку всяких доказів був увільнений від близших доходжень (гл. мої „Матеріяли“, ст. 37), то побачимо, що в першій половинї 1830 рр. було досить подій, звязаних з назвою Шашкевичів, на основі яких могла вирости леґенда, переказана Устіяновичем.

[1]) Гл. І. Онишкевича op. cit., ст. XIX, зам. 5.

[2]) Гл. ч. 32.

[3]) Як хибно сказано в консисторськім письмі з $\frac{29-30}{9}$ 1842 р. (гл. ч. 66). Ся похибка вийшла відай відси, що Шашкевичеви почислено в консисторії тільки шкільні місяцї, без ферій, отже цїлий цвітень, май, червень, липень. За те консисторська дата повороту Шашкевича (2/9 1835 р.) вірна, бо золочівський лїкар, др. Краттер, лїчив його тільки до кінця серпня 1835 р. (гл. мої „Причинки“, ст. 38—39).

матичне, пильне і точне лїченє сильно вкоріненої недуги довело вправдї до полїпшеня, одначе зовсїм усунути її не дало ся [1]).

В цвітни 1836 р. Шашкевич знов зажадав відпустки в цїли поратованя здоровля. Ректорат і консисторія позволили виїхати йому знов на 4 тижнї [2]), але Шашкевич знов не вернув в приписанім часї, тільки 1 тиждень пізнїйше; разом побув на селї від 26/4 до 4/6 1836 р.[3])

Недобре мусїло бути зі Шашкевичем, коли він того самого року, отже 1836, 29/12 знов виїхав на село, де пробув до 5/5 1837 р.[4]), хоч від ректорату та консисторії і сим разом одержав відпустку тільки на 4 тижнї [5]). Належить додати, що за кождим разом виїзджав він до Княжого, до своєї матери, яка пережививала у свого зятя, о. Терентія Сметани [6]).

Майже зараз після свого повороту до Львова в маю 1837 р. мав Шашкевич такі приємности, що вони певно знищили хвилеву поправу в його здоровлю. Виринула була тодї іменно справа „Русалки", за напечатанє якої в Пештї та за поминенє краєвої цензури потягнено до одвічальности видавцїв її. Ректорат перевів слїдство з Шашкевичем, Яковом Головацьким та Іваном Вагилевичем в днях 13—15/6 1837 р., списав з ними протокол [7]) та вислав його до консисторії, а ся знов до ґубернії. Не знаючи, що ґубернія зробить з обвиненими, консисторія на всякий случай забезпечила ся що до двох із видавцїв, питомцїв семінарії, Шашкевича і Вагилевича, а забезпечила ся в сей спосіб, що (письмом із 19/6 1837 р.) поручила ректоратови не пустити їх обох на ферії та задержати аж до дальших заряджень. Тимчасом минув червень, прийшла вже друга половина липня, з ґубернії не приходило жадне заряджене, а оба питомцї сидїло непотрібно в семінарії. Супроти сього, як і з огляду на се, що Шашкевич скінчив вже теольоґію, а Вагилевич предложив лїкарське свідоцтво, на основі якого повинен був виїхати на купелї, консисторія рішила 22/7 1837 р. спитати ґубернію, що має зробити з ними обома [8]).

Міжтим 10/7 1837 р. одержав Шашкевич від свого шурина лист з вісткою, що мати хора і що вона бажає бачити сина [9]). З сеї причини він зараз на другий день (11/7) звернув

---

1) Гл. мої „Причинки", ст. 38—39.
2) Гл. ч. 34. 3) Гл. ч. 66. 4) Гл. ibid. 5) Гл. ч. 35.
6) Гл. ч. 66, також І. Онишкевича op. cit., ст. XX, зам. 2.
7) Гл. „Зоря" 1888 р., ст. 13—15.
8) Гл. ч. 39. 9) Гл. ч. 36.

ся до консисторії з просьбою о дозвіл виїхати до матери на якийсь час. Тодішний заступник ректора, о. Венедикт Левицький, позволив йому виїхати на 8 днів, тим більше, що находив його самого нів мертвим [1]). Дома побув Шашкевич рівно 8 днів (11—19/7) і зараз після повороту звернув ся до консисторії з просьбою о дозвіл виїхати на ферії в ціли поратованя здоровля. Ректорат не мав нічого проти сього і 26/7 заявив ся за відпусткою [2]). Наслідком сього консисторія не вислала до ґубернії запиту приготовленого ще 22/7, а змінила його о стільки, що запропонувала, чи би Шашкевича зовсім не відпустити зі семінариї з огляду на се, що він покінчив вже теольоґію і що кромі сього предложив свідоцтво лікаря, який радить йому виїхати на ферії, — а що до Вагилевича, то чи би не відпустити його на час ферій з огляду на його слабе здоровлє [3]). Ґуберніяльної відповіди на консисторську пропозицію не маємо, одначе се майже певна річ, що ґубернія позволила виїхати і Вагилевичеви і Шашкевичеви, бож прецінь не було найменшої розумної причини держати непотрібно у львівських мурах в горячий, літний час двох молодих людий, в додатку хорих.

Той дозвіл ґубернії що до виїзду Шашкевича і Вагилевича на ферії прийшов імовірно менше більше рівночасно [4]) з наганою ґубернії для Шашкевича та Головацького [5]) за напе-

[1]) Гл. ч. 37. [2]) Гл. ч. 40. [3]) Гл. ч. 41.

[4]) Ґуберніяльного письма, в якім прийшла нагана для Шашкевича та Головацького, не маємо. Не знаємо також, котрого дня воно було вислане, одначе майже з цілою певністю можна здогадувати ся, що се було таки в липни, а се на слідуючій основі: Ґр. Седлніцкий, президент віденської Zensur- und Polizei-Hof-Stelle, в письмі з 24/10 1837 р. висланім до Кріґа, президента львівської ґубернії, говорить між иншими осьщо: „Mit dem schaetzbaren Schreiben vom 29. v. M. Z. 7514 war es E. E. gefällig mir den Auszug aus dem Praesidialgeschäftsprotocolle über jene polizeyliche Gegestände mitzutheilen, welche dortlandes im Laufe des Monats Juli l. J. zur Verhandlung gekommen sind“. Між справами, які були полагоджені в львівській ґубернії протягом липня, згадує письмо Седлніцкого особливо донесенє львівської гр. кат. митрополичої консисторії, „in Folge welcher Anzeige E. E. laut der unter Einem daselbst angegebenen Erledigung den beiden Theologen Jakób Głowacki und Martin Szaszkiewicz wegen Herausgabe dieses Werkes (розум. „Русалки“) einen eindringlichen Verweis ertheilen und ihr ferneres Betragen überwachen zu lassen, sich bestimmt fanden“ (гл. мої „Матеріяли“, ст. 112—113).

[5]) Третому головному співробітникови „Русалки“, Іванови Вагилевичеви, не уділено нагани тому, бо він твердив, що його твори поміщено в „Русалці“ без його відома і навіть проти його волї. Сї твори

чатанє „Русалки“ поза границями Галичини та з приказом наглядати їх дальше поведенє. Що до Шашкевича, то у нього наслідком такого розмірно корисного звороту зсунув ся з грудий камінь, який наляг на них від хвилї ректорського слїдства (14/6 1837 р.). Корисною для себе міг Шашкевич уважати навіть нагану ґубернії, а се тому, що після слів Я. Головацького [1]) він бояв ся навіть виключеня з духовного званя. На щастє до виключеня, анї до иншої рівно тяжкої кари не прийшло: раз тому,

дав він Шашкевичеви ще 1834 р. для задуманої ним збірки п. з. „Зоря“. А що він, Вагилевич, опісля покинув поезію і став занимати ся фільософією та історією, „sah ich das unzeitige dieser meiner ersten literarischen Versuche ein, forderte sie später öfters von ihm (розум. від Шашкевича) ab und verboth ihre Einrückung in eine öffentliche Schrift, was jedoch ohne Erfolg blieb“ (гл. „Зоря“, 1888, ст. 13). — „Вагилевичъ отрекся отъ всего, сказавъ, что мы съ Шашкевичемъ издавали въ-двоемъ „Русалку“, безъ его вѣдома“, каже Я. Головацький (гл. „Лит. Сб. гал.-рус. Мат.“, 1885, ст. 33). — „Die Aufsätze des Wagilewicz wurden angeblich gegen seinen Willen in dieses Werk (розум. до „Русалки“) aufgenommen“ пише 25/11 1837 р. Кріґ до ґр. Седлнїцкого (гл. мої „Матеріяли“, ст. 113).

[1]) „Шашкевичъ былъ въ отчаяніи, ему угрожало исключеніе изъ семинаріи и духовного званія. Мати вдова, полагавшая всю свою надежду на него, старшого сына, оставалась съ 3-мя сынами и 3-мя дочерьми на жертву нищеты“, каже Я. Головацький (гл. „Лит. Сб. гал.-рус. Мат.“, 1885, ст. 33). Сї слова належить одначе о стільки справити, що Шашкевичеви нїчого було бояти ся виключеня зі семінарії, бо в тім часї він був вже скінчив теольоґію. Ся похибка вийшла у Головацького звідси, що після нього Шашкевич в критичнім часї був на 3, а не на 4 роцї теольоґії. Одна похибка повела за собою другу, а саме твердженє, нїби то львівська цензура підозрівала видавців „Русалки“ в співучасти в революційній орґанїзації зі священиками: Мінчакевичем, Кульчицьким, Крижановським, Покинським, Гадинським, Гречанським та ин., проти яких судові доходженя мали вести ся рівночасно з доходженями в справі „Русалки“, а підозрівала на сїй підставі, що „то были самыи благонадежныи молодыи люди, съ которыми мы сообщались, и нѣкоторыи изъ нихъ прислали Шашкевичу матеріялы по русской литературѣ, и потому онъ помѣстилъ ихъ имена въ предисловіи „Русалки“ (гл. „Лит. Сб. гал.-рус. Мат.“, 1885, ст. 32—33). Таке підозрінє не могло мати місця в 1837 р., тому що афера названих священиків, викликана доносом помішаного на умі о. Дезідерія Гречанського, бувшого співучасника тайної орґанїзації, мала місце щойно рік пізнїйше, себто 1838 р. (гл. мої „Матеріяли“, ст. 118—121). Се помішанє фактів змилило свого часу і мене так, що в своїм „Відродженю“ на ст. 71 як на одну із причин конфіскати „Русалки“ вказав я на згадку про названих вище священиків, яку у вступі до неї зробили видавцї. Сю похибку справляю отсим на сїм місци.

що і провина не була така тяжка, а по друге відай і тому, що всю вину напечатаня „Русалки“ в Пешті взяв на себе Головацький [1]).

Висвячене Шашкевича.

З великою полегкістю покидав Шашкевич семінарію після одержаного дозволу, але з ще більшою виїзджав на ферії, останні свої шкільні ферії. Теольоґія була вже скінчена. Приходило висвячене. Одначе перед висвяченем мусів Шашкевич рішити ся, чи буде женити ся, чи ні. В справі женячки був він одначе нерішений. З одної сторони митрополит хотів висвятити його таки в грудни 1837 р., одначе в целїбатї [2]), а з дру-

[1]) Гл. „Лит. Сб. гал.-руск. Мат.“, 1885, ст. 33, також „Зоря“, 1888, ст. 14, кромі сього мої „Матеріяли“, ст. 113—114.

[2]) „Ja może już tego roku zostanę księdzem, bo Jego Excellencya X. Metropolita chce mię tego roku w Grudniu bezżennego święcić. Oczekuję rady Koch. Mamy Dob. i X. Szwagra“, пише Шашкевич до матери (гл. мої „Причинки“, ст. 32). Сестра Шашкевича, Юлїя, замужна Сметанова, пише в сїй справі осьщо: „na ostatnim roku teologij, w styczniu umarł ojciec w maju odwidzał go ksiądz Biskup Śnigurski w seminaryum i radził żeby się święcił nieżonatyj i dostał pierwsze poświęcenie co zwykli bioro; rada Matki przemogła“ (гл. ibid., ст. 40). Вістка Сметанової дуже баламутна: По перше отець Шашкевича умер не тодї, як Маркіян був на останнїм роцї теольоґії, себто 1837 р., але 30/1 1833 р. (гл. др. Ом. Огоновського op. cit., ст. 363, також у нас ч. 24 з 28/9 1833 р., де говорить ся про вітця Шашкевича як про помершого). Що спільного мав Шашкевич, який належав до львівської архідієцезії, зі Снїгурським, перемиським епископом, не розуміємо. Аби Снїгурський відвідував Шашкевича в семінарії і намовляв його до висвяченя в целїбатї, про те дуже сумніваємо ся, бо нї звідки не знаємо, аби Шашкевич знав особисто перемиського владику. Сї епископські відвідини — се така сама правда, як дата смерти вітця. Могла одначе Ю. Сметанова забути дату такої важної родинної події, як смерть вітця, то тим лекше могла помішати львівського владику з перемиським. За Сметановою пішов також автор „Ист. лит. руск.“, після котрого „Коли Маркіянъ бувъ на четвертôмъ роцѣ богословія, то епископъ Перемыскій Ив. Снѣгурскій, пôзнавши его, радивъ ему не женитись, щобы при консисторіи дослугуватись высшихъ почестій въ церквѣ“ (гл. о. с., ст. 372). Така похибка одначе зрозуміла, бо кромі Сметанової др. Ом. Огоновський не мав жадного иншого жерела в сїй справі. Сю похибку поправив щойно згаданий в горі лист Маркіяна до матери, напечатаний у моїх „Причинках“ на ст. 32. Сей лист переочив одначе д. Богдан Лепкий, котрий у своїм стиху п. з. „Над всьо дорожший для ідеї труд“, напечатанім в брошурцї п. з. „Для ідеї“ (Львів 1911, ст. 8), каже осьщо:

гої сторони мати бажала одружити його. Конець кінців рада мати перемогла і Шашкевич одружив ся в лютім 1838 р., а 20/5 1838 р. висвятив ся [1]).

Шашкевич в Гумнисках і Нестаничах.

В місяць по висвяченю (28/6) подав ся Шашкевич о капелянію в Гумнисках, буського деканата [2]). Вже на другий день (29/6) консисторія полагодила його просьбу, видала йому „інструмент" та поручила буському деканови, аби умістив його на новій посаді та зажадав від золочівського циркулу пороблення відповідних кроків в справі temporalia-ів. 19/7 Шашкевич був вже поміщений в Гумнисках [3]).

Та незабаром показало ся, що Гумниска для Шашкевича цілком невідповідні. Ціла околиця мочариста. Приходські бу-

„Владика щиро радив. „Господь Бог
Тебе богатим умом наділив.
Сьвятись безженно. Без мірских трівог,
Без клопотів семейних будеш жив.
Візьму тебе в собою. Мій престіл
Підпру в тобі чей колись найдé.
А на селї — працюй, як чорний віл,
У злиднях жий і мри... Шкодá тебе!"
Подякував за раду Маркіян
І задумáв ся... Бачить серед мрій
Старинний гóрод, срібнолентий Сян,
Вінець Данила в мітрі... Служби рій...
Нї! нї! Не хоче. Там жде темний люд,
Відродженя чекає вітчина.
Над всьо дорожший для ідеї труд,
А власть і почести — то всьо манá".

Владика, про котрого ту говорить ся, се перемиський епископ (Снїгурський), як на се вказує згадка про „срібнолентий Сян, вінець Данила в мітрі". Сю похибку д. Богдана Лепкого годить ся отже відразу поправити. — Що було жерелом леґенди про стрічу Маркіяна Шашкевича в епископом Іваном Снїгурським? У своїм фейлетонї (гл. „Дїло" з 1911 р., ч. 247, ст. 6) др. В. Щурат твердить, що ся леґенда повстала на основі зносин Александра (recte Антона) Шашкевича з тим же Снїгурським. Сей Александер — то знаний нам вже Антін Шашкевич, бувший писар „Towarzystwa starożytności halicyjskich", котрий 1837 р. вступив до Василіян, прибрав нове імя: Александер, і вже яко монах звернув ся до епископа з просьбою о граматику Осипа Левицького (гл. loc. cit.). Поясненє дра В. Щурата вповні імовірне.

[1]) Гл. др. Ом. Огоновського op. cit., ст. 372.
[2]) Гл. ч. 42. [3]) Гл. ч. 43.

динки, особливо мешкальні, в оплаканім стані. Вікна, піч, підлога знищені. Молодий адміністратор звертав ся вправді до буської домінії і устно і письменно та просив о направу мешканя, одначе безуспішно, — а ту зима наближала ся. Шашкевич, у якого підчас висвяченя на презбітерції грудна недуга знов була обявила ся в острій формі, міг сміло побоювати ся о своє здоровле і тому 3/10 1838 р. попросив консисторію, аби надала йому капелянію в Нестаничах, холоївського деканата, золочівського округа тому, що ся околиця висше положена, отже здоровша, мешканє в ліпшім стані. Сим разом консисторія знов не зволікала з полагодженєм поданя, бо вже 18/10 1838 р. видала Шашкевичеви „інструмент“ на адміністрацію в Нестаничах [1]), а 16/11 1838 р. був він там вже уміщений [2]).

В Нестаничах сидів Шашкевич цілий 1839 і майже цілий 1840 р. На новій посаді знов не вело ся йому добре. Земля неурожайна, приходські доходи до удержаня невистарчаючі, а до того часті гради в 1840 р. були причиною матеріяльної нужди Шашкевича. Се й було причиною, що він бажав покинути Нестаничі при першій ліпшій нагоді.

Заходи Шашкевича о капелянію в Ріпневі.

Нагода покинути Нестаничі лучила ся з кінцем 1840 р. через опорожненє капелянії в Ріпневі, буського деканата, золочівського округа [3]). Шашкевич подав ся отже о Ріпнів 17/11 1840 р., а консисторія запропонувала його коляторам села Ріпнева, Германам, як одинокого кандидата. На консисторську пропозицію, вислану коляторам 11/12 1840 р. [4]), а наспівшу до них 22/1 [5]), відповіли останні щойно 1/3 1841 р.

У своїй відповіди на консисторську пропозицію колятори відмовили Шашкевичеви презенти, мотивуючи се тим, що вони повинні мати 3 кандидатів; коли ж їм предложено лиш одного, то вони не мають в чім вибрати. Впрочім вони згодили би ся і на сього одного, як би ним не був Шашкевич; між останнїм і коляторами заходять іменно такі відносини, що між ними приходило би вічно до суперечок, як би він був в Ріпневі. В надії, що через наданє капелянії Шашкевичеви консисторія не схоче наражати коляторів на неприємности, останні просять оголосити новий реченець конкурсу, і то не скорше, аж мине реченець

[1]) Гл. ч. 45. [2]) Гл. ч. 46. [3]) Гл. ч. 48.
[4]) Гл. ч. 49. [5]) Гл. ч. 50.

конкурсового іспиту, значить в кінцем липня, а се тому, що в тім часї буде могло подати ся більше кандидатів, між якими можна буде вибрати. Колятори впевняли, що ріпнївський люд не потерпить через сю проволоку жадної шкоди, бо теперішний адмінїстратор, о. Барановський, віддає ся обовязкам свого званя з великою пильністю, а кромі сього заложив він школу, в якій з найбільшим трудом учить кільканайцятеро дїтий читаня, писаня і моральности. Своєю витревалою працею о. Барановський довів нарід до богобоязности, обичайности та порядного житя, підчас коли за його попередника люд попав був цїлком в неморальність. Наслїдком сього колятори готові удїлити о. Барановському найбільшої похвали і тому просять консисторію о проволїчене конкурсового реченця [1]).

Похвали, які колятори висипали для о. Барановського, вказували найвиразнїйше, що вони бажають мати у себе парохом іменно о. Барановського, а не кого иншого, хоть би ним був навіть такий священик з покликаня [2]) і такий народолюбець, як Шашкевич. Аби останнїй чимнебудь провинив ся і через се дав коляторам причину до відмови, в се не віримо. Натяк на се, „że między Nim a Niżej podpisanemi takie stosunki zachodzą że gdyby tenże plebanem w Rzepniowie został, nieustannie nieporozumienia i skargi wyniknąć by mogły“, був поганим викрутом, бо через таку інсінуацію пп. Германи могли дуже легко попсувати йому опінїю в консисторії, тим більше поганим викрутом, що пп. колятори в браку правдивого арґументу ужили його на се, аби закрити свою панську химерність [3]). Впрочім

[1]) Гл. ч. 51.

[2]) Доказом сього слова самого Шашкевича із його листа до жінки, отже до особи, перед котрою є ся вповнї щирим. „Od Niedzieli jestem sługą Ołtarza Bożego i chcę i pragnę być wiernym, gorliwym i czuwającém jak owe dziewice w Ewangielii świętej czuwające i oczekujące oblubieńca. Proszę cię, błagam cię, łącz rano i wieczór twoje pobożne i z pełnego serca twego wypływające Modlitwy z mojemi gorącemi Modlitwami, by mię wiernego sługę swojego Bóg wspierać raczył, i aby podawszy Nam rękę swoją Wszechmogącą zaprowadził nas do przybytku błogosławionych, i umieścił nas u podnóżka Tronu Swojego, nierozłączonych“. Лист писаний безпосередно по висвяченю (гл. мої „Причинки“, ст. 33).

[3]) Що ріпнївські колятори були химерними і докучливими людьми, на се маємо доказ в їх поступованю супроти о. Михайла Балтаровича, що був ріпнївським адмінїстратором около 1838 р. Осьщо писав 15/5 1838 р. сей священик до консисторії: „Pod dniem 14-o Maja r. b. otrzymał podpisany Instrument na Kapellanię Humniska Dek. Buskiego. Podpisany upraszał wprawdzie Jaśnie Wielmożnego Konsystorza, jak

навіть лїпше стало ся, що Шашкевич не одержав Ріпнева, бо, як би йому прийшло ся було на правду уїдатись з такими химерними панами, як Германи, то певно був би ще раньше зійшов з сього світа.

Шашкевич в Новосїлках.

Про неприхильне становище ріпнївських коляторів Шашкевич був повідомлений вчасно, бо вже 16/3 1841 р. внїс він до консисториї подане о надане адмінїстрациї в Новосїлках, глинянського деканата, золочівського округа [1]). Консистория видала йому інструмент вже 23/3 [2]) і сим дала доказ, що не повірила інсінуаціям Германів. Інструмент вручено Шашкевичеви 14/4, зі служби в Нестаничах звільнено його 22/4, а на новій посадї був він уміщений 3/5 1841 р.[3])

20/7 1841 р. парохію в Новосїлках виставлено на конкурс з реченцем до 28/9 1841 р.[4]) Шашкевич подав ся о сю парохію щойно 27/9, отже всього один день перед проминенем реченця. Сим разом консисториї не було спішно полагоджувати Шашкевичеве подане, яке прийшло під обради щойно 9/11 1841 р. Тодї то показало ся, що Шашкевич мав вправдї всї вимагані кваліфікациї до осягненя новосїлецької парохиї, одначе перешкодою в сїм, після гадки консисториї, могла бути його участь у виданю „Русалки". Наслїдком сього консистория рішила спитати ґубернїю, чи вважати сю участь перешкодою в іменованю Шашкевича парохом, чи нї [5]), одначе сього запиту не вислала вона до ґубернїї зараз, анї взагалї в сїм місяци, анї в слїдуючім, себто в груднї [6]).

---

nayprędzey nadanie inney Administracij, ztey mianowicie przyczyny, by mógł uniknąc nieporozumień, przesladowań, y innych potwarzy, przez Dominium Rzepniów na podpisanego niewinnie rzuconych" і т. д. (гл. документ консисторської реґістратури ad № 63 ad $\frac{1884}{488}$, фасцикул $\frac{2WW}{3510}$)

[1]) Гл. ч. 53. [2]) Гл. ч. 54. [3]) Гл. ч. 55.
[4]) Гл. ч. 56. [5]) Гл. ч. 59.

[6]) Ся незрозуміла проволока консисториї у висиланю пропозициї на Новосїлки викликала у Шашкевича та у його найблизших ріжні толки; говорено м. и. і про переслїдуване Шашкевича зі сторони консисториї. Осьщо писала про се Юлїя Сметанова, Маркіянова сестра: „niewiem czy słusznie był od konsystorza przesladowanym przez długi czas niewysłano propozycyji na No(wo)siułki i nie powiedziano przyczyny, a on musiał cierpic niedostatek niebiorąc z kasy piniędzy" (гл. мої „Причинки", ст. 40). Чи справедливо підозрівано консисторію о переслїдуване, не маємо змоги ствердити сього. Імовірнійше, що нї; ми ж тямимо, що ще дуже недавно та сама консистория дуже скоро полагодила подане

Стягане з пропозицією вивело Шашкевича з рівноваги і він 30/12 1841 р. вніс до консисторії нове подане, дуже ляпідарне, та проте дуже вимовне: „Підписаний позбавлений всяких, навіть найконечнійших засобів до житя та гноблений крайним убожеством і нуждою, чує ся зневоленим перед Всесвітлійшою Консисторією всесмиреннійше повторити свою благальну просьбу з 27/9 1841 р., а саме, аби був запропонований на добра Новосілки, золочівського округа, глинянського деканата“ [1]).

Належить замітити, що чорні краски, що бють із Шашкевичевого поданя, се не жадне артистичне згущене, а правдива дійсність, про що ми низше будемо мати нагоду пересвідчити ся. Щойно се жалісне подане рушило консисторських референтів з місця, і то так, що згаданий в горі запит відійшов до ґубернії вже 4/1 1842 р., себто в три днї після сього, як вплинуло Шашкевичеве подане [2]).

Ґубернія відповіла 9/2 1842 р., заявляючи, що цензурний переступ Шашкевича був меншої ваги, що він не мав політичного підкладу і що наслідком сього нїчого не може станути на перешкодї до іменованя Шашкевича парохом [3]). Після такого ґуберніяльного рішеня консисторія запропонувала Шашкевича, тим більше, що він був одиноким кандидатом. Консисторську пропозицію, вислану 24/2 1842 р.[4]), колятор приймив прихильно. 22/3 Шашкевич попросив консисторію о канонїчну інституцію [5]), яку одержав зараз на другий день, себто 23/3 [6]), а 12/5 [7]) бун інстальований вже як парох Новосїлок [8]).

Зі своєї першої і останньої парохії Шашкевич не мав жадного хісна; навпаки, здає ся, що він нїгде не витерпів стільки горя, що в Новосїлках. Передовсїм прийшло ся йому зносити велику нужду тому, що з невідомої [9]) причини йому не

Шашкевича о адмінїстрацію в Новосїлках. В нашім случаю консисторську проволоку належить по всякій імовірности розуміти як звичайний шлендріян в урядовім діловодстві, шлендріян, який ми доси стрічали вже дуже часто.

[1]) Гл. ч. 58. [2]) Гл. ч. 59. [3]) Гл. ч. 60.

[4]) Гл. ч. 61. [5]) Гл. ч. 62. [6]) Гл. ч. 63.

[7]) Гл. др. Ом. Огоновського op. cit., ст. 373.

[8]) До Новосїлок належали Кудерявцї, Ліско і Русилів. Сей останнїй лиш формально, бо в дїйсности належав він до о. Петра Стефановича, пароха в Куткорі, ще від 1802 р., хоть після реґуляцій парохій в 1814 р. був приділений до Новосїлок. Русилів мав лишити ся при о. Стефановичеви аж до його смерти (гл. у нас ч. 63).

[9]) Можна догадувати ся, що сею причиною були зізнаня Дмитра Мохнацького і товаришів про русофільську партію серед бувших питомцїв львівської гр. кат. семінарії. Шашкевичеви приписувано у сїй партії

виплачувано конґруи з релїґійного фонду за час його парохуваня або навіть і за час адмінїстрованя [1]).

Грошевий брак тим більше дошкулював Шашкевичеви, що на новій посаді давно загнїзджена недуга вибухла з новою си-

одно із найвизначнїйших місць. „Marzian Szaszkiewicz, aus der Lemberger gr. k. Diözese, daher wahrscheinlich daselbst auch angestellt, ein Mann von ausgezeichneten Fähigkeiten, eines der thätigsten Mitglieder der russischen Parthei, von dem nach der Ansicht des Mochnacki wohl keinem Zweifel unterliege, dass er im Solde der russischen Regierung stehe. Nach dem Austritte des Łowicki aus dem Seminarium, nach absolvirten Studien, galt Szaszkiewicz vermöge seiner Thätigkeit und seines Einflusses auf die andern als das Haupt jener russischen Parthei“ (гл. мої „Матеріяли“, ст. 155). Той сам Мохнацький, який у своїх зізнанях присвятив дуже пильну увагу лїтературній та минмій аґітаторській, „русофільській“ діяльности Шашкевича, каже м. и., що „Szaszkiewicz durch die letzten 3 Jahre seines Aufenthaltes im Seminarium gewöhnlich im Winter mit Konsistorial-Bewilligung, wie man behauptete, nach Brody zu reisen, 2 bis 3 Monate auszubleiben und mit russischen Silberrubeln versehen zurückzukehren pflegte, wodurch die ohnehin unter seinen Anhängern verbreitete Meinung, dass er diese Reisen im russischen Interesse unternehme, bestärkt worden sei“ (ibid., ст. 181). Остапне зізнанє дало ґубернїї привід 16/9 1842 р. поспитати консисторію, як мала ся річ з сими поїздками Шашкевича (гл. у нас ч. 64). Звісно, консисторія у своїй відповіди з 29/9 1842 р. подала правдиву ціль поїздок Шашкевича, а саме: поратованє його слабого здоровля (гл. у нас ч. 65). — Годить ся додати, що товариші Мохнацького стали складати свої зізнаня в справі „русофільської“ партії вже в грудни 1841 р. (гл. мої „Матеріяли“, ст. 148 і д.) і складали їх протягом цїлої першої половини 1842 р., значить саме в часї, коли Шашкевич був адмінїстратором в Новосїлках, а опісля парохом. Чи під впливом згаданих зізнань не видали були власти якого секретного порученя в справі платнї Шашкевича? Чи не стояло се порученє в звязи з иншим порученєм, а саме: наглядати за Шашкевичем? Осьщо читаємо про се в письмі Кріґа до Седлнїцкого з 16/9 1842 р.: „Ich beschränke mich vor der Hand ausser den bereits angezeigten Verfügungen lediglich darauf, den Marcian Szaszkiewicz, welcher nach den Angaben des Mochnacki zu den Häuptern jener Partei gehört, und der sich, wie ich oben bemerkte, durch sein Manuskript Zora in einem bedenklichen Lichte gezeigt hat, dem Zloczower Kreishauptmanne, in dessen Kreise sich Szaszkiewicz zu Nowosiołki als Pfarradministrator befinde, zur unaufsichtigen genauen Uiberwachung zu empfehlen“ (гл. мої „Матеріяли“, ст. 188).

[1]) Є два свідки на се, що Шашкевич не побирав палежної платнї з релїґійного фонду: Юлїя Сметанова і о. Андрій Дольницький, декан Шашкевича. Свідоцтво першої наведено на ст. 86, зам. 6. Другий, звіщаючи консисторію про смерть Шашкевича, говорить про нього як про „congruam e fundo religionis eidem obvenientem sed non percipientem“ (гл. у нас ч. 70). Одначе сї оба свідоцтва навіть разом взяті не дають ясної відповіди на питанє, як довго не побирав Шашкевич платнї.

лою. І так 28/9 1842 р. Шашкевич просив унївського декана, аби наслїдком недуги звільнив його на якийсь час від сповнюваня духовних обовязків[1]. Від 28/1 1843 р. Шашкевич знов так хорий, що в душпастирських справах мусить його виручувати инший сусїд, Филемін Грабянка[2]. З початком весни недуга ще більше скріпила ся. 18/4 Шашкевич за порадою лїкаря, який його недугу назвав евфемістично початковими сухотами („angehende Schwindsucht") та який наслїдком сього радив йому відбути молочне лїчене, просив консисторію о відпустку на місяць май, червень, липень і серпень[3]. Та не судило ся Шашкевичеви скористати із сеї відпустки. Вправдї після дра Ом. Огоновського „въ тôмъ часѣ Устіяновичь запрошувавъ Маркіяна, щобы для поратованя здоровля приѣхавъ до него въ горы"[4], а той час, як з контексту виходило би, мали би бути останнї місяцї житя поета. Звідки знав про се др. Ом. Огоновський, невідомо. Імовірно помішав він запросини Устіяновича ще з 10/5 1839 р., який тодї запрошував Шашкевича на жентицю до себе, до Мізуня[5]. Та хоч би припустити, що останнїй одержав таке саме запрошене і 1843 р.[6], то виключена річ, аби він, смертельно хорий чоловік[7], міг був підіймити ся такої далекої і тяжкої дороги в гори, а ще фірою! Впрочім недуга прибрала була страшні розміри. В останнїх днях, чи навіть місяцях, Шашкевич стратив зір, слух[8] та мучив ся невимовно, доки смерть не увільнила його із мук. Умер 7/6 1843 р., вечером; був похоронений 10/6[9].

По небіщику лишила ся вдова, Юлїя з Крушинських, та малолїтний син, Володимир. Позбавлена всяких засобів до житя просила вдова консисторію, аби Новосїлки лишили ся в адмінїстрації о. Филемона Грабянки, який заступав небіщика в часї його недуги, та аби Новосїлок не виставлювано на конкурс по крайній мірі до кінця жовтня 1843 р., а се в сїй цїли, аби вона могла позбирати свої засіви[10]. Консисторія вволила її просьбі[11]. В сїчни 1844 р. Юлїя Шашкевичева була давно вже у своїх родичів[12]. Маркіян лишив ся сам в Новосїлках.

[1]) Гл. мої „Причинки", ст. 39. — Шашкевича заступав тодї о. Вінкентій Лозиньский, задвірянський парох. [2]) Гл. ч. 70.

[3]) Гл. ч. 67. [4]) Гл. „Ист. руск. лит.", II_2, ст. 376.

[5]) Гл. мої „Причинки", ст. 34.

[6]) Тодї Устіянович був вже в Славску, стрийського повіта (гл. „Ист. руск. лит.", II_2, ст. 400).

[7]) Після дра В. Коцовського Шашкевич перележав перед смертю цїлого пів року в ліжку (гл. І. Онишкевича op. cit., ст. XXVIII).

[8]) Гл. мої „Причинки", ст. 40.

[9]) Гл. ч. 70. [10]) Гл. ч. 71. [11]) Гл. ч. 72. [12]) Гл. ч. 73.

Матеріяли.[1]

1.

1830. 4—10/3[2]). Брулїон письма львівської гр. кат. митрополичої консисторії до президії львівської ґубернії.

Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

Die Zöglinge des hiesigen g. k. General-Seminariums, Stephan Pawłowski, Michael Bazylewicz, Martianus Szaszkiewicz, und Theodor Czwartacki, Hörer des ersten philosophischen Jahrganges, Lemberger Diözesanen, sind theils wegen der schlecht zurückgelegten Prüfungen des ersten Semesters laufenden Schuljahres, theils wegen ihrer den Seminariums-Statuten zuwi(e!)derlaufenden Aufführung, und zwar Pawłowski am 14-n Jänner, Bazylewicz sa(m)mt Szaszkiewicz am 21. Februar, und Czwartacki am 3. März l. J. aus dem Seminarium entlassen worden.

Indem man dieß zur hohen Kenntniß in Ehrerbiethung bringt, findet man zugleich zu bemerken, daß man diese erledigten Plätze nächstens mit anderen Kandidaten besetzen und die Studienzeugniße dieser Kandidaten Einer hohen Landesstelle vorlegen werde.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger g. k. Metropol. Konsistorium dtto 6. März 830 Zahl: 657 zeigt an, daß die Zöglinge Pawłowski Stephan, Bazylewicz Michael, Szaszkiewicz Martianus und Czwartacki Theodor, aus dem hiesigen g. k. Seminarium entlassen worden seyen.

---

[1]) Всї подані низше документи походять із архіва реґістратури львівської гр. кат. митрополичої консисторії. За ласкавий дозвіл випечатати їх маю честь зложити на сїм місци глубоку подяку Й. Ексц. Митрополитови Андрієви ґр. Шептицькому. — Всеч. о. Володимирови Семковому, бувшому реґістрантови названої реґістратури, мило менї подякувати за се, що звернув мою увагу на сї документи та з повною услужністю вишукував їх.

[2]) 657/128. — Praesent. 4. Martii 830. — ad. sess. 6. Martii. — Exped. 10. Mart. 830.

2.

1830. 4—10/3[1]). Брулїон письма („ноти“) митрополичої консисторії. (Nota. An Ein Löbliches Lemberger k. k. Universitäts-Konsistorium. Hier.).

Da die Hörer der Philosophie des ersten Jahrganges, Rypiński Johann und Sochocki Joseph das g. k. General-Seminarium verlassen haben, Pawłowski Stephan, Bazylewicz Michael, Szaszkiewicz Martianus und Czwartacki Theodor hingegen wegen des schlechten Fortgangs in den Studien, und wegen ihrer den Seminariums-Statuten zuwi(e!)derlaufenden Aufführung aus dem Seminarium entlassen worden sind, da ferner der laut der hohen Verordnung vom 23 X-ber 829 Zahl 75689 von der Entrichtung des Unterricht(s)geldes befreyte Antoniewicz Nicolaus sich unterstand am 15 Hornung l. J. zur Zeit der öffentlichen Vorlesungen die Schäulhäuser zu besuchen, so hat man die Ehre Einem Löbl. k. k. Universitäts-Konsistorium hiemit zu eröf(f)nen, daß sowohl Antoniewicz Nicolaus, als auch die oben erwähnten aus dem Seminarium entlassenen sechs Zöglinge unter die Befreyten von der Entrichtung des Didactrums nicht mehr gehören.

J. Bochenski.

3.

1830. 31/3. Письмом із 31/3. 1830. р., ч. 15729., президія львівської ґубернії приняла до відома зміст консисторського письма з 6/3. 1830. р.

4.

1830. цьвітень-май[2]). Консисторський зміст ґуберніяльного письма з 30/4. 1830 р, ч. 25884., зглядно просьби Шашкевича до ґубернії о увільненє від шкільної оплати:

Gubernium medio Indorsati dtto 30. Aprilis a. c. № 25884 communicat petitum Martiani Szaszkiewicz in eo alto loco exhibitum, ut a solutione didactri liberetur, pro praestanda relatione, num ejus assertum, quod ob sinistram valetudinem e Seminario dimissus sit(,) veritate nitatur, vel vero an non idem ob aliam causam dimitti debuerit.

---

[1]) Брулїон сього письма вправдї недатований, одначе він написаний на тім самім аркуші і того самого дня, що у нас ч. 1., і певно того самого дня висланий.

[2]) 1473/241. — Praesent. 14. Maii 830. — ad sess. 22. Maii. — Exped. 5. Junii 830.

5.

1830. 22/5. Бруліон[1]) письма митрополичої консисторії до ґубернії.

Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

In Erledigung und unter Rückschluß des hohen Indorsats-Erlaßes vom 30. April l. J. Zahl 25884. wird Einer hohen Landesstelle in Ehrerbiethung berichtet, daß der Bittsteller Martianus Szaszkiewicz, mit der hierortigen Schlußfassung vom 21. Hornung l. J. Zahl 491. deßwegen aus dem hiesigen Seminarium zugleich mit seinem Gefährten Michael Bazylewicz entlassen wurde, weil beide Zeuge des vom Seminariums Rektorate anher erstatteten und hier sub 2/. sammt dem Konsistorial Referats Bogen Zahl 491. beiliegenden Berichts am 15. Febr. l. J. zur Zeit der nachmittägigen Vorlesungen aus dem Universitäts-Gebäude sich in die Weinschenke begeben, daselbst bis 7. Uhr Abends gezecht, dann betrunken das Wiener Kaffeehaus, wo sich Szaszkiewicz übergeben hat, besucht, und durch diesen strafbaren Exceß den gesam(m)ten Seminariumszöglingen Aergerniß gegeben haben.

J. Bochenski.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger g. k. Metropolitan-Konsistorium dtto. 22. Maii 830. Zahl 1473. zeigt unter Rückschluß des hohen Indorsatserlaßes vom 30-n April l. J. Zahl 25884. die Ursache der Entlassung aus dem Seminarium des Zöglings Martianus Szaszkiewicz an.

6.

1830. 8/8. Письмом із 8/8. 1830. р., ч. 44782., президія львівської ґубернії приняла до відома зміст консисторського письма з 22/5. 1830. р., ч. 1473.

7.

1831. 22/7—6/10[2]) Про сумну подію з 15/2. 1830. р. та про участь в ній Шашкевича говорить ся в бруліоні консисторського письма до ґубернії, з нагоди просьби о. Николая Базилевича, небилівського пароха, Михайлового вітця, просьби о дозвіл для сина продовжати студії.

8.

1831. 31/10[3]). Просьба Шашкевича до ґубернії о дозвіл продовжати фільософічні студії.

---

[1]) Бруліон сього письма, яке є відповідю на 4. ч., містить ся на тім самім піваркуші, що й 4. ч.

[2]) 2108/360. — praes. 27. Julii 831. — Ad sessionem 30. Julii 831. — Exped. 6. 8-br. 831.

[3]) Дописка консисторської канцелярії: praes. 15. 9-br. 831. — 3283/686.

Hochlöbl. k. k. Landes-Gubernium!

In Demuth Defertigter hatte das Unglück im Jahre 1830. durch fremde Beredung verleitet, einen unbedachtsamen Schritt wider die Vorschriften des gr. kath. Seminariums gethan zu haben. Die Folgen dieses Fehltrittes waren für ihn höchst traurig; denn er wurde nicht nur des Seminariums für verlustig erklärt, sondern dieses Vergehen wurde auch zu den Schulsitten gezogen, und er ward die Studien durch ein ganzes Jahr zu unterbrechen gezwungen.

Nach dieser äußerst schmerzlichen Ahndung hatte Gefertigter bey dem Direktorate der philosophischen Fakultät um die Erlaubniß die Studien fortsetzen zu dürfen ersucht, wurde aber mit seinem Gesuche wegen ungünstiger Sittenklasse, laut Bescheid sub ·/. zurückgewiesen. In dieser höchst bedrängten Lage waget der Gefertigte im vollen Vertrauen auf die Großmuth und väterliche Güte Einer h. Landesstelle fußfällig zu bitten, Ein Hochlöbl. k. k. Landes-Gubernium geruhe, auf seine höchst mißliche Lage, auf seinen seit einem Jahre an Folgen des Kummers krank liegenden Vater, endlich auf seine 4 noch fast unmündigen Brüder, welche seiner Hülfe harren(,) Rücksicht nehmend, die ungünstige Sittenklasse, und mit dieser die Unmöglichkeit die Studien fortzusetzen, in hoher Gnade zu heben. Denn

I. Gefertigter hatte in den Prüfungen des I-t. Jahrganges der Philosophie die Fortgangsklassen wie die Zeugniße sub *A* et *B* beweisen, erhalten.

II. Auch hat Gefertigter das Jahr, in welchem er die Kollegien nicht besuchen durfte, nicht in träger Unthätigkeit durchgelebt; er verlegte sich nämlich auf die slavische Sprache, wie es in dem Zeugniße sub *C* zu ersehen ist; ferner wurde er von dem Siechenhaus-Verwalter Hr. Zacharias Audikowski zur Unterrichtung der Kinder, und zur Aushülfe in Amtsgeschäften bei der Siechenhaus-Verwaltungskanzley wie sub *D* verwendet; endlich hat Gefertigter bei der gr. k. Konsistorialkanzley die Dienste eines Tagschreibers geleistet. Endlich

III. Hat Gefertigter während der ganzen Zeit, da er die Studien nicht fortsetzen durfte, sich in Lemberg aufgehalten, und von seiner guten Moralität die besten Beweise (es sey ihm erlaubt dies zu eigenem Lobe zu sagen), wie das grundämtliche Zeugniß sub ·//. bestättigt, geliefert.

Unter diesen Gründen waget Gefertigter die süße Hoffnung zu nähren, Ein Hochlöbl. k. k. Landes-Gubernium werde den reumüthigen in der verzweifelnden Lage sich befindenden Jüngling der gnädigsten Nachsicht würdigen, somit auch die ungünstige Sittenklasse heben, und

die Fortsetzung der Studien, d. i. den Besuch des zweyten Jaggs der Philosophie gestatten.

Lemberg am 31-t. Oktober 1831.

Szaszkiewicz Martian

Hörer des I. Jggs der Philosophie.

Рубрум:

An Ein Hochlöbl. k. k. Landes-Gubernium demüthigste Bitte des Martian Szaszkiewicz(,) Hörers der Philosophie des I. Jggs(,) um die gnädigste Ertheilung der Bewilligung die Studien forsetzen zu dürfen.

По стороні рубрум дописка ґуберніяльної канцелярії:

Dem Lemberger gr. kath. Metropolit. Konsistorium zur schleunigen Aeußerung(,) in wie fern das vorliegende Gesuch des im Jahre 830. entlassenen Seminarzöglings Szaszkiewicz Berücksichtigung verdiene, und ob dasselbe gesonnen sey, ihm seiner Zeit das Certificat für die theologischen Studien zu ertheilen.

Vom k. k. Landes Gubernium.

Lemberg am 5. Novem. 831. (нечиткий підпис).

7. B. — 62589/2845. — e. 1-i 9-br. 831.

9.

1831. 19/11[1]. Брулїон консисторського письма до ґубернії.

Mittelst des rückfolgenden hohen Gubernial Indorsats dtto 5. l. M. wurde diesem Konsistorium aufgetragen sich schleunig zu äußern, in wie weit das Gesuch des im Jahre 830. aus dem Seminarium entlassenen Zöglings Martian Szaszkiewicz berücksichtiget zu werden verdiene und ob demselben einst vom Konsistorium das Certificat für die theologischen Studien werde ertheilt werden. Mit hierortigen Berichte vom 6-ten März 830. Zahl 657. wurde Einer hohen Landesstelle angezeigt, daß Martian Szaszkiewicz am 21-ten Hornung 830, wegen seiner den Seminariums-Vorschriften zuwiderlaufenden Aufführung aus dem Seminarium entlassen wurde, was mit der hochortigen Verordnung vom 31-ten März 830. Zahl: 15729. zur Wissenschaft genommen worden ist. Dasselbe wurde auf den hierortigen Bericht dtto 22-ten May 830. Zahl 1743., in welchem man das Vergehen des Bittlegers näher angegeben hat, mit hochortiger Entschließung vom 8-ten August 830. Zahl 44782. bedeutet. Auch in dem hierortigen Berichte vom 6-ten 8-ber l. J. Zahl 2108.(,) in welchem man sich über den aus dem Seminarium entlassenen Zögling Michael Bazylewicz äußerte, wurde in Betreff des Martian Szaszkiewicz bemerkt, daß er als Gefährte des Bazylewicz mit demselben in eine Wein-

---

[1] 3283/686. — praes. 15-a 9-brs. 831. — ad sessionem 19-a 9-br. — Exped. 15. X-br. 831.

schenke und dann in ein Kaffehaus gegangen war, und aus dieser Ursache aus dem Seminarium entlassen wurde. Da nach dem Wortlaute der hohen Verordnung vom 3-ten April 830. Zahl 18773, die Zöglinge(,) welche wegen was immer für einer Vergehung aus dem Seminarium entlassen wurden, zugleich auch von den theologischen Studien ausgeschlossen werden, gegen welche hohe Verordnung der Bittleger verwirkt hat, so wäre er auch nach dieser zu behandeln.

In Erwägung aber, daß der Bittsteller, nach seiner Entlassung aus dem Seminarium sich angelegen seyn ließ, die philosophischen Studien des ersten Jahres, mit Noth kämpfend, fortzusetzen, nnd im 1-ten sowohl als auch im zweyten Semester des 1-ten Jahrganges gute Fortgangsklasse erhalten hat, wie dieß die seinem Gesuche beyliegenden Studienzeugniße bewähren, und daß derselbe nach den beygeschloßenen Zeugnißen des Grundamtes und des Siechen Spitals Verwalters sich moralisch verhalten hat, dann daß derselbe auch bey diesem Konsistorium über einen Monath als Tagschreiber sich gebrauchen ließ, während welcher Zeit man an ihm keine Spur seiner vorigen Vergehen bemerkt hat: so ist man der unmaßgeblichen Meynung, daß dem Bittsteller die Fortsetzung der philosophischen Studien bewilligt werden dürfte.

Was aber die Zusicherung des Eingangs erwähnten Certificats anbelangt, so kann man sich dießfalls vor der Hand mit Bestim(m)theit nicht äußern, indem der Bittsteller vorerst die philosophischen Studien mit gutem Fortgange absolviren, und erst dann um dieses Certificat einkommen muß, dessen Ertheilung für ihn vom Resultate seiner Beendigung der gedachten Studien und von seiner weiteren Aufführungsart abhängen wird.

Barusiewicz — Referentis loco.

Рубрум:

Gubernium. Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium dtto 19-ten 9-ber 831. Zahl: 3283.

äußert sich hinsichtlich des Martian Szaszkiewicz, in wie weit derselbe zu den Studien zugelassen werden könne.

Mit Rückschluß des h. Gubernial-Indorsats zur Zahl: 62589 ex 831.

10.

1831. 12/12[1]). Консисторський зміст ґуберніяльного письма.

Excelsum Caes. Reg. Gubernium medio indorsati dt-o 12. m. et a. c. № 70410.(,) ut ejus dispositioni dt-o 5-a 9-bris a. c. № 62589. sine mora

[1]) 3741/798. — praes. 20. X-bris 831. — Ad sessionem 24-a X-bris 831. — Exped. 29. X-br. 831.

fiat satis, scilicet(,) ut hinc exhibeatur opinio(,) num Martianus Szaszkiewicz ad studia admittendus sit.

11.

Брулїон[1]) консисторського письма до ґубернії.

In Erledigung des zurückfolgenden hohen Gubernial Indorsats dtto 12. d. M. Zahl: 70410. wird Einer hohen Landesstelle in Ehrerbiethung angezeigt, daß man dem hohen Auftrage vom 5-ten 9-ber l. J. Zahl: 62589. gemäß, die hierortige Aeußerung, in wie weit Martian Szaszkiewicz zu den philosophischen Studien zugelassen werden könne, mittelst Berichtes vom 19-ten 9-ber l. J. Zahl 3283. hohen Orts vorgelegt habe.

Barusiewicz — Referentis loco.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium dtto 24-ten X-ber 831. Zahl: 3741. zeigt an, daß man die Aeußerung, in wie weit der, aus dem gr. kath. Seminarium entlassene Zögling Martian Szaszkiewicz, zu den Studien zugelassen werden könne(,) am 19-ten 9-ber 831. Zahl: 3283. unterlegt habe. — Mit Rückschluß des h. Gub. Indorsats zur Zahl: 70410. ex 831.

12.

1832. 1/3[2]). Подане Шашкевича до ґубернії о дозвіл здавати провізорично фільософічні іспити.

Hochlöblich. k. k. Landesstelle!

Da Gefertigter auf sein, im Monathe Oktober 1831. wegen gnädiger Aufnahme in die Studien, in Demuth unterlegtes Gesuch noch keinen Bescheid erhalten hat; da aber die Prüfungen bereits begonnen haben: so bittet gehorsamst Gefertigter, Eine hohe Landesstelle geruhe demselben die Erlaubniß, die Prüfungen indessen provisorisch machen zu dürfen, in hoher Gnade ertheilen zu wollen.

Lemberg am 1-ten März 832.

Szaszkiewicz Martian
Hörer des II. Jhggs der Philosophie.

Рубрум:

An Eine Hochlöbl. k. k. Landesstelle ehrfurchtsvolle Bitte des Szaszkiewicz Martian Hörers der Philosophie des 2-ten Jahrgangs um die gnädigste Bewilligung die Prüfungen provisorisch machen zu dürfen.

---

[1]) Брулїон сього письма, яке є відповідю на 10. ч., містить ся на тім самім піваркуші, що й 10. ч.

[2]) 907/111. — praes. 27. Mar. 832.

По сторонї рубрум дописка ґуберніяльної канцелярії:

Dem Lemberger gr: kath: Metropolit: Consistorium zur ungesäumten Erledigung des hierortigen Auftrags vom 3-ten d: Mts: Zahl 10153.

Vom k. k. Landes Gubernium

Lemberg den 18-ten März 1832. (нечиткий підпис).

12547/767. — E. 1. März 832.

13.

1832. 3/3[1]). Письмо ґуберниї до консисториї.

Lemberger gri(e)ch. kath: Metropolitan Consistorium. № 10153.

Die Beilagen des über die Entlassung des Martian Szaszkiewicz aus dem dortigen Seminarium unterm 22-tem May 830. Zahl 1473 erstatteten Berichtes, welche dem Konsistorium mit hierortigem Erlasse vom 8-ten August 830. Zahl 44782. zurückgestellt wurden, sind mit Beschleinigung hieher wieder vorzulegen.

Lemberg am 3-ten März 832. (нечиткий підпис).

14.

1832. 15/3[2]). Брулїон консисторського письма до ґуберниї.

In Folge hoher Gubernial Verordnung dtto 3-ten l. M. Zahl 10153. werden Einer hohen Landesstelle die Beilagen des über die Entlassung des Martian Szaszkiewicz aus dem gr. kath. General Seminarium von hierorts am 22-ten May 830. Zahl 1473. erstatteten Berichtes, welche mit dem hochortigen Erlasse vom 8-ten August 830. Zabl 44782. rückgestellt wurden, in Anschluße ·/.(,) bestehend im Seminariums Rektorats-Berichte und dem Konsistorial Referats Bogen Zahl 491.(,) in Ehrerbiethung unterlegt.

Barusiewicz — Referentis loco.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium dtto 15. März 832. Zahl: 787. unterlegt die Beilagen des hierortigen Berichtes vom 22-ten May 830. Zahl: 1473. zur Gubernial Zahl 10153. ex 832. — Mit 1. Beilage und 1. Suballegaten.

15

1832. 28/3. Консисторське письмо до ґуберниї.

№ 907. Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

In Erledigung des rückfolgenden hohen Gubernial-Indorsats det. 18. d. Mts Zahl: 12547. wird Einer hohen Landesstelle in Ehrerbiethung

---

[1]) praes. 14. Mar. 832. — 787/95.

[2]) 787/95. — praes. 14. Martii 832. — Exped. 15. Mart. 832.

angezeigt, daß man der hohen Verordnung vom 3-n d. M. Zahl: 10153, wodurch die Beilagen des über die Entlassung des Marzian Szaszkiewicz aus dem Seminarium erstatteten Konsistorialberichts vom 22. May 830. Zahl: 1973. abgefordert wurden, mit dem hierortigen Berichte vom 15. März l. J. Zahl: 787. (expedirt am nähmlichen Tage,) nachgekommen seye. — Lemberg den 28. März 832.

Michael Lewicki Metropolit.

Рубрум:

An Ein Hochlöbliches k. k. Landes Gubernium Lemberger g. k. Metropolitan Konsistorium det. 28. März 832. № 907. berichtet, daß der hohen Verordnung dto 3. März l. J. Zahl 10153. die Entlaßung aus dem Seminarium des Marzian Szaszkiewicz betreffend, entsprochen wurde. — Mit Rückschluß des h. Gub. Indorsats zur Zahl: 12547. ex 832.

На тій самій стороні, що рубрум, стоїть осьяка дописка ґуберніяльної канцелярії:

Wird dem gr. k. Metropolitan Consistorium mit dem Bemerken zurückgestellt, daß der in der Frage stehende Bericht hierorts richtig eingegangen, und bereits höherer Schlußfassung unterzogen worden sey, vor deren Herablangen über das inliegende Gesuch des Marzian Szaszkiewicz um die Bewilligung sich den Prüfungen aus den Gegenständen des zweiten philosophischen Jahrgangs provisorisch unterziehen zu dürfen(,) nicht abgesprochen werden kann, wornach derselbe zu bescheiden ist.

Vom k. k. Landesgubernium.

Lemberg am 9. April 832. (нечиткий підпис).

1. B. — 17814/1013. — E. 28. März 832.

Дописка консисторської канцелярії: praes. 20. Apr. 832. — 1133/138.

16.

1832. 20—28/4[1]) Брулїон консисторського письма („mandatum") до ректорату львівської гр. кат. ґенеральної семінарії.

Excelsum Caes. Reg. Gubernium dtto 9-a m. et a. c. № 17814. significavit, quod relationem de dimissione e Seminario Martiani Szaszkiewicz altiori loco anteposuerit, quodve, donec decisio eatenus ab Aula emanaverit, petitum ejusdem Szaszkiewicz(,) ut ad examina secundi anni philosophiae provisorie absolvenda admittatur, a Gubernio decidi nequeat. De qua alta guberniali resolutione V. Rectoratus mentionatum Szaszkiewicz informabit.

Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco.

[1]) 1133/138. — praes. 20. Aprilis 832. — ad sessionem 28-a Aprilis 832. — Exped. 30. Apr. 832.

17.

1832. 9—10/8[1]) Консисторський зміст Шашкевичевого поданя о виданє свідоцтва поведеня.

Szaszkiewicz Martianus supplicat(,) ut eidem testimonium comportationis suae in Seminario, excepto noto excessu, praescriptis conformis, quatenus posset supremam studiorum commissionem iterata vice interpellare pro susceptione sui ad studia, a Rectoratu extradatur.

18.

1832. 9—10/8[2]) Бруліон консисторського письма („mandatum“) до ректорату семінарії.

Petitum Martiani Szaszkiewicz communicatur in adnexo ·/. V. Rectoratui cum hac ordinatione(,) ut spectatis actis ejatibus, circa reacclusionem communicati horsum referat, num supplicans praeter excessum, ob quem juxta relationem Rectoratus dtto 22. Febr. 830. № 88. e seminario dimissus est, in aliis et quibus devietatibus ante dimissionem sui notatus, vel vero ante hanc dimissionem comportatio ejus et adplicatio bona fuerit.

Caeterum etiam relatio Rectoratus, ad quam hujas ordinatio dtto 21. febr. 830. № 491 emanavit, in copia accludenda est.

Barusiewicz — Referentis loco.

19.

1832. 16/8[3]). Відповідь ректорату консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium!

In sequelam Ordinationis Consistorialis dd-o 10-a Augusti a. c. № 2283. circa reacclusionem Communicati ·/. refertur(,) quod Martianus Szaszkiewicz, praeter excessum(,) ob quem juxta hujatem relationem dd-o 22-a Februarii 830. № 88. e Seminario dimissus est, in protocollo sessionis Rectoratus dd-o 30-a Januarii 830. medio hujatis relationis dd-o 10-a Februarii 830. № 75. Consistorio Metropolitano exhibito in eo notetur, quod saepius non expectatis precibus, antequam Alumni cibos absumpserint(.) ex refectorio egrediatur, eaque de causa monitionem tulerit, caeterum vero in Actis Rectoratus ante dimissionem sui in nullis aliis devietatibus notatus sit. Relatio Rectoratus dd-o 18-a Febr. 830. № 82.(,) ad quam Ordinatio Illustrissimi ac Reverendissimi Metropolitani Consistorii dd-o 21-a Febr. 830. № 491.(,) in copia adcluditur.

Leopoli die 16-a Augusti 832.

[1]) 2283/332. — praes. 9. Aug. 832. — Exped. 10. Augs. 832. Barwińs.

[2]) Бруліон сього письма, яке було викликане документом під 17. ч., містить ся на тім самім піваркуші, що й 18. ч.

[3]) Praes. 20-a Aug. 832. — 2350/343.

Stephanus Telichowski Semin. grlis Vicerector. Cyrillus Dębicki Vicerector Semin. glis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium Rectoratus Seminarii glis refert Martianum Szaszkiewicz, ante dimissionem sui e Seminario in nullis devietatibus in Actis Rectoratus notari — ad N-rum Consist. 2283 ex 832.

20.

1832. 21—24/8[1]). На основі письма ректорату з 16/8. 1832. р. (у нас 19. ч.) консисторія вислала Шашкевичеви рішенє в нїмецькій мові того самого змісту, що й 19. ч.

21.

1833. 19/9[2]). Поданє Шашкевича до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium r. g. c. Leopoliense!

Infra scriptus absolutis studiis philosophicis ut ex alligatis testimoniis de annis ambobus intelligi potest; humillime supplicat, ut eï literae Certificatoriae ad frequentanda studia S. Theologiae in annum primum benignissime extradantur. — Quod autem adtinet absolutorium hucusque sibi parare nullatenus potuit, quae etiam causa retardationis est — quam primum autem extraditum habuerit, etiamsi ut sperat hodie statim brevi manu supplicanter adjunget.

Leopoli die 19-a Septembr. 833.

Martianus Szaszkiewicz Candidatus S. Theologiae.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium Leopoliense r. g. c. supplex petitum Szaszkiewicz Martiani absoluti philosophi — quatenus ipsi literae Certificatoriae ad frequentanda studia S. Theologiae in annum primum benignissime extradantur.

До сього поданя були додані залучники, про яких зміст довідуємо ся із консисторського документа № 2769/496., що був написаний в день внесеня поданя, себто 19/9. 1833. Ось він:

Szaszkiewicz Martianus absolutus philosophus accludendo quatuor semestralia testimonia ex studio philosophiae cum 17 primis et 1 secunda, supplicat literis certificatoriis pro primo anno theologiae provideri.

Supplicans quoad mores in testimonio secundi semestris ex primo anno philosophiae notatus, minus conformes, in duobus ex secundo

[1]) 2350/343. — praes. 20-a Aug. 832. — Ad sessionem 21-a Aug. 832. — Expd-tr. 24. Augs. 832. Barwiński.

[2]) Praes. 19-a 7-br. 833. — 2769/496.

anno philosophico cum ulla nota nisi den akademischen Disciplinar Vorschriften gemäß.

22.

1833. 21/9.[1]) Брулїон консисторського письма до ґуберниї.

Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

Mittelst des hier 1/4 mitgehenden Bittgesuchs ist der absolvirte Philosoph Martian Szaszkiewicz um Ertheilung des Certificats die theologischen Studien frequentiren zu dürfen, eingekommen.

Da der Bittsteller am 21-ten Hornung 830. wegen seiner den Seminariums Vorschriften zuwiderlaufenden Aufführung aus dem Seminarium entlassen wurde, was mit dem hierortigen Berichte vom 6-ten März 830. Zahl 657. Einer hohen Landesstelle angezeigt, und mit hoher Verordnung vom 31-ten März 830. Zahl 15729. zur Wissenschaft genommen worden ist. Dasselbe wurde auch auf den hierortigen Bericht vom 22-ten May 830. Zahl: 1473. mit hoher Entschließung vom 8-ten August 830. Zahl: 44782. bedeutet. Da den Bittsteller die hohe Verordnung vom 3-ten April 830. Zahl: 18773. von den theologischen Studien ausschließt, und auf den hierortigen Bericht vom 28-ten März 832. Zahl: 907. die hohe Indorsats Entschließung vom 9-ten April 832. Zahl: 17814. erfolgte, daß dem Gesuche des Martian Szaszkiewicz vor der Herablangung der höheren Schlußfassung, die Bewilligung, sich den Gegenständen des zweyten philosophischen Jahrganges provisorisch unterziehen zu dürfen nicht abgesprochen werden könne, und in Anbetracht des hierortigen hohen Orts vom 19-ten 9-ber 831. Zahl: 3283. erstatteten Berichtes, als auch des von dem Martian Szaszkiewicz in den philosophischen Studien gemachten guten Fortganges: geruhe Eine hohe Landesstelle gnädigst zu entscheiden, ob dem Bittsteller das angesuchte Certificat von hierorts, ohne Hintansetzung der hohen Verordnung vom 3-ten April 830. Zahl: 18773. ertheilt werden dürfe?

Barusiewicz Referentis loco.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium. dt-o 21-a 7-ber 833. Zahl 2769. bittet um die Belehrung, ob dem absolvirten Philosophen Martian Szaszkiewicz das Certificat die theologischen Studien frequentiren zu können, ertheilt werden dürfe? — Mit 1 Beilage und 4 Suballegaten.

---

[1]) 2769/496. — praes. 19-a 7-br. 833. — Ad sessionem 21-a 7-bris 833. — Videatur Exhibitum sub № 2859 ex 833. — ad exped. 9-a 8-br. 833.

23.

1833. 26/9[1]) Подане Шашкевича до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium!

Suppletorie ad petitum dd-o 19-a Septembris 833. de op(!)tinendis literis Certificatoriis ad frequentanda studia S. Theologiae, exhibet subsignatus Absolutorium ex studiis philosophicis, nec non intimationem Inclyti Directoratus philosophici dt-o 14-a Decembris 832. — qua, infra scripto, secundum significationem Excelsi Gubernii dtt-o 23-a Novembris 832. № 67868. ab Altissima studiorum Commissione dt-o 3-a 9-bris 832. № 5251. — facultas continuandi studia benignissime concessa est. Leopoli die 26-a Septemb. 833.

Szaszkiewicz Martianus candidatus S. Theologiae.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Szaszkiewicz Martianus exhibet suppletorie ad petitum dtt-o 19-a 7-bris de obtinendis literis Certificationis ad frequentanda studia S. Theologiae — Absolutorium ex studiis philosophicis, — et intimationem Inclyti Directoratus philosophici, — qua ipsi facultas ad continuanda studia benignissime concessa est. — cum 2. All.

24.

1833. 28/9[2]). Брулїон консисторського письма до ґубернії.

Hochlöbliche k. k. Landesstelle!

Mittelst der hier sub $^1/_4$ und $^2/_2$ mitgehenden Bittgesuche ist der absolvirte Philosoph Martian Szaszkiewicz um Ertheilung des Certificats, um die theologischen Studien frequentiren zu können, hierorts eingekommen.

Derselbe wurde am 21-ten Hornung 830. wegen seiner den Seminariums Vorschriften zuwiderlaufenden Aufführung aus dem Seminarium entlassen, und dessen Entlassung sammt der Angabe der Ursache mit den hierortigen Berichten vom 6-ten März 830. Zahl 657. und vom 22-ten May 830. Zahl 1473. Einer hohen Landesstelle angezeigt, und mit hohen Erläßen vom 31-ten März 830. und vom 8-ten August 830. Zahl 15729. und 44782. zur Wissenschaft genommen.

Die hohen Intimate vom 3-ten April 830. Zahl: 18773., vom 16. Juny 832. Zahl: 32390. sind zwar dem Gesuche des Bittstellers entgegen, da man aber unterm 19. November 831. Zahl: 3283. auf den hoch-

[1]) Praes. 27-a 7-br. 833. — 2859/340.

[2]) 2859/340. — praes. 27-a 7-br. 833. — ad sessionem 28-a 7-br. 833. — Exped. 9. 8-br. 833.

ortigen Indorsats Erlaß vom 5-ten November 831. Zahl: 62589.(,) ob demselben vorerwähnten Szaszkiewicz einst vom Konsistorium das Certificat für die theologischen Studien werde ertheilt werden, sich dahin geäußert hatte, daß ihm die Bewilligung zur Fortsetzung der philosophischen Studien ertheilt werden, dürfte, die Zusicherung des gedachten Certificats aber dazumahl noch nicht an der Zeit war, weil dessen Ertheilung für ihn vom Resultate seiner Beendigung der philosophischen Studien und von seiner Aufführungsart abhieng; da ferner Szaszkiewicz laut hohen Gub. Intimats vom 23. November 832. Z. 67868. von der höchsten Studienhof-Coon die Erlaubniß, die philosophischen Studien fortzusetzen, erhalten, und diese Studien mit einem guten Fortgange zurückgelegt und sich dabey gut aufgeführt hat, wie dieß auß den Belegen seines Eingangs erwähnten Gesuchs $^{2}/_{2}$ zu entnehmen ist; so würde man ihm das zum Besuch der theologischen Studien erforderliche Certificat, bey dem Umstande, wo er, nach dem erfolgten Ableben seines Vaters, als mittelloser Waise bey seiner nunmehrigen Verwendung und Aufführung eine Berücksichtigung und Nachsicht des Vergangenen verdienen darf, ertheilen, wenn Eine hohe Landesstelle diese Ertheilung gnädigst zu begnehmigen geruhet.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger gr. kath. Metropolitan Konsistorium dd-o 28-ten 7-ber 833. Zahl: 2859. berichtet in Betreff der Ertheilung des Certificats für absolvirten Philosophen Martian Szaszkiewicz die theologischen Studien frequentiren zu können. — Mit 2 Beilagen und 6 Suballegaten.

25.

1833. 18/10[1]). Письмо ґубернії до консисторії.

Lemberger griech. kath. Metropolit. Consistorium.

63370.

In einstweiliger Erledigung des Berichtes vom 28. September l. J. Zahl 2859. wird in Anhoffung der hohen Genehmigung, um welche man unter Einem bei der hohen Studien-Hof-Kommission einschreitet, dem Metropolitan Konsistorium gestattet, dem absolvirten Hörer der Philosophie Martian Szaszkiewicz einstweilen den Besuch der theologischen Studien zu bewilligen.

Lemberger am 18. Oktober 833.

(Два нечиткі підписи). Mierzwiński.

---

[1]) praes. 31. 8-br. 833. — 3199/606.

26.

1833. 2/11[1]). Бруліон цертифіката („literae certificatoriae"), виданого Шашкевичеви консисторією; бруліон консисторського письма до ректорату.

1) Conformiter altae guberniali resolutioni extradantur literae certificatoriae Martiano Szaszkiewicz in charta tymbrata et erga taxam sequentis tenoris:

Literae certificatoriae.

In sequelam altae gubernialis resolutionis dd-o 18-a 8-bris a. c. № 63370. ad hujatem relationem dd-o 28-a 7-bris a. c. № 2859. emanatae, datur Martiano Szaszkiewicz sub spe altioris permissionis facultas interea anno scholastico currente frequentandi studia theologica primi anni, ast tamen sub modalitatibus supremae aulicae Commissionis studiorum decreto dd-o 11-a Februarii 814. № 256. et alta guberniali ordinatione dd-o 4-a Martii 814. № 6519. praescriptis, et quidem: ut

1) Correpetitionibus super objectis theologicis in Seminario generali institui solitis ita prouti et devotionibus dominicalibus et festinalibus aliisque piis excercitiis una cum alumnis intersit;

2) absque sectu et permissione Rectoratus ab illis obligationibus abesse non praesumat; ac tandem

3) post exitum hujus anni se testimoniis de facto in studiis progressu et de bona moralitate coram Rectoratu et Consistorio legitimet.

A Consistorio Metropolitano r. g. c. Leopoliensi die 2-a 9-bris 833.

2) Circa acclusionem literarum certificatorearum et notulue taxalis fiat ad Rectoratum sequens

Mandatum.

Adjacentes ·/. literas certificatorias V. Rectoratus impetranti admanuabit, et illum de obligationibus eidem incumbentibus informabit, atque ad taxas solvendas tam Consistorio 1 fm. CM. quam et CR. Officio Taxali 6 fm. 18 Xm. juxta hic acclusam notulam taxalem eundem inviabit. — Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco. — Ad Rectoratum Seminarii Generalis hic loci.

27.

1833. 31/12[2]). Письмо ґубернії до консисторії.

78074. Lemberger g. k. Metrop: Konsistorium.

Mit hohen Studienhofkommissions-Erlaße vom 30-ten November 833. Z. 7118 wurde dem Marzian Szaszkiewicz die Fortsetzung der

[1]) 3199/606. — praes. 31-a 8-br. 833. — Ad sessionem 2-a 9-br. 833. — Exped. 5. 9-br. 833.

[2]) Praes. 20. Januar. 834; — 191/17.

in Folge hierortiger Bewilligung vom 18-tn Oktober 833. Z. 63370. angetretenen theologischen Studien aus dem Grunde gestattet, weil der gr: k: Herr Metropolit ihn zu denselben zulaßen zu wollen (sich) erklärt hat, und somit die Uiberzeugung haben muß, daß derselbe sich gebessert habe.

Wovon man das Konsistorium mit Bezug auf den Bericht vom 28-ten September 833. Z. 2859. dessen Beilagen hierneben zurückfolgen zur Bescheidung des Bittstellers verständigt.

Lemberg den 31-ten Dezember 833.

(Два нечиткі підписи). Wasilewski.

28.

1834. 25—29/1[1]. Брулїон консисторського письма до ректорату.

(Circa acclusionem notulae taxalis et allegatorum exhibitis ad № 2769. et 2859. ex 833. adjacentium fiat ad Rectoratum Seminarii sequens

Mandatum.

Excelsum CR. Gubernium dt-o 31-a X-bris 833. № 78074. ad hujatem relationem dt-o 28-a 7-bris 833. № 2859. suppletorie ad suam ordinationem dt-o 18-a 8-bris 833. № 63370. significavit quod suprema aulica studiorum Commissio dt-o 30-a 9-bris 833. № 7118 permittat, ut Martianus Szaszkiewicz studium theologiae frequentet. Haec, cum provocatione ad hujatem intimationem dt-o 2-a 9-bris 833. № 3199. pro notitia V. Rectoratus, et ad informandum praedictum Szaszkiewicz significantur, eo addito(,) ut eidem acclusa 16 allegata admanuet, ab illoque juxta notulam taxalem 2/. adjacentem quotam 15 Xr. repetat, et ad CR. Officium taxale comportet, tum hanc notulam cum contestatione de persoluta ista quota horsum retromittat.

Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco. — Ad Rectoratum Seminarii Generalis hic loci.

29.

1834. 14/1—3/2. Посвідка[2]) таксацийного уряду.

Note.

Löbliche griech. kath. Konsistorium. Hier.

Was zur k. k. galizischen General-Tax- und Expedits-Amt-Direkzion an ausgemessenen Tax-, Postporto- und Stempel-Gebühren zu entrichten kömmt.

---

[1]) 191/17. — praes. 20. Januar. 834. — ad sessionem 25-a Januar. 834. — Exped 29. Januar. 834.

[2]) Звичайним, стоячим письмом у нас подано текст друкованого формуляра, лежачим — текст, виповнений урядником.

Tax-Zahl		Taxen		Post-Porto		Stempel	
		In Convenzions-Münze					
		fl.	kr.	fl.	kr.	fl.	kr.
30398	*Szaszkiewicz Martian für Verfügung wegen demselben h. o. bewilligten Fortsetzung der theologischen Studien*						*15*
(нечит.)	*liquid.*						

Vom k. k. General-Tax-Amt

Lemberg dem *14. Jänner* 18*34.*

Bezahlt mit .... fl. *15* kr. *Conv. M.* *178074.*

Lemberg den *3*-ten *Febr.* 18*34.* — (Нечиткі підписи).

30.

1834. 7/2[1]). Письмо ректорату до консисторії.

№ 28.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium!

Nota taxalis cum contestatione de quota 15 Xr. ab Auditore theologiae anni primi Martiano Szaszkiewicz ad C. R. Officium taxale persoluta Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio in sequelam Ordinationis Consistorialis dt-o 25-a Januarii 834. № 191. in adnexo retromittitur.

Leopoli die 7-a Februarii 834.

Stephanus Telichowski Semin. grlis Rector. — Cyrillus Dębicki Vicerector Semin. glis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum gr. cath. Metropolitanum Leopoliense Consistorium Rectoratus Seminarii grlis retromittit notam taxalem cum contestatione super persoluta quota 15 Xr. a Martiano Szaszkiewicz ad N-rum Cons. 191/834.

31.

1834. 3 — 17/9[1]). Консисторський зміст Шашкевичевого свідоцтва з I. р. теольоґії і подане о надане цертифіката на II. р. теольоґії.

[1]) Praes. 7-a febr. 834. — 412/43. — Ad sessionem 8-a febr. 834. — Inserviat notitiae et reponatur ad Acta. Barusiewicz Referentis loco.

[2]) 2695/352. — praes 3-a 7-bris 834. — Ad sessionem 6-a 7-br. 834. — Ad Exped. 17-a 7-br. 834. — Фасцикул $6Q^2/2200$.

Szaszkiewicz Martianus absolutus primi anni theologiae auditor, accludendo testimonium ex archaeologia biblica cum prima, ex historia ecclesiastica cum prima, ex lingua hebrea et exegesi VT cum prima, et ex introductione in liberos VT cum E. paupertatis, moralitatis, de superatis variolis, et literas baptimales supplicat literis certificatoriis provideri.

32.

1835. 25—27/3[1]) Консисторський зміст Шашкевичевого поданя о відпустку і заопініоване ректорату.

Szaszkiewicz Martianus alumnus Seminarii generalis et auditor secundi anni theologiae accludendo testimonium D-ris Gerbl quod dolore pectoris laboret supplicat rus recuperandae sanitatis causa dimitti.

Rectoratus Seminarii generalis dt-o 25-a Martii a. c. № 73. per vidit opinatur petito supplicantis ad quatuor hebdomadas deferendum esse.

На тім самім піваркуші стоїть осьяке порученє консисторії ректоратови:

Permittitur V. Rectoratui, ut supplicantem curationis causa rus pro quatuor septimanis dimittat, hoc respectivis CR. Directoratibus notificet, locum autem a supplicante quorsum discessurus est, resciat illumque in Actis Seminarii praenotet, et de die abitus et reditus ejus ad Seminarium horsum relationem exhibeat.

Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco.

Ad Rectoratum Seminarii Generalis hic loci.

33.

1835. 19/6[2]). Письмо ректорату до консисторії.

№ 150. — Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum Consistorium!

In obsequiam Ordinationis Consistorialis dt-o 11-a 8-bris 834. № 3111. sermones auditorum theologiae anni IV-i Antonii Wojewódka et anni II-di Martiani Szaszkiewicz mense Februario; tum auditorum theologiae anni IV-i Iosephi Bierzyński mense Martio, Michaëlis Iskrzycki mense Aprili, Michaëlis Hrynda mense Majo, denique Michaëlis Latoszyński mense Junio a. c. de officiis gratitudinis, subditalis amoris, fidelitatis et subjectionis erga SS. Majestatem praesentibus universis

---

1) 1020/136. — praes. 25-a Martii 835. — Extra sessionem. — Exped. 27. Mart. 835. — Фасцикул 6Q²/2200.

2) Praes. 20-a Junij 835. — 1978/254. — Ad sess. 2. Julij. — Фасцикул 1Y/1140.

Alumnis et reliquis status ecclesiastici Candidatis habiti in adnexo transmittuntur.

Leopoli die 19-a Junii 835.

Stephanus Telichowski Semin grlis Rector. Cyrillus Dębicki Vicerector Seminarii glis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum gr. cath. Metropolitanum Leopoliense Consistorium Rectoratus Seminarii grlis transmittit sermones Alumnorum Antonii Wojewódka, Martiani Szaszkiewicz, Iosephi Bierzyński, Michaëlis Iskrzycki, Michaëlis Hrynda, Michaëlis Latoszyński, mensibus Februario, Martio, Aprili, Majo et Junio 835. habitos. — Ad N-rum Consist. 3111/834.

34.

1836. 19—22/4[1]). Консисторський зміст Шашкевичевого подання о відпустку і заопініёване ректорату.

Szaszkiewicz Martianus alumnus Seminarii Generalis et auditor III. anni theologiae accludendo testimonium D-ris Gerbl supplicat rus recuperandae sanitatis causa dimitti.

Rectoratus dt-o 19-a Apr. a. c. № 131. p. vidit opinatur supplicantis petito ad quatuor hebdomadas deferi posse.

На тім самім піваркуші стоїть осьяке порученє консисторії ректоратови:

Permittitur V. Rectoratui, ut supplicantem recuperandae sanitatis causa pro quatuor septimanis rus dimittat, hoc CR. Directoratui studii theologici notificet, locum autem a supplicante quorsum discessurus est resciat, illumque in Actis Seminarii praenotet, et de die abitus et reditus ejus ad Seminarium Consistorio relationem exhibeat.

Barwiński. Barusiewicz — Referentis loco.

35.

1836. 23—24/12[2]). Консисторський зміст Шашкевичевого подання о відпустку і заопініёванє ректорату.

Rectoratus Seminarii generalis medio Relatonis per vidit dt-o 23. X-br. a. c. № 476. substravit petitum Martiani Szaszkiewicz quarti anni theologiae auditoris testimonio D-ris Gerbl provisum quod supplicans rheumatismo laboret supplicantis rus curationis causa dimitti cum opinione facultatem concedendam esse.

---

[1]) 1320/188. — praes. 21-a Apr. 836. — Exped. 22. Apr. 836. — Фасцикул 6Q[2]/2200.

[2]) 4496/768. — praes. 23-a X-br. 836. — Ad sessionem 24-a X-br. 836. — Exped. 24. X-br. 836.

На тім самім піваркуші стоїть осьяке порученє консисторії ректоратови:

Permittitur V. Rectoratui, ut supplicantem recuperandae sanitatis causa pro quatuor septimanis rus dimittat, hoc CR. Directoratui studii theologici notificet, locum autem a supplicante quorsum discessurus est resciat, illumque in Actis Seminarii praenotet, et de die abitus et reditus ejus ad Seminarium Consistorio relationem exhibeat.

Barusiewicz — Referentis loco.

36.

1837. 10/7. Лист о. Терентія Сметани, Шашкевичевого шурина, адміністратора в Княжім, до Шашкевича.

Charissimi-fratres!

Umowilismy się byli we Lwowie azeby Mama sama przyjechała do Lwowa, ale Bóg inaczey zarządził bo Mama bardzo zachorowała. Zyczeniem iest Jej byscie jak nayprędzey przyjezdzali; ja z mojej strony was prosze zebyście po utrzymaniu tey wiadomosci jak nayspieszniey do Kniaza przybyli.

(D)ie 10-a Julii 837.

Smitana Adstor Kniaż.

Poswiadczam iz wsamêy istocie W. Pani Szaszkiewiczowa słabą lezy — więc chcieycie Panowie przybyć.

Dyakowski (нечитке) vert.

Відтак тою самою рукою, від якої походить перша частина листа, додано осьщо:

Niéch któren z was póydzie do Pana Wujaszka i prosi by dał pieniądze, buciki które posyłamy są dla Partykiewicza on niema bótow tylko gospodynia dała mu swoje, teraz odeszlici Jemu i wezcie go z Sobą do Kniaza mieszka u Bernadynów.

NB. Daje Juziówi na droge trzy Sorokowce.

Адрес:

Rndo Dno Dno Szaszkiewicz,
Charissimo fratri
Leopoli.

37.

1837, 11/7[1]). Подане Шашкевича до консисторії о дозвіл виїхати до хорої матері.

Hochwürdigstes g. k. Metropolitan Consistorium!

Aus dem höchst traurigen Anlaß, daß die Mutter des Gefertigten plötzlich und gefährlich erkrankte, und selbe sich sehnlich wünscht,

[1]) Praes. 12-a Julij 837. — 2256/272.

daß wir unsäumlich bei ihr erscheinen (wie dies aus dem beiliegenden Briefe ersichtlich ist), bittet demüthigst Gefertigter fußfällig, Ein Hochwürdigstes g. k. Konsistorium, wolle ihm gnädigst bewilligen, aus dem Seminario auf eine gewisse Zeit verreisen zu dürfen.

Lemberg am 11-t. Julij 837.

Martian Szaszkiewicz

Hörer der h. Th. im 4-t. Jhgge Zögling des g. k. Seminars.

Рубрум:

An Ein Hochwürdigstes Lemberger g. k. Metropolitan Consistorium demüthigste Bitte des Szaszkiewicz Martian Hörers der h. Theologie im 4. Jhgge und Züglings des g. k. Seminars; womit ihm aus Anlaß der plötzlich und gefährlich erkrankten Mutter, die Bewilligung abreisen zu dürfen gnädigst ertheilt werde.

По стороні поданя стоїть осьяка дописка Венедикта Левицького, що заступав тоді ректора семінарії:

№ 250.

Rectoratus Seminarii petito supplicantis omnino annuendum esse aestimat, et cum res moram non ferret, ipse eundem, alioquin vix non semimortuum pro intervallo octo dierum e Seminario dimisit.

Leopoli die 11. Julii 837.

Bened. Lewicki — pro Rector Sem.

38.

1837. 12—28/7[1]). Консисторська записка в справі поданя Шашкевича о дозвіл виїхати до хорої матері.

Dem Rektorate aufzutragen(,) daß der Tag der Rückkehr dem Konsistorio angezeigt werde.

Szaszkiewicz Martian ist nach der Eingabe zur Kons. Zahl 2454. bereits zurückgekehrt. Das gegenwärtige Exhibit ist daher den Akten beyzulegen.

39.

1837. 20—22/7[2]). Брулїон консисторського письма[3]) до ґубернії.

Hochlöbl. k. k. Landes Praesidium!

In dem hierortigen, aus Anlaß des, in slavischer Sprache verfaßten, und unter dem Titel Rusalka Dniestrowaja, mit Umge-

---

[1]) 2256/272. — eing. 12. July 857. — Ad sess. 13. Julij. — ad exped. 28. Julij 837. — Фасцикул 6Q²/2200.

[2]) 2350/285. — praes. 20. Julij 837. — Ad sess. 22. Julij 837. — Expr. 26. Julii 837. Barwiński. — Фасцикул 6Q²/2200.

[3]) Се письмо було викликане безпосередно поданєм Вагилевича Івана осьякого змісту: Wagilewicz Joannes Alumnus Seminarii et Theologiae anni primi Auditor accludendo testimonium medici pro

hung der hierortigen Censur, zu Ofen in Ungarn gedruckten Werkes, an Ein Hochl. k. k. Landes Praesidium unterm 19. Juny d. J. Z. 3032. erstatteten Berichte hat man auch die Bemerkung gemacht, daß man wegen der in demselben Berichte angegeben Ursache das hiesige Seminariums Rektorat unter Einem angewiesen habe, die Zöglinge Szaszkiewicz Marcian und Wagilewicz Johann auf die bevorstehenden Ferien bis auf weitere Weisung nicht zu entlassen.

Da aber der Zögling Szaszkiewicz Marcian die theologischen Studien bereits gänzlich beendigt hat, und der Zögling Wagilewicz Johann, nach dem ärztlichen, seinem hier mitgehenden Bittgesuche 1/1 beiliegenden Zeugniße, einer Badekur bedarf: so wird Ein Hochlöbl.. k. k. Landes Praesidium ehrfurchtsvoll gebethen, (dem) diesem Konsistorium gnädigst bedeuten zu wollen, ob die benannten zwei Zöglinge noch fernerhin in dem Seminarium zu behalten sind, oder aus demselben auf eine längere Zeit entlassen werden dürfen.

Jachimowicz.

Рубрум:

Am Ein Hochl. k. k. Landes Praesidium Lemb. g. k. Metr. Konsistorium dt-o 22. July 837. Z. 2350. bittet um die hochortige Weisung(,) ob die Zöglinge Szaszkiewicz Marcian und Wagilewicz Johann noch fernerhin in dem Seminarinm zu behalten sind oder aus demselben entlassen werden dürfen. — Mit 1 Beilage und 1 Suballegat.

40.

1837. 26—28/7[1]). Консисторський зміст Шашкевичевого подання о відпустку в цїли поратованя здоровля

Das Seminar Rektorat berichtet unter 26. July d. J. Z. 279(,) daß der mit Rektorats Bewilligung den 11. July zu seiner erkrankten Mutter entlassene Zögling Marcian Szaszkiewicz den 19. July in das Seminar zurückgekehrt sey, und legt dessen mit einem ärzlichen Zeugniße belegtes Bittgesuch um die Bewilligung zur Abreise auf die Ferienzeit mit der Aeußerung vor, daß ihm die angesuchte Bewilligung wegen seiner geschwächten Gesundheit zu ertheilen wäre.

---

feriis autumnalibus dimitti supplicat. Rectoratus opinatur (dt-o 18. Julij № 260) petito supplicantis annuendum esse, cum votis ejus tantummodo Ordinatio Consistorii dt-o 8. Julij № 2141. obstet.“ Сього письма не вислано одначе, як о тім говорить впрочім і осьляка „Adnotatio“: „Praesens relatio cum subsecuta mutatione expedita est sub № 2454 ex 837“.

[1]) 2454/301. — praes. 26. Julij 837. — Ad sess. 27. Julij. — Expr. 28. Julii 837. Barwiński. — Фаспикул 6Q²/2200.

41.

1837. 26—27/7. Доповненя[1]) до бруліону консисторського письма з 22/7. 1837 р. (у нас 39. ч.).

1) Der unterm 22. July l. J. Z. 2350. beschloßene und bereits mundirte(,) aber noch nicht abgegangene Bericht ist unter dem heutigen Sitzungs Datum mit Anschluß der gegenwärtigen Eingabe(,) jedoch mit nachstehenden Veränderungen zu expedieren, und zwar:

Nach den Worten: Da aber der Zögling Szaszkiewicz Marcian... ist statt des Ausdruckes „die theologischen Studien bereits gänzlich beendigt hat" — folgendes zu textieren: in seinem mittelst des angeschloßenen Rektoratsberichtes ·/. anher vorgelegten Gesuche im Grunde des beyliegenden ärztlichen Zeugnißes um die Bewilligung bittet, wegen seiner geschwächten Gesundheit aufs Land verreisen zu dürfen und auch der Zögling Wagilewicz... bis: bedarf.

Dann nach den Worten... zu behalten sind... ist auch die Textierung abzuändern in dieser Art: oder aus demselben und zwar Szaszkiewicz, welcher die theologischen Studien bereits beendigt hat, gänzlich, Wagilewicz Johann aber bloß für die Ferienzeit entlassen werden dürfen.

Rubrum prouti ad № 2350 ex 837.

2) An das Seminariums Rektorat ist Nachstehendes zu erlassen: Die mit den Rektoratsberichten zur Zahl 260. und 279. ex 837. anher gelangten Bittgesuche der Seminariums Zöglinge Szaszkiewicz Marcian und Wagilewicz Johann werden dem hohen k. k. Praesidium unter Einem vorgelegt und man wird von der dießfalls hochortigen Weisung, sobald selbe herabgelangt seyn wird, das Rektorat in Kenntniß setzen.

Jachimowicz.

An das Rektorat des g. k. General Seminariums — hier.

42.

1838. 28/6[2]) Подане Шашкевича до консисторії о капелянію в Гумнисках; рішене консисторії; її письмо до буського деканата.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Consistorium Metropolitanum Leopoliense!

Subsignatus n. o. praesbyter ut *A.* provisus approbatione pro exercenda jurisdictione interna ut *B.* humillime supplicat Issimo ac

[1]) Сї доповненя містять ся на тім самім піваркуші, що й 40. ч.; вони були викликані поданем Шашкевича, якого зміст поданий в 40. ч.

[2]) Praes. 29-a Junij 838. — 2202/581 — Extra sessionem. — Exped. 30. Junii 838. — Фасцикул 2WW/3510.

Rrndssmo Metropolitano Consistorio(,) ut qua localis administrator in Capellania Humniska Circuli Złoczoviensis Decanatus Buscensis curae animarum applicari posset; quem in finem sequentia substernit allegata, ut: Litteras natales sub *C*, testimonium scholarum normalium sub *D*, Attestatum super absolutis scholis gymnasialibus sub *E*, testimonium studii philosophici sub *F*, et absolutorium studii Theologici sub *G*.

Leopoli die 28-a Junij 838.

Szaszkiewicz Martianus neo ordinatus praesbyter.

На тій самій стороні з лївого боку осьяка дописка Шашкевича:

„Allegata levavi die 30-a Junij 838. Szaszkiewicz Martianus".

Рубрум:

„Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Consistorium Metropolitanum Leopoliense, Szaszkiewicz Martianus neo ordinatus praesbyter humillime supplicat, quatenus qua administrator Capellaniae Humniska in circ. Złoczoviensi Dec. Buscensi curae animarum applicari possit. — cum allegatis septem".

По стороні рубрум є слїдуюча дописка консисторського референта, о. Барусевича.

Extra sessionem. — Habita ratione Exhibiti ad № 1884 ex 838.

1) extradatur supplicanti Instrumentum pro administranda capellania Humniska cum filiali Wierzbiany, circuli Złoczoviensis et decanatus Buscensis, solita forma et erga praescriptam taxam.

2) Fiat ad Officium decanale r. g. c. Buscense sequens

Mandatum.

Officio decanali ordinatur, ut presbyterum Martiauum Szaszkiewicz, provisum Instrumento pro administranda capellania Humniska cum filiali Wierzbiany, quam primum se insinuaverit, titulo administratoris in hac capellania, servatis servandis, locet, desuper vicinum hujus capellaniae hactenus administratorem informet, tum de peracto horsum et ad CR. Officium circulare, ut ab hoc Officio intuitu temporalium dictae capellaniae praefato Szaszkiewicz tradendorum necessaria disponantur, referat.

3) Praesens locatio supplicantis praenotetur suo loco in matricula ordinatorum.

4) Allegata praesentis Exhibiti supplicanti retro extradantur erga praenotationem.

Barusiewicz.

43.

1838. 20/7[1]) Письмо о. Андрія Пісецького, управителя буського деканата, до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol: Leopol: r. g. c Consistorium!

Officium decanale Buscense humillime refert, quod Martianus Szaszkiewicz neo ordinatus praesbyter in sequelam Ordinationis Illustrissimi ac Reverendissimi Metropol: Consistorii dt-o 30-a Junii a. c. № 2202. in spiritualia Capellaniae Humniska die 19-a Julii a. c. servatis servandis introductus sit.

Skwarzawa die 20-a Julii 838.

And. Piasecki A. D. Buscensis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Rndissimum Metropol: Leopol: r. g. c. Consistorium — Officium decanale Buscense r. g. c. humillime refert, qu Martianus Szaszkiewicz neo ordinatus praesbyter in Capellania Humniska locatus sit. Ad № Cons. 2202. ex 838.

44.

1838. 3/10[2]). Подане Шашкевича до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium!

Subsignatus localis Administrator Capellaniae Humniska Circ. Złoczoviensis Decanatus Buscensis, persuasus, localitatem memoratae Capellaniae permaxime pallustrem et vaporosam, ideoque suae sanitati, quae jam tempore praxis in domo praesbyteriali periculoso morbo pectoris affecta erat, et adhucdum non meliorata, sed potius in pejus versa est, nec in minimmo auspicem esse; — et haec ipsa circumstantia eo, quod domus habitationis in Humniska in fenestris, fornace et pavimento, et ut recte referram fere in toto, — etiamsi infra sertus, correspondens Nobile Dominium Busk, aliquoties oretenus ac scriptotenus decenter adiverit, adhucdum non sit reparata, et tempore hiemali jam appropinquante haud reparari potest, — valetudini subsignati sit periculosissima; — hinc infra sertus coactus est Illustrissimo ac Reverendissimo Metropolitano Consistorio humillime supplicare, quatenus ad Capellaniam Niestanice Circuli Złoczoviensis Decanatus Chołojoviensis, — vel ideo,

[1]) Praes. 6-a Aug. 838. — 2700/733. — Ad sessionem 10-a Aug. 838. — Фасцикул 2WW/3510.

[2]) Praes. 9-a 8-br. 838. — 3524/1103. — Ad sessionem 18-a 8-br. 838. — Фасцикул 2Q/2249.

quod positio hujus loci sit elevatior, et domus habitationis in statu meliori existat, quae circumstantiae valetudini subsignati quam maxime sunt opportunae, — qua Administrator localis benignissime possit transferri.

De bona morali applicatione subsignati, sub 1/1 adjacens testimonium Perillustris admodum Reverendi Officii Decanatus Buscensis facit fidem.

Humniska die 3-a mensis Octobris anni 1838.

Szaszkiewicz Martianus r. g. c. Administrator Capellaniae Humniska.

На 1. ст. осьяка дописка Шашкевича:

Recepi Allegatum testimonium die 19. Junij 840. Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense supplex petittum Szaszkiewicz Martiani r. g. c. localis Administratoris Capellaniae Humniska Circ. Złoczoviensis Dec. Buscensis, quatenus ex motivis intus expressis ad Capellaniam Niestanice Circ. Złoczoviensis Decanatus Chołojoviensis qua localis Administrator benignissime transferri possit. — cum uno alleg.

45.

1838. 9—19/10[1]). Бруліон консисторських рішень в справі Шашкевичевого поданя.

1) Extradatur Instrumentum pro administranda capellania Niestanice circuli Złoczoviensis et decanatus Chołojoviensis in personam Martiani Szaszkiewicz administratoris capellaniae Humniska decanatus Buscensis, solita forma et erga praescriptam taxam.

2) Circa acclusionem hujus Instrumenti fiat ad Officium decanale r. g. c. Buscense sequens

Mandatum.

Officio decanali committitur, ut adjacens ·/. Instrumentum impetranti, erga taxam hujatis Consistorialis Cancellariae cassae 30 Xm quo ocyus transmittendam, consignet, eundem ab administratione capellaniae Humniska servatis servandis liberet, et hanc alicui vicino curato excurrendo administrandam comendat, ef de peracto horsum referat.

3) Fiat ad Officium decanale r. g. c. Chołojoviense sequens

Mandatum.

Officio decanali ordinatur, ut Martianum Szaszkiewicz, hactenus administratorem capellaniae Humniska decanatus Buscensis,

1) 3524/1103. — Praes. 9-a 8-br. 838. — ad sessionem 18-a 8-br. 838. — Фасцикул 2Q/2249.

provisum Instrumento pro administranda capellania Niestanice, quam primum se insinuaverit, titulo administratoris in hac capellania, servatis servandis, locet, tum de peracto horsum et ad CR. Officium circulare, ut ab hoc Officio intuitu temporalium dictae capellaniae praefato Szaszkiewicz tradendorum necessaria disponantur, referat.

Barusiewicz. Barwiński.

Ad Officium decanale r. g. c. Chołojoviense in Peratyn.

46

1838. 21/11[1]). Письмо о. Андрія Пісецького до консисторії.

№ 176.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol. Leopol. r. g. c. Consistorium!

Officium decanale humillime refert, quod post liberationem Rndi Marciani Szaszkiewicz administratoris localis Humniscensis, ab administratione hujus Capellaniae, in sequelam Ordinationis Illustrissimi ac Rndissimi Metrop. Consistorii dt-o 18-a Octobris a. c. № 3524. suprafata Capellania Humniska, interim Rndo Michaeli Kozłowski parocho Uciszkoviensi Decanatus Buscensis, die 18-a Novembris a. c. servatis servandis commissa sit.

Skwarzawa die 21-a Novembris 839.

And. Piasecki Admtor Decanat. Buscensis.

47.

1838. 1/12[2]). Письмо о. Луки Малицького, холоївського декана, до консисторії.

№ 237.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metrop. Consistorium!

Subsignatus praesentibus in sequelam ordinationis Consistorialis dt-o 18. 8-bris a. c. № 3524. Illmo ac Rmo Metropol. Consistorio refert; Martianum Szaszkiewicz in Capellania Niestanice Decanatus Chołojoviensis titulo Administratoris localis die 16-ta Novembris a. c. locatum esse, nihilominus etiam intuitu temporalium dictae capellaniae praefato Szaszkiewicz tradendorum relatio ad CR. Officium Circulare Złoczoviense hinc eodem exhibitu extetere.

Peratyn die 1-a X-bris 838.

L. Malicki Dec.

---

[1]) Praes. 10-a X-br. 838. — 4476 1382. — Ad sessionem 13-a X-bris 838. — Фасцикул 2WW/3510.

[2] Praes. 20-a X-br. 838. — 4659/1418. — Ad sessionem 27-a X-br. 838. — Фасцикул 2Q/2249.

48.

1840. 17/11[1]). Подане Шашкевича до консисторії о пропозицію на капелянїю в Ріпневі.

Terminus 24-a 9-br. 840.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum gr. cath. Leopoliense Consistorium!

Subsignatus annexis Allegatis, et quidem: Natorum *A.* scholarum normalium *B.* Gymnasii *C.* et *D.* Philosophiae *E.* Theologiae *F.* litteris ordinationis *G.* Approbationis *H.* Instrumento Administrationis Capellaniae in Niestanice *I.* et attestato Concursuali *K.* nec non Attestato Officii Decanalis *L.* humillime supplicat, ut Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol: Consistorium ad vacantem Capellaniam in Rzepniow Decanatus Buscensis Circuli Złoczoviensis benignissime proponere non dedignetur.

Datt: Niestanice 17-a 9-bris 840.

Martianus Szaszkiewicz
Administrator in Niestanice.

З боку, по лївій сторонї, дописка рукою Шашкевича:

Allegata levavi die 27-a 7-bris 841. Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum gr. cath. Leopoliense Consistorium — Martianus Szaszkiewicz Administrator in Niestanice supplicat ad vacantem Capellaniam in Rzepniow Decanatus Buscensis in Circulo Złoczoviensi benignissime proponi. — Cum 11 Allegatis.

49.

1840. 21/11—11/12[2]). Брулїон консисторських рішень в справі Шашкевичевого поданя.

1. Proponatur supplicans pro Capellania in Rżepniow circuli Złoczoviensis decanatus Buscensis et commendetur respectivo P. I. collatori solita forma et erga praescriptam taxam, cum ille solus intra praefixum concursus terminum pro hac Capellania se insinuaverit, et necessariis de praescripto qualitatibus praeditus sit.

2. Circa acclusionem superioris propositionis fiat

Mandatum.

Literae propositionis concurrentis pro capellania in Rzepniow officio decanali in adnexo ·/. ea cum ordinatione communicantur, quatenus

---

[1]) Praes. 21-a 9-br. 840. — 4437/1230.

[2]) 4437/1230. — Praesent. 21. 9-bris 840. — Ad sess. 8. X-bris. — Expr. 11. X-br. 840. — Фасцикул $2D^{3}/3968$.

easdem respectivo Collatori admanuet, reversales desuper a Collatore repetat, et horsum pro officioso usu submittat.

3. Mandatum.

Officium decanale administratorem capellaniae in Niestanice Martianum Szaszkiewicz inviabit, ut Dno Collatori beneficii curati in Rzepniow, decanatus Buscensis, cui sub eodem propositus est, pro impetrandis literis praesentationis decenter se insinuet.

I. Bocheński.

Ad Officium decanale Chołojoviense.

50.

1841. 22/1[1]). Рішард Герман, властитель Ріпнева, посвідчає відібране консисторської пропозиції.

Reversales super admanuata propositione pro obtinenda Capellania in Rzepniów ex parte Illmi ac Rndissimi Consistorii Metropol. r. g. Leopoliensis dt-o 8 Decembris 840. ad № 4437. mediante Officii Decanalis Buscensis. — Rzepniów die 22. Januarii 1841.

Richardus Herman haeres bonor. Rzepniów.

51.

1841. 1/3[2]). Письмо Германів, властителів Ріпнева, до консисторії.

Prześwietny i Przewielebny Metropolitalny Konsystorzu!

Na opróżnioną Kapelaniję w wsi Rzepniowie Cyrkułu Złoczowskiego Dekanatu Buskiego — Prześwietny i Przewielebny Konsystorz raczył dekretem swoim na dniu 8. grudnia 840. do liczby 4437. wydanym — a niżej podpisanym dopiero na dniu 22. Stycznia b. r. doręczonym JMCKsiędza Marciana Szaszkiewicza jako jedynego, który się na tę Kapelaniję podał — do udzielenia temuż prezenty przedstawić.

Niżejpodpisani w przeznaczonym sześciotygodniowym terminie odpowiadając — zmuszeni się widzą temuż przedstawieniu swe zatwierdzenie odmówić, z następujących przyczyn:

1-o Mając prawo wyboru — przynajmniej trzech kandydatów przedstawionych być powinno — inaczej wybór miejsca mieć nie może, gdzie tylko jeden przedstawiony.

2-o Niezważając jednak na to, przystaliby i na tym jednym — gdyby przedstawiony był kto inny, a nie JMCKsiądz Marcian Szasz-

[1]) Praes: die 28-a Januarii 841. ad № 7. — Се примітка о. Андрія Пісецького, завідателя буського деканата, який письмом в 28/1. 1841 р., ч. 7., вислав посвідку Германа до консисторії. Письмо Пісецького марковане в консисторії: Praes. 2-a Febr. 841. — 367/97. — Ad sess. 16. Febr. — Фасцикул 2D³/3968.

[2]) Praes. 3-a Mart. 841. — 791/247. — Ad sess. 3. Aprilis. — Фасцикул 2D³/3968.

kiewicz — lecz że między Nim a Niżejpodpisanemi takie stosunki zachodzą — że gdyby tenże plebanem w Rzepniowie został, nieustanne nieporozumienia i skargi wyniknąć by mogły.

Zatém Niżejpodpisani w nadziei tej, że Prześwietny i Przewielebny Konsystorz nie zechcesz ich na nieprzyjemności z nadania JMC. Księdzu Szaszkiewiczowi tej Kapelanii w brew woli Kollatorów, wystawić upraszają najuniżeniej, aby był łaskaw nowy termin do konkursu przeznaczyć, i to nie pierwej dopóki termin do zdawania egzaminu konkursowego nie upłynie — po którym to czasie łatwiej kilku kandydatów na tę Kapelaniją będzie się mogło podać — z których kollatorowie będą sobie mogli wybrać.

Co się tyczy ludu Rzepniowskiego, takowy przez przewłokę w obsadzeniu tej kapelanii, bynajmniej żadnej szkody nie poniesie, albowiem teraźniejszy jej administrator JMCKsiądz Baranowski, z takową gorliwością i pilnością obowiązkom swego duchownego stanu się oddaje, szkółkę dla nauczania dzieci, której dotąd nie było(,) zaprowadził, gdzie kilkanaścioro dzieci sam z największą mozołą czytania, pisania, rachunkowosci i moralności naucza. Jako też lud w ogólności, który przez niedołężność jego poprzednika zupełnie w niemoralność był popadł, do bogobojności, obyczajności i porządnego życia, tak dalece, przez krótki przeciąg swej administracii, doprowadził — że temuż JMCKsiędzu Baranowskiemu, słusznie zupełną pochwałę udzielić można — co też Szanowny Dekanat Buski zapewnie przyznać raczy.

Z tych więc względów Niżejpodpisani na słuszności wyż wspomnianych powodów oparci — uniżoną swą proźbę o wyznaczenie do konkursu na Kapelaniją Rzepniowską innego terminu — a to dopiero około końca Lipca b. r. ponawiają.

Rzepniów dnia 1. Marca 1841.

Richard Herman. Florenty Herman. Lucian Herman.

Рубрум:

Do Prześwietnego i Przewielebnego Konsystorza Metropolii Lwowskiej obrządku grecko katolickiego. — Richard, Florenty i Lucian Hermanowie współdziedzice wsi Rzepniowa jako kollatorowie odmawiają prezentę na Kapelaniję Rzepniowską JMCKsiędzu Marcianowi Szaszkiewiczowi — a upraszają o wyznaczenie innego terminu do konkursu z końcem dopiero Lipca b. r.

По стороні рубрум консисторська дописка:

Cum concurrens pro capellania in Rzepniow Marcianus Szaszkiewicz jam aliam locationem obtinuerit, praesens exhibitum reponatur ad acta.

52.

1841. 16/3[1]). Подане Шашкевича до консисторії.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Quum nullam humillime subsignatus spem habeat ad Capellaniam Rzepniow in Circulo Złoczowiensi Decanatu Buscensi Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio Metropolitano praesentari; fundus autem Capellaniae Niestanice, ubi subsignatus adpraesens curam gessit animarum ad sustentandam vitam insufficientissimus, quum praeterea subsignatus sterelitate glebae Niestanicensis et frequentibus glandinibus in anno elapso (840) omnibus mediis sustentationis plene destitutus et ad summam egestatem redactus exstitit, hinc coactus est subsignatus Illustrissimo ac Reverendissimo Metropolitano Consistorio humillime supplicari, quatenus in Parochia Nowosiółki Circuli Złoczowiensis Decanatus Glinianensis qua administrator localis benignissime locetur.

Leopoli die 16-a Martii 841.

Szaszkiewicz Martianus
r. g. c. Administrator localis in Niestanice.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Consistorium Metropolitanum Leopoliense. Szaszkiewicz Martianus r. g. c. Administrator Niestanicensis humillime supplicat, quatenus in parochia Nowosiółki Circuli Złoczowiensis Decanatus Glinianensis qua administrator localis benignissime locetur.

53.

1841. 16—23/3[2]) Брулїон консисторських поручень в справі подання Шашкевича.

Cum teste referatu ad № 864. a. c. parochia Nowosiołki vacet; proinde spectata huiate relatione ad № 4524. ex 838. et spactato Exhibito ad № 4895. ex 840.

1. Extradatur Supplicanti Instrumentum pro administranda parochia in Nowosiołki cum adfiliatis Kędzierzawce et Lisko, circuli Złoczoviensis decanatus Glinianensis, solita forma et erga praescriptam taxam.

2. Circa acclusionem hujus instrumenti fiat

---

[1]) Praes. 16-a Mart. 841. — 1028/337. — Extra sessionem. — Expr. 23. Mart. 841. Barwiński. — Фасцикул 2H/415.

[2]) 1028/337. Praes. 16. Martii 841. — Extra sessionem. — Expr. 23. Martii 841. — Фасцикул 2H/415.

Mandatum.

Instrumentum pro administranda parochia in Nowosiołki cum adfiliatis Kędzierzawce et Lisko decanatus Glinianensis in personam Martiani Szaszkiewicz extraditum mittitur in adnexo ·/. Officio decanali, cum ordinatione, ut hocce memorato Szaszkiewicz consignet, taxam 30 Xr obvenientem ab eo recipiat, et ad cassam Cancellariae Consistorialis transmittat, porro, ut eundem Szaszkiewicz servatis servandis a regimine Capellaniae in Niestanice liberet et ad locum novae destinationis inviet, curam animarum autem Capellaniae in Niestanice, alicui vicino curato exercendam praecommittat, et de peracto horsum referat. — Ad Officium decanale Chołojoviense.

3. Mandatum.

Officio decanali ordinatur, ut Martiannm Szaszkiewicz, hactenus administratorem Capellaniae in Niestanice decanatus Chołojoviensis, sub eodem provisum Instrumento pro administranda parochia in Nowosiołki cum adfiliatis Kędzierzawce et Lisko, titulo administratoris in hac parochia, quam primum se insinuaverit, servatis servandis locet, et de peracto horsum nec non ad c. r. circulare Oficium(,) ut ab hocce Officio intuitu temporalium dictae parochiae praefato Szaszkiewicz tradendorum necessaria disponantur, relationem exhibeat. I. Bocheński. — Ad Officium decanale Glinianense.

Дописка иньшою рукою:

Caeterum observatur, quod locatitas Rusiłów penes parochum in Kutkorz, Petrum Stefanowicz, conformiter anteriori hujati ordinationi, relinquenda et desuper praefatus Szaszkiewicz ab Officio decanali informandus sit.

54.

1841. 24/4[1]). Письмо о. Луки Малицького, холоївського декана, до консисторії.

№ 146.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropol. r. g. c. Consistorium!

Praesentibus in sequelam ordinationis Consistorialis dt-o 23. Martii a. c. № 1028. Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio refert Subsignatus; Instrumentum pro administranda Parochia Nowosiołki Decanatus Glinianensis Martiano Szaszkiewicz hinc die 14. Aprilis a. c. admanuatum, eundemque a regimine Capellaniae Niestanice servatis servandis die 22. Aprilis a. c. liberatum esse, eademque die cura animarum Capellaniae Niestanice vicino Parocho in Pawłow Sołłohu-

[1]) Praes. 8. Maji 841. 1874/674. — Ad sess. 23. Junii. — Фаспикул 2Q/2249.

bowicz Romano praecommissam extitere; huic relationi additur hoc, quod haece Capellania Niestanice indiget locali Administratore, & hoc vel ideo; nam praefatus Parochus in Pawłow cui Capellania Niestanice concredita sit, in provecta existit aetate, aliter vero Curatorum in vicinitate non datur, nisi Parochus in Chołojow Mrozowski Ioannes, qui adeo amplam, dispersam, atque numerosam habet Parochiam, quare omnibus haud satisfacere potest.

Peratyn die 24. Aprilis 841.

L. Malicki Dec.

55.

1841. 15/5[2]). Письмо о. Андрія Дольницького, глинянського декана, до консисторії.

Ab officio decanali Glinianensi.

№ 37.

Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum r. g. c. Leopoliense Consistorium!

In sequelam ordinationis dt-o 23-a Martii a. c. № 1028. officium decanale Glinianense humiliter refert, Rndum Martianum Szaszkiewicz Administratorem Capellaniae Niestanice decanatus Chołojoviensis, ad parochiam Nowosiołki cum adfiliatis Kiędzierzawce et Lisko die 3-a Maji a. c. servatis de lege servandis per subsignatum titulo administratoris locatum extitisse. — Intuitu tradendorum temporalium eidem suo locali Administratori, ut necessaria disponantur, sub eodem Incl. CR. officio circulari Złoczoviensi hinc relatum. — Anteactus vero Administrator memoratae parochiae Nowosiołki Vincentius Łoziński parochus in Zadwurze hac administratione liberatus.

Gliniany die 15-a Maji 1841.

Dolnicki Decan. Glinianen.

56.

1841. 20/7. Консисторське оголошенє про опорожненє парохії в Новосїлках.

№ *3045.*

W Cyrkule *Złoczowskim* Dekanacie *Glinianskim* zawakowała *parafia Nowosiółki* z przyłączonemi *Kiędzierzawce Rusiłow i Lisko* kollacyi *prywatney.*

Ktoby więc o tę starać się żądał, ma się zgłosić z potrzebnémi do tuteyszego Konsystorza zaświadczeniami na dzień *28. Września* r. b. iako oznaczony termin konkursu.

---

[1]) Praes. 27. Maji 841. 2224/793. — Ad sess. 30. Juni. — Фасцикул 2H/415.

Z Konsystorza metropolitalnego grecko-katolickiego lwowskiego.
Dnia *20. Lipca* roku 1841.

Kuziemski.

57.

1841. 27/9[1]). Подане Шашкевича до консисторії о пропозицію на Новосілки.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Humillime subsignatus annexis Allegatis et quidem: Natorum *A* scholarum normalium *B* Gymnasii *C* et *D*, Philosophiae *E*, de absolutis studiis S. Theologiae *F*, litteris ordinationis *G*, Approbationis *H*, attestato concursuali *I*, et Attestato Officii Decanatus Glinianensis de applicatione sua, supplicat humillime, ut ad vacantem parochiam Nowosiółki cum adfiliatis Lisko, Kędzierzawce et Rusiłów, Circuli Złoczowiensis, Decanatus Glinianensis respectivo collatori benignissime proponatur.

Nowosiołki die 27-a Septembris 1841.

Szaszkiewicz Martianus Administrator localis in Nowosiołki.

По тій самій стороні осьяка дописка Шашкевича:

Allegata praeter testimonium concursuale levavi die 23-a Martii 842. — Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Consistorium Metropolitanum Leopoliense Martianus Szaszkiewicz administrator in Nowosiółki humillime supplicat ad vacantem parochiam Nowosiółki cum adfiliatis Lisko Kędzierzawce et Rusiłów, Circuli Złoczowiensis Decanatus Glinianensis benignissime proponi. — cum alleg. 10.

58.

1841. 30/12[2]). Друге подане Шашкевича до консисторії о пропозицію на Новосілки.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Subsignatus destitutus omnibus mediis ad vitam sustentandam nesassarimis, summaque aegestate et inopia pressus, coactum se sentit, praeces suas supplices, Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio, ut

---

1) Praes. 27. 7-bris 841. — 3933/1361. — Ad sess. 9. 9-bris. — Фасцикул 2Н/415.

2) praes. 1. Jan. 842. — 5/4. — Ad sess. 15. Januarii 842. — Фасцикул 2Н/415.

ad beneficium Nowosiółki in Circulo Złoczowiensi Dec. Glinianensi proponatur, jam die 27-a Septembris 841. factas, humillime repetere.

Nowosiółki die 30-a Decembris 841.

Szaszkiewiez Martianus r. g. c. Adstor in Nowosiółki.

По стороні рубрум дописка консисторського референта:

Pauset(,) donec relatio a CR. Praesidio super ulteriori tractatione supplicantis horsum supervenerit. — Łotocki.

59.

1841. 27/9.—1842. 4/1[1]). Брулїон консисторського письма до ґубернії.

Supplicans qualificatus est ad concurrendum pro beneficio curato, quia vero idem uti ad № 2878. ex anno 1837. legere est notatus occurrit, fiat praevie sequens relatio ad c. r. Regnorum Praesidium.

Hochlöbliches k. k. Landes Praesidium!

Der Verweser der gr. k. Pfarre in Nowosiołki Złoczower Kreises Martian Szaszkiewicz wünscht zum Pfarrer in Nowosiołki befördert zu werden, und hat sein dießfälliges mit vorgeschriebenen Belegen instruirtes Gesuch hierorts vorgelegt.

Dieser Priester, welcher laut des beiliegenden ·/.[2]) dechäntlichen Zeugnißes seinen Berufspflichten gehörig nachkommt, ist zur Beförderung zum wirklichen Pfarrer geeignet.

Weil er aber unter denen vorkommt, welche laut hohen Praesidial-Erlaßes vom 29. August 1837. Zahl: 5197—5853, durch die Herausgabe des ruthenischen Werkes Rusalka Dniestrowaja sich einer strafwürdigen Handlung schuldig gemacht haben, so wird Ein Hochlöbliches k. k. Landes Praesidium ehrfurchtsvoll gebethen dieses Konsistorium in die Kenntniß setzen zu geruhen, ob diese strafwürdige Handlung der Beförderung des Szaszkiewicz zum wirklichen Pfarrer im Wege stehe.

I. Bocheński.

Рубрум:

An Ein Hochlöbliches k. k. Landes Praesidium, Lemberger g. k. Metropol. Konsistorium dt-o[3]) .... Zahl: 3933. bittet um die Belehrung(,) ob Martian Szaszkiewicz zum wirklichen Pfarrer befördert werden könne. — Mit 1 Beilage.

---

[1]) 3933/1361. — Praesent 27. 7-bris 841. — ad sess. 9. 9-bris. — Sub hodierno — Expediatur 4 Januarii 842. — Фасцикул 2H/415.

[2]) З боку замітка I. Бохенського: accludatur testimonium Officii decanalis Unioviensis dtt. 25. 7-br. 841. № 128. extraditum praesenti exhibito adjacens.

[3]) Із ґубернїяльного письма з 9/2. 1842 р., яке подано нижше, видно, що сей документ мав дату 4/1. 1842 р.

60.

1842. 9/2[1]). Письмо ґубернії до консисторії.

Vom k. k. Landes Praesidium.

№ 710.

Da die Censursübertrettung, als deren Teilnehmer der dermalige Pfarrweser Martian Szaszkiewicz erscheint, minderes Belanges war, schon veraltet ist, und derselben keine politisch verdächtige Absicht zu Grunde lag, so kann dieselbe diesem Priester in seiner geistlichen Verwendung und Beförderung nicht als hinderlich betrachtet werden. Dieß in Erledigung des Berichts vom 4-ten Jänner d. J. Z. 3933., deßen Beilage zurückfolgt.

Lemberg am 9-ten Februar 842.

EH. Ferdinand FM.

61.

1842. 16—24/2[2]). Брулїон консисторських рішень в справі поданя Шашкевича.

Habita ratione exhibiti ad № 3933. ex 841. supplicans nonnisi unicus pro parochia in Nowosiołki competierit; quare

1-o Proponatur supplicans Martianus Szaszkiewicz pro parochia in Nowosiołki cum adfiliatis Kędzierzawce Lisko et Rusiłow Circuli Złoczoviensis Decanatus Glinianensis et commendatur respectivo P. I. Collatori solita forma et erga praescriptam taxam, cum ille solus intra praefixum concursui terminum pro hac parochia se insinuaverit, et necesariis de praescripto qualitatibus praeditus sit.

2-o Circa acclusionem superioris propositionis fiat ad Glinianense officium decanale

Mandatum.

Literae propositionis concurrentis pro parochia in Nowosiołki cum adfiliatis Kędzierzawce Lisko et Rusiłów Decanatus Glinianensis in adnexo ·/. officio decanali communicantur, ut easdem respectivo Collatori admanuet et reversales desuper ab eodem repetat et horsum pro officioso usu submittat. Caeterum officium decanale adstori in Nowosiółki Martiano Szaszkiewicz significabit, quod D. Collatori praefati beneficii in Nowosiołki(,) cui propositus est(,) pro impetrandis literis praesentationis decenter se insinuare debeat.

(Нечиткий підпис).

---

[1]) Praes. 16. Februarii 842. — 738/295. — Ad sess. 22-a Febr. 842. — Expediat 24. Februar. 842. Jachimowicz. — Фасцикул 2H/415.

[2]) 738/295. — Praes. 16. Febr. 842. — Ad sess. 22-a Febr. 842. — Expediat. 24. Februarii 842. Jachimowicz. — Фасцикул 2H/415.

62.

1842. 22/3[1]). Подане Шашкевича до консисторії о інституцію на Новосілки.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Infra sertus acclusis in ·/. litteris praesentationis pro parochia r. g. c. in Nowosiółki cum adfiliatis Lisko, Kiędzierzawce et Rusiłów, circuli Złoczowiensis Decanatus Glinianensis, supplicat ad dictam parochiam institui.

Leopoli die 22-a Martii 842.

Szaszkiewicz Martianus r. g. c. Administrator in Nowosiółki.

На тій самій стороні, з лївого боку, дописка Шашкевича:

Allegatum levavi die 23-a Martii 842. — Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense. Szaszkiewicz Martianus Administrator localis in Nowosiołki, supplicat ad hanc parochiam qua actualis parochus institui.

63.

1842. 22—23/3[2]). Брулїон консисторських рішень в справі подання Шашкевича.

1-o Extradatur supplicanti Instrumentum institutionis ad parochiam Nowosiołki cum filialibus Kiędzierzawce, Lisko et Rusiłów Decanatus Glinianensis et Circuli Złoczoviensis solita forma et erga praescriptam taxam.

2-o Praesentationis literarum adjacentium praesenti Exhibito fiat copia pro actis.

3. Conformiter normalibus repettantur a supplicante reversales juratoriae quod nulli secretae societati aut confraternitati sit implicatus et quod nulli ejusmodi societati aut confraternitati unquam implicari sinet.

4. Allegatum praesentis Exhibiti tum quoque allegata Exhibito ad № 3933. a. 1841. adjacentia supplicanti retro extradantur erga solitam praenotationem excepto testimonio concursuali quod in actis Consistorii retinendum est.

5. Cum provocatione ad Exhibitum ad № 4524. ex 838. nec non habita ratione Exhibitorum ad № 3281. ex 840. et 4895. ex 840. fiat ad CR. Gubernium relatio.

---

1) Praes. 22. Mart. 842. — 1385/645.

2) 1385/645. — Praes. 22. Martii 842. — Extra sess. — Expediat. 23. Martii 842. Jachimowicz. — Фасцикул 2H/415.

(Gubernium). Der Verweser der gr. kath. Pfarre zu Nowosiołki sammt den Filialen Kiędzierzawce, Lisko und Rusiłow Złoczover Kreises Martian Szaszkiewicz ist nach beigebrachter Praesentationsurkunde zu dieser Pfarre am heutigen Tage als wirklicher Pfarrer canonisch instituirt werden.

Dieß wird Einer hohen Landesstelle mit Bezug auf das hochortige Intimat vom 20. December 836. Zahl 72964. in Ehrerbiethung mit dem Bemerken angezeigt, daß gedachter Szaszkiewicz ein nach dem lateinischen Lehramt gebildeter Priester sey. Auch wird annoch bemerkt, daß

1-o) Die Ortschaft Lisko(,) welche in Folge des hohen Gubernial Erlaßes vom 24. Julij 840. Zahl 42410. als filial der gr. kath. Pfarre in Nowosiołki zu belassen ist, der gedachten Pfarre zu Nowosiołki bereits einverleibt, und daß die Seelsorge dieser Ortschaft sammt den übrigen hinzu gehörigen Pfarrakten von dem Zadworzaer gr. kath. Pfarrer Vinzenz Łozinski abgenommen, und den Nowosiołkaer gr. kath. Curaten am 30-ten October 840. zugewiesen worden sey.

2-o) Daß in Betreff des besagten Szaszkiewicz als nunmehrigen Pfarrers in Nowosiołki es derselbe Fall annoch sey, welcher laut hierortigen Berichts vom 15-ten December 838. Zahl 4524. bei seinen Vorgängern Michael Kozłowski und Johann Audykowski, obwaltete, Kozłowski und Audykowski war nähmlich, so wie gegenwärtig der vorerwähnte Szaszkiewicz zu der Pfarre in Nowosiołki sammt den filialen Kiędzierzawce und Rusiłow am 29-ten October 835. Zahl 3326. und 15. X-ber 838. Zahl 4524. als Pfarrer canonisch instituirt, weil im Grunde der laut h. Gubernial Intimats vom 16. X-ber 814. Zahl 46196. höchstenorts bestättigten Pfarr Regulierung im Złoczover Kreise die Ortschaft Rusiłow. als filial nach Nowosiołki zu gehören hat.

Da aber der gr. hath. Pfarrer zu Kutkorz Peter Stefanowicz im Jahre 1802. als Pfarrer zu der Pfründe in Kutkorz auch mit der filial Rusiłow instituirt worden ist, und fortan auch in dieser filial pastorirt, und da die Pfarregulierungen erst in Erlädigungsfällen zu realiesieren sind; so wird auch gegenwärtig der Glinianer Dechant angewiesen, den erwähnten Kutkorzaer Pfarrer Stefanowicz bey der ferneren Seelsorge zu belassen, und dem Eingangsermeldeten Szaszkiewicz nur die Seelsorge in Nowosiołki und in den filialen Kiędzierzawce und Lisko zu übertragen, von welcher Weisung man auch das Złoczover k. k. Kreisamt unter einem in die Kenntniß setzt.

Рубрум:

(Gubernium). Lemberger gr. kath Metropol. Consistorium d-to .... März 842. Zahl 1385. zeigt den Tag der canonischen Instituzion des

Priesters Marcian Szaszkiewicz zu der gr. kath. Pfarre in Nowosiołki Złoczover Kreises an.

6. Fiat ad CR. Złoczoviense Circulare Officium

Nota.

Зразу повторено се, що сказано в письмі до ґуберниї, а опісля осьщо: der gedachte Szaszkiewicz aber nur zu der Pfarre in Nowosiołki sammt den filialen Kędzierzawce und Lisko zu instaliren sey, wegen welcher Installirung Ein Wohllöbl. k. k. Kreisamt(,) sobald Szaszkiewicz darum entweder unmittelbar selbst oder mittelst des betreffenden Glinianer Dekanatsamts sich bei Wohldemselben wird angemeldet haben, in Folge hoher Gubernial Verordnung vom 20. X-ber 836. Zahl 72964. das Erforderliche gefällig einleiten wolle, damit diese Installazion ohne Verzug bewirkt werde.

7. Fiat ad Glinianense Officium decanale

Mandatum.

Зразу повторено факти, знані із попередних письм, а опісля говорить ся осьщо:

Quam ob rem officio decanali ordinatur(,) ut intuitu installationis praefati Szaszkiewicz ad parochiam Nowosiolki sed tantum cum filialibus Kiędzierzawce et Lisko conformiter hujati currendae dt-o 4. febr. 837. № 154. necessarios passus faciat et de subsecuta installatione etiam horsum referat, caeterum autem quoad reversales installationis a praefato Szaszkiewicz exarandas et ab Officio decanali legalisandas hujatem currendam dt-o 15. Martii 838. № 694. prae oculis habeat.

(Нечиткий підпис).

64.

1842. 16/9[1]) Письмо ґуберниї до львівського гр. кат. митрополита, Михайла Левицького.

№ 1066/ggg.

Hochwürdigster Herr Metropolit!

Es ist hierorts vorgekommen, daß der ehemalige gr: kath: Theologe Marzian Szaszkiewicz der sich gegenwärtig in Nowosiołki Złoczower Kreises als Pfarradministrator befindet, durch die letzten 3 Jahre seines Aufenthaltes in dem Seminarium gewöhnlich in Winter mit Consistorial-Bewilligung Reisen zu unternehmen, und zu 2 bis 3 Monaten auszubleiben pflegte.

Ich habe die Ehre Euere Exzellenz zu ersuchen, mir gefälligst mittheilen zu wollen, ob diese Anzeige gegründet sei, dann wohin, wie

---

[1]) (praes. 24. 7-br. 842. № 65.) Praes 29. 7-br. 842. — 4484/659. — Фасцикул 6Q²/2200.

oft, auf wie lange und zu welchem Zwecke sich Szaszkiewicz aus dem Seminarium entfernt habe. — ferner wolle es Euerer Exzellenz gefällig sein mir den dermaligen Aufenthalt des ehemaligen gr. kath. Theologen Julian Jamiński bekannt zu geben, der sich gleichzeitig mit Szaszkiewicz im Seminarium befand und aus Turzanik Sanoker Kreises gebürtig sein soll.

Ich habe die Ehre mit vollkommener Hochachtung zu sein Euerer Exzelenz gehorsamster Diener

In Verhinderung S-r Exzellenz des Herrn Gubern: Praesidenten

(Нечиткий підпис).

Lemberg am 16-ten September 842.

An Seine des k: k: wirklichen geheimen Rathes, Lemberger gr: kath: Herrn Erzbischofs und galizischen Metropoliten Michael Lewicki Exzellenz.

65.

1842. 29/9[1]). Брулїон консисторського письма до ректорату семінариї.

З початку подано точний зміст ґуберніяльного письма з 16/9. 1842. р., а опісля се, що слїдує:

Aus den Consistorial Akten kommt hervor, daß auf das Einschreiten des Seminar Rektorats dem Szaszkiewicz unterm 27. März 835. Z. 1020., 22. April 836. Z. 1320. und 24. X-ber 836. Z. 4496. die angesuchte Bewilligung ertheilt worden sey, aufs Land zur Herstellung seiner Gesundheit zu verreisen; das Seminar Rektorat hat aber den angeordneten Bericht über den Tag der Abreise und der Rückkunft des genannten Szaszkiewicz in das Seminar anher nicht erstattet.

Dasselbe hat sonach über die im bezogenen Praesidial Erlaß geforderten Daten den Bericht allsogleich anher zu erstatten, zugleich aber anzugeben, ob der aus Turzanik Sanoker Kreises gebürtig sein sollende ehemalige gr. Theologe Julian Jamiński sich gleichzeitig mit Szaszkiewicz im Seminarium befand. Lemb.

Kuziemski.

66.

1842. 29—30/9[2]). Брулїон консисторського письма до ґубернїї.

In Folge hoher Aufforderung vom 16. September 842. Zahl 1066/ggg. zeige ich Einem Hochlöblichen k. k. Landes-Praesidium in Ehrerbiethung an, daß laut des mitfolgenden 1/3 Berichtes[3]) des hiesigen

[1]) 4484/659. — Praes. 29. 7-br. 842. — Expediat 29. Septemb. 842. Jachimowicz. — 6Q²/2200.

[2]) 4519/672. — E. den 29. Sept. 842. — Expd. 30. 7-br. 842. — 6Q²/2200.

[3]) З 29/9. 1842., ч. 350., як відповідь на консисторське поручене з 29/9., 4484. ч.

Seminar Rektorates der ehemalige gr: kath: Theologe Marzian Szaszkiewicz wirklich durch die letzten 3 Jahre seines Aufenthaltes in dem Seminarium sich aus demselben auf das ärztliche Anrathen zur Herstellung seiner Gesundheit alljährig einmal zu seiner Mutter nach Kniaże im Złoczower Kreise entfernt habe.

Die jedesmahlige dießfällige Consistorial Bewilligung lautete zwar nur auf 4 Wochen; Szaszkiewicz ist aber nie im bestimmten Termine zurückgekehrt, sondern verblieb seiner schwächlichen Gesundheit wegen immer eine weit längere Zeit auf dem Lande, und zwar

1-tens im Jahre 1835. vom 29. März bis 2-ten September, somit durch 4 Monate,

2-tens im Jahre 836. vom 26. April bis 4-ten Juni somit durch 5 Wochen, und

3-tens im Schuljahre 837. vom 27. X-ber 836. bis 5-ten Mai 837. somit über 4 Monate.

Derselbe Szaszkiewicz ist dermaler Pfarrer in Nowosiółki Złoczower Kreises. Vor dessen Beförderung zum wirklichen Pfarrer hat das hiesige Consistorium bei Einem Hochlöblichen Landes Praesidium unterm 4. Jänner d. J. Z. 3933. die ehrerbiethige Anfrage gestellt, ob seiner Beförderung der ihm wegen Censursübertrettung zugekommene Verweis nicht im Wege stehe; auf die dießfällige hohe Praesidial Entscheidung vom 9-ten Februar 842. Z. 710. wurde er zum wirklichen Pfarrer daselbst am 23. März d. J. instituirt.

In Betreff des Julian Jamiński hat das Seminar Rektorat angezeigt, daß derselbe in den Schuljahren 835. und 836. sich in dem Seminarium befand. Dem Vernehmen nach soll derselbe bereits mit dem Tode abgegangen seyn; ich ersuche unter Einem[1]) den Przemysler H. Bischof Snigurski, zu dessen Diözese Jamiński gehörte, hierüber Einem h. Landes Praesidium den bestimmten Bericht zu erstatten.

Рубрум:

(Landes Praesidium). Lemberger gr. k. Metropolitan Ordinariat

---

[1]) Брулїон письма львівського митрополита до перемиського епископа звучить: In adnexo communico cum Illustrissimo ac Rmo Dno copiam rescripti Excelsi CR. Regnorum Praesidii dt-o 16. Septembris a. c. № 1066/ggg. — Quoad Martianum Szaszkiewicz modernum parochum in Nowosiołki sub eodem indicavi Excelso CR. Regnorum Praesidio requisitas datas. De mentionato vero in eodem praesidiali rescripto, Jamiński Juliano, qui studia theologiae qua alumnus Seminarii gnrlis Annis 835. et 836. terminaverat, cum idem sit dioecesanus Premisliensis, vellit Illus ac Rmus Dominus sua ex parte Excelso CR. Regnorum Praesidio relationem exhibere. — Ad Illustrissimum ac Rmum Dominum Joannem Snigurski Eppum Premisliensem, Sanocensem et Samboriensem.

berichtet unterm 30. Sept. 842. Z. 4519. über den gewesenen Theologen, nunmehrigen Pfarrer in Nowosiółki Złoczower Kreises Martian Szaszkiewicz. Zur Praes. Zahl 1066/ggg. mit 1. Beilage und 3. Suballegaten.

67.

1843. 18/4[1]). Подане Шашкевича до консисторії в справі відпустки.

Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense!

Subsignatus diuturno jam ab tempore gravi laborans morbo, ex consilio medicum fine salvandae vitae periclitatae per tempus aestivum ab omnibus officiis atque negotiis se retinere, atquae balneis uti tenetur, uti elucet ex adjacente ·/. testimonio. Humillime itaqu(e) supplicat subsignatus, ut per menses Majum, Junium, Julium et Augustum a cura animarum atqu(e) officiis parochialibus liberetur, atqu(e) cura spiritualium penes R. Philemonem Grabianka Adstratorem Chrenioviensem relinquatur.

Nowosiołki 18. Aprilis 1843.

Szaszkiewicz Martianus par. Nowosioł. r. g. c.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum r. g. c. Metropolitanum Consistorium Leopoliense — Szaszkiewicz Martianus g. c. parochus in Nowosiełki Dec. Unioviensis, supplicat, ut fine sanitatis recuperandae, a cura animarum per tempus aestivum benignissime liberetur, atque ipsi se per hoc tempus a parochia amovere facultas concedatur.

68.

1843. 21/4. Копія лікарського свідоцтва.

Widimirte Abschrift. Zeugniß. Vom Gefertigten wird bestättiget, daß H. Martian Szaszkiewicz Pfarrer zu Nowosiółki mit einer angehenden Lungenschwindsucht behaftet sey und zur Heilung seines Leidens unumgänglich mif Anfang des Monats May der Molkenkur durch die Sommer Monate benöthiget.

Żołkiew den 21. April 1843.

Ant. Czałczynski Kreis W(?) Arzt.

Mit dem auf 30 Xr. Stämpelbogen ausgefertigten Original gleichlautend befunden. Lemberg am 26-ten April 843. — Mittmoyß Gub. Reg Dcor(?) — № 398.

---

[1]) Praes. 26. April. 843. — 1727/780. — Ad sess. 2. Maji 843. — — Фасцикул 2H/415.

69.

1843. 26/4—4/5[1]). Брулїон консисторського рішеня в справі поданя Шашкевича.

Permittatur supplicanti(,) ut ad balnea praesenti tempore vernali pro intervallo quatuor mensium discedat; quare fiat ad Unioviense officium decanale

Mandatum.

Officio decanali pro notitia ac informatione parochi in Nowosiołki Martiani Szaszkiewicz significatur, quod Consistorium ad petitum praefati parochi, spectato producto testimonio medici eidem permittat(,) ut sanitatis suae curandae causa ad balnea pro quatuor mensibus discedat, si balnea haec in localitate quapiam ad Galiciam spectante reperiuntur. Hac itaque occasione officio decanali disponitur; ut curae animarum parochiae in Nowosiołki cum adfiliatis localitatibus pro tempore absentiae dicti Szaszkiewicz prout hactenus per vicinum administratorem in Chreniow Philemonem Grabianka debite prospici curet, utque desuper tum communitatem parochialem in Nowosiołki cum adfiliatis localitatibus pro directione in evenientibus parochialibus necessitatibus quum etiam loci Dominium in Nowosiołki informet; utve de die discessus tum loco ad quem discessurus sit, nec non de die reditus e balneis praefati Szaszkiewicz horsum relationem praestet.

(Нечиткий підпис)

70.

1843. 12/6.[2]) Письмо о. Андрія Дольницького, унївського декана, до контисторії.

Ab officio decanali Unioviensi.

№ 142.

Illustrissimum ac Reverendissimnm Metropolitanum r. g. c. Leopoliense Consistorium!

Subsignatus humiliter refert, Rndum Martianum Szaszkiewicz parochum in Nowosiołki cum adfiliatis: Lisko et Kiędzierzawce, studii latini, annum 32 aetatis agentem, congruam e fundo religionis eidem obvenientem sed non percipientem, derelinquisse uxorem cum una prole, die 7-a Junii a. c. vespertino tempore de vivis migrasse, dieque 10-a ejusdem m. et a. sepultum esse. Vacantis parochiae Nowosiołki cum adfiliatis ad ulteriorem benignam decisionem regimen spirituale Rndo

---

[1]) 1727/780. — Praes. 26. Aprilis 843. — Ad sess. 2. Maji 843. — Expediat 4. Maji 843. — Фасцикул 2Н/415.

[2]) Praes 17. Junii 843. 2679/1209. — Ad sess. 20. Junij 843. — Expediat. 21. Junii 843. — Фасцикул 2Н/415.

Philemoni Grabianka administratori locali in Chreniow, decanatus Buscensis, qui cum provocatione ad hujatem relationem dtt-o 28-a Januarii a. c. № 17. ininterruptim in cura animarum diligenter nuper demortuo Rndo Szaszkiewicz auxilium tulit, tradidit, et secundum inventaria in suppellectili ecclesiastica tum actis parochialibus, nulli defectus dantur. Caeterum, de morte saepedicti parochi Szaszkiewicz Inclito CR. officio circulari Złoczoviensi, et intuitu derelictae substantiae post olim parochum, officio camerariali Buscensi sub eodem relatum.

Gliniany die 12-a Junii 1843.

Andreas Dolnicki Decan. Unioviensis.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum Metropolitanum r. g. c. Leopoliense Consistorium Oficium decanale Unioviense dt-o 12-a Junii 1843. № 142. humiliter refert de morte R. Martiani Szaszkiewicz parochi in Nowosiołki cum adfiliatis Kiędźierzawce et Lisko.

71.

1843. 13/6[1]). Подане Юлії Шашкевичевої, Маркіянової жени, до консисторії.

Illustnissimum ac Reverendissimum gr. cath. Leopoliense Consistorium!

Infra serta vidua post fata sui mariti Martiani Szaszkiewicz Parochi in Nowosiółki liskie Decanatu Unioviensi Circulo Złoczoviensi humillime supplicat Illustrissimo ac Reverendissimo Consistorio, ut supra dicta Parochia una cum filiali Kędzierzawcy non provideatur Administratore locali, sed ut ad praesens ejus Administratio relinquatur penes Administratorem Capellaniae in Chreniow Reverendum Philemonem Grabianka, saltim ad ultimam 8-bris a. c.(,) ut subsignata ad minimum factas inseminationes colligere possit, tamquam ultima et unica subsidia vitae sustentandae propriae ac prolis suae(,) Illustrissimum ac Reverendissimum Consistorium benignissime concedere non dedignetur.

Datt: Nowosiółki liskie (d)ie 13. Junij 1843.

Julia Szaszkiewicz.

Рубрум:

Ad Illustrissimum ac Reverendissimum gr. cath. Metropolitanum Leopoliense Consistorium — Julia Szaszkiewicz vidua post fata Martiani Szaszkiewicz Parochi in Nowosiółki Decanatus Unioviensis supplicat(,) ut hujus Parochiae Administratio uti hucusque vicino Administratori Capellaniae Chreniow committatur.

---

[1]) Praes. 14. Junii 843. — 2630/1186. — Ad sess. 20. Junij 843. — ad exped. 21. Junij 843.

72.

1843. 17—21/6[1]. Бруліон консисторських рішень.

1-о Parochia in Nowosiołki cum filialibus Kiędzierzawce Lisko et Rusiłow inscribatur registro vacantium.

2-о Консисторія сповіщає ґубернію про день смерти Шашкевича.

3-о Консисторія приймає до відома письмо унївського декана з 12/6. 1843, р., ч. 142., затверджує його зарядженя та поручає „unaque derelictae viduae ad ejus horsum exhibitum petitum significandum est praefatam parochiam pro hinc et nunc a concursu praesalvari".

73.

1844. 9/1[2]. Із поданя о. Івана Зафійовського, завідателя капелянії в Убінях, виходить, що „vidua post p. d. Szaszkiewicz jam diu ad suos parentes rediit".

74.

1844. 12—13/3[3]. Імя Шашкевича згадує ся в консисторських актах ще в марті 1844. р., з нагоди обсади парохії після смерти Шашкевича, якого наслїдником був знаний вже о. Грабянка. Розходило ся іменно тодї о приналежність Русилова. Консисторія заявила ся за сим, аби Русилів лишив ся дальше при старенькім паросї Куткора, о. Петрі Стефановичеви, аж до його смерти, підчас коли парох Новосїлок був би лиш номінальним парохом Русилова, як се було за Шашкевича. При сїй спосібности консисторія пригадала історію, знану нам вже із письма з 22—23/3. 1842. р.

[1]) 2679/1209. — Praes 17. Junij 843. — Ad sess. 20. Junij 843. — Expediat. 21. Junii 843. — Фасцикул 2Н/415.

[2]) Praes. 11-a Januar. 844. — 188/71. — Ad sess. 16. Januarii 844. — Фасцикул 2Н/415.

[3]) 1120/426. — praes 12. Martii 844. — Extra sess. — Expediat 13. Martii 844. — Фасцикул 2Н/415.

Про ріжницю між почуванями осудними і представними.

Подав ***Стефан Балей.***

§ 1. *Вступні замітки.*

Доволї популярний у нинїшній психольоґії погляд, що при клясифікованю почувань годї ограничитись до прикмет, що лежать у них самих, а що треба доконче узглядинти також інтелектуальні явища, які завсїди супроводять почуваня. Згідно з тим поглядом більшість психольоґів клясифікує властиво не почуваня, а радше отсї інтелектуальні прояви, що разом з ними виступають у свідомости. Звісний поділ почувань на представні і осудні, який стрічаємо у кількох психольоґів т. зв. австрійської школи, є власне роблений по сїй рецепті. Поділ сей опирається ся на понятю „психольоґічної основи“ почувань, котру то назву Майноні́, творець отсього подїлу, придає явищам інтелектуальним, які вяжуть ся з почуванями. Та згаданий поділ почувань лучить ся з проблемом, що має своє значінє без огляду на се, чи признамо або непризнамо оправданість постуляту дїленя почувань з огляду на їх інтелектуальну основу. Нас властне обходити ме тут сей проблем, але щоб розсвітлити його, ми мусимо присвятити кілька слів Майноні́ївському подїлови почувань.

§ 2. *Подїл почувань у Майнонґа.*

Ми згадали вже, що поділ почувань на представні та осудні переводить ся з огляду на їх „психольоґічну“, докладнїйше „інтелектуальну основу“, та що творцем і самого понятя основи і отсього подїлу є Майноні́. Самого понятя основи ми не будемо тут поясняти, тому бо зробили ми се уже докладнїйше

в статї „Про поняте психольоґічної основи почувань“, уміщенім в попереднім томі „Записок“; до неї отже відсилаємо читача, а також до творів Майнонґа[1]), Гефлєра[2]) та Вітасека[3]), де поняте се утворено і здефініовано. Тут перейдемо уже від разу до подїлу почувань опертого на понятю основи. Майнонґ обговорює його детально два рази у своїх творах; перший раз в „Untersuchungen zur Werth-Theorie“, а другий раз в статї „Ueber Urteilsgefühle“. Тому, що ся друга статя появилась пізнїйше, та що вона спеціяльно торкаєть ся проблєму, який нас тут буде обходити, ми звернемось наперед до сеї статї.

Автор пояснює там ріжницю між почуванями представними і осудними на прикладї. Коби хлопець мав справдї радість з забавки, яка творить предмет його бажань, то до сього не вистарчить йому само тільки представлене, що він є властителем бажаного предмету; радість з'явить ся аж тодї, коли хлопець буде переконаний, що забавка є його власністю; доперва з появою осуду, що дійсно ся забавка належить до нього, хлопець зачне радувати ся; само представлене без осуду не в силї викликати почуваня. Так отже в тім випадку осуд є основою почуваня; тому то й називає його Майнонґ почуванєм осудним. В протиставленю до почувань осудних будуть називати ся представними ті, яких основою є само тільки представлене, не звязане з переконанєм. „Es ist also dem Freudegefühl wesentlich, — каже Майнонґ навязуючи до наведеного власне прикладу радости хлопця — ein Urteil zur psychologischen Voraussetzung zu haben, was etwa von der Sinneslust an einer Geruchsempfindung oder auch vom Wohlgefallen an einer Melodie sicher nicht zu sagen wäre, da an derartigen Lustgefühlen das Urteil keinerlei merklichen Anteil hat. Es sind das Erfahrungstatsachen, denen man die Anerkennung nicht wohl wird versagen können...“[4])

Коли отже характеристичною прикметою осудних почувань являєть ся зависимість їх появи від істнованя відповідного осуду, то не можна промовчати ще одного додатку, який до наведених розва-

---

[1]) A. Meinong, Psychologisch-ethische Untersuchungen zur Werth-Theorie. Graz 1894; Ueber Urteilsgefühle. Archiv f. Psychologie, том 6, p. 1905 (Sonderabdruck, Leipzig 1905).

[2]) Psychologie. Wien u Prag, 1897.

[3]) Grundzüge der allgemeinen Aesthetik. Leipzig 1904; Grundlinien der Psychologie. Leipzig 1908.

[4]) Ueber Urteilsgefühle, ст. 26 (Sonderabdruck).

жувань долучає Майноні, щоби доповнити ще характеристику сього рода почувань. „Ausdrücklich sei hier noch hervorgehoben — читаємо — dass die Empirie, auf die ich mich berufe, nicht nur, wie nach dem bisher Dargelegten scheinen könnte, als Grundlage der Einsicht in Betracht kommt, dass ohne das Urteil an ein Zustandekommen des Freudegefühls nicht zu denken wäre, sondern sozusagen noch viel direkter. Das Bild, das Selbstbeobachtung oder Erinnerung vom psychischen Zustand dessen entwirft, der sich über etwas freut, zeigt... deutlich das Lustgefühl, dass sich an die Überzeugung vom Vorhandensein dessen anschliesst, worüber man sich eben freut“.[1])—В якім відношеню остає отсе доповнене до попередного поясненя сути почувань осудних? Чи до поданої в горі прикмети сих почувань воно додає ще якусь їх неузгляднену до сеї пори прикмету нову? Нам здаєть ся, що ні. Се тільки позитивне сформуловане сього, що передше виражене було більше з неґативного боку. Коли перед тим Майноґ кладе натиск на факт, що в означених випадках, коли нема осуду, то нема й почуваня, то тепер стверджує він позитивно, що почуване являєть ся, як тільки зявить ся дотичний суд, та що се долучене почуваня до осуду мож завважати у внутрішнім досвіді.

Ми одначе не без причини глядїли за другою ще прикметою осудних почувань. Кому не чуже поняте психольоґічної основи, той знає, що по інтенції його творців воно містить у собі два відношеня, що лучать почуване з його основою. Основа, по думцї Майноніа, Гефлера та Вітасека є причиною почуваня (як каже Вітасек причиною частинною, психічною), а дальше є вона змістом почуваня, себто піддає почуваню предмети на який воно „звертаєть ся“.[2]) Про ту останню функцію основи згадує Майноні також і в наводженій тепер нами статї, коли каже: „man kann sich ja nicht freuen, ohne sich an etwas oder über etwas zu freuen. Man kann also auch keine Freude fühlen, ohne ein „„etwas““, einen Gegenstand erfassen, und es versteht sich, das dieses Erfassen eine wesentlich intellektuelle Leistung ist“.[3])

---

[1]) Ibidem, ст. 27.

[2]) Гляди § 2, § 5 і § 6 наведеної статї: „Про поняте псих. основи почувань“.

[3]) Urteilsgefühle, ст. 25.

Прикмета, якою Майноні характеризував осудні почуваня, заключає в собі безперечно звязь причинову („dass ohne das Urteil an ein Zustangekommen des Freudegefühls nicht zu denken wäre“); в тім переконаню утверджує нас і се, щó про почуваня осудні говорить наш автор в „Untersuchungen“; там виразнїйше кажеть ся про се, що при сих почуванях осуд творить причину почуваня.[1]) З двох отже функцій, які в віднесеню до почуваня має сповнювати основа, Майноні дефінїюючи почуваня осудні в статї „Urteilsgefühle“ говорить лиш про одну — причинову; про другу функцію не згадує нїчо. Не значить се, щоб Майноні не торкав ся в отсїй статї проблєми змісту чи предмету почувань осудних; навпаки, він питанєм отсим занимаєть ся там доволї детально. Та річ лежить в тім, що робить він се уже по здефінїованю почувань осудних. В самім пояснюваню сути почувань осудних про зміст їх не кажеть ся зовсїм; значить ся, дефінїція почувань осудних, так як її стрічаємо в обговорюванім статї, основуєть ся тільки на відношеню причиновім з виключенєм відношеня акту до змісту. Остає се в згодї з фактом, що вже в „Untersuchungen“ Майноні, впроваджуючи понятє осудних почувань, оперує понятєм причини, зсуваючи питанє їх змісту на другий плян.

Річ безсумнївна, що коли в понятю психольоґічної основи відношенє причинове і відношенє акту до змісту мають бути рівнорядними чинниками, то таке знехтованє сього другого чинника і виключне оперованє першим при означуваню основи осудних почувань являєть ся льоґічною неточністю. Та нам не так розходить ся о критику сього факту, як радше тільки о виразне підчеркненє його; а робимо се тому, бо факт сей не лишив ся без наслїдків. Сим фактом толкуєть ся, що прінціпіяльна критика, яка піднеслась проти Майноніївського понятя осудних почувань зводить ся до питаня: чи дїйсно осуди можуть викликувати почуваня? Чи коли нам здаєсь, що осуди спричинюють появу почувань, не полягає се просто на злудї, на недокладній аналїзї проявів нашого внутрішного житя? Оправданість протиставленя почуваням представним почувань осудних робить ся зависимою від розвязки питаня, чи осуди можуть собою обусловлювати почуваня. Питанє предмету сих почувань лишаєть ся або зовсїм неторкнене або відсунене на другий плян.

---

[1]) Untersuch. z. Werththeorie § 11 і § 12, ст. 31 і сл.

§ 3. Про проблєм, який лежить в понятю осудних почувань.

Ми згадали уже при кінци попередного уступу, що понятє осудних почувань стрінулось з критикою, та що критика ся зводить ся до питаня про викликуванє почувань осудами. Отсе власне той проблєм, який нас тут займати ме. Проблєм сей, хоч він і вяжеть ся з понятєм психольоґічної основи почувань — се-ж ті самі автори, які утворили понятє псих. основи почувань витворили також понятє почувань осудних — не є від нього невідділимий. Дискусія про викликуванє почувань осудами не тратить змісту і для тих, які понятєм псих. основи зовсім не орудують; через те вона має своє значінє не лиш для певної психольоґічної школи; вона має інтерес загально психольоґічний.

В отсій дискусії спричиненій утворенєм понятя осудних почувань замітні передусім два голоси: Еренфельса та Ліппса. Ми мусимо тим голосам присвятити докладнійшу увагу. Зачнемо від поглядів Еренфельса.

Погляд Еренфельса дотично впливу осудів на почуваня.

§ 4. Понятє почувань істнованя (Existenzgefühle).

Щоби ми могли докладнійше зрозуміти становище Еренфельса в відношеню до осудних почувань, мусимо ще хвилинку здержатись на однім розріжненю, яке переводить Майноні в области сих почувань. А саме ділить він усі почуваня осудні на дві ґрупи: на почуваня знаня (Wissensgefühle) і на почуваня вартости (Werthgefühle) або, як їх також називає Майноні, почуваня істнованя (Existenzgefühle).[1] До першої ґрупи належать сї почуваня, які викликані самою функцією судженя, самим актом осуду; зміст осуду для них не має значіня (або майже не має). Другу ґрупу творять почуваня, в яких противно зміст є рішаючим чинником. Зміст сей вказує на предмет осуду і власне переконанє про істнованє або неістнованє сього предмету є рішаючим моментом для почуваня. Коли місце переконаня про істнованє дотичного предмету займе переконанє про його неістнованє, то і почуванє зміняє свій характер. Коли примір ом місце переконаня про виграну на льотерії займе переконанє про програну, тоді на місце радости являєть ся смуток. А що предметам, яких істнованє або неістнованє вяжеть ся у нас з приємними або неприємними почуванями, ми признаємо вар-

[1]) Untersuchungen, ст. 36 і сл.; Urteilsgefühle, ст. 36 і сл.

тість, тому то й Майноні отсї почуваня зове почуванями вартости (Wertgefühle); почуванями істнованя (Existenzgefühle) зовуть ся вони знова тому, що почуване вяже ть ся тут, як ми се згадали, з предметом, якого істноване або неістноване стверджуємо в дотичнім осудї, що творить основу почуваня.

Так отже, як бачимо, Майноні звязав поняте вартости з понятєм почувань осудних, називаючи навіть один їх рід почуванями вартости. Не дивниця проте, що аналїзуючи у своїм „System der Wert-Theorie“ [1]) поняте вартости, Еренфельс обговорює також Майнонївське поняте осудних почувань. Та коли з поміж почувань осудних остає в тїснїйшій звязи з вартістю тільки один їх рід, а саме почуване істнованя, то зрозуміла річ, що ними передусїм основнїйше занимає ть ся Еренфельс. Почуваня знаня лишає він на боцї.

Перейдім уже тепер до сього, що про отсї „Existenzgefühle“ каже Еренфельс. „Meinong — читаємо — leitet den Wert aus den Wertgefühlen ab und bezeichnet die Wertgefühle wieder näher als Existenzgefühle. Das Existenzgefühl aber ist nach ihm dasjenige Gefühl der Lust oder Unlust, welches sich auf einen bestimmten Vorstellungsinhalt bezieht, insoferne dieser zugleich auch Inhalt eines bejahenden oder verneinenden Existentialurteiles ist“.[2]) Подавши отак дефініцію почуваня істнованя за Майнонїом, Еренфельс переходить з черги до розясненя ролї, яку в тих почуванях грає осуд. Тут стає він від разу, як йому принайменше здає ть ся, в противенстві до поглядів Майнонїа. „Nach diesen Modificationen dürfte die Definition sachlich unanfechtbar sein und nur dem einen Bedenken zu begegnen haben, ob sie nicht in der obligatorischen Bezugnahme auf das Urteil bei der Determirung des Existenzgefühles eine überflüssige oder mindestens entbehrliche Bestimmung enthalte“.[3]) Ті свої сумнїви автор формулує зараз докладнїйше. „Die Rolle des Urteils beim Zustandekommen des Existenzgefühles scheint nämlich eine bloss vermittelnde zu sein, indem es uns einen Grad der Anschaulichkeit und Lebhaftigkeit der betreffenden Vorstellungen gestattet, resp. aufzwingt, welcher ohne dasselbe meist gar nicht in Bereich der empirischen Möglichkeit läge“.[4]) Автор застановляє ть ся потім, чи сей його здогад вірний, а по

[1]) Christian v. Ehrenfels. System der Werttheorie. Leipzig 1897.
[2]) l. c. ст. 54 (том I). [3]) l. c. ст. 57. [4]) l. c. ст. 56.

міркованях доходить до висновку, що потверджує та при тім і розширює первісний здогад. „Aus allen diesen Erwägungen glauben wir nun den Schluss ziehen zu dürfen, dass beim Zustandekommen der Existenzgefühle die Wirkung des Urteilactes sich darauf beschränkt, die Anschaulichkeit und Lebhaftigkeit der betreffenden Vorstellungen zu heben, resp. auch gewisse Vorstellungscomplexe überhaupt in Bewusstsein zu bringen, welche ohne Urteil meist auszubleiben pflegen.[1]).

Ми певно втомили читача наводженем довгих цитатів, та мусїли се зробити тому, щоби мати автентичне сформулованє тези Еренфельса, яку тепер з черги піддамо точнїйшій аналїзї.

§ 5. Еренфельса теорія посередного впливу осудів на почуваня.

Усвідомім собі передусім докладно, о що розходить ся в тезї Еренфельса, та в чім саме він вважає себе приневоленим справити гадки Майнонґа. Предметом дискусії є вплив осудів на почуваня. Та не всяка форма сього впливу займає в тім припадку Еренфельса. Що функція судженя (видаваня осуду) сама про себе як і кожда функція психічна взагалї, може стати жерелом приємности чоловіка, о скілько відбуває ть ся гладко і без перешкод, се факт звісний кождому з внутрішнього досвіду, і його признають згідно і Майнонґ і Еренфельс.[2]) Так отже дотично сього рода впливу осудів на почуваня (витворені тим впливом почуваня називає Майнонґ, як уже знаємо, почуванями знаня „Wissengefühle") між обома авторами нема непорозумінь. Та здає ть ся, що осуди впливають на почуваня ще иншим способом. Се виступає виразно передусім при тих родах осуду, які льоґіка називає осудами еґзистенціяльними (Existenzurteile). Вони мають схему: А є, або А нема, де А репрезентує предмет, якого істнованє ми в такім осудї стверджуємо або заперечуємо. Предмет А може бути найріжнороднїйшого рода; може се бути річ нам зовсім неінтересна, а може бути й така, на якій нам з яких небудь причин залежить, отже приміром для дитини забавка, для артиста признанє публики, для пересїчного чоловіка гроші, здоровлє і т. д. Про річи такі кажемо, що вони представляють для нас якусь вартість (додатну або відємну).

Отже се факт щоденного досвіду, що осуди екзистенціяльні, що стверджують істнованє зглядно неістнованє одного з таких предметів, вяжуть ся в нашій свідомости з живими почуванями

[1]) l. c. ст. 61. [2]) System der Werttheorie, ст. 58.

приємности або неприємности. Переконане (осуд) про істноване дотичного предмету здаєть ся тут моментом рішаючим. Бо чи-ж хто буде вдоволяти ся самими тільки представленими грішми, представленим здоровлєм, представленим признанєм других? Нам йде о се, щоби тоті річи в дійсности істновали і доперва коли ми переконані (видаємо осуд), що вони справдї є, являєть ся почуванє. Тому то й зовуть ся отсї почуваня почуванями істнованя. Почуванє се не лучить ся з самою тільки функцією судженя, як було при почуванях знаня, бо тут і предмет осуду репрезентований в нашій души представленєм, яке творить зміст дотичного осуду, остає в звязи з почуванєм.

Коли проте, як здавало би ся, зависимість почувань екзистенціяльних від осудів не улягає ніякому сумнївови, то Еренфельс силкуєть ся доказати, що при сих т. зв. екзистенціяльних почуванях роль осудів тільки другорядна. Осуди, на його погляд, не в силї безпосередно впливати на почуваня; отсї послїдні зависимі тільки від представлень; вплив осудів на почуваня при тих т. зв. екзистенціяльних почуванях може бути тільки посередний, а саме осуди можуть впливати на почуваня через вплив, який мають на зображенє. Зміна викликана осудом в представленях може з черги відбитись і на почуванях, та почуванє не зявить ся анї не змінить ся нїколи через сам тільки факт появи осуду, о скільки сей осуд не перетворює істнуючих або не викликує нових представлень. Коли отже в послїдній інстанції почуваня зависимі лиш від представлень, то втяганє осудів до дефініції почувань істнованя є річею зайвою.[1])

Пригляньмо ся тепер докладнїйше, як представляєть ся сей вплив осудів на представленя, що веде зміни в области почувань. Вплив сей, на погляд Еренфельса, як ми се уже бачили з цитату наведеного при кінци попередного §, двоякий. По перше осуди підносять живість та наглядність представлень, з якими вяжуть ся. Се річ загально звісна, що предмети та факти, в яких істноване віримо, представляємо собі звичайно далеко живійше як ті, в яких істнованє не віримо. А живість та наглядність представлень не остає без наслїдку для почувань; чим живійше представленє, тим сильнїйше почуванє, яке йому відповідає. Сим отже способом осуди впливали би на почуваня скріпляючи представленя, що творять основу почувань.

[1]) l. c. ст. 59.

Другий вплив осудів на представленя, який не остає без наслідків для почувань, полягає в тім, що вони впроваджують у свідомість нові комплекси представлень, які без них не явили ся би. Як показує ся з дальших пояснень Еренфельса, під тими комплексами має він на гадці передусім численні вражіня вітальні (Vitalempfindungen), які, на його погляд, дуже тяжко викликати без підмоги осуду.[1] І так коли дивимо ся на траґедію, яку грають на сцені, то почуваня викликані таким видом не мають з правила ніколи виразно прикрого характеру. А прикрі почуваня зявили би ся безсумнївно тоді, коли-б ми повірили, що те, що бачимо перед собою, не є тільки удаване, лиш дійсне. Здавало би ся тут на перший погляд, що чинником, який спричинив би прикрі почуваня на случай повіреня з нашого боку в дійсних представленях подій, був би власне отсей осуд про дійсність, переконане про справжність спостереженого. А прецінь, каже Еренфельс, при такім пояснюваню річи поминає ся оден факт: при появі переконаня з нашого боку, новим явищем, яке прилучило би ся до представлень, був би не тільки дотичний осуд, але також численні вражіня вітальні, тим осудом спричинені, які для почуваня мають велику вагу. Так проте не сам осуд про себе, лиш тоті вражіня є чинником рішаючим для почуваня. Суди мають тут вплив на почуване лиш о стілько, о скілько вони в силї викликати дотичні вражіня.

Тими двома моментами, оживленем представлень та видвигненем вітальних вражінь можна на погляд Еренфельса завсїди витолкувати вплив осудів на почуваня. Та якою б з сих двох доріг не йшов сей вплив, то він все тільки посередний.

Проголошуючи такий погляд Еренфельс стає, як йому се здає ся, в противенстві до Майноніа. Чи противенство таке в дійсности заходить? Чи коли Еренфельс признає тільки посередний вплив осудів на почуваня, то Майноніа мож вважати приклонником теорії безпосередного впливу осудів на почуваня? В тій справі можуть бути деякі сумнїви, бо Майноні анї в „Untersuchungen“ анї в „Urteilsgefühle“ ніде не каже виразно, що при почуванях вартости осуди безпосередно впливають на почуваня. А коли в „Urteilsgefühle“ Майноні заявляє, що факт, який хоче він зареєстровати при твореню понятя осудних почувань, се „den wesentlichen und unverlässlichen

[1]) l. c. ст. 59, 60 і 61.

Anteil des Urteils an gewissen Gefühlstatsachen"[1]), то ми могли-б думати, що Майноні згодив би ся евентуально і на посередний тільки вплив осудів на почуваня; прецінь і тоді могли би ще осуди мати при твореню почувань „den wesentlichen Anteil". І справді вирази нашого автора дотично сього питаня, о скілько шукати будемо за ними тілки в „Urteilsgefühle", безперечно дуже обережні. Всеж таки, коли ми крім сеї статї узглядним ще „Untersuchungen", то годї буде не признати, що Майноні склонюєть ся до теорії безпосереднього впливу осудів на почуваня. Не значить се, щоби при почуванях вартости Майноні цілу причину почувань бачив виключно в функції судженя. Навпаки він признає се зовсїм виразно, що осуд є причиною почуваня попри представленя, які творять зміст осуду. На його погляд осуд не є цілою основою почуваня, а тільки його співосновою (Mitvoraussetzung).[2]) Та всеж таки Майноні здаєть ся вважає осуд в викликуваню почуваня чинником самостійним, рівнорядним з зображенями. Виходить се з сих виразів автора, де він цілком виразно говорить про викликуванє почувань осудами і де констатує неістнованє ріжниці між викликуванєм почувань осудами а иншими случаями причиновости психічної. Наведім для точности дотичні місця: „wo das Werth-Object das Wertgefühl nicht verursacht, da ist ein Urtheil über die Existenz des Werth-Objectes Ursache des Werthgefühles"[3]); а дальше: „Fragt man nun weiter nach der Natur der Verbindung, welche so zwischen Gefühl und Existenz durch das Urtheil vermittelt erscheint, so mag man freilich an ein Räthsel rühren, auf dessen Lösung für jetzt, allenfalls auch für lange oder gar für alle Zeiten zu verzichten Manchen unvermeidlich erscheinen mag. Es liegt nicht darin, dass die eine psychische Bethätigung (das Urtheil) die andere (das Gefühl) erweckt; das ist so leicht oder auch so schwer verständlich, wie eben psychische Causall-Fälle ohne Beisatz auch sonst".

Дальше, протиставленє Майноньом почуваням осудним почувань представних тратило-б своє значінє, коли-б одні і другі були в послїдній інстанції зависимі тільки від представлень. Коли-б Майноні вплив осудів на почуваня уважав тільки посередним, тодї з почувань осудних він міг би творити тільки

[1]) Urteilsgefühle, стор. 17.
[2]) Untersuchungen, ст. 37. [3]) ibid. ст. 21.

підрядну ґрупу почувань представних, а не протиставляти їх тим почуваням.

Дальше Майнонґ признає ріжницю між безпосередною і посередною основою почувань, але не говорить зовсім про осуди, щоби вони могли творити тільки другу з них.

З усього того слїдує, що Майнонґ є приклонником теорії безпосереднього впливу осудів на почуваня, хоч сього не зазначує він виразно, а в „Urteilsgefühle“ виражає ся про се питане трошки неозначено.

§ 6. *Критика теорії Еренфельса.*

Та ми вернїм тепер до Еренфельса, щоби розглянути критично його арґументи виведені проти поглядови Майнонґа в обороні теорії посереднього тілько впливу осудів на почуваня. Річ ясна, що коли-б т. зв. почуваня вартости (в розумінню Майнонґа) можна було пояснити впливом осудів на представленя, тодї Майнонґівська теза про безпосередний вплив осудів на почуваня була би неоправданою і тим самим хибною. Бо коли вже і так при тих почуванях вартости осуд не є одиноким чинником, що викликує почуване, лиш мусить ділитись сею функцією з представленями, що творять зміст осуду (осуд, як знаємо є тільки співосновою почуваня), то була би простїйша річ звести цїлу безпосередну причину почуваня до представлень. Се й старає ся зробити Еренфельс; погляньмо, о скілько його проба видержує критику.

Факт, який Еренфельс ставить на першім місци, се збільшуване наглядности та живости представлень через осуди. Отже, сього впливи осудів на живість представлень нїяк заперечувати не можна; його безсумнївно признає і сам Майнонґ. Та вплив осудів на почуваня сею дорогою, хоч як велику Еренфельс привязує до нього вагу, йде не дуже далеко. На всякий спосіб він рішучо за слабий, щоб можна було ним пояснити отсї сильні зміни, які повстають в области нашого емоціонального житя з хвилею, коли до представлень прилучить ся осуд. Сї зміни почувань не остають рішучо в нїякій пропорції зі змінами представлень, спричинених осудом. Се виступає особливо ярко в случаях, де наші представленя, які творять зміст осуду, обертають ся тільки в сфері слів. Коли комусь перейде через голову гадка: мій батько помер, — то коли він не вдумує ся докладнїйше у зміст сеї гадки, а тільки ограничить ся до сказаня її сло-

вами, то почуване, яке звідти витворить ся, може бути або дуже слабким або й зовсїм не істнувати. Та нехай хтось дотичні слова прочитає з одержаної з почти телєґрами, то в сей момент в його души зірветь ся буря почувань. Звідки вона береть ся? Чи тому, що під впливом переконаня, яке викликала в нас дотична телєґрама, отсї слова: батько вмер — набирають більшої живости та наглядности. Се перечить фактам нашого внутрішнього досвіду, щоби переконане вело до більшої живости представлюваня слів; та коли-б навіть так було, що під впливом осуду ті представленя слів стали би ся живійшими, то чи можна би цїлу ту бурю почувань толкувати самою тільки живістю подуманих слів? Хиба хтось інакше поясняти буде річ, а саме скаже, що коли ми не мали ще дотичного переконаня, то в нашій души істнували одиноко слова, з якими не лучилось представлене ніяких подій та предметів; се доперва під впливом осуду до слів долучились наглядні зображеня фактів означених словами, і ті зображеня викликали почуваня. Та така інтерпретація не остає в згодї з фактами щоденного досвіду. Щоби осуд викликав почуване, то на се не треба, принайменше з правила, зовсїм, щоби слова, якими він виражений, перемінились в конкретні, наглядні зображеня предметів. Той, що почує про смерть батька, не потребує доперва під впливом сього осуду творити собі наглядне представлене померлого батька, чи там смерти батька. Почуване в цїлій своїй силї зявить ся уже ще заки свідомість буде мати час перемінити почуті слова в конкретні образи. А чи чоловік, який виграв на льотерії, мусить доперва ясно зобразити собі велике щастє, яке його стрінуло, щоби відомість про виграну викликала в нього утїху? Певно, що він мусить вміти оцїнити вартість виграної, та в моментї одержаня вістки про виграну, він тої вартости зовсїм не зображає. Аналїза нашої свідомости в подібних случаях учить нас, що зараз як тільки вчуємо слова, що приносять нам веселу або сумну вістку, в тій хвилинї обгортає нас почуване, яке не жде зовсїм, аж ми з почутими словами зачнемо лучити якісь наглядні представленя. Коротко скажемо, що в величезній більшости случаїв, де осуди викликують в нас почуваня, про збільшуване наглядности зображень і бесїди бути не може, бо там взагалї кромі зображень слів ніяких инших зображень не відшукаємо в свідомости. Так отже перше толковане Еренфельса розбиває ся о факт думаня словами без зображень предметів, яке в нашій души є явищем дуже частим.

Иншого рода вплив осудів на представленя має полягати в тім, що вони впроваджують у свідоміість до істнуючих уже там представлень представленя нові, які зі свого боку впливають на почуваня. Тими новими представленями мають бути, як знаємо, вражіня вітальні. Та і сей другий спосіб толкованя посереднього впливу осудів на почуваня не здаєть ся нам вдоволяючим. Передусім факти, на які покликуєть ся Еренфельс, можна описувати инакше, як він се робить. Він каже, що осуди викликують вражіня вітальні, а ті вражіня з черги викликують почуваня; та сей порядок можна відвернути. А саме можна сказати, що осуди викликують не вражіня лиш почуваня, а доперва сї почуваня викликують вітальні вражіня. Вражіня вітальні, за які тут йде річ, мож вважати не причиною, лиш наслїдком почуваня. Се буде навіть більше відповідати звичайному способови пониманя річи. Прецїнь звичайно кажеть ся, що почуванє страху спричинює дрожанє тїла, блїдість тїла, битє серця, отже й вражіня вітальні злучені з тими фізіольоґічними проявами, а не що битє серця та блїдість викликують страх; так отже Еренфельс відвертає хибно природне наслїдство річей. Ми признаємо вправдї, що в тім зглядї наука не йде в повній згодї з буденним способом розуміня річи, що тут не все ще пояснене; та у всякім разї не можна сказати, щоби нинїшна психольоґія та фізіольоґія признавала таку звязь між вражінями вітальними і почуванями, про яку говорить Еренфельс. Тому то й подана Еренфельсом інтерпретація дотичних фактів являєть ся сумнївною; вона припускає такий перебіг явищ психічного житя, якого не можна назвати науково провіреним і неоспоримим.

Та коли би навіть було так, як річ представляє Еренфельс, а саме, що осуди викликували б вражіня вітальні, а ті з черги почуваня, то і тодї ще річ не була-б зовсїм ясна. Бо щоби ми розуміли цїлий сей процес, то треба б пояснити, звідки бereть ся отся спосібність осудів викликувати вражіня вітальні. Чи витолкованє сього факту не натрафить на такі самі трудности, як викликуванє почувань осудами? Чи спосіб толкованя Еренфельса не є в найлїпшім разї пересуненєм трудности з одної точки в другу, а не розвязанєм сеї трудности? Здаєть ся, що так. Приймаючи теорію Еренфельса ми місто одної трудности дістаємо другу, не меншу від попередної. Можна би хиба отсе викликуванє вражінь вітальних осудами толкувати тим самим способом, яким Майноґ поясняє прибільшенє живости, наглядности та тревалости представлень через осуди. А саме

Еренфельс каже, що осуди улекшують включенє представлень в обсяг нашої субєктивної дійсности. „Die directe Wirkung des bejahenden oder verneinenden Urteilsactes beruht vielmehr darin, dass sich durch ihn jene Einschaltung in das, resp. Ausschaltung aus dem Causalgewebe der subjectiven Wirklichkeit anstrengungslos vollzieht, welche dem Urteilsact entgegen (.....) nur als das Ergebniss eines inneren Strebens oder Wollens eintreten kann".[1]) А знов те включенє представленя в „причинову тканину субєктивної дійсности" не остає без наслідків для дотичного представленя. А саме на погляд Еренфельса істнує психольоґічний закон, на основі котрого фантазія наша скріпляє та оживлює передусім тоті представленя, які зістануть влучені в субєктивну дійсність.[2]) Можна б проте річ пояснити так, що осуди включають представленя в субєктивну дійсність, се включенє веде з собою скріпленє дотичного представленя, а представленє оттак взміцнене одержує через се спромогу викликати зміни вітальні, яких воно не в силї було-б спричинити в первіснім своїм видї. Та таке толкованє в двох місцях лишає нас в неясности. Передусім не знаємо звідки береть ся у судів отся здатність облекшувати включанє представлень в субєктивну дійсність; в тій справі Еренфельс не дає нам пояснень. А дальше закон, на котрий покликуєсь Еренфельс, вимагав би ще дискусії. Сам сей закон за мало ще уґрунтований та розяснений, щоб міг він творити певну основу до пояснюваня инших фактів. Коли Еренфельс бажає вважати його законом ріжним від закону призвичаєня, хоч є ним споріднениим, то принимаючи погляд Еренфельса на вплив осудів на почуваня, ми приневолені тим самим давати наше „placet" на новий закон, якого психольоґія не розяснила до нинї як слїд. Таким чином поясненє місто зводити річи незвісні до звісних, творить нові незвісні.

Та нам взагалї таке строге роздїлюванє появи вражінь вітальних від появи почувань здаєть ся річею не цїлком оправданою. Досвід внутрішний каже нам, що одні і другі виступають разом, та що не так легко найти границю, де кінчать ся одні з них, а другі зачинають ся. Перед оком свідомости виступають вони як збитий одноцїльний комплекс. І тому річ зовсїм імовірна, що вони мають своє спільне жерело. Ті самі чинники, що спричинюють вражіня вітальні, спричинюють також і почуваня, при чім зовсїм не виключаєть ся евентуальности,

---

[1]) System d. Werttheorie, ст. 206 (том I). [2]) l. c. ст. 205.

що в дальшім тягу отсї почуваня та враженя можуть знова на себе впливати. Так отже при поясню̇ваню появи почувань годї толкувати її появою вражінь, бо поява одних і других вимагає спільного поясненя.

Реасумуючи отсе все бачимо, що хоч вплив осудів на представленя, про який говорить Еренфельс, в деяких межах можна дійсно завважити, то преці́нь він у видї такім, в якім представляє його Еренфельс, не в силї пояснити нам ґенези т. зв. почувань істнованя. Ми не кажемо тим самим, що слушність по сторонї Майнонґа, та що вплив осудів на почуваня треба конче вражити безпосереднім, а констатуємо тільки, що коли він є посередний, то на всякий случай не виглядає він так, як представляє його Еренфельс.

Перейдемо тепер з черги до иншого автора, який переводить основну аналїзу осудних почувань; автором тим є Ліппс.

Погляд Лїпса на суть осудних почувань.

§ 6. Лїпса понятє „неоспорених представлень“.

Полєміка між Ліпсом і Майнонґом дотично осудних почувань обіймає собою три статї; між ними є дві Ліппса, перша: Weiteres zur Einfühlnng. в Archiv f. die gesammte Psychologie, том IV, і друга: Ueber Urteilsgefühle в семім томі сього самого журнала; трета статя Майнонґа: Über Urteilsgefühle, про яку ми уже мали нагоду згадувати. Та сеї полєміки ми тут не маємо наміру переповідати цїлком детально. Бо по перше полєміка отся торкаєть ся також богато таких річий, які з нашим проблемом стоять не в дуже стислій звязи. А дальше заходить іще одна обставина. Ліпс належить до тих авторів, які мають свої ориґінальні погляди, та оперують часто арґументами, що тільки на ґрунтї отсих їх поглядів мають значінє. Відірвані від теорій автора та перенесені на инший ґрунт вони тратять свою вартість, бо мають переконуючу силу тільки для тих, що станули на ґрунтї дотичних теорій. Полємізуючи з тими арґументами треба би проте провірити передусім теорії, на яких вони основують ся. Та се завело би нас за далеко. Тому ми будем розслїджувати лише ті арґументи Лїпса, які і для тих, що не годять ся з основами його психольоґії, можуть мати значінє.

Ліпс обговорює оба роди почувань осудних, себто і почуваня знаня і почуваня вартости (істнованя). До перших відносить ся він неґативно заперечуючи їх істнованя; арґументує

так: основою приемности може бути тільки наша чинність[1]), а що осуд не є чинністю тільки актом, то й не може він бути приемним анї неприемним. „Weil das Urteil nicht Tätigkeit ist, sonder ein blosser Akt, darum ist es... auch nicht an sich lust oder unlustgefärbt. Und nennen wir nun „Gefühle“ nur diejenigen Icherlebnisse, die Lust- oder unlustgefärbt sind..., so gibt es keine Urteilsaktgefühle oder, sofern das Urteil in dem Akt des Urteilens besteht, keine Urteilsgefühle“.[1]) Як бачимо Лїпс у тій своїй арґументації основуєсь на заложеню, що тільки чинність може бути приємна, а акт психічний не може ним бути. Є се погляд, який ледви чи богато найде прихильників між сучасними психольоґами; тому то й арґумент з сього погляду слїдуючий лишень на ґрунтї теорій Лїпса має своє значіне, а тратить його для инших психольоґічних становищ. По сїй причинї вважаємо себе звільненими від докладнїйшої аналїзи сього арґументу.

Щож торкаєть ся почувань вартости, то трошки инакше говорить про них Лїпс в статї: Weiteres zu Einfühlung, а инакше в статї: Über „Urteilsgefühle“, хоч основна гадка остаєсь тут і там та сама. І так в першій статї читаємо: Alle sogenannten „Urteilsgefühle“ entstehen nicht aus einem Urteil als solchem; sie sind also insofern nicht Urteilsgefühle, sondern sie haften unmittelbar an dem Erleben desjenigen, was in dem Urteil bejaht wird...“[3]) А дальше каже він там: „Immer, wenn unsere Freude dadurch bedingt ist, dass wir wissen oder zu wissen glauben, das Erfreuliche finde wirklich oder tatsächlich statt, oder habe stattgefunden, oder werde stattfinden, so beruht die Freude in Wahrheit auf einen unmittelbaren Erleben, nämlich einer unmittelbar erlebten inneren Tätigkeit, der Tätigkeit des Geniessens“.[4])

Як бачимо Лїпс ставить ся неґативно до поняття почувань істнованя, тому, бо на його думку, почуваня не повстають з осуду як такого, лишень з сього, що в суді стверджуєть ся і заперечуєть ся; мають вони проте свій початок і оперте не на осудах самих, лиш в змістї осудів. Так проте Лїпс мнимі почуваня осудні зводить до представних. Трошки инакше формулує Лїпс своє становище в сїм питаню в другій статї, без-

---

[1]) Lipps, Über „Urteilsgefühle“, ст. 10.
[2]) Über „Urteilsgefühle“, ст. 16.
[3]) Weiteres zur Einfühlung, ст. 494. [4]) l. c. ст. 502.

перечно під впливом відповіди Майноніа, з якою стрінулись його міркованя з попередньої статі. А саме Майноні полемізуючи в Ліпсом підніс проти його погляду два закиди. Перше, коли-б при почуванях осудних жерелом почуваня був тільки зміст осуду, а не сам осуд, то тоді для почуваня повинно бути однакове, чи ми сей зміст собі тільки так подумаємо (представимо), чи ми вяжемо з ним наше переконанє; бо зміст може бути в обох випадках такий самий. А друге, коли-б функція осуду була для почуваня однакова, то тоді було би все одно, чи сам осуд має позитивний чи неґативний характер, то значить, чи він стверджує істнованє чи заперечує істнованя якогось предмету; бо-ж представленя, що творять зміст твердячого і заперечаючого осуду, можуть бути ті самі. Коли-ж жерелом почуваня є самі тільки представленя, то якість почуваня повинна-б лишити ся для обох осудів та сама. А тимчасом досвід учить нас, що анї не однакове для почуваня, чи ми в се, що представляємо, віримо або невіримо, анї також, чи осуд, який видаємо, має характер твердженя або переченя („я виграв гроші на льотерії", „я не виграв грошей на льотерії). Отже, конклюдує Майноні, не самі представленя в тім випадку творять жерело почувань.[1])

Числячись з тими арґументами Майноніа Ліпс в другій статї представляє річ таким чином: Коли Майноні заявляє, що йому при твореню назви „Urteilsgefühle" ходило передусім о зареєстрованє факту, якого дійсність не улягає сумнївови, то Ліпс заявляє, що він істнованя сього факту не заперечує і не противить ся сьому, щоби Майноні уживав дотичного терміну (назви „Urteilsgefühl"); він хоче тільки, як каже, піти трошки глибше в річ саму.[2]) По такім розсліджeню автор доходить до висновку, що при осудних почуванях почуванє має своє жерело в неоспорених представленях. Власне в тім додатку „неоспорених" (unbestritten) лежить ріжниця між формулованєм погляду Ліпса в обох статях. „Es hat eben in Wahrheit die Forderung oder der Geltungsanspruch, der zum „Wissen" gehört, und im Urteile anerkannt wird, mit meinem Urteilsgefühle unmittelbar gar nichts zu tun. Das Gefühl haftet in der Tat nur an der unbestrittenen Vorstellung, oder besser, am unbestrittenen Dasein des vorgestellten Gegenstandes für mich".[3])

---

[1]) Meinong, Urteilsgefühle, ст. 55 і 56.

[2]) Lipps, Ueber „Urteilsgefühle", ст. 18. [3]) l. c. ст. 27.

Щоби зрозуміти докладнійше погляд Ліпса, роздивім річ на прикладі, який він сам подає. Хтось тішить ся тим, „що завтра буде погода“. Майноні́ скаже в тім разї, що жерелом радости є переконане (осуд) про те, що на другий день буде гарна погода. А Ліпс каже так: Жерелом радости не є в тім случаю зовсім переконане про погоду. Радість пливе тут з антиціпуючого переживаня субєктивного стану, який вяже ть ся з гарною погодою. Я видаючи такий осуд вже наперед вживаюсь в отсю погоду, та відчуваю у собі її благодать. Так отже радість пливе не з осуду, як такого, а зі змісту про який там кажеть ся. Річ однак лежить в тім, що коли я вірю в завтрішню погоду, коли я переконаний про її будучу дійсність, тодї представлене сеї погоди являєсь в моїй свідомости неоспореним; через те воно в силї викликати антиціпуюче переживане завтрішнього веселого стану душі. А коли такого переконаня у нас нема, то отсе представленя оспорюють представленя инші, противні, що наводять на душу инший стан. І тому то в тім другім випадку почуване радости або не виступає зовсїм, або тільки дуже слабо. Тенденції переживати антіціпуючо завтрішний веселий стан душі протиставляють ся на случай, коли я не маю переконаня, що завтра буде погода, тенденції противні, які тоту першу тенденцію здавлюють. „„Weiss“ ich nicht, dass ich morgen der besonders freien und gehobenen inneren Tätigkeit mich erfreuen darf, so schliesst zwar die Vorstellung, dass ich mich derselben erfreuen werde, an sich die Tendenz zum gegenwärtigen Erleben dieser Tätigkeit in sich. Es „dringt“ die vorgestellte, oder richtiger, gedachte Tätigkeit, so kann ich wiederum mit dem obigen Ausdrucke sagen, „in mein gegenwärtiges Erleben ein“. Es besteht eine Geneigtheit, mich jetzt schon vorausnehmend so frei und froh zu fühlen, wie ich es für morgen vorstelle. Aber dieser Tendenz oder Geneigtheit steht nun die entgegensetzte Tendenz gegenüber, nämlich die Tendenz, mich nicht so, sondern gegenteilig zu fühlen. Und diese Tendenz hebt jene auf.

Umgekehrt, habe ich jenes Wissen, dann ist die Gegentendenz weggefallen, die Tendenz, mich so frei und froh zu fühlen, hat also die Alleinherrschaft in mir. Und nun verwirklicht sie sich“.[4])

---

[1]) Ibid., ст. 25 і 26.

Коротко кажучи можемо тезу Ліпса сформулувати так: Почуване при т. зв. осудних почуванях не пливе з функції осуду як такої, а тільки з представлень, що творять зміст осуду. Осуд має для почуваня значіне о стільки, що на случай його появи уступають тенденції противні тенденціям, які містять в собі представленя, що творять зміст осуду. Через те сї представленя неоспорені нїчим можуть викликати внутрішнє переживане одиниці, відповідаючі тенденціям, в них заключеним.

§ 7. *Критика погляду Ліпса.*

Розглянемо тепер критично наведені нами в попереднім § міркованя Ліпса. Перша точка, яка тут викликує сумнїви (коли вже оставимо неоспореним не зовсїм переконуюче твердженє Ліпса, що основою кождого почуваня мусить бути внутрішна чинність), се точнїйше означенє жерела, з якого має плисти при осудних почуванях та внутрішна чинність, що становить остаточну основу приємного або неприємного почуваня. Се вже видко по части і на прикладї осудного почуваня, який наводить сам Ліппс. Як тяжко означити се властиве жерело почуваня побачить читач найлїпше тодї, коли наведемо місце зі статї Ліпса, де він в згаданім прикладї означує жерело почуваня. „Grund des Gefühles ist auch bei jenen „Urteilsgefühlen" nicht die erlebte Forderung, also nicht das Urteil, sondern einfach das unbestrittene Dasein der Vorstellung in mir, in jenem obigen Beispiele das anbestrittene Dasein der Vorstellung, dass das Wetter schön sein werde; oder mit Weglassung des Wortes „Dass", das unbestrittene Dasein der Vorstellung des morgigen Tages mit der näheren Bestimmmung, durch welche der morgige Tag zu einem solchen wird, der durch schönes Wetter sich auszeichnet. Und Grund des Gefühles ist weiterhin das dadurch bedingte unbestrittene Dasein der Vorstellung, dass ich morgen der gehobenen und freien Tätigkeit mich erfreuen werde. Oder Gruud meiner Lust ist das unbestrittene Dasein der Vorstellung meiner selbst mit der näheren Bestimmung, durch welche ich zu einem solchen werde, der morgen sich dieser Tätigkeit erfreuen wird".[1]) Хто схоче тепер на підставі того, що тут каже Ліппс відшукати жерело почуваня в обговоренім випадку, той опинить ся може в деякім

[1]) l. c. ст. 28.

клопоті; бо автор властиво не подає одного означеного „Grund“, а цілий їх ряд; не одно жерело, а кілька жерел. А чи усї тоті „Gründe“ можна дійсно відшукати в свідомости в кождім конкретнім случаю? Чи не є вони тілько теоретичною конструкцією, а не поданєм того, що дійсно істнує в души одиниці переживаючої почуванє? Чи справді почуванє до своєї появи потребує аж тілько „Gründe“, такого цілого скомплїкованого апарату? Сьому здаєть ся противить ся наш досвід, який не показує зовсїм такого зложеного механїзму. Се показуєть ся особливо наглядно в випадках, де йдучи за рецептою Ліппса ми мусїли би сконструувати єще довший ланцух. Припустїм, що хтось втїшив ся тим, що його акції пішли на біржі в гору. Йдучи analьоґічно як в попереднім прикладї, ми мусїли би сказати, що жерелом почуваня не є властиво уявленє піднесеня курсу акцій, а уявленє збільшеня майна, яке з того піднесеня слїдує; а навіть представленє збільшеня майна не є ще властивим жерелом почуваня, лиш представленє усяких вигід, яких уживати дає менї спромогу майно, а властиво й не те, лиш представленє мого я, яке буде могло тїшитись тими вигодами. Так проте дістаємо цілий ланцух „Gründe“, що всї повинні би дати відшукати ся у свідомости, наколи-б річ представляла ся дійсно так, як воно слїдує з інтерпретації Ліпса. Та в дійсности ми усїх тих звен не відшукаємо, бо вони й не мусять бути. Той хто дістане вістку про піднесенє курсу акцій, не роздумує в тій хвилї про усї дальші консеквенції того факту, а мимо того в нього виступить сильне почуваня вдоволеня; на всякий случай усї ті звена, хоч вони й можуть бути, не мусять бути. Ліпс мішає тут се, що ми потенціяльно знаємо, з тим, що ми актуально думаємо. Той хто тїшить ся підвишкою курсу акций, мусить знати про усї пливучі з того консеквенції, та у хвилї появи почуваня він про них зовсїм не мусить думати. І так, як передше зробили ми закид Еренфельсови, що пояснював появу почувань осудних процесами, яких в конкретних случаях не все можна відшукати (збільшенє наглядности представлень під впливом осуду), так те саме тепер мусимо повторити Ліпсови: аналїза конкретних фактів не показує нам актуального істнованя тих елементів, на які Ліпс поликуєть ся.

Другий наш закид відносить ся до самого понятя „неоспорених представлень“. Признаємо ся, що понятє отсе не ви-

дасть ся нам зовсїм ясним. Лїпс має звичай послугувати ся своїми спеціяльними висловами, назвами та фразами, які часто мають доволї плястичний, образовий характер. І як довго читаємо тільки його мірковання, усе здасть ся ясне та зрозуміле. Коли одначе старати ся memo перекласти вислови Лїпса на поняття і назви загально в психольоґії втерті, тодї натрафляємо на великі трудности. Таким не легким до інтерпретованя висловом Лїпса є його „unbestrittene Vorstellung", яка грає головну ролю в його міркованях про осуднї почуваня. Представлене має, на погляд Лїпса, викликувати почуване згідно з своєю тенденцію тому, що воно є „неоспорене", то значить, що його не нївечать ворожі тенденції инших представлень. Так, але чому-ж на випадок осуду звязаного з представленем инші представленя не оспорюють його, а коли осуду нема, оспорюють? Як пояснити се дїлане осуду? Лїпс каже: „Das ich dies weiss (що завтра буде погода), dies besagt zunächst, ich stelle es so vor... Und zugleich besagt dieses Wissen weiter: Ich habe das Bewusstsein, dass ich diesen Denkakt vollziehen darf, nämlich ohne Widerspruch von seiten irgendwelcher Tatsachen, ohne dass eine Gegenforderung mir diesen Denkakt verbietet oder mir das Recht dazu bestreitet. Und weil ich diesen Denkakt so unwidersprochen vollziehen darf, darum vollziehe ich ihn in solcher Weise...; und dieser Denkakt ist in mir als ein unbestrittener oder das Dasein des in ihm gedachten Gegenstandes ist ein unbestrittenes Dasein desselben für mich".[1]) Лїпс, як бачимо, оперує тут вираженями образовими, які не мож переодїти в строгі льоґічні терміни. Бо чиж можна брати зовсїм дословно вислів автора про „противні жаданя" (Gegenforderung) в віднесеню до фактів або явищ психічних? Чи-ж вони можуть мати „жаданя"; або чи можуть вони зборонювати нам які права (Recht bestreiten)? Або як розуміти вислів автора, що ми думаємо так, бо ми повинні так думати (weil ich diesen Denkakt so... vollziehen darf, darum vollziehe ich ihn in solcher Weise)? Усе то вирази образові, які не мож брати дословно; однак що поставити в їх місце? Того власне Лїппс нам ясно не говорить. Як маємо розуміти тото „оспорюване" одних представлень другими? З того, що каже Лїппс, слїдує, що воно зводить ся соперництва двох відмінних тенденцій. Та чи ся боротьба тих противних тенденцій

[1]) l. c. ст. 24 і 25.

є явищем приступним нашому внутрішньому спостереженю, чи може вона відбуваєть ся під порогом свідомости, сього Ліпс не каже. Звідки осуд бере силу ті противні тенденції усунути? Того ми ясно не в силї дійти.

Так отже хоч у арґументах Ліпса може укривати ся здорове зерно, то воно замкнене там у шкаралущі, з якої його тяжко видобути. У тім виді, як вони є, міркованя Ліпса можуть вказувати напрям, в якім мож шукати розвязки, та самі вони в тій формі, як подає їх автор, розвязки такої не дають.

Частина позитивна.

§ 8. Факти житя психічного споріднені з творенєм осудних почувань.

Оттак ми перейшли погляди трех психольоґів, Майнонґа, Еренфельса та Ліпса, які аналїзують проблєм осудних почувань. Річ очевидна, що не вичерпали ми тим самим уже цїлого матеріялу, що відносить ся до сього проблєму, та не узгляднили усїх авторів, що згадують про нього. Та ми вважаємо се річею зайвою, бо полєміка тих трех психольоґів обіймає собою усї найважнїйші точки, що можуть тут мати значінє. А що нам йде про річ саму, а не про історію проблєму, то ми можемо ними виключно ограничити ся.

Пригадаймо ще, який се був проблєм, про який велась дискусія. Розходило ся о се, яка дійсна роль осудів при ґенезї так званих почувань істнованя. Чи вони беруть участь активну при викликуваню тих почувань? Чи вони є тут чинником рівнорядним з представленями чи нї? Майнонґ склонюєть ся до погляду, що при твореню тих почувань осуди є чинником активним рівнорядним з представленями. Противно Еренфельс та Ліпс висказують погляд, що осуд не є при ґенезї чинником рівнорядним з представленями. Властивим жерелом усїх почувань отже і екзистенціяльних є лиш представленя; осуд може мати на почуваня лиш вплив посередний через вплив на представленя. Тим впливом на представленя і змінами, які в них довершують ся, старають ся вони усунути піднесену Майнонґом трудність, чому представленя не супроводжені осудом не в силї викликати часто почувань, а представленя злучені з осудами викликують їх. Ми бачили, що зусиля Еренфельса і Ліпса усунути ті трудности не зовсїм повели ся. Їх поясненя або не стоять в згодї з дійсними фактами, або послугують ся понятями

сумнївної вартости. Та з сього не слідує ще зовсім, що гадка, за якою вони заступають ся, була хибна. Річ можлива не признавати переконуючої сили їх міркованям, та мимо того в противенстві до Майнонґа обставати при погляді, що при почуванях істнованя, представлене та осуд чинники не рівнорядні, та що властивою дійсною причиною почувань є тільки представленя. І нам здаеть ся, що дискусія на ту тему ще не покінчена; навпаки, що проблем сей можна розглядати ще з нових точок виджена, що можна навести нові арґументи, які зможуть поглубити дискусію та посунути її вперед. Вказати ті нові точки зріня та звернути увагу на нові жерела арґументів дотично згаданого проблему, отсе ціль кінцевих заміток, якими бажаємо доповнити нашу статю. Буде се позитивне доповнене попередної неґативної части статі, яка критично оцінювала арґументи, котрими до тепер змагано порішити отсе питане.

Передусім бажали би ми зазначити, що згадане питане розглядано само про себе і не роблено змагань поставити його, так сказати би, на ширшій основі. Чи проблемів споріднених з тим, який тут має бути розвязаний, нема в инших областях психольоґії? Чи не вдало-б ся проблемів тих злучити в одно, так щоби поясненя найдені для одних могли і для других мати вартість? Отсе питаня, які на наш погляд, треба би було собі поставити.

В нашім проблемі розходить ся о вияснене факту, чому представлене в одних обставинах (коли не злучене з осудом) не вяжеть ся з почуванєм, а в инших обставинах (коли злучене з осудом) вяжеть ся з ним. Отже такі случаї, де ті самі елементи відповідно до обставин раз вяжуть ся, а другий раз не вяжуть ся з иншими елементами, стрічаємо не лиш в области почувань. Їх стрічаємо взагалї там, де маємо до діла з вправою, призвичаєнєм і відзвичаєнєм. Те саме слово „да“ раз вяжеть ся з словами „святит ся імя твоє“, другий раз з словами „прийдет царствіє твоє“, третий раз з „будет воля твоя“. Те саме слово „да“ викликує в нашій свідомости відповідно до обставин раз такі, а другий раз инші слова. Приклад наш узятий з области асоціяцій між зображенями, а анальоґічних до нього ми могли-б з сеї области подати необмежену скількість. Майже кожде з наших зображень остає в ассоціяції з великим рядом инших зображень, з яких в данім конкретнім случаю воно викликує у свідомість раз ті, а другий раз инші. Се залежить від „помочей асоціяційних“ (Assoziationshilfen), які окружають

в нашій свідомости дотичне зображене; вони то звертають напрям обнови (репродукції) представлень в той або инший бік. Про те, чи в данім случаю представлене викличе те чи инше представлене, рішають инші представленя, які се перше зображене супроводять або його випереджують, творячи його так сказати би „психольоґічне окружене“. Се окружене, як знаємо з досвідів асоціяційних, може обіймати представленя, які від дотичного окруженого представленя віддїлені досить значним простором часу, так що про хід репродукції в конкретнім випадку рішають не лиш елементи рівночасні з репродукуючим представленем і ті, що його безпосередно випереджують, але й ті, котрі були якийсь час перед ним.

Подібні факти найдемо також в области сполуки зображень з рухами і рухів з рухами. І тут означене представлене або рух може викликати сей або инший слідуючий рух, відповідно до окруженя. Се окружене може складати ся знова з представлень або з рухів. Представлене спостережне мого знакомого на улици механїчно викликує рух моєї руки, що знимає шапку, та представлене спостережне його особи в мене в хатї (коли на приклад сей хтось прийшов мене відвідати) не викличе сього руху; власне тому, що тамто діялось на улицї, а се в комнатї. Окружене представленя спостережного тут і там не те саме. І знова прикладів анальоґічних кождий може собі тут дошукати довільну скількість. Усе те річи загально звісні, за якими не треба шукати в спеціяльних моноґрафіях; говорить ся про них в кождім обширнїйшім підручнику психольоґії. Злишні проте тут широкі пояснюваня. Одно тільки мусимо зазначити. Згаданого впливу окруженя на напрям обнови представлень або рухів не треба вважати чимсь зовсїм окремим, таємничим. Він є явищем вправи, як і цїла асоціяція. Коли представлене А є засоціоване і з представленем a і з представленем b, то зявившись у свідомости, воно рівно добре може довести до обнови a, як b. Коли-ж тепер рівночасно з А або на якийсь час перед ним явить ся у свідомости инше представлене В засоціованого також з a, а не засоціоване з b, то ясна річ, що представлене a більше має шанс до репродукції. Тим то власне й толкуєть ся вплив окруженя.

Можна тепер поставити питане, чи подаючи окружене, яке в данім моментї рішило про напрям обнови, ми в кождім ви-

падку можемо обмежити ся до представлень і рухів. Насуваєть ся питанє, чи рішаючими чинниками окруженя не бувають часом крім представлень також осуди. Численні факти здаєть ся промовляють за сею евентуальністю. Слїдне се особливо в випадках, де з представленями звязані є через вправу означені рухи. І так представленє мого знакомого близко мене на улиці викличе автоматичний рух руки до шапки, о скілько воно злучене з переконанєм про дійсність сього, що я собі представляю (коли отже я є переконаний, що дійсно стрічаюсь з ним на улиці); а коли сього переконаня нема, то і рух не являєть ся. Тут осуд видаєть ся чинником рішаючим.

Подібно представленє офіцира видаючого слова коменди викличе у жовніра автоматично звязані з ним рухи; та тільки тоді, коли з тим представленєм злучений осуд, що дійсно офіцир таку коменду проголошує; а коли сього осуду нема, то нема й дотичних рухів.

Коли-б тепер основнійша аналїза таких фактів виказала, що дійсно осуд є в них рішаючим моментом окруженя викликуючого напрям обнови, то знова ту роль осуду можна б поясняти двояким способом. Перший, найбільш природний був би сей — признавати осудови між чинниками окруженя таке саме відношенє зглядом обновленого представленя або руху, яке признаєсь представленям. То значить і участь осудів зводити подібно як участь представлень до вправи. Доперва, коли-б така інтерпретація показало би ся неможливою до переведеня, треба б осудам признавати як складникам окруженя якийсь спеціяльний вплив на представленя, ріжний від явищ вправи.

Годї не завважити від разу, що між проблємом, який ми тепер власне розглядали, а між проблємом осудних почувань істнують сильні анальоґії. Факт, якого розясненє нас займає, а саме що те саме представленє викликує або не викликує якісь психічні або фізіольоґічні наслїдки відповідно до обставин в яких виступає, тут і там ідентичний. І тому очевидна річ, що в обох випадках повинні бути ужиті ті самі способи поясненя. Коли отже при ассоціяційнім повязаню представлень шукаєть ся причини дотичного факту в психольоґічнім окруженю обновляючого елєменту, то і в проблємі осудних почувань треба би спробувати отсього способу поясненя. І треба би так як там, за рішаючими чинниками окруженя шукати передусїм між представленями, що супроводять або випереджують дотичне представленє. Доперва, коли-б ніяким способом не повелось витол-

кувати факти явленя почуваня в однім, а непоявленя в другім випадку окружаючими представленями, треба би узглядни́ти також істнуючі в окруженю осуди. Але і тим осудам не треба би, о скілько мусіло ся б їм признати співучасть, приписувати якусь спеціяльну роль, ріжну від ролї представлень; а саме треба би пояснювати ділане осудів їх сполукою через вправу з викликаними наслідками; і доперва коли би ся проба не повелась, треба б осудам признати якісь спеціяльні і виїмкові права між явищами психічними.

Ту замітку зробили ми в тій цїли, щоби звернути увагу на неодностайність, з якою трактуєть ся оба проблеми невважаючи на їх близьке споріднене. А на се споріднене замикаєть ся очі, хоч воно дуже виразне. Се-ж навіть докладно такі самі трудности можна підносити тут і там; зовсїм з тих самих причин, для яких говорить ся про почуваня осудні, можна-б говорити про представленя, а передусїм рухи осудні, а арґументи Майнонґа в користь осудних почувань можна-б без зміни ужити в користь поняття осудних рухів. Авторам, які займають ся проблемом осудних почувань, здаєть ся, що говорять про річ зовсїм в собі замкнену, окрему, а не усвідомляєть ся їм, що сей сам проблем лежить не тільки в сфері почувань, і що узятий трошки загальнїйше він належить до старих у психольоґії. І тим незавваженем ідентичности проблему толкуєть ся, що результатів осягнених при розслїджуваню сього проблему на инших областях не вихісновуєть ся в области почувань, та що коли в тамтих областях зводить ся усе по можности до явищ вправи, тут при осудних почуванях шукаєть ся якихсь нових спеціяльних законів. Так робить Майнонґ признаючи осудам спеціяльний вплив на почуваня, так робить Еренфельс приписуючи осудам необяснену близше прикмету улекшуваня включеня в субєктивну дійсність, так само робить і Ліппс, коли поясняє осудні почуваня механїкою жадань і протижадань (Forderung і Gegenforderung). Нехай вільно буде нам висловити надію, а заразом бажане, щоби на будуче проблеми отсї, як по части ідентичні, трактовано „sub uno". Тоді не буде тої неконсеквенції, що ті самі факти в однїй области поясняємо так, а в иншій зовсїм инакше. Коли говоримо про осудні почуваня, то говорім також про осудні представленя і рухи. А коли не говоримо про осудні представленя і рухи, то не говорім також про осудні почуваня.

§ 7. Чи істнують якостні ріжниці між почуванями осудними і представними.

Коли ми так не пересуджуємо питаня осудних почувань і не зрікаємо ся з гори надії, що ріжниці між почуванями осудними і представними не будуть дуже великі, а може й взагалі такі основні ріжниці не істнують, то може нас стрінути такий закид: Зідентифіковане тих двох родів почувань з гори уже тому неможливе, бо ті два роди почувань ріжнять ся між собою якістю. Закид такий стрінути нас може зі сторони Майнонґа, який з певною повздержливістю і тільки принагідно, а все-ж таки проголошує такий погляд.[1]) Ми отже хотіли-б на прикладах показати, що таку строгу якостну ріжницю між обома родами почувань ніяк не вдасть ся повести, та що почуване осудне не мусить мати характер якогось висшого, совершеннійшого почуваня (Freude в протиставленю до Lust), а що навпаки воно може мати дуже низкий, змисловий характер. Коли хтось тільки представить собі на момент, що проковтнув разом з їдою якесь огидне сотворіне, то представлене се викличе або дуже слабе, або й ніяке почуване. Коли одначе до того представленя долучить ся переконане про дійсність сього факту, тоді у нервової особи явить ся безсумнївно дуже сильне почуване. Та буде мати воно, як се кождий знає з власного досвіду, дуже низкий, змисловий характер. А прецінь почуване се ми йдучи за дефініцією Майнонґа приневолені вважати осудним, а не представним. Подібно зовсїм буде, коли хтось нам скаже, що ми власне розтоптали слимака; о скілько ми дійсно повіримо, що справдї роздавляємо ногою се сотворіне, то в нас в тім моментї (коли ми трохи нервові), виступить дуже виразне почуване. Та хоча воно зависиме від осуду (в нас не буде почуваня, коли ми не віримо, щоби те, що топчемо, було дійсно слимаком), то прецінь має воно виразний змисловий характер. Залицянки любовні, роблені на потемки, також зависимі від осуду дотично предмету залицянок (котрий то осуд може бути хибний); та приємність, що з них пливе, не мусить мати високий характер. Як бачимо проте, різке протиставлене почувань представних і осудних на підставі їх якости не може мати успіху; бо часто почуваня обусловлені осудами нічим не ріжнять ся від почувань змислових отже представних.

---

[1]) Meinong, Über Urteilsgefühle, ст. 25.

§ 10. Психольоґічне окружене як рішаючий чинник при твореню почувань осудних.

Наведені приклади поза тим, що не позваляють нам бачити між представними і осудними почуванями якусь непереступпу межу, учать нас еще одної річи: а саме вони показують нам, як тяжко в тих разах, де осуд здаєть ся чимсь необхідним при твореню почувань, вважати його безпосередною причиною почуваня в рівній мірі з представленями. Се ж ясна річ, що властивою первісною причиною почуваня відрази, яке дізнаємо при розтоптуваню слимака, є представлене слизкої, ґаляретної маси, яку творить розтоптаний слимак. Що таке представлене само про себе, без додатку осуду може мати силу викликати почуване, про те може переконати ся кождий, хто має дрібку памяти або уяви. Вистарчить викликати собі наглядне, живе зображенє роздавженого орґанізму слимака, щоби, коли ми взагалі вражливі на ті річи (вражливість сю може вбити привичка), дізнали прикрого змислового почуваня. І коли-б хтось в своїм житю ніколи не бачив такої роздавленої маси, то само переконанє, що він роздавляє слимака, хоч і як певне, не викликало-б певно почуваня відрази. Доперва пізнійше, коли образ такого виду лишив ся у нашій памяти, може переконанє, що давимо власне в тім моменті слимака, викликати в нас почуванє відрази, хоч навіть наглядне представленє його роздоптаної маси не явить ся у нашій свідомости. Сей момент треба піднести проти поглядів Ліппса та особливо Еренфельса, який бачить діланє осуду в зможеню наглядности і живости представленя викликуючого почуванє. Ми кажемо, що в дуже великій скількости випадків, де для почуваня здаєть ся рішаючим моментом осуд, такого наглядного, живого представленя зовсім не знайдемо. Так воно може бути і в обговоренім нами прикладі, що явить ся виразне почуванє відрази з приводу переконаня про роздоптуванє звірятка, хоч наглядного, живого представленя цілком не буде. І нам здаєть ся, що кождий переглянувши свою свідомість пригадає собі анальоґічні факти з власного досвіду; се-ж преці́нь не конче слимаки мусять бути тими нещасними сотворінями. Подібно воно буде і з попереднім нашим прикладом про проковтненє відразливого звірятка, подібно також дотично дальшого наведеного там нами прикладу. А преці́нь хоч в сих разах наглядне представленє не виступає, то преці́нь не можна сказати, неначе-б появу почуваня можна тут

вдоволяючо пояснити самим осудом і ненаглядними, часто тільки словними продставленями, що входять в його зміст. Бо прецінь теперішний осуд не був би в силї викликати почуваня, коли-б колись давнїйше не істнувало дотичне наглядне представлене. Суд здаєть ся тут мати ролю заступника, який силу викликаня почуваня одержує від колишнього, живого представленя. Як саме се дїєть, в се питанє тепер тут не входимо, та на всякий спосіб годї признати осудови зглядом почуваня рівнорядну роль з представленями. Бо представлене в силї викликати (коли тільки має потрібну живість) почуванє без помочи осуду, а осуд сам не в силї викликати почуваня, коли колись давнїйше не випередило його наглядне зображенє. Се доперва наслїдком еволюції нашого психольоґічного житя здібність викликати почуваня переходить з представлень на осуди. Поява осудних почувань (ми маємо тут на гадцї спеціяльно почуваня істнованя) є в нашім психічнім житю фактом пізнїйшим, продуктом нашого розвою психічного. Ми не хочемо ще пересуджувати справи, чи так воно з усїми без виїмку осудними почуванями, та річ певна, що се відносить ся до прикладів, які ми тут навели і можна се так само віднести до дуже великої скількости осудних почувань. А коли вже для великої їх скількости можна доказати їх непервісність, їх постепенний розвиток з почувань представних, то чи не насуваєть ся здогад, що те саме можна буде зробити і з рештою осудних почувань, хоч доказ для них не буде так легкий, а процес їх розвитку з почувань представних може бути дуже скомплїкований. Тому то Еренфельс і Лїппс мають неперечно рацію, коли вказують на першенство представлень перед осудами в викликуваню почувань, тільки їх поясненя сути сього першенства нас не вдоволяють.

Та істнують іще инші арґументи, які вказують, що при викликуваню осудних почувань не можна вважати представлень та осудів чинниками рівнорядними. Се-ж ті почуваня, в яких витвореню осуд бере співучасть, можуть, як ми вже се бачили мати ріжний характер: можуть вони мати або характер почувань змислових (ріжного рода) або почувань „висших“ з обсягу морали (обуренє, гнїв, симпатія). А знаємо, що акт осуду в своїй сути завсїди той сам. Всї суди твердячі з одної, а заперечаючі з другої сторони що до своєї якости не показують нїяких ріжниць (хиба ріжницї „степеня“, певности); так принайменше кажуть психольоґи австрийської школи. Якже-ж тепер пояснити, що сей сам по своїй сути акт викликує раз такі, а другий раз

инші почуваня? Чи коли-б звязь причинова йшла від акту просто до почуваня, така ріжнородність наслїдків була-б можлива? Причина ріжнородности почувань осудних не може проте мати свого жерела в акті осуду; про характер почуваня рішає тільки представлене і з того отже боку оба чинники не рівнорядні.

Та закид сей можна ще розширити. Звісна річ, що осуд **т в е р д я ч и й** може викликати додатне або відємне почуване. Переконане про мій успіх викликує радість, а про успіх мого ворога сум. Якже-ж тепер можливе, щоби такий сам акт вів до двох почувань цілком противних? На відворот знаємо, що і суд твердячий і заперечаючий можуть викликати чувство приємне; коли б отже про почуване рішав акт осуду, то як пояснити, що два акти зовсім противні викликують те саме почуване? Так отже і про почуваня (його додатність або відємність) рішає не акт осуду, а представлене. Отже і з сього погляду осуд не є рівнорядним чинником з представленем при ґенезї осудних почувань.

Усї ті наші розважуваня вказували, що роль осудів і представлень при твореню осудних почувань не рівнорядна. Та ми взагалї не хочемо навіть пересуджувати питаня, чи осуди при твореню почувань істнозаня грають яку небудь дійсну роль. Ми констатували тільки, що **к о л и-б** осуди також брали співучасть в твореню почувань, то функція їх не стояла би на рівнім поземі з функцією представлень. Та самого meritum питаня про участь судів в твореню почувань ми не вважаємо поки що рішеним. Ми згадали, що ріжницю між почуванями осудними і представними треба звести до ріжниці психольоґічного окруженя представлень, які їх викликують. І сказали також, що треба б провірити, чи тих рішаючих елементів окруженя не можна відшукати між самими окружаючими представленями, без втяганя осудів. Коли вже раз проба поясненя ґенези почувань істнованя діланем осудів натрафляє на трудности, то треба зробити пробу обійти ся зовсім без них. А до сеї пори ми не маємо зовсім доказу, що така проба неможлива. Противний арґумент Майнонґа не переконуючий. Він кладе натиск на факт, що коли є осуд, то є почуване, а коли першого нема, то і друге не являєть ся; з того, каже він, слїдує, що осуд грає тут рішаючу роль? Та чи воно так на дїлї є, що в тих двох случаях, коли раз являєть ся, а другий раз не являєть ся почуване, усе є так само з виїмкою сього, що раз до представлень долучуєть ся осуд, а другий раз його нема? Чи дійсно нема

тут іще ріжниці в самих представленях? Нам здаєть ся, що вона є, і завсїди мусить знайти ся. Бо прецїнь переконаня творять ся на основі представлень і коли-б представленя були зовсїм такі самі, то і осуди були би такі самі, зглядно в обох случаях або мусїли би бути, або не бути анї в однім. Примірom кажеть ся, що коли я тільки представлю собі смерть дорогої особи, то прикре почуванє не мусить явити ся; та коли до представленя долучить ся ще переконанє, то почуванє зараз виступить. Та чи осуд може так собі, коли схоче, прилучати ся або не прилучати ся до представлень? Та-ж осуд сей може зявити ся тільки на основі якихось нових представлень і власне ті нові представленя можуть становити рішаючі елєменти психольоґічного окруженя, що спроваджують появу почуваня. Прецїнь на те, щоби хтось не тільки представляв собі смерть дорогої особи, але й повірив в неї, на се мусить він або прочитати телєґраму, або почути се від когось, а усе те вже нові представленя, які змінюють психічне окруженє. Два психольоґічні окруженя, які ріжнять ся тим, що в однім є, а в другім не істнує осуд, мусять іще ріжнити ся представленями, які основують істнованє осуду в однім, а неістнованє осуду в другім случаю. Так отже місто спроваджувати появу почуваня в однім а неявленє в другім до осуду, можна зводити сю появу до представних ріжниць, що основують осуд. Так само, коли зміняєть ся якість осуду, то се мусить дїятись на основі якихсь представлень, якими мож толкувати зміни почуваня, місто пояснити їх, як се робить Майнонґ, змінами якости осуду.

Треба зазначити, що становиско, про яке тут говоримо, не є ідентичне зі становиском Еренфельса. І він спроваджує появу почувань істнованя до змін в представленях, одначе до змін викликаних осудом, а тут кажеть ся про зміни представлень, які осуд викликують. Ми не кажемо, щоби се становище було безсумнївно згідним з правдою, а тільки кажемо, що становиско таке можливе, та як довго нема арґументів, які-б се становиско змогли поважно захитати, не маємо причини його опускати; а се тому, що супроти трудностей, до яких веде гіпотеза викликуваня почувань осудами, становиско се найменше наражене на закиди та трудности.

Розгляньмо ще річ на примірі. Звук „анно“ ми можемо взяти або як аблятівус до латинського слова „annus“, або як вокатівус імени власного Анни. І від того, як ми інтерпретуємо сей звук, чи на перший чи на другий лад, може залежати, чи

сей звук викличе або не викличе в нас яке почуванє. Коли беремо його в першім значіню, то він певно лишить ся для нас обоятним; в случаю другім, коли ми мали яку знайому особу Анну, звук сей може викликати миле або немиле почуванє. А як ми зрозуміємо сей звук, се власне буде залежати від його психічного окруженя. Коли сей звук буде окружений ріжними латиньськими словами, ми певно возьмемо його в першім значіню, а коли почуємо в окруженю руських слів, то возьмемо його в значіню другім. Так отже появу або неявленє почуваня зводимо в послїднїй лінії в тім разї до діланя психольоґічного окруженя. Тільки не треба думати зовсїм, що та інтерпретація звука в однім або другім значіню мусить відбувати ся в виді скристалізованих осудів або розумовань. В данім моментї інтерпретація та відбуваєть ся так сказати-б, несвідомо. Звук „анно“, коли для нас має значінє року, лишить ся без почуваня, а коли має значінє особи, викличе почуванє; та само значінє не мусить в данім моментї зовсїм усвідомити ся. Се може стати ся тому, що як знаємо, почуванє може пересувати ся з одного елементу на другий з ним асоціяційно злучений (Gefühlsübertragung); та власне тоті окружаючі звук моменти, що лучать його з одним або другим значінєм, рішають про те, чи пересуненє почуваня на звук наступить, чи не наступить.

Можна тепер пробувати поясняти таким самим способом появу почувань екзистенціяльних. Вернїм до сього трохи не естетичного прикладу зі слимаком. Почуванє, що вяжеть ся з наглядним представленєм розгнетеного сотворіня, може перенести ся і на инші звязані з тим образом представленє, евентуально на самі слова „роздушений слимак“. Та чи наступить се перенесенє почуваня, се залежить від окруженя психольоґічного тих слів. Коли хтось каже їх до мене тодї, коли я находжусь в городї на стежцї, де часто стрічають ся слимаки і може ще й відчуваю під ногою хропіт якогось предмету, то річ дуже імовірна, що почуванє явить ся. Бо-ж се є окруженє сього рода, що зближаєть ся до ситуації, в якій давнїйше явилось в моїй свідомости представленє роздавленого сотворіня. Навпаки, коли сї слова так тільки пересувають ся менї через голову тодї, коли я занятий писанєм статї сиджу непорушимо на кріслї, — то вони напевно не викличуть почуваня; бо-ж вони являють ся в ситуації, яка дуже ріжна від сеї, в котрій я мав дотичне наглядне представленє. В першім випадку наступає пересув почуваня спричинений сприяючим окруженєм психольо-

ґічним слів (представлене спостережне огороду, стежки, хропоту під ногами), в другім случаю він з причини недостачі сприяючого окруженя не наступає. По просту слова „роздавлений слимак“ у другім випадку властиво не означують для мене роздавленого сотворіня, а радше ряд букв, які власне пишу або приклад, яким послугуюсь для поясненя моїх думок. Річ отже представляєть ся тут подібно, як в попереднім прикладї. Та давнійше ми обговорюючи сей приклад згадували про осуд, як рішаючий чинник; чому-ж тепер його промовчуєм? На закид сей можемо відповісти так: окружене в першім случаю сприяюче перепливови почуваня сприяло і появі осуду про дійсність роздоптаня і тому хоч переплив не був спричинений осудом, лиш викликуючим його окруженєм, здаєть ся на перший погляд, що осуд викликує почуване. А в другім случаю окружене не сприяюче перепливови почуваня не сприяє також появі осуду; і тому нам видаєсь, що недостача осуду є причиною неявленя почуваня. Додамо тут ще раз виразно, що в протиставленю до Ліпса, ми в прикладах таких, як власне сей аналїзований, не припускаємо появи наглядного, первісного представленя, яке було колись основою почуваня, з якого почуване пересунуло ся на слова. Думаємо, що воно може бути неприсутним так само, як представлене предмету в прикладї попереднім (annus і Анна).

Оттак подали ми спосіб, в який оминаючи трудности впливу осуду на почуваня, та не послугуючись нїякими спеціяльно придуманими правами, тільки понятєм обговореного уже не оден раз в психольоґії перепливу почувань і понятєм асоціяциї, (котрі то понятя дадуть ся звести до обширнїйшого понятя вправи, привзичаєня), можна пояснювати ґенезу т. зв. осудних почувань (вартости). Певно, що не для кождого факту такий спосіб толкованя дасть ся легко перевести. Часами віднайдене тих рішаючих елементів окруженя та вказане їх звязи з викликаним почуванєм натрафляє на великі трудности; та здаєть ся трудности ті не будуть непоборимі. Ми одначе не беремось тут за переведене сього способу пояснюваня у всїх подробицях. На се треба би розклясифікувати отсї екзистенціяльні почуваня по типам, та для кождого з них означити первісні наглядні представленя, які творять жерело пересуненого почуваня, а потому відшукати дорогу по якій ішло пересунене і остаточно означити рішаючі при ґенезї чинники. А се робота велика, до якої тут нам годї забирати ся. Мусимо вдоволятись тільки зазначенєм способу, який може довести нас до цїли.

А власне цілею нашої статї не було дати для проблєму осудних почувань готову розвязку, а тільки вказати, що те, що сказано про сей проблєм, іще його цілком не вичерпує, що кромі поданих до сеї пори істнують іще инші дороги, на яких можна шукати розвязки сього проблєму і то опираючись на загально принятих в психольоґії понятях і теоріях, а не творячи нових понять і осібних законів.

§ 11. Висновки попередних розважувань для Майнонґівського подїлу почувань на представні і осудні.

Як ми сказали на самім вступі нашої статї, проблєм, який ми тут розглядали, стоїть в тісній звязи з подїлом почувань на представні і осудні. Які-ж тепер консеквенції наших розважувань для сього подїлу. Ми бачили, що Майнонґ опирав його головно на факті необхідности осудів для ґенези деяких почувань. Сю необхідність розумів він так, що при почуванях осудних осуди є причиною почувань рівнорядно з представленями. Коли-б отже дійсно отся рівнорядність функцій мала бути сущною складовою частию понятя осудних почувань, тоді супроти наших попередних розважувань ми мусїли-б квестіонувати оправданість сього понятя, а тим самим і влучність подїлу почувань на представні і осудні. Коли-б одначе понятє осудних почувань мало основуватись тільки на признаню факту, що психічні условини корисні для появи осуду бувають часто також корисні для появи почуваня, то в тім видї понятє осудних почувань могло би устоятись. Тільки, що здаєть ся, воно не відповідало би виразно сказаним і implicite подуманим дезідератам, які Майнонґ ставить до сього понятя.

Коли Майнонґ впроваджував у психольоґію подїл почувань опертий на їх основі, то переведенє сього подїлу здавало ся йому річею простою, ясною, майже очевидною; він не бачив трудностей, з якими звязаний сей подїл. А прецїнь показуєть ся, що і при дїленю почувань з огляду на їх основу не менші покажуть ся трудности, як при всїх иншим дотеперішних пробах подїлу почувань. Надїя Майнонґа, що вдалось йому найти простий і певний спосіб клясифікованя почувань, показалась обманною.

Miscellanea.

Салдатська пісня про Суворова.

В рукописній збірці народніх і полународніх пісень, списаній у 20—30 роках минулого століття в Коломиї тамошнім народнім учителем Григорієм Ільковичем, відомим у нашій етноґрафії збирачем народніх приповідок, якої неповний примірник переховуєть ся між рукописами бібліотеки Народного Дому у Львові п. з. „Sobranyje Piseń ruskich historycznych czrez Myrosława Ilkiewicza“ під знаком III, 2, під числом 31 тої збірки, поміщено пісню про Суворова, уложену великоруською мовою, переписану Ільковичем правдоподібно не з уст живого співака, а з якогось давнійшого співанника, де вона списана була латинськими буквами і в досить попсованім тексті. Списувач очевидно слабо знав великоруську мову і записав пісню можливо з голосу живого співака, якогось російського салдата. Ось текст сеї пісні в такій формі, яку вона має в рукописі Ільковича.

Pisń 31-a O Suwarowy.

Wołga ryczenka szyroka, tiażko my płysty bez tiebia;
Druh moj luboj, druh moj miłoj, tiażko my bez tiebia.
Skaży, miła, szto lubyła, skaży ty wsiu prawdu mnia,
Zabułaż ja wże o tebia, zabuwaj ty o menia.
Nie tuman z mora podniał sia, nie silnyi dożdy idut,
Ino Suwarow pokazał sia, za nym połka w Polszczu idut.
Skolkož on Polszczy zchodił, sledowali połką z nim,
Nieczowož on bolsze diełał, tolko kuryło sie za nym.
Zażuryła sie Warszawa, szto Suwarow na niu idiet;
Ej miła Polska sława, szto spokojno si zyiet.
Ach ty Praga nasza, sałdatok szto spokojem uczyła
O ne żel ty na Boha, wolu Matuszka dała.
Zażuryła sia Warszawa, zapłakały wsie mista,

Ej propała Polska sława, kohda ja stauu pusta.
Raz nam Suwarow prosławił, szto w Franciju pora,
My wsie z radoszczy okrykli: o hura, hura, hura.

Сей текст, як бачимо, складаєть ся з двох пісень ріжного характеру, злучених у одну тільки тому, що обі зложені однаковим розміром і правдоподібно співали ся на одну нуту. Перша з них, що містить ся в перших чотирьох рядках висше поданого тексту, се коротка любовна, а радше прощальна пісня. З огляду, що в рукописнім текстї кожді два рядки пісні писані в однім, подаю тут реконструкцію сеї пісні руськими буквами, російським правописом, з розділом рядків по чотири в одній строфі.

Волга, рѣченька широка,
Тяжкожь мнѣ плысть безъ (мб. чрезъ) тебя;
Другъ мой любой, другъ мой милой,
Тяжко мнѣ жить безъ тебя.
Скажи, мила, што любила,
Скажи ты всю правду мнѣ.
„Забыла я ужо тебя,
Забывай и ты о мнѣ!“

Далї йде пісня про Суворова, зложена з пяти строф, які одначе декуди трудно реконструувати задля попсованого тексту. Ось проба реконструкції:

Не туманъ съ моря поднялъ ся,
Не сильные дожди йдутъ,
То Суваровъ показалъ ся,
За нимъ полки въ Польшу йдутъ.

Сколькожь онъ Польши исходилъ,
Слѣдовали полки съ нимъ;
Ничевожь онъ болше дѣлалъ,
Только курилось за нимъ.

Зажурила ся Варшава,
Што Суваровъ на ню йдьотъ.
Ей то мила польска слава,
Што спокойно не живйотъ.

Ахъ ты Прага, насъ салдатокъ
Што спокою учила!
О, не жалѣй ты на Бога, —
Волю Матушка дала.

[1]) Не зовсім поправна конструкція четвертої строфи вимагає деякого поясненя. В перших двох рядках російський салдат з жалем згадує

Зажурила ся Варшава,
Заплакали всѣ мѣста:
„Ей пропала польска слава,
Когда стану я пуста!“

Разъ намъ Суваровъ прославилъ,
Што во Францію пора;
Мы всѣ съ радостю вскричали:
„О ура, ура, ура!“

Сю пісню з того самого рукопису опублікував Яків Головацкий у третім томі своєї збірки „Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси“, Москва 1878, доповнене ст. 13—14. Він не зазначив віддільности двох пісень, із яких складаєть ся опублікований текст, не подав жерела, з якого взяв сей текст, а подаючи його в своїй транскріпції, по чотири рядки в строфі, подав перед текстом деякі інформації про співанє великоруських пісень у Галичині, які можна назвати в части, хоч і не зовсім вірними. Подаю тут уваги Головацкого в перекладі на нашу мову (op. cit. 11—13). „Крім своїх власних пісень руський народ у Галичині, особливо в округах сумежних із Росією, любить співзти великоруські пісні, головно салдатські. Вони подобають ся народови своїм бадьорим змістом і смілою, гулящою, хоровою інтонацією. Народ любить слухати сї пісні про подвиги російських вояків, а ще більше оповіданя про них, про богаті міста, пишні церкви і загалом про все, що доторкаєть ся російського царства і народа[1]). Сї пісні занесені в Галичину російськими військами, які в рр. 1809 і 1849 стояли по галицьких селах, а особливо в часї 1809—15 рр., коли тернопільський і чортківський округи, ся житниця австрійської імперії, належали до Росії. Надто не раз заносять їх утїкачі-салдати (Москалї), що знаходять захист у пограничних селах, наймають ся на службу у селян і часто визначають ся своєю зухвалістю серед сільської молодїжи. Від них переймають місцеві парубки,

Прагу, що „навчила спокою“, себто спричинила смерть многим салдатам. Третїй рядок насякає на те гулянє та бушованє російських салдатів по Празї в часї штурму, в якім погибло звиш 8000 Поляків. Автор пісні відчуваючи те страшне горе зруйнованого міста відзиває ся до нього в поетичній метафорі: „Не жалуй ся за те Богу на нас! Ми тому невинні, бо „Матушка“ (Цариця) дала нас волю погуляти.

[1]) Се остатнє твердженє о стільки неправдиве, що доси в Галичинї не записано майже анї одного оповіданя в уст народа, в якім би сяк чи так величано Росію, її царя, міста та народ.

які співаюсь їх гуртом, спільним хором, при зібранях і гостинах, у коршмах або домах, або літніми вечерами виїздячи з кіньми на нічліг. Трапляеть ся, що сільські парубки з пограничних сіл ходять до касарень, у яких живуть пограничні козаки або жандарми, покурити московського тютюну, побалакати і послухати козацьких пісень.

„Ось якими дорогами доходить російська пісня за границю. Та крім сього дяки і піддячі иноді люблять похвалити ся російськими піснями та співають у товариствах пісні переважно книжкового виробу, прим. „При долинушкѣ стояла, калину ломала“ або „Чѣмъ я тебя огорчила, скажи другъ любезный мой“, або „Всякому городу правъ и права, Всяка имѣетъ свой умъ голова“. А був час, коли співали як особливу новість отсю пісню на здобуте Варни:

Гдѣ паритъ орелъ россійскій,
Гдѣ героя нашихъ странъ?
Устремился онъ въ Мизійскій
Дальный край на бусурманъ.

Тамъ Сарматовъ мы помстили,
Поразили въ мѣстѣ семъ,
Славу Славянъ защитили
Мы оружіемъ своимъ“.

Се оповідане в значій части недокладне. Російські пісні в переписах латинськими буквами стрічають ся дуже часто в співанках XVIII в., значить, зайшли до Галичини значно давнійше, як 1809 рік. Ті співанники списували ся або по панських дворах, або по попівських домах, і там очевидно держало ся замилуване до російських текстів та мельодій. З власного досвіду знаю, що власне по попівських домах ще в другій половині XIX в. залюбки співано російські пісні: „Чѣмъ я тебя огорчила?“, „Да призатуманилась ясная зоренька“ та „Не брани меня, родная“ яких мельодії я поперемав іще за ґімназіяльних часів. До сільських хат такі пісні не доходили ніколи. Те, що оповідає Головацкий про дружні балачки галицьких сільських парубків з пограничними російськими козаками та жандармами, річ зовсім неможлива, бо тим пограничним стражникам дуже остро заборонено всякі зносини з пограничною людністю. Де й коли чув Головацкий те недоладне віршоване, яке подав під титулом пісні на здобутє Варни, сего він не зазначив. Вірша „Всякому городу правъ и права“, се не жадна російська пісня,

а складане Григорія Сковороди, досить розширене в устах українських кобзарів та лірників.

Далї подає Головацкий ось що про пісню про Суворова: „Пісні про війни та походи Суворова, про здобуте Варни забуті вже в Росії або замінені піснями з новим змістом історичних подій, але вони держать ся доси в заграничній австрійській Руси, дожидаючи, чи не прийдуть для заступленя їх инші пісні, в яких оспівані будуть факти, що сильно доторкають також заграничну Русь, яка дивить ся не на захід, а на схід сонця. Ось кілька таких пісень, які можна почути там і сям у Галичині та прикарпатській Руси". За сими словами йде пісня про Суворова, якої текст подано висше, а за нею друга, а властиво уривок із двох строф ось якого змісту:

Сильны тучи, сильны громы
Съ за Дуная къ намъ идутъ;
Наши славны гренадиры
Съ за Могилова идутъ.

Съ за Могилова идучи
И такъ себѣ говорятъ:
„Намъ не страшны громы, тучи,
Графъ Суворовъ съ нами йдетъ".

„Далї — сказав співак — не тямлю". „Сю пісню — додає Головацкий — співають парубки в Золочівськім, Тернопільськім та инших округах, особливо сумежних з Росією". Далї (ст. 15—16) подає Головацкий ще дві салдатські пісні, що визначають ся чим хочете, лиш не естетичним та поетичним смаком. Ось друга з них, подана не в цїлости:

Нашъ батюшка Николай
Пошолъ въ походъ за Дунай,
А полковникъ при полку
Куритъ трубку табаку.
Куритъ трубку табаку,
Кличетъ салдатъ до полку:
„Ты салдате, ты капралъ,
Штобы завтра рано вcталъ,
Штобы утромъ рано всталъ,
Штобъ голову росчесалъ,
Штобъ рубашка была бѣла,
Штобъ солдата вошь не ѣла"!

Реконструкція, в якій Головацкий подає текст пісні про Суворова з рукопису Ількевича, де в чому відмінна від моєї. І так у другім рядку він дає „идутъ“ зам. „йдутъ“, якого домагає ся розмір; у четвертім рядку те саме слово він дає вже в формі „йдутъ“. В другій строфі він додає слово „онъ“ і лишає на кінці першого рядка слово „сходилъ“, так як у тексті Ількевича. У третім рядку він пропустив слівце „жь“, а натомісь додав „не“, яке псує розмір. У четвертім рядку він транскрібує Ількевичеве „kuryło sie“ на „курило ся“, що знов псує розмір. В третій строфі два остатні рядки у Ількевича неясні. Головацький у третім рядку по слові „мила“ додає слово „та“, а в четвертім Ількевичеве „si“ транскрібує на „не“. В четвертій строфі Ількевичеве „nasza“ після слова „Prага“ Головацкий передає словом „на“, а в другім рядку слово „spokojem“ передає словами „споемъ, ты“. Третій рядок у Головацкого виглядає ось як: „А не жаль же ты на Бога“. В остатній строфі третій рядок у Головацкого передає текст Ількевича дословно, хоч кепсько по російськи: „Мы всѣ съ радощи окрикли“.

В Росії сеї пісні не записав мабуть ніхто. Що найменше в богатій семитомовій збірці великоруських пісень, виданій Соболевским, я переглянувши покажчики імен власних, згаданих у піснях усіх сімох томів, не знайшов ніде імени Суворова.

Для поясненя історичної основи сеї пісні та деяких менше ясних її натяків важно буде подати головні дані з тих подій, на яких основуєть ся пісня.

„Розбивши Поляків під Кобилкою Суворов дня 23 жовтня приступив зі своїм військом до Праги, що була обведена досить значними укріпленями і занята військом ґенерала Зайончка, що числило 20.000 людий, між якими було 5000 їзди і 2000 косинєрів. Укріпленя мали 104 гармати, а надто з другого берега Висли могло боронити передмістя ще 30 гармат. Суворов маючи під своєю комендою ледво 15.000 піхоти, 4000 їзди та 2000 козаків, зважив ся про те штурмувати Прагу. Оглянувши особисте укріпленя дня 23 жовтня він зараз другого дня рушив своє військо на штурм, поділивши його на 7 відділів. По короткім опорі російське військо заняло укріпленя, але за те кровава битва зачала по вулицях передмістя. Поляки боронили ся завзято, стріляючи з ґанків та вікон, тим то й страти їх були дуже значні, бо вбито коло 8000 лю-

дий, 2000 потонуло в Вислї, а решту крім 800, які здужали втекти, забрано до неволї Сам ґенерал Зайончек був ранений, польські ґенерали Ґрабовский та Ясїньский полягли. З російського війська вбитих і ранених було звиш півтори тисячі[1]).

Тому, що в остатній строфі піснї згадано заповідь Суворова про недалекий похід до Франції, треба приняти, що пісня була зложена незабаром після російсько-польської війни, яка скінчила ся в осени 1794 р. і незабаром перед походом до до Франції, який розпочав ся весною 1799 р., отже в рр. 1795—8. Історичнї події виступають у ній дуже слабо, а прихильний настрій війська до особи Суворова змальований досить шабльоново та офіціяльно, без особистих індівідуальних нот.

Не зайвим буде зазначити, що память про Суворова заховала ся по декуди не так серед нашого простого народа, як серед його інтелїґенції — попівства. З традиції того галицько-руського попівства з початків XIX в. подаю тут припадком заховану коротку пісеньку:

Суваров, Суваров,
Не зачинай сваров,
Не тикай Варшави,
Бо наробиш слави!

Іван Франко.

До історії видання Ількевичевих приповідок.

Повідомляючи брата Якова про умови друку приповідок Ількевича в друкарнї Мехітаристів у Віднї, просив його Іван Головацький в листї з цвітня 1840 р., щоби познайомив його зі своєю ортоґрафією і азбукою, які певно мають свої питомі прикмети й, хто знає, чи годять ся зі сербськими. Бажав також одержати малу розвідку про причини, які спонукали Якова приймити гражданку. Не був в силї уневиннити ся перед товаришами, що мешкали разом із ним, а які підозрівали його о злуку з Великоросами, а відірваннє від Поляків, Чехів і т. д.[1]). В иншім листї з цвітня, який доси не звісний, він предложив про-

---

[1]) Див. Энциклопедическій Словарь Словар Брокгауза и Єфрона, т. XXXI, ст. 8967—8.

[2]) Др. К. Студинський, Кореспонденция Якова Головацького в лїтах 1835-49, Львів, 1909, ст. 36—37.

сто завести латинку чи, як писав в листї з 2 мая 1840 р. до Якова Головацького Микола Верещинський, „nową Ortografię ruską, i poparł je dowodami mocnemi świadczącemi głęboką Jego wiadomość i naszego ięzyka i reszta Sławiańskich“. А хоч дивував ся і „zapałowi i bystremu Jego poięciu rzeczy“, не міг погодити ся із його думкою, бо на думку Верещинського нїчого не зискаємо через латинку й тому не можемо її приймити, хоч нею пишуть і друкують Чехи й Іллїрийцї, яких радив Іван і товариші галицьким Українцям наслїдувати[2]).

По 2 мая відписав Яків лист братови, який менше більше дасть ся зреконструвати на основі бруліонових карточок між паперами Головацького в бібліотецї „Народного Дому“ ві Львові. Можливо, що поданий дальше мною текст не мав наступати в такім порядку й був може ще більший, але головна річ, о яку ходить, думки Якова Головацького не змінені. В текстї справлюю тільки інтерпункцію, впрочім полишаю його без змін.

Не тут мѣстце росправляти широко о Словена(х) в загалѣ так кирилских, як и латинских букв — а показалобыся, шо перві вôддаленіи вôд чужеземцѣв чистѣйше заховали так политическіи установленія давной па(т)ріярхалной Словенщины, як и в домашнѣм житю чистѣйше заховані обрядки, звычаи — богатшая их словесность — пѣспопѣніе народное у них невычерпаєме — лутше розвив(ає ся) своє просв(ѣщенє) — коли западніи Словене пôд напливом Еуропы погубили тую правдиву пôдставу рôдной словесности, до которои всѣ народы тужат, вчуженѣли на своєй земли — Порôвнай лишь давный Новгород з своим молодшим братом Псковом або стару Козаччину (котра в живой ще памяти народа) — або и нынѣшный склад правленія на Чорногорѣ або в Сербіи, не сутто вôдвѣчніи права людскости, до котрых образов(ана) Еур(опа) вздыхає, переховани у народôв Словенских, своєю чергою образовавшихся — а глянь на запечену Аристократію Ляцькую, Ческую, ба и всеи Еуропы, а з обрыдом вôдвернешь лице — Коротшу дорогу до просвѣщенія мают Словене (про прочих кир.), нѣжь Еуропа, проте своєю колѣєю гадаємо и так знайшовши правыи пути, а не коловати за Еуропою — Але то за далеко — приступѣм до себе, о що вам (! нам) иде? —

Мы хочемо потрѣбных вѣдомостей нашому неписменному народови через книги в єго нарѣчію удѣлити, щобы му ся свѣт отворив — щобы пôзнав годность свою и свою силу — Чи треба нам на теє лучится з Еуропою — и когожь тут ты лучити з Еуропою гадаєшь — и як их получишь? Я думаю, що народы, коли с собою сусѣдуют и обходятся,

[1]) ibid. ст. 38—9.

мусят бути якось полученй — а коли гадавбысь получити их так, щобы оден другого книжки читав, то насамперед кирилиця цѣло не заваджає тому, але хиба тая проклятая лѣнь росправляющих на слѣпо — для того раджу „свѣтлѣйшим" Полякам, яких є досит (?) (може декотрим и Чехам и Хорватам), щобы не задивлялися на западнюю Еуропу, котра кслѣду(ю)є, выучує всѣ языки и всѣ народы, якіи де на краю свѣта є, и Санскрит и Прак(р)ит и Персщину, Арафщину, Етіопщину, дѣдько знає, що умѣє, лише свого сусѣда так великого забули, цураются ним, бо ще недодавна на жадним Универс. (зап. Еур.) не було катедры словенск. языкôв, ба ще й нынѣ мало знают — то яжь раджу тым всѣм добрым (але лѣнивым) людям та и Вашецѣ, братчику, що на помацки за невѣжами потакуешь, щобысте трохи присѣли та навчили ся читати Кирилицею, щобы трохи в своим свѣтѣ провидѣли, а певно не будут (! будете) так богато на слѣпо балагурити, не будете называти давнои словесности рускои (у котрій бôлше народности слов., нѣжь в нынѣшній польщинѣ), а о котрій „свѣтлѣйшіи Поляки" тôлько знают, що о хинскій — попôвско — рускою. Не будут звати старою струпѣшилою гилякою, але пôзнают, шо то є свôй родимый пень — пôзнают потребу, высоке достоинство того найдавнѣйше книжнообразованного нарѣчія слов., о котрим учен. Банд(т)ке Протест(ант) (не знаю, чи „свѣтлѣйшый" Поляк, чи нѣ), а за ним Шаф(арик) отщо пишут: Gott gebe, daß der slav(ische) Kirchendialekt als die erste, oder wenigstens die älteste uns bekannte Quelle der slav. Sprache, von allen slav(ischen) Völkern gelernt u(nd) gekannt sey, nicht um der Einheit der Kirche willen, sondern um der h ö h e r e n wisse(n)schaftl(ichen) Bildung willen, um der Erhaltung d e s s l a v(ischen) V o l k s t h u m s willen, auf daß wir nicht v e r t e u t s c h e n, nicht vertatern, nicht vertürken (ich (Šaf) setze hinzu, nicht v e r f r a n k e n u(nd) vermagyern), auf daß wir nicht abfallen v(on) der g e m e i n s c h a f t l i c h e n Q u e l l e d e r V o l k s t h ü m l i c h k e i t, die trotz der Stürme v(or) zehn Jahrhunderten nicht versiegt ist. — Gesch. d. sl. Lit.

Нехай прочитают народніи пѣснй (Вука, Укр. Макс. Кирѣевского, Сахарова), а узнают новый свѣт поэзіи, зовсѣм для ных незнаемый, рôдный Словенскій рай, пôзнають, шо то є народность словенска, а зобачут, як низькіи их романтики, буцѣ(м) народніи поэтове.

Розпущенй, роспещенй на Байренах(!), Шкотах, Викторах Гиктонах — Бальзаках, Шиллерах, Шекспирах и других — смак народн(ий) потеряли — не знают правд(иво) народн(оѣ) цѣны свого власного — и покляскуют за чужемцями — а доганяют своєну, що не таке, як их — але народн(а) Слов(есность), спôльна всѣм в языцѣ, в обыч(аях),

пѣсн(ях), тая нас вяже, вôддѣлюе зôд нѣмоты — и чинит нас la grand(e) nation, Еуропою для себе!

Нехай роздивлятся, що то є Русь велика, єи житьє, єи словесность, а не будут дурачества такого брѣдити, „шо вони для Царя пишут, а не для народа“. Мае и царь своих писателѣв (так, як Людвик Пилип своих), мае Булгарина, Сенковского, Гуровского (Полякôв), мае цѣлый кагал Нѣмоты и французьких заволок — але самая чистая Русь, ядро народа, из котрого блыснули красни цвѣти, а студѣнь зморозила цвѣточки, не далася розвинути, але живе дерево жде весны — повеличайтесь, Ляхи, такими людьми — седит у Москвѣ и не хоче нѣ о Царских писателях, нѣ о цивилѣзацiи Еуропе(й)ской Петербурской знати, але стараєся на своим, рôдным пни дôждати плодôв роботы своєй и уже видко, яки красни цвѣты выкохали труды их. А нехочется твоим добрым прiятелям научити гражд(аньских) букв, нехай хоть загля(нуть) хоть до Нѣмця Koeniga (! Кепена) Litter(arische) Blätter aus Ruß(land), перечитай один з другим, що є Полевой, самоук, котрый все своє житье посвятив для просвѣщенiя народа нижших кляс — котрый знарошне написав XII Товôв (sic) исторiи народа руского, насупротив Карамз(ин) Ист(о)р(iю) государства Росс., послухай там, що вôн уже зробив через свои дѣла — яке просвѣщенiе на Сибѣрѣ завелось — один чоловѣк слабый, а перо его царiом трясе!... Є и бôлше, котрî в его слѣды ступают — Для народа вони пишут, а не для царя, як ся слѣпакам ляцьким здає, але и не для лежухôв Европейских, лѣнуючихся научити читати кирилицею — Негôднî они того, щобы для них новiи буквы творити и народови замѣсть свого давного накидати. — Ученiи их добре знаю(т) западн. слов., а простий народ не потребує знати. Не пишут нашѣ Украинцѣ анѣ для Царя, анѣ для Магнатôв Моск(овских), бо царь жаден не буде читати плодôв словесности простого народа — борше вашои еуроп(ейскоѣ) слов(есности) — анѣ дворянин Моск(аль), не возьме зарôвно так, як Лях, до рук книжки „хахлацькой“, як вони звут, анѣ для попôвскои касти, бо тая мае свои духовнiи книги, а то им здается суєта мирская — але для народа и народолюбцѣв — Так нашî Украинцѣ (не знаю, читавєсь Основяненька, Макс. пѣснî, Котляревского), а чижь можешь казати, що то для Царя, або попôвскои касти писано! Встыдайся, брате, за неуками потаковати —

И знов за далеко загнавємся —

Спытаю тебе, кого бы ты гадав у нас до Еуропы лучити? Часть народа писменного и без того з нею получена знанiем языкôв и Словесностей западных — Бôльше вони читают чужины, як може потрѣбно, бо и на свойню забули. Их не треба лучити (хибань бы вôдривати та

привернути до своєй Словенско-руськой народности), вони читают и будут читали. —

Вважаймо для кого пишемо, не для килькох цѣкавых Слов(ен), але для своих — а тим так треба, щобы як найприступнѣйше було. Народ неписменный взагалѣ не потребує читати чужих языкôв — єму нужно книжок добрых в єго нарѣчію. Хтож их напише, як не часть писменной Руси? Сами книжки (хоть бысь их томы тмами напечатав) не научут неписменного! Хтожь має бути учите(ле)м єго — анѣ ты, анѣ „свѣтлѣйшû Поляки", анѣ другû Словене, бо не можу(т), лише тіи, що найближшіи к нему, що их довжность бути учителями народа (хоть их мало, але дасть Бôг, буде бôлше!) Тим учителям треба дати книжок в такôй барвѣ, в таким строю, щобы як найраднѣйше, без суперечки пріймили. А тая барва є Азбука кирилиця, а не латинска! Казавєм, що писменна часть у нас злучена з Европою, через ню вôттак и хотя не хотя перейде просвѣщеніе в бѣднѣйшіи роды — але бодай щобы непереходило бôльше ѣду, пѣжь меду, до єго обычаѣв и языка, як то ся звычайно дѣє и колись дѣяло. — Вже ся нам досить лиха нальяло ся в уха из тои Европы, теперь будь(мо) мудрѣйши, як прадѣды наши, берѣм вôд неи, але розглядѣм, чи добре — бо не все злото, що ся свѣтит. Не журися о Европу, вона сама ширит своє стрем(лѣнє), книги салѣзут (палѣзут) до нас, знайде вона жолобину и нальєся до нас, страхаймося лишень, щобы нас не затопила? Опроче, як духа часу нѣхто не годен вдержати, не утримают го Властителѣ, котрым міліоны стоять на один росказ — як S. Aug. Spiritus flat, ubi vult — так на вôдвороть один чоловѣк не в силѣ приспорити, сам вôн овѣє, огрѣє нас, як пріиде весночька, а молодіи парôстки на справленій нашими руками земли окрыются прекрасным цвѣтом надѣи. Але на земли руськой, с кореня р у с ь к о г о, пôд руським небом, руськіи цвѣты и плоды будут и мусять бути. — А чужосторонна пересаджина стебелинка доти бы и росла, доки бы було на ню кому хухати, склом та матами накрывати вôд вѣтру та сонця — я(ка) билина, такіи и плоды бы були. Нельзя вôдривати вôд свого корѣня, бо не пріимеся, треба го получити зо старою словесностію (котра була бы народною, коб ѣ не паплюжила Европейщина), предцѣ вона, яка була, така була, але своя була и так може нас богато научити и стеречи. — На воздухах не постоит жадна словесность, щожь ся стане из класс(ичною) польско-аристокр(атичною), котра тôлько разôв то пôднесеся, то упаде, н. пр. поэзія (sic поезію) класс(ичну) поль(ску) завѣяла буря романтикôв и як порошину вдула — А пріиде час, що як не давно гнущалися у Польщѣ классиками, як не своим овочем, так во всѣх умѣніях будутськати свого родового — самостоянности народной. Нелѣзьмо в калужу за тыми, що счуженѣли, а хранѣм своє. Стережѣмся прелестнои стежки,

к чужинѣ ведущои, коли хоче(мо), щоб вона нашой народности не поглотила и затопила... Не гудѣт на старину, не называйти(!) єю спорохнявилою гилякою, вона жива, хоть пупляшки не розвилися — не цурайтеся прошлостію, бо в нѣй наука для будущности — и коли хочешь рôв перескочити и не впасти в болотище, то цофнися назад, а вôттак, набравши сили, пускайся беспечно — —

Ты кажешь: „лѣпше нам ся лучити помалу з цѣлою Еуропою, нѣжь з одною частію", а я кажу: лѣпше нам ся держати цѣлости Руси, того корѣня, с котрогосмо выросли, як вôдчѣухатися вôд него — лѣпше тое просвѣщеніе, котрым нас надыхала западная Еуропа (яко ближчих сусѣд), ширити в глуб много племенного народа нашого, щобы не вбачати, не сторонити, але в купѣ, в согласію поступати нам до однои цѣли, просвѣщенія и образованія! Я не думаю, щобы буквы гражд(аньскіи) такою перепоною були для просвѣщенія, є то лише шкаралупа, а лише лѣнивый небуде кушати зернятко — истинно ученіи Словене: Шаффарик, Коллар, Копыгар, Палацкій, Ганка, Мацѣіовскій и др. нѣколи (не) скаржилися на тую Азбуку, але знают и читают руську, сербску, церковнослов(еньску) словесность — так ваші „свѣтлѣйші" балагуры читают по франц(уски), по аглянски, по шпаньски и Бôг знає, по якому — лише Русь гудят для того, що не розумѣют нѣчого, ворогуют для одного правленія на весь нарôд, на єго язык, на єго вѣру — так, як ще не додавна (ба ще и нынѣ) на нас ворождуют. —

Кажешь, „чи може нас вѣра до чого привязовати" — Вѣра не повинна перемѣняти народности, анѣ нарôд, анѣ на язык не повинна мати вліянія — а предцѣ у нас так ся дѣє, дѣяло и Бôг знає, доки ся дѣяти буде! Хто вѣры греч(ескоѣ), той Русин, а скоро обрядок вôдмѣнив, той вырѣкаєся и языка и народности, стаєся чужим родови свому, ворогує на своих, каляє гнѣздо своє! Чи хочешь мосты мостыти для того вы-роду руського. Доки так буде, доти довжні Русине держатися всего свого, що є з вѣрою привязане, бо их народность загибне!

Для того „исповѣданьє наше може" и мусит нас привязовати. Для Руси, для всякого народа вѣрующого не є воно „мертвою формою", бо вôн врôс, най так скажу, в нього и як себе Русином, так вѣру руськую зве, воно ему послѣдня потѣха меже ворогами — а народа без религіи небуло и не буде! Тім, котріи жаднои религіи немают, тым вона мертвою формою — и радибы ся єи позбути!

Я(к) тому не вѣрю, шобы азбука так великою перепоною була к розширеню свѣтла, и явный приклад покажу ти — чи не читає вся учена (sic) Еуропа сербских пѣсень (хоть гражд(аньскими) буквами) бôльше, нѣжь мадярских поэтôв — хоть тамтых „горстка", а тых мѣліоновін вельможи помагают, ширют и рекомендуют. — Хто знає в Еуропѣ о Пѣс-

нях Качиђа, хоть лат(иньскою) прав(описею) логическою написаны — азбука заваджати може, нехай вона, яка хоче буде, то хотящій читати мусит ю вывчити и (як ты хочешь), хоть на(й)лутше прав(писане) зробить, то самоук не буде добре читати, бо всякій язык має свои питоміи тонкости, котрых (я(к) слушно ученый Шафарик с поводу поправленія нами правоп(исаня) писав) жадною буквою ненамалюеш, не сут то ноты, по котрих приложивши (як хто знає) палцѣ або дунути, а наряд мусит выдати голос. —

Невѣрь тому, шо Еуропейскіи словесности Азбука лат(иньска) получила (инши то тому причины), бо хоть стать их однака, але як розличный выговорь их є и мусит бути. Хоть умѣешь по чески, по фра(анцуски), по таліянски, чи будешь читав по агляйски, шпаньски або нѣм(ецки), мадь(ярски). Наука агличанск(оѣ) орт(ографіи) сторав болше трудôв стоит, нѣ(ж) гражд(аньскоѣ), предцѣ учить ся один в другим лише, шоб Байрена(!) читати, а чомужбы не посвятити килька день або скилька годин, научитися кирилицѣ, щобы пôзнати язык и Словесность своих побратимôв, Сербôв, Русинôв и Москалѣв. —

Треба тобѣ уважати, для кого пишемо, шо писати повиннисмо наперед для своих, а вôттак для других Словен и для Еуропы —

Свои Русине доконше мают читати, повинни другіи Слов(яне), коли хотят — и коб всѣ читали — або бôлша часть — тай Еуропа може — Ба й в Еуропы, хто схоче нашѝ книжки читати — килька ученых, а тым все одно, чи гражд(аньскою), чи лат(иньскою), чи твоею, чи моею правописею — то нам о Еуропу байдуже — инакше...

Сказаў би хто, що новое правописаніе и язик наш народный віднудит охоту учених, привиклих читати відмѣнним правописаньем и языком простонародним, однак на то відвѣчаемо, що пишемо наеамперед для своѣх, для Русинів — а потім для других и проте ураднѣйше, щоби вони до нас — потім шо нам по таких, шо лякаются піў години роботи наўчитись — але знайдем —

Здается ми, що дивлюся на ти невз(г)одины, якѝ найлучше гадаючи, в любви к народови замышляешь — Не так „ряд буде спріяти латинским" буквам, як Єзуитове — подай им руку, а вôдродитеся?! Еуропа далеко, а Єз(уити) на карку — Все то на руку Єзуитам, котри ширются у нас и ще бôльше ширитися будут — им такои сварки потреба — то им ино подай! — Розважай, брати(!), куда звертаешся, цофнися за вчасу, щобысь ся потому не каяв, а вже пôзно буде —

Не кажу я, щобы правописаніе мое було найлѣпше и вôдповѣдало всѣм потребам — але зважай на причины, якѝ мя привели до того, зважай на окольности —

Нехайся вороги не множат.

Не хочу я встановляти нѣчого нового — не хочу ся вдавати ва учителя, законодателя, Апостола народу мого — але иду дорогою давною (колись убитою), а нынѣ морогом приросло(ю) — не хочу взнавляти сварнѣв, колотнѣв, яких поводом було, є и буде всяка перемѣна, а ще гôрше с так благои причины, як азбука. Спытайся Хорватôв, а воны тобѣ роскажут про своих сусѣдôв (тую горстку Словенѣв Краинских). Якî вних сварнѣ були за тую бездѣлную рѣчь — нехочу я переносити тои Азбучнои войны на свою рôдную землю — нехочу, шоби „Nuovo discaciamento di lettere“ роздирало грудь матери нашой — жіймо в згодѣ — вяжѣмся до одного спасительного вôнця, як можемо, як час позваляє и пишѣм для просвѣщенія народного — а не гаймо надармо часу — не збавляймо паперу на Азбучную — Не сушѣм головы на выводу о лутшости благои рѣчи — Азбука не спасе нас! Хоть бы и найлут(ш)ая. Кобы Краинцѣ були той час ужили на що лучше, шо азбучна вôйна зѣла — кобы були папер той чим пожиточным записали, шо забазграли про Азб(узну) сварку — не булибы осталися при одных азбуках, граматиках.

Хочешь кого напасти, то вважай, чи пôд ногами не ховско, щобысь ся не послизнув.

Я не є упрямый — ани маю моє правописаніє за найлучше, але узнаю потребу поправы, переоначенья церковнословенского правописанія одповѣдно до нашого часу, до нашого языка, до состоянія и образованя єго. Язык через тілько вѣків перемѣнявся, а з ним до потреб єго и правописаніє: инакше писав Нестор, Мономах, инакше грамоты XVI вѣка за Литовско{го}-руск(их) князѣв, Волоськнх Господарів — инакше Статут Литовскій, инакше лѣтописанья XVII и судовіи дѣла XVII вѣка. Язык книжный вѣдмѣняв (ся) під вплывом то церковного, то бѣлоруского, то польского языка, а зним и правописаніе — давніи гусгіи ъ, юѵ, іє, ѧ, ѩ, ѫ, ѡ, оѵ в серединѣ викинено — зноєдинчено и проч. Нынѣ, коли розпочинаємо писати народным языком, потреба також до языка, яка єго нынѣ стать, потреба декотрых перемѣн в правописанію, щобы відвѣчало языкови. До опущенья ъ таке саме маємо право, яке нашѣ отцѣ пишущіи до опущенья ѫ, ѡ — в поєдинченя юу або є. — Кожда словенска литература дожила перевороту в правописанью и немало гармидеру за перемѣну. Килько не було крику, таки азбучна війна затялася у Чехах за y и v, а в Краинѣ и Корутанах за новѣ буквы не обійшлося без сварки в Сербскій и хорватскій словесностях. Поляки недодавна опералися j писати, ба ще и доси є, що пишут ieу — jej або y. Я того не перепудився, так всюди було и бути мусит, що голова, то розум. — Але всюди виджу у Словенщинѣ, що нова поправа перемогла, добре мусит взяти верх. Якій роздѣл меже нынѣшною ческ(ою) а тому 33 лѣт

навспак, або межи илир(ско)-ческ(ою) а давною мадярско-хорватскою, Вука Стеф(ановича) а Мразовича — И Росс(ійска) слов(есность) борше або пізнѣйше мусит поправити своє правописаніє.

Я готовый до згоды — перечитися не хочу — нехай хто подасть лучшее зложеніє правописанія, я першій приступлю — Хотѣвем лишень крок наперед зробити. — Опроче най лиш нашѣ пишут, правопись мала рѣчь, абы лиш содержанье мудре та пожиточне — буква марниця — буква мертва, дух оживляє.

Правда, шо тая прав(опись) утрудит наученіе читаня, але за то злегчит науку цѣлой граматики, склоненія, спряженія и проч. перемѣны — одностайнѣшй, простѣйшй будут правила, коли на вôдвороть, державшися лише выговора, нѣ кôнця, нѣ путя не знайдешь, бью — бьєшь так, як сную — гнію — бо ту і опущено — насупротив сплю, або сню, спит, втим рôзниця —

Гай утворив новоє правописаніє и (нѣгде правды дѣти) дуже добре, заключителноє, — для всѣх южных словен, котрѝ одним языком (можнабы сказати нарѣчіем) говорят — и щож? Хорватове по части, ино Словене в Далмаціи и Славоніи пріймили, а Краинцѣ, котрѝ тилько лѣт розправлювали, изиська(ли) над лучшом (!)прав(описанєм) — и не признаются до того — хотя всѣ лат(иньских) букв уживали з давных давен и всѣ лат(иньского) обрядку — А хтож у Сербôв прилучив ся до того прав(описаня) (хоть воно и для них зроблене)? Нѣхто, всѣ держутся старины — а чи ты може гадаєшь, шо твердый Русин (упертый), як го назвали, небуде з бôльшим постоянством держатися старовины, як Серб? Незнає Русинôв, хто так каже. Гай давно уже (либонь 1823) выступив с проектом своим и ждав поры, надрабляв знать в домашных сборах, ажь 1835 выступив явно, але як выступив — має за собов книгопечатню, ученых, можных — має пôд рукою Данницю и Новины однѣсѣнькѝ на юзѣ (всѣ и нехотячи мусят читати, куповати, учитися) — а Ты кого будешь мав за собою — шо тобѣ допоможе — нѣчого, станешь сам, як палець — а всѣ, як чмѣлѣ, загудут, зо всѣх сторон посыплются камѣнье.

Свѣжій приклад маєм на Вукови, котрый (не вважавши на колишнѝ єго слова „мене je истинна ревност к роду може принудила да тумарање кроз ово трње, макар и сав подеран изишао"), тепер (як ми Г. Шаффарик писав) навертає ся и жалує, шо так далеко забрѣв... А однак Вук не вôдкидав нѣчого, Вук не запроваджав нового, лише одно можна сказати j и тоє j тилько гармидеру наробило —

Шож допѣро, хтобы хотѣв зовсѣм нову азбуку запроваджати — на то тисячи — тисячѝ мати, але треба власть, значеніє у народа, треба мати силу завести, школы наказати учити, треба бути диктатором (як

Петро Вел.) — а мы ледви здобудемося на изданіе одной книжки и треба лѣта чекати, заким знов що цяпне — так, як есьмо тилько вѣкôв того ждали, шо е — Не так то, як здается — а памятай слова чоловѣколюбця и Спасителя мира: Нѣкто же не бѣ пророком во отечествѣ! —

Zawczesnie, kwiatku, zawczesnie,
Jeszcze pólnoc mrozem dmucha,
Z gór jeszcze nie zeszły plesnie,
Dąbrowa jeszcze nie sucha.
Przymruż złociste światełka,
Ukryj się pod matki rąbek,
Nim cię zgubi szronu ząbek
Lub chłodnej rosy perełka.

Уважати маешь, шо в книжках народных мусит бути як(і)йсь союзь всѣх нарѣчей, инакше, державшися твоей правописи, трабы роздробити для кождого обвода, для кождого кутика инших книжок, для гôр у Гуцулôв инакше, для Бойкôв инакше, для Надднѣстранôв инакше, над (! для) Над Сяня, Над Бужя инакши и ще бысь усѣм не вдоволив — лѣпше, я кажу, нехай раз приняте пр. вяже всѣ одробины пороссинованй по широкôй руській земли, згромаджуе до купы в одну цѣлость так, як их вяже однакое пѣснотворство (поэзія), один обычай, одна вѣра! (кажу о южных Русинах, бо на Вел(икій) Руси (Россіи, Московщ.) о себе сами дбают. —

Заквапно осудивесь Владыку Снѣгурского, не так то ся дасть изробити лехко, як ся шо в головѣ чіись выроит — допустѣм, кобысь Ты був на его мѣсци, можебысь и тилько неэробив гаразду, як Вôн? — а шо до службы божои, хотѣвши запровадити новіи буквы, стым замыслом не далеко бысь зайшов, хиба може там, де Архиепископ Колоньскій або Бискуп Дунин? Треба перше выслухати, перше справу прозрѣти, як рѣчи стоят, а не гудити по польски, без суду, без права. —

Стрѣбуйно борзо писати, як тй ся выдасть, заким понадписуешь тотй значки и то чи в борзѣ на свое мѣсце трафишь?

widjiždžaješ, ďaďu, śepčyńći.

Изображи собѣ, як то буде выглядати кожне слово, кожна буква з гичкою — а ще яка с того невырозумѣтельность бути може? як переставишь або опустишь тоту крысочку! —

Щож нам с того прійшлобы, абысмо мы така горстка на краечку вôдлучилися вôд общины Руси — шожь думаешь, чи прійме Кіев старый, мѣсто давных згадок народа, средоточіе (Centrum) южной Руси, що скажут Заднѣпрянцѣ, де е вся наша сила физичная и моралная, де ся заховала память давной Козаччини, да нашй люде еще пана (пôдданьства, анѣ жидовы) не знають? А де теперь недавно показалося

своє родовоє житьє, щож вони скажут, щосьмося понѣмечили! — Тай по всѣм — Nам бы теперь дбати, щобы получити, порозумѣти (ся) меже собою, шо в нас один нарôд, один язык, одна надѣя, все заодно! Намбы достаратися, щобы наша наука из западнои Еуропы через нашû руки до них переходила — шобысмо вкупѣ до єднои цѣли стремилися, а Ты подѣляти хочешь то, що мається до купи згребовати, що и так слабко держится, а Ты ще розковзуєшь. Nе чины того и остережи всякого доброго Русина и правдивого Словенина!

Вважай на Гаіову правопись, нащо там е, котре вымавлятися має у одних як ije, у друг. jак е, у трет(их) jак о. Тут видишь, як зарадив Гай недостаткови Вукового прав(описаня). Вук через свою методу роздробив Серб(скій) нар(ôд) на маленькіи куснѣ — тот стараєсь повязати — длятого у нас я, не тьажко, але и тьежко. Тубы треба широку росправу росписати и оправдатися з моєй правописи —

В конець хотьбы и я приняв и згодився на твоє, то шо до изданія приповѣдок и Пѣсень треба сказати: Чій хлѣб ѣсь, того пѣснь спѣвай! У нас знайшлобыся цымало таких добрых Русинôв, котрûбы прибѣгли с представленіями, проєктами — але сягнути до кишенѣ, то не дуже скорû, для того шануймо того, хто не жалує 500 fl. CM. и треба єго послухати, як сам хоче —

Не нынѣ пора выступати из такими предложенями — не хочу дѣлити (и так в нещастью подѣленых), але гляджу, чимбы повязати —

Не хочу, шобы выпоминали один другому, то по бойкôвски, то по Гуцульскû, те зпольщено — Всѣ мы Русь — Заким сонце зійде, роса очи выѣсть —

Коли маєшь защо, то выдай Падуру —

j spółgłoska np. jdu
й не збытечне, але потрѣбне.

На лист Якова відписав Іван 29 мая 1840 р., в якім дорікав братови, що як уклад пісень задуманого збірника буде такий, як приповідок, шкода викидати на пусто 500 золотих. Аж сумно дивити ся „на ту сумішку найкращого зерна ні счиняну ні вивіяну — так то сквапно, сквапно, а діло без кінця і вінця“. Закидав мілку орку й рідку сійбу на батьківській ниві, тому й малий спасибіг на жнива. Не все, що ніби чуже, твори людського розуму не є і не повинні бути чужими для жадного чоловіка; фільософія, теольоґія, історія, природничі науки не є романами. Хто як хто, а Яків Головацький не повинен гудити чужини, бо в чужині вивчив ся, пізнав „правдивоє народноє любомудріє, пісьнотворство і високоє достоіньство словесности старословеньскої“. Через латинські букви скорше підуть наші

книжки в чужину, будуть приступнїйші для неї, а коли пізнають нас, будуть і на чужих унїверситетах учити ся славяньскої мови. Сам не нараджував ся із нїким, висказав власне переконанне, ходить йому тільки о азбуку й правопись, а се не така дурниця. Знає, що се все залежить від Якова. Коби він тільки „слово писнув честному Верещиньскому, а все би гаразд було“. Та в тім і слабість Якова, що з боязни перед градом не думає за сїйбу. Словом в обох по трохи правди, тільки братова правда „близка, низка і мілка“, а його „далека, висока і глибока“[1]).

Вкінцї приповідки, зібрані Ількевичем, вийшли правописию Якова Головацького під напором Верещинського, якому як горячому приклонникови ідей і поглядів Маркіяна Шашкевича треба, здаєть ся, і приписати сей факт, що в виданню Ількевичевих приповідок кінчить ся третя особа однини та множини мягко (на ть).

В просьбі Якова Головацького до консисторії о наданнє катедри української мови на львівському унїверситетї подано як доказ наукової кваліфікації Головацького для осягнення сеї катедри, як видно з нарису сеї просьби, зараз на другім місцї, що він „написавъ передговоръ и приписки до Ильковичово(го) собранія „Галицкихъ приповѣдокъ и загадокъ въ Вѣдни 1840 (sic, 1841)[2]). Що до збірки Ількевича додав Головацький велике число приповідок, як і всї загадки (в тім збірку Бірецького), се правда. Та признаючи Головацькому побільшеннє числа приповідок і доданнє загадок, треба за се дуже обмежити оригінальність його „передговору“ до приповідок. Нагоду до сього дає рукопись Ількевичевої збірки, що переховуєть ся у біблїотецї „Народного Дому“ ві Львові у віддїлї о. Петрушевича (N. 311). Рукопись писана на бібулястім папері, має на верхнїй картцї заголовок: Sprichwörter der Ruthenier oder Russinen in Galizien von Gr. Mir. Ilkiewicz Triviallehrer 1839. Над текстом самих приповідок стоїть такий заголовок: Prykazki iły proроwysty Ruskyj. Вже з отсього видно, що приповідки списані латинкою. При кождій приповідцї є й її нїмецький переклад. Перед текстом приповідок уміщена „Vorrede“ Ількевича з датою 1 вересня 1838 р., писана в Городенцї. Сю передмову Ількевича переклав або місцями переробив Яків Головацький і тим робом „написавъ передговоръ“ до приповідок. Для красшої ілюстрації подаю паралельні тексти сеї передмови, нїмецький Іль-

---

[1]) Др. К. Студинський, op. cit. ст. 40—1. [2]) ibid. ст. 298.

кевича й український Головацького, щоби показати, що там, де заслужено підписав ся Ількевич як „Sammler“, менше право мав так поступити „Издатель“. „Предисловіе“ Головацького, яке узгляднило ще й загадки, про що нема й згадки в Ількевича, годить ся навести тут і тому, що Ількевичеві приповідки представляють нині рідкість, а сама передмова коротенька.

V o r r e d e.

Wie der Abgebrannte in der Asche seiner vernichteten Behausung wühlend froh ist, wenn er kostbare Uiberreste von seiner Habe findet: also freuete ich mich bei der Sammlung vaterländischer Sprichwörter und Lieder, welche ich dem verehrungswürdigen Publikum mitzutheilen Willens bin, denn leider! sind diese die einzigen Trüm(m)er, die von ehemahligem Reichthum in Kunst und Wissenschaft zu Halicz übrig geblieben, die einzigen Schätze, die im Jnneren des Volkes aufbewahret aus der Vorzeit zu uns kommen, die einzigen Güter, welche das Schwert und Feuer der zahllosen Feinde nicht erreicht hat. Theuer sind uns diese Uiberbleibsel. Wohl lächelt der Reiche, wenn er den Armen sieht, wie dieser Kleinigkeiten mit großer Sorgfalt sammelt, und so werden viele u n s e r e r r e i c h e n S c h l a v e n (sic), den(en) ein beßeres Schicksal beschieden war, vielleicht lächeln, wenn sie diese unsere Armuth und Freude sehen. Ich habe nicht für die Reichen, sondern für meine Brüder gesammelt und diese werden meine Gabe nicht verschmähen. Ja, euch, o theuere Landsleute! sey diese Sammlung vaterländischer Sprichwörter gewidmet. Empfanget sie mit jenem freundschaftlichen Herzen, mit welchem sie euch der Sammler weihet. Leset darin die Urtheile unserer Ahnen über Menschen und die verschiedenen Lebensverhältniße, welche sie erfahren haben; erkennt aus demselben ihren Geist, ihre Art zu denken und zu fühlen: vernehmet darin die Stimme der Weisheit, wie sie sich unter unserm Volke hören ließ, und ziehet daraus den Nutzen für euer Leben. —

Geschrieben in Horodenka in Galizien den 1-ten September 1838.

Gregor Mirosław Ilkiewicz
Sammler.

П р е д и с л о в і е.

Не так тѣшится погорѣлець, ’сли блукаючися на згарищи знищеного обистя своего, выдобуде акû дорогіи недогарки свого имѣня, як я’м радовав ся, списуючи сіи народніи п р и п о в ѣ д к и и з а г а д к и, в надѣѣ подати их честным читателям руським. — Тôлько-то лише, миліи краяне, нашои народности; тôлько-то, що в пѣсньох, обрядах, казках, п р и п о в ѣ д к а х и пр. осталося богатства из колишного умѣнія

и словесности давнои Словенщины и славного Галича!... Є то скарб народности, котрый в памяти и в сердцях вѣрного народа заховався; а котрого нѣ огонь, нѣ мечь бесчисленых ворогôв досягнути не мôг. Вам, любезніи краяне! посвящаю сей невеличкій, але дорогій подарок. Суть то правила предкôв наших, освященіи довголѣтным досвѣдченьем, не раз гôрко окупленіи недолею, а переказанû с поколѣня в поколѣнье, на внуки — правнуки для перестороги и поученія; суть то памятники дѣяній правôтцѣв наших, с котрых видко, як вони думали, гадали. В приповѣдках проявляєся правдивое житье, моральное здоровье народа, тут зараз узнаєте, де го болить и долѣгає, дôйдете и причины болю... Приповѣдки показують точный образ народа — єго домашного житья — узнаєте в нѣм нарôд богобоязливый, робочій, гостинный, згодливый — пôзнаєте в сих плодах души єго дух быстрый, глубоко мысленный, розум проникливый, що все изслѣдує, доходить и ажь до живого проймає — задивуєтеся не раз, кількô мудрець рускій поняв и як коротенько выповѣв — переконаєтеся, якій народный нашь язык сильный, гнучкій, спритисный — зачудуєтеся над тым коротким, а предцѣ точным и дôйстным выразом, над буйностью зрôвнаній, як далеко воны сягнутû, як глубоко понятû, як незвычайнû, а однакожь правдивіи. — Загадки покажуть Вам быстроту розума, лехкôсть выдумованя и грающее остроуміе народное.

Посилаю Вам сіе собраніе... пріймѣте го, миліи краяне! с тым пріятным сердцем, с котрым Вам посвящає

Издатель.

(Галицкіи приповѣдки и загадки зôбраніи Григорим Илькевичом. У Вѣдни 1841. (ст. III—VI).

Про приповідки Ількевича відозвав ся найскорше празький „Časopis českého Museum“ з 1842 р. (3 зош. ст. 456—458), в якім Фр. Яхім умістив прихильну замітку. Згадавши деякі факти з історії і літератури України, приписав рецензент приповідкам значіннє школи, бо „Русин, не маючи школи, вчить ся мудрости від свойого батька, укритої в одідичених приповідках, і в кождім незвичайнім припадкови йде до них на пораду“. Виданнє схарактеризував низкою приповідок по українськи та в чеськім перекладі. Воно гарне, але не уложене після предмету, тільки по азбуці. За взір треба було взяти збірку пословиць Челяковского з 1837 р.

Цінність видання приповідок Ількевича підчеркнув в двох найблизших роках по їх виході і „Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія“. В 33 т. за 1842 р. зазначав критик, підписаний ініціялами Б. Ф., що надрукована „очень красиво

книга Русскими буквами на Галицкомъ нарѣчіи. Оно близко къ нашему и кажется еще понятнѣе для насъ, чѣмъ Малороссійское, а книжечка, которая писана имъ, представляетъ живое доказательство сродства Славянскихъ племенъ, раздѣленныхъ временемъ, пространствомъ, судьбою, но сохранившихъ въ душѣ теплоту любви, единодушіе, сочувствіе ко всему родному имъ, простота древняго быта Руси и любовь къ родному, трогательно высказывается въ Галицкихъ приповѣдкахъ" (ст. 100). Дальше подав критик передмову в рівнобожних текстах, оригінальнім і великоруськім, і навів на стор. 103—110 довгий ряд приповідок в оригіналї і великоруськім перекладі, розпаювавши їх на відрубні ґрупи. По приповідках з історичними споминами наступають такі, що характеризують хоробрих козаків, хитрих Жидів і безпечних Циганів, далї народнїй календар, відношеннє народу до Бога, народнї чесноти. Богато приповідок однакові з великоруськими. „Особенности Галицкихъ пословицъ состоятъ по большей части въ неожиданной шуткѣ, или и живой формѣ выраженія". Вірно вглянув галицький Українець в людські слабости й недостачі, вірний його погляд на житє і товариські зносини, прегарно представлений хосен із просвіти, а „наблюденіе природы развивало народную Философію, и въ вѣрныхъ примѣненіяхъ проясняло Науку жизни". Що до загадок, вони „менѣе остроумны, нежели пословицы", але одні й другі „принадлежатъ и къ нашей Словесности". В 37 т. за 1843 р. висловив ся І. Срезневський про збірник Ількевича, що „по множеству матеріаловъ собраніе превосходное; но къ сожалѣнію расположено все азбучнымъ порядкомъ" (Донесенія адьюнктъ-профессора Срезневскаго г. министру народнаго просвѣщенія, ст. 58). І в Ількевичевій рукописи розложені приповідки по азбуці, але не так консеквентно під поодинокими буквами, як се зробив Головацький.

Григорій Ількевич збирав також пісні в коломийськім обводї. Його записи пісень увійшли вже до збірника Вацлава Залеского. Брулїоновий список свойого збірника він передав сам Якову Головацькому, а нинї він переховуєть ся в бібліотецї „Народного Дому" у Львові. Крім того збирав ріжні обряди, повіря і т. и. З того дещо помістив в львівських „Rozmaitościach" з 1836 р. ч. 27 і в збірнику Яшовского „Sławianin" за 1836 р. п. з. „O mitologii ruskiéj według podania ludu (Mirosław I.....cz). Підписував ся „Мирослав з Городенки", де був учи-

телем[1]). Між паперами в „Народнім Домі“ є його „Copia Literae Baptizmalis“, з якої виходить, що вродив ся у Новім Селї 13 жовтня 1803. Батько його називав ся Стефан, а мати Маріянна „de Silkiewicz“. Умер в 1841 р.

Подав *М. Возняк*.

Бронїслав Лозїньский.

В грудні с. р. помер у Львові відомий польський історик-публіцист Бронїслав Лозїньский, автор моноґрафії про Аґенора Ґолуховского, історії галицького станового сойму й ин.

Головним предметом його історичних студій була Галичина — її новійший австрийський період (кін. XVIII — XIX вв.). Будучи з фаху висшим адмінїстраційним урядником при львівськім намісництві й маючи приступ до актів, які зберігають ся в архіві згаданого намісництва, він користав з них цїлими пригорщами й раз-по-разу витягав на світло денне цікаві епізоди з новочасної історії нашого краю. Найважнїйшою одначе його історичною працею є згадана вже висше моноґрафія про А. Ґолуховского (Agenor hr. Gołuchowski w pierwszym okresie rządów swoich 1846—1859), видана у Львові 1901 р. Праця ся мала становити частину більшого видавництва, до якого епоху, в якій Ґолуховский виступав на ширшій аренї австрийської держави, мав обробити хто инший, а пізнїйшу дїяльність Ґолуховского в краю знов пок. Лозїньский. Смерть другого співавтора і пізнїйше недомагане Лозїньского перешкодили виконаню працї в плянованім розмірі. Одначе й те, що було зроблене, себто згадана висше праця Лозїньского, служить значним причинком до пізнаня новочасної історії нашого краю взагалї, й історії нашого полїтичного житя у Галичинї спеціяльно. Він власне є тим, який вповнї зрегабілїтував в опінії польського громадянства осуджувану ним до того часу полїтичну дїяльність А. Ґолуховского,— дїяльність, завдяки якій Поляки здобули у Галичинї те становище, яке займають нинї. Він кинув у згаданій моноґрафії богато денного світла і на польсько-українські відносини у Галичинї в половинї минулого столїтя, відкриваючи заслону з тої

[1]) Чтенія въ Имп. Общ. Ист. и Др. Рос. при москов. унив. Москва, 1863, кн. 3, IX сг. передмови Бодянського до „народныхъ пѣсень Галицкой и Угорской Руси“ Головацького.

державної акції, яку проти нас вів Ґолуховский цілий час свойого першого ґубернаторованя у Галичині (1848—1859) — акції, в результаті якої недавні „Тирольці сходу" вийшли в очах центрального правительства і віденських двірських кругів елементом для держави непевним і мало що не схильним до державної зради.

Крім сеї, головної своеї праці дав Лозїньский цілий ряд більших і меньших статий і заміток, які містив у ріжних польських видавництвах (Biblioteka Warszawska, Przegląd Historyczny, Kwartalnik Historyczny, Przewodnik naukowy i literacki, Przegląd prawa i administracyi й ин.). Важнїйші з сих статий отсї: Galicyjski Sejm stanowy, Z historyi Stanów Galicyjskich, Epilog stanów galicyjskich, Głos niemca o 1846 r., Dwa upiory historyczne, Epilog kryminalny 1846 r., Z czasów Józefińskich, Z czasów i aktów dominikalnych, Z czasów nowicyatu administracyi galicyjskiej, Początki ery Józefińskiej w Galicyi й ин.

По концепції історії Галичини пок. Лозїньский належав до школи Калїнки, якому австрийська господарка у нашім краю кін. XVIII — поч. XIX вв. представляла ся в одних тільки чорних красках.

Ів. Кревецький.

Наукова хроніка.

Новий курс з західно-европейської археольоґії.

(Manuel d' archeologie préhistorique, celtique et gallo-romaine par Joseph Déchelette, t. I, p. I—XIX+747, Paris, 1908, t. II, p. I—XVIII+1—512+I—VII+1—191 (appendices). Paris, 1910.

Археольоґія як наука може числити лише коло столітя. Одначе не зважаючи на се, можна просто дивувати ся її розвиткови. Почавши ся скромними пробами опису знайдених предметів, вона перейшла далї в фазу будованя ріжних далекосяглих і занадто сміливих гіпотез, які не оправдували ся здебільшого фактами. Далї наступив час пильних дослїдів, з примінюванем вироблених і точних наукових методів, який і дав в результатї величезну масу фактичного матеріялу. Одначе робота систематизації сього матеріялу, його критичного зґрупованя і сінтезу далеко відставала від нагромаджених все нових і нових фактів, так що тепер такі роботи, як славетна праця Ґабріеля Мортіле „Le préhistorique, origine et antiquité de l' homme“ (Paris, 1910, ed. 3-me) в значній своїй части вже не відповідають виводам сучасної науки, а ще більше вже зовсїм не вичерпують богатства нагромадженого матеріялу. Тому справедлива увага автора нашого курсу, що в міру того як зростають матеріяли дослїдів, стають все кориснійшими працї сінтетичного характера. „Що відносить ся до камяної доби й особливо до палеоліту, то тут працї признаних авторів в свій час установили певні загальні погляди й основи клясифікації, потрібної для поступу науки. Одначе богато нових фактів кінець кінцем змінили початкові висновки або дали доповнюючі висновки“. Таку працю загального характера й мав на меті дати автор. При величезній трудности свого завданя він наперед обмежив своє завданє — дає огляд здобутків археольоґії лише на території сучасної Франції. Се одначе зовсїм не перешкоджає йому для вияснення

ріжних спірних питань широко користати з археольоґічних матеріялів инших країн. Сей порівнуючий метод досліду з особливим успіхом і в великих розмірах примінює він в другім томі своєї праці, де обговорюєть ся бронзова доба.

Перший том присвячено камяній добі, одна частина трактує про добу оббиваного каменя, а друга про добу вигладженого каменя. По вступнім розділї, де автор обговорює основні понятя й тези археольоґії, а також справу з методом археольоґічного досліду, обговорює автор одно з найважнійших питань археольоґії — про істноване людини в третичну добу. Насамперед він дає короткі, але докладні ґеольоґічні відомости про сю добу, а далї критичний перегляд археольоґічних фактів, які можуть дати матеріял для розвязаня сього питаня. Автор цїлий час лишаєть ся виключно на ґрунтї фактів археольоґії, зовсім виключаючи з поля своїх розумовань гіпотетичні висновки й висновки инших наук. Аналїза слідів, які ніби то лишили ся по людинї третичної доби, приводить його до висновку, що сучасний стан здобутків археольоґії не позволяє дати позитивної відповіди на питанє, чи людина вже істнувала в третичній добі.

Цїлий третий розділ присвячує автор загальній характеристицї четвертичної доби — обговорює питанє про ледівцї, зміну її клїмату, фльори й фавни. Доперва в четвертім розділї переходить він до низших, найдавнїйших верств палеоліту — доби шельської й ашельської. Тут він виявляє основний характер цїлого свого дальшого викладу — злуку дуже детайлїчного викладу фактів з висновками загального характера. Він скрізь тримаєть ся такої схеми — по короткім загальнім начерку даної доби іде незвичайно докладний опис і характеристика матеріяльних останків людської діяльности, в першій мірі очевидно знарядів, далї ґеольоґічно-археольоґічний опис найголовнїйших знахідок і розкопів, нарештї докладне означенє меж ґеоґрафічного розширеня даної доби. Часом повстає враженє, що маєш діло не з курсом археольоґії, а з практичним підручником для археольоґічних дослїдів. Се очевидно шкодливо впливає на загальний виклад, але тим більшу вартість має для спрецизованя тих представлень про археольоґічний матеріял, які відограють першу ролю при практичних археольоґічних дослїдах і забезпечують від помилок. По такій схемі переглядає він по добі шельській і ашельській добу мустерську, оріняксьну (aurignacienne), солютрейську і маґдаленську. Як бачимо з порядку діб вставляє він в порівнаню з кляснфікацією Ґ. Мортілє нову добу оріняксьну між мустерською й солютрейською. Сю нову клясифікацію прийнято в 1901 р. на міжнароднім археольоґічнім конґресі в Монако, одначе автор пробує самостійно довести потребу й слушність нової клясифікації, при чім виявляє крім дуже

великої очитаности також великий змисл і уміне орієнтувати ся в археольоґічних контроверзах. На жаль місце не дає нам можливости прослідити за арґументацією автора, яка спирає ся на цілий ряд зіставлень і комбінацій фактичного характера.

По сих розділах, де дає ся основне і всесторонне представлене кождої доби, автор в останних трьох розділах першої частини розглядає питаня загальнійші — про штуку в другій половині палеолітичної доби, про людські раси, могили й похоронні обряди в сій добі. Особливо добре й з великим богатством фактів оброблено два розділи про штуку в палеолітичній добі. Тому на сих розділах ми й спинимо ся трохи довше. При сучаснім стані наших відомостей можемо сказати, що початки історії штуки відносять ся до орінякськӧї доби, по термінольоґії автора, себто до початку доби північного оленя (до маґдаленської доби по термінольоґії Ґ. де Мортіле). Ніяких проявів артистичної діяльности ми не знаходимо в покладах шельської, ашельської й мустєрської доби. Правда, певного рода понятя про симетрію й гармонію ліній проявляють ся виразно в деяких формах палеолітичних знарядів. Але незабаром висша стадія культури позволяє людям на ріжні способи відтворювати істоти й предмети, які вони бачуть навколо себе. Сї перші твори людської штуки мають високий інтерес, хоч на жаль обмежують ся на самім представленю звірят і людей — не дають, як се ми бачимо в залїзній, а навіть бронзовій добі, малюнків, де були би представлені релїґійні звичаї, битви, польованя, священні танцї, і т. д., і на підставі яких ми могли би виробляти понятє про минуле житє. Наш автор уважає, що перше ніж перейти до розгляду памяток скульптури й малярства тої доби, треба розглянути такі явища, як мальованє й татуованє тїла і звичай носити ріжні прикраси. Се він і робить, пильно збираючи до купи всї вказівки, які свідчать, що звичаї сї істнували вже за камяної доби; при сїм він користає з анальоґій, які дає етноґрафія сучасних диких народів. Між иншим приходить він до висновку, що у людий камяної доби, як і у сучасних дикунів, чоловіки далеко більше дбали про окраси, ніж жінки. Се має паралелї і в сучасній етноґрафії. Розділ окрас у низших людий, каже відомий етноґраф-соціольоґ Ґроссе, є такий самий як у висших звірят; в обох випадках се поясняєть ся тим, що власне самчик добиваєть ся самицї. У дикунів нема старих панен, так само як і у звірят. Жінка є певна, що її візьмуть, тим часом як чоловік мусить часто робити великі зусилля, щоби здобути собі жінку. Ілюстрації того, наскільки богатшим є вибір окрас у чоловіків, ніж у жінок камяної доби, дають описані у Дешелєта „Grotte des enfants“ і могили Барми великої (Barma Grande). Характеристичним, бо анальоґічним вже з сучасністю, є той факт, що вже за маґдаленської доби ін-

дустрія настільки розвинула ся, що могла робити імітації справжніх окрас. Так наприклад знаходимо штучні зуби з слоневої кости, й імітацію мушлів з оленячого рогу.

Переходячи до виробів скульптури й малярства, автор починає з скульптури, бо її твори належать до давнійшого часу, коли малярство у людий камяної доби було зовсім не розвинене. Сей факт, що скульптура розвинула ся скорше від малярства, автор пояснює тим, що диким людям того часу тяжше було дати малюнок фіґури, себто дати представлене обєму на поверхні, ніж відтворити сей обєм в усїх його трьох помірах. Він пробує розріжняти в штуці палеолїтичної доби два стилї, початковий або архаїчний і стиль свобідний або розвинений. До першого належать, на його думку, головно різьблені фіґурки й лише деякі ґравюри й малюнки на стїнах печер. До другого відносять ся ґравюри на виробах з мамутових сікачів, кости й оленячих рогів. Дальший виклад автора, де він докладно описує зібраний богатий матеріял, дає докази, що його поділ первісної штуки на два стилї має оправдане й фактичну підставу. Фіґурки, головно голих жінок, що належать до архаїчного стилю, характеризують ся виразно зазначеною стеатопіґією. З сучасних племен стеатопіґія у жінок найбільше виявлена у Готентотів. Але ми знаємо, що той самий характер мають численні глиняні статуетки передісторичного Египту, а також (вже з неолїтичної доби) фіґурки з Греції, островів Еґейського моря, Тракії, Босни і теріторії України. З огляду на те, що сї памятки походять з ріжних діб і що годї допустити, щоби було споріднене або безпосередні зносини між французькими троґльодітами й мешканцями передісторичного Єгипту або що, автор рішучо повстає проти теорії деяких французьких авторів, які стеатопіґію фіґурок палеолїтичної доби у Франції пояснюють гіпотезою етноґрафічної філїації народів Сходу з народами Заходу. Так само слушно виступає він і проти Софуса Міллера, який в своїй праці „Urgeschichte der Europa“ знижує вік французьких фіґурок до пятої або шестої тисячі літ перед Хр., щоби твердити про вплив египетської штуки неолїтичної доби на штуку французьку. Для таких тверджень нема ніякісїньких доказів. Переходячи до ґравюр архаїчного стилю, автор окремо розглядає ґравюри людей, звірят і ростин. Особливу увагу його звертають на себе ґравюри людей, бо вони представляють їх в потворнім, півзвірячім вигляді, на думку автора, з ритуальними звірячими масками; на нашу думку здогад автора має більшу стійність, ніж здогади деяких учених про те, що сї дивні зображеня людей, се плід фантазії диких малярів, або думка відомого дослідника розмальованих печер, Піета, який одну ґравюру з ітіфаллїчним характером і півлюдськими, півзвірячими формами готовий уважати за антропоморфну малпу, близьку до

Пітекантропа й близшу до людини, ніж сучасні малпи. Про се, що малюнок має ритуальне значінє, на нашу думку сьвідчить власне фаллїчний характер фіґури — пригадаймо собі анальоґії в численних статуетках і малюнках грецьких і римських Пріапів, виданих хоча би у Кравза в його „Anthropophyteia". Нарешті в двох невеличких розділах дає автор огляд ростинної орнаментації і так званих „мисливських знаків", які в великім числї стрічають ся в печерах сього часу. Що до „мисливських знаків", зроблених на плоских камінцях, кістках і оленячім розї, в них дійсно можна бачити анальоґію до гуцульських „равашів". Здогади Піета, який думав знайти в сих знаках цїлу азбуку, треба очевидно відкинути.

Окремий великий розділ (десятий) присвячує автор розглядови другого стилю в штуцї сеї доби — ґравюрам і малюнкам на стїнах і склепіннях печер, відкрите яких викликало в свій час велику сензацію в науковім світї. Він дає історію відкритя сих печер, загальний їх опис, розглядає докладнїйше сюжети малюнків і нарешті наводить анальоґічні малюнки й ґравюри, знайдені в Австралії, Калїфорнії і Північній Америцї. Порівнанє се дає можливість авторови висказати твердженє, що малюнки, знайдені в палеолїтичних печерах Франції, мають так само релїґійний характер, як і малюнки Австралії й ин., а саме вяжуть ся з того рода явищем релїґійного характера, як в етноґрафії й соціольоґії відоме під назвою тотемізму. Мусимо признати, що порівнанє, яке перевів автор, дійсно дає всї підстави до такого твердженя (див. т. I, ст. 203—208), а коли так, то упадає думка Ґ. де Мортіле й инших археольоґів, що люди сеї доби не мали ніяких релїґійних концепцій.

Розгляд доби оббиваного каменя кінчає Дешелет оглядом людських рас сеї доби (огляд дуже докладний і точний), а також могил і похоронних звичаїв. Він виказує між иншим, що не може бути мови про гіятус між палеолїтом і неолїтом, коли дивити ся на сї дві доби з погляду їх похоронних звичаїв — обидві доби мають ті самі способи похорону, себто стрічають ся в них і могили зі скорченими кістяками і з випростованими. В фактї хованя трупів разом з окрасами бачить Дешелет потвердженє свого погляду, що люди палеолїтичної доби мали релїґійні представленя про житє на другім світї.

Друга частина першого тому працї Дешелєта трактує про неолїтичну добу (стор. 307—630). В десяти розділах сеї частини автор систематично зібрав і, можна сказати, вичерпав величезний матеріял, який нагромаджено досї. Спеціяльний характер мають тут розділи про неолїтичні селища, меґалїтичні памятники (дольмени, криті алеї, менгіри, кромлехи), неолїтичні могили ріжних типів й неолїтичну індустрію. Се здебільшого систематизація й докладний опис відомого досї матеріялу. Сї

розділи мають велику вартість лише для специялістів. Натомість перший і останнїй розділи містять в собі висновки загального характера. В сих розділах автор підчеркує, що в неолїтичній добі людські племена незвичайно поступили наперед в своїм суспільнім розвитку. І справдї, замість троґльодітів, що мешкали невеличкими родинами по печерах, бачимо вже житє цїлими селами, племенами. Про се свідчать насамперед кйокенмедінґи, селища на палях, городища і навіть могильники сеї доби. Так само меґалїтичні памятники могли бути поставлені спільною силою лише великих людських колективів.

Штука занепадає в неолїтичній добі, і неолїтична штука не може йти в порівнанє з штукою палеоліту. Причину сього бачить Дешелет не в гіятусї, який мав наступити між палеолїтом і неолїтом, а в занепадї тотемістичних вірувань і культу (обговореню питаня про гіятус присвячує він окремий параґраф в першім розділї другої частини, де доводить, що ся гіпотеза не знаходить потвердженя в фактах). Натомість незвичайно зростає індустрія. Сей зріст проявляєть ся не лише в більшій ріжнородности виробів, але також в кращих способах виробу знарядь. Повстають також нові галузї виробів — кераміка, виріб матерій. З господарського погляду населенє неолїтичної доби ще й тому далеко поступило наперед, що воно вже знає освоювати звірята, займаєть ся рільництвом. В парі з сею вищою культурою йде також повстанє й розвиток обміну. В неолїтичній добі вже можна прослїдити впливи инших культур, які йшли з полудня на північ і зі сходу на захід і робили ся при помочи обміну. Що до самого обміну, його предметом були головно ріжні породи каменя, особливо придатні до вироблюваня знарядів. Ось сумаричне вичисленє питань, якими докладно займаєть ся Дешелет в другій частинї першого тому своєї працї й які він ілюструє пребогато фактами. Ми мусїли би дуже розширити рамки своєї замітки, коли б схотїли на підставі сих фактів дати хочаб короткий погляд на матеріяльне й умове житє племен неолїтичної доби.

Зазначимо ще, що перший том містить два додатки: перший подає бібліоґрафічний список печер Франції, в яких знайдено штучно оброблені кости або малюнки на стїнах, другий бібліоґрафічний список станцій і майстерень неолїтичної Франції.

З другого тому працї Дешелета, який мав обіймати бронзову й залїзну добу, аж до початків історичного житя на теріторії теперішньої Франції, ми маємо поки що лише першу частину — про бронзову добу. Автор незвичайно широко поставив свій дослїд. Відомо, що культурні впливи сходу й полудня, які слїдно вже в неолїтичній культурі Франції, в бронзову добу не лише не спинили ся, але навпаки зросли. Тому Дешелет не обмежуєть ся на оброблену археольоґічного матеріялу до сеї

доби в самої Франції, а дає ще огляд бронзової доби в Греції, на Сходї і в Европі. Сей огляд позваляє йому докладнїйше виявити всї впливи чужих культур на бронзову культуру у Франції, а також дає йому підставу до хронольоґізації сеї доби.

Роздїли II—XI сеї частини читати досить тяжко, так вони переповнені всякими подробицями. Знаходимо тут між иншим докладний опис селищ і могил бронзової доби, бронзової зброї й ріжних виробів з бронзи (автор крім опису зовнїшних форм слїдить також їх еволюцію); обговорюють ся також питаня про ношу і окраси, про кераміку, про вироби з золота, срібла, олова й скла.

Натомість загальний характер мають три останні роздїли — про торговлю, релїґію і штуку. Що до торговлї, про неї дають поняте вже попередні роздїли, в яких Дешелєт докладно прослїджував чужі впливи на місцеві вироби. Головними предметами торговлї була цина і сіль. Про поширеність торговлї циною свідчить вже той факт, що її уживали до бронзових виробів скрізь, хоч здобувало ся її лише в небогатьох відносно місцях. Не бракувало також обміну вже готовими виробами. Дешелєт наводить дуже інтересний список ріжних виробів, знайдених на теріторії Франції, походженє яких є безперечно чужоземне, — з Італії, Греції, північної й центральної Европи і т. д. — й які у самій Франції не виробляли ся. Характеристичною є також та обставина, що склади ріжних виробів, часом дуже великі, знайдено власне над берегами рік і на побережу океану. Ґеоґрафічне розміщенє сих складів дає можливість прослїдити, якими дорогими йшла в ті часи торговля.

Разом з торговлею ішли також культурні впливи. Се найкраще видко з тих виробів, знайдених на теріторії Франції, в яких виразно видко прояви культу сонця, який первісно повстав на сходї. Дешелєт наводить цїлу колєкцію таких виробів — представленя сонця, візки з сонцем, які тягнуть бики, і т. д. Він навіть твердить, що віра мешканців бронзової доби у Франції була инакша, нїж за попередних часів. На його думку, віра в звірят занепала й на її місце прийшла віра в ріжні сили природи. Се пояснює він між иншим також тим, що мешканцї бронзової доби, живучи вже не з мисливства, а з рільництва, опинили ся в більшій залежности від сил природи, нїж від звірів, як се було перед тим.

Роздїл про штуку в бронзовій добі вийшов у Дешелєта неповний і короткий. бо він тут розглядає лише пластику й малюнки. В параґрафі про орнаментику не слїд було обмежати ся на орнаментицї прикрас (бранзолєт і ин.), а треба було також розглянути орнаментику на начинях і зброї.

Загалом беручи, можна сказати, що праця Дешелєта має синтетичний характер лише в тім розуміню, що дає звід і систематизацію всього, відомого досї археольоґічного матеріялу. Одначе синтезу в розуміню суцїльного огляду й зображеня ріжних сторін житя передісторичних людей ся праця не дає. Детайлї і факти занадто беруть гору над загальними висновками — читач сам мусить виробльовати собі поняте про цїлість минулого розвитку. В сїм, в залежности від точок погляду, можна бачити і неґативну і позитивну сторону працї Дешелєта. Треба зазначити одначе, що з наукового погляду що до богатства фактів і богатства бібліоґрафії займає вона визначне місце. Популяризатор міг би на підставі лише сеї книги дати дуже інтересний загальний погляд на розвиток передісторичного житя. Автор не зміг як слїд подолати всього богатства зібраних ним фактів. Тому виклад його має змінний характер, то сухий і катальоґічний, навантажений подробицями й спеціяльними екскурсами, то занадто загальний. *М. Залїзняк.*

Бібліографія

(Оцінки, реферати, замітки).

Історія політична і культурна.

Dr. Maryan Łodyński — Dokument „Dagome iudex“ a „kwestya sardyńska“ w XI wieku (Rozprawy Akademii Umiejętności wydz. hist.-filoz. сер. II, т. XXIX, стор. 59—148).

Документ відомий під назвою „Dagome iudex“ дуже важний для історії початків польської історії, посередно теж відносить ся до нашої історії. Се акт виданий загадковими особами „Dagome iudex et Ote senatrix et filii eorum Misicam et Lambertus“, що віддають свою державу в протекцію Риму; звичайно приймаєть ся авторами акту польський князь Мешко I і його жінка Ода; а границї означують ся в актї: „sicuti incipit a primo latere longum mare fine Bruzze usque ad locum, qui dicitur Russe, et fines Russe extendente usque in Craccoa...“ — і в сім його значінє для історії руської держави[1]). Документ заховав ся в реґестї кардинала Деусдедіта часів Григорія VII, що зложив на порученє папи збірник канонів. Автор студії вручним розумованєм доказує, що Деусдедіт мав у руках оригінал документу, — се підносить значінє акту, бо кардинал в наводженю змісту документів був незвичайно скрупулятний і також міг подати вірно зміст і сього акту. Але з другого боку є вказівки, що в реґестах Деусдедіта в дечім змінила ся форма акту; кардинал укладав збірник канонів з дуже прозорою метою — се мала бути основа для розвитку великодержавних григоріянських ідей; длятого з актів він міг передавати дослівно тільки сам предмет (напр. границї посїлостей), а правні відносини, які вязали сей предмет з папством означував своїми словами — і з ясною тенденцією.

---

[1]) Див. Грушевський, Історія України-Руси, I², с. 436.

Результати критики сього акту для нас не важні. Важнійше означене характеру збірки Деусдедіта, якій автор присвятив богато місця в тексті і в окремім додатку. В сім збірнику канонів знаходить ся також відомий лист Григорія VII до Ізяслава; се підносить значінє сього листу, бо, як виказує д. Лодиньский, кардинал зібрав тут тільки більш цінні документи — хоч мав доступ до всїх папських актів. Сю справу треба розслїдити близше. *І. Крипякевич.*

Картины церковной жизни Черниговской епархіи изъ IX-вѣковой ея исторіи, Києв, 1911, ст. 207, 4°.

Замисел добрий — виконанне негодяще. З нагоди царського приїзду до Чернигова чернигівська епархія задумала пописати ся виданнєм, яке б дало образ, в слові і малюнку, девятсотлїтнього житя епархії — і взагалї культурного житя сеї повної глубоко-інтересних історичних споминів і прецїкавої історично-артистичної спадщини країни. На кошти не поскупили ся: одно друкарське виконанне сеї книги коштувало понад 10 тис. карб. Але тим прикрійше, при такій зверхній роскоши, при богатстві матеріалу, яке лежало в руках видавцїв — і на яке натякає навіть се видавництво, виступає внутрішнє убожество сеї пропамятної книги... Тим більше — що робити приходило ся не на суровім коренї. Чернигівська епархія може похвалити ся дуже гарним „описавієм“, зробленим сорок лїт тому — розум'ю „Историко-статистическое описаніе Черниговской епархіи“ покійного архієпископа чернигівського Філарета (7 книжок, 1873—4 р.), одну з найкращих праць того рода. В сїй працї покійного описателя (навіть не згаданий в передмові сеї нової роботи!) нові описателї чернигівської епархії могли найти дуже богатий, солїдний і цїнний матеріал. Але скромна і безпретенсійна робота покійного історика епархії їм не імпонувала — їм хотїло ся дати щось живе, ефектовне, але сї потуги роблять тільки прикре вражіннє, виявляючи повний брак дійсного „духа жива“.

Починаєть ся книга бомбастичною присвятою цареви: „Благочестивѣйшій, Богомъ вѣнчанный Великій Государь Императоръ! Велико и славно царство Твое. Сотни народностей вмѣщаетъ въ себя оно. Неизмѣримы богатства поверхности его, но еще болѣе ихъ въ нѣдрахъ земли. Крѣпки какъ сталь охраны его. Мечъ и огонь на главѣ врага твоего. Но не эти богатства веселятъ взоры Твои. Не на мечъ и огонь уповаешь Ты. Есть другія богатства въ землѣ Твоей, есть другая охрана ея. Какъ небо звѣздами, Божіими домами и пещерами Святыхъ украшена земля твоя, а въ нихъ дивный неусыпный покровъ и охрана царства Твоего — то чудотворныя иконы и нетлѣнныя мощи Угодниковъ Святыхъ...“ і т. д. А от історичний вступ: „Необъятно велика наша

святая Русь. Никогда не бывало такого обширнаго государства, какъ наше отечество. „Надъ семьюдесятью землями богатыремъ“ по изображенію Русскихъ былинъ, и 1000 лѣтъ тому назадъ считался русскій народъ.

По Кіеву его звали Куяниномъ,
По полямъ звали Поляниномъ,
По лѣсамъ Древляниномъ,
На западѣ звали Рутениномъ...
А на Бугѣ Бужаниномъ,
На Днѣстрѣ звали Тиверцемъ,
На Ильменѣ Смоляниномъ,
На Днѣпрѣ Сѣверяниномъ,
А въ иныхъ мѣстахъ и никто не зналъ,
Какого онъ роду племени,
Какъ звать его величать его по имени,
Какъ чествовать по изотчеству;
И звали его просто богатыремъ сѣвернымъ.

Як бачимо доста слабо все — і поезія і проза, історія, ґеоґрафія і статистика. Пишні і мертві фрази пускають ся для оживлення сухого і теж мертвого викладу, клерикально-офіціозно-патріотичного і при тім — гірко механічного. „Картини“ ніякої не виходить, а тільки нанизані на лико хронольоґії досить припадково підібрані зверхні факти і фактики. Старанно підчеркують ся офіціозні нотки і ще стараннїйше промовчуеть ся все що може внести дісонанс в сей загальний патріотично-клерикальний тон; але і сей стиль витримати скільки небудь зручно — не стало видко тямки.

Таке ж убоге враженнє робить і ілюстраційна сторона, яка могла б зробити книгу цінною. І тут видавцї добре мали за що руки зачепити: в Чернигові на місцї було у них епархіальне древнехранилище, музей Тарновського, котрого колєкції в значній мірі теж походять з Чернигівщини, ряд инших колєкцій, матеріали старих місцевих друкарень і т. и. Але все се використано так — що в книзї яка містить кілька сот великих і малих ілюстрацій — майже нічого цікавого. „Оздоблена“ книга замість автентичних вінєт грубими композиціями, мабуть свого „власного“ ілюстратора канд. богосл. Протопопова; знимки переважно неінтересні, або поздіймані так, що не дають нічого. Аж досадно.

Єсть досить і куріозів. В реєстрах „замѣчательных дѣятелей земли Черниговской“ фіґурує теперішній ґубернатор і ґубернський маршал, і безпосередно по них „Христа ради юридивые“ Гриць Золотюсенький, Мих. Сущинський, монахиня Херувима. Між „священными предметами“ — крісло цар. Катерини, портрет Олександра I, дім де він мешкав в Чернигові, царська „бесѣдка“, і т. д.

І сумне враженнє повного упадку духового житя у сїй духовній верстві кінець кінцем робить книга. *М. Грушевський.*

Проф. П. Жуковичъ — Кобринскій соборъ и Торунскій сеймъ 1626 г. (Христіанское Чтеніе, 1910, I, стор. 14—36).

Його ж — Варшавскій сеймъ 1627 года и его значеніе въ исторіи борьбы православныхъ съ уніей (ibid., II, стор. 173—192; III, стор. 334—350; V, стор. 675—688).

Його ж — Варшавскій сеймъ 1628 года и крушеніе уніональныхъ плановъ Мелетія Смотрицкаго (ibid., 1910, VII, стор. 935 - 959)

Його ж — Вопросы о примиреніи православныхъ съ уніатами на Варшавскомъ сеймѣ 1629 года (ibid., 1910, IX, стор. 1122—1135).

Професор петербурської духовної академії П. Жукович уже від кількох літ в „Христіанскомъ Чтеніи“ в статях з ріжними заголовками друкує історію боротьби православних з уніятами від початку повстаня унії, і ті статї виходять потім випусками під спільним заголовком: „Сеймовая борьба православнихъ съ уніатами въ польскомъ государствѣ“. У висше названих статях 1910 р. автор, говорячи про боротьбу православних з уніятами за час 1626—1629 рр., описує досить докладно внутрішнїй стан польської держави та соймові постанови кождого з зазначених років.

В р. 1626 польське правительство задумало примирити православних з уніятами та зложити їзд їх чи собор в Кобринї. Королївський заклик на собор був написаний неозначено: запрошувано представителїв „религіи грецкой“, а під тою назвою розуміли ся по тодїшнїй правительственній термінольоґії уніятські представителї, через те православні на соборі не явили ся, і нїякого спокою в релїґійних справах не привернено. В тойже сам час польське правительство було занепокоєне заплутаними полїтичними справами: нападом Татар на Україну, можливістю війни з Туреччиною і давною війною з Шведами, через те сойм, який відбув ся в Торунї (в польській Прусії) під конець 1626 р., займав ся справами тільки полїтичними; над релїґійними справами не раджено, хоч на тім соймі були присутні представителї запорожських козаків, котрі просили правительство збільшити їм платню з огляду на заслуги запорожського війська в битві з Татарами під Білою Церквою (9 жов. 1626 р.), але сповнене тої просьби козаків відложено до иншого часу. На соймі слїдуючого 1627 р. козаки знова звернули ся з просьбою: щоб їм збільшено побори, щоб шляхта не утискала козаків в їх домашньому житю і т. и. Хоча більша часть петиций козаків була признана соймом заслугуючою на полагоджене, але справдї нїчого не було зроблено. На тому ж соймі розглядано стару справу про заспокоєне православних, але знов нїчого не рішено і відложено дїло до будучого сойму.

Сойм 1628 р. був занятий шведською війною і не доторкав ся церковних питань. На тім соймі між иншим запрошено духовенство, щоб жертвувало від себе на тодїшнї военні потреби, і відносно неуніятського духовенства в соймовій постанові було сказано, щоби воно вібрало ся і обсудило питанє про жертви на военні цїли. Тою постановою покористували ся православні і вібрали ся на собор в Київі на день Успенія На собор явив ся Мелетій Смотрицький, принявши вже потайки унїю, і став впливати на соборі в користь унії, але тут йому виказано його лицемірство і його уніонні пляни розбили ся.

На соймі з січня 1629 р. вироблено проект, щоби для заспокоєння грецької релїґії скликати у Львові собор православних і уніятів з попереджаючими соборами православним і уніятським окремо, але проект той не був проведений як соймова конституція. Після сойму король своїм універсалом проголосив скликанє собора, але з перекрученем вироблених на соймі умов скликаня. На тому ж соймі 1629 р. православні добили ся леґалїзації київського православного брацтва, чого їм перед тим відмовлювано; щоб мати тепер успіх, представителї київської православної шляхти заявили на соймі 1629 р., що брацтво закладаєть ся для уладженя і удержаня шпиталю „для людей убогих, старих і уломних, як духовних так і світських, і людей рицерських, по заслугах королю і Річипосполитій покалїчених ворогами в ріжних битвах". Про брацьку школу не згадували, щоби дїлу не пошкодити, і таким чином добили ся леґалїзації брацтва. *Ю. С.*

В. Семевскій — Кирилло-Мееодіевское Общество 1846—47 г. („Русское Богатство", 1911, кн. 5 і 6, ст. 98—127 і 39—67).

З усієї лїтератури ювілейного року розвідка д. Семевського становить найважнїйший причинок до історії Кирило-Методієвського брацтва і до біоґрафії найвидатнїйшого братчика (бо таки він був братчиком) Т. Шевченка. Тодї як уся инша ювілейна лїтература крутить ся коло відомого, статя д. Семевського приносить новий матеріял. Складаєть ся вона з кількох роздїлів. Перший роздїл починає д. Семевський з попередників Кирило-Методієвської громади — масонської льожі „Сполучених Славян" і декабристського товариства „Сполучених Славян" (деякі автори і досї їх мішають), потім переходить до членів кирило-методієвського брацтва, спиняючи ся на Костомарові і Шевченку. Другий роздїл присвячений основним ідеям і цїлям Брацтва. Зібрано тут ряд документів, котрі крім записки Білозерського, в якій начеркнено завдання і цїли Товариства, були вже опубліковані давнїйше (Устав і головні правила в кн. 2-ій „К. Ст." і „Былом" 1906 р., відозви Костомарова в „Былом"). В кінцї роздїлу

спиняєть ся автор на ідеях братчиків про державне порядкуванне. Найцікавійший своїм матеріялом розділ III, в котрім д. Семевський переказує зміст складеної Костомаровим „Книги Битія українського народу“. Се властне та незнана нам досї рукопись, котру доклад ґр. Орлова охрестив „Закономъ Божїимъ“. Як оригінал (Костомарова в укр. і рос. мові), так і копії з него Гулака переховують ся в архиві Департамента Полїциї. Се свого роду фільософія історії, написана під великим впливом Міцкевичевої „Книги польського народу і подорожування польського“. Д. Семевський дуже добре доводить сей вплив, рівняючи твір Костомарова з Міцкевичовим. Велика шкода, що автор не міг опублїкувати сю „Книгу“ в цїлости, але вже й за саме переповідженнє її цензура вирізала цїлу другу частину його статї (кн. 6).

В розділї IV знаходимо ріжні відомости: про Савича і його погляди, згадки декабриста Момбелї про арешт братчиків і ті чутки про його, які ходили тодї по Петербурзї, вкінцї спиняєть ся Семевський на деяких моментах слїдства, головно на допитї Костомарова в „3-м Отдѣленіи“ про „Закон Божій“, і кінчить свою цїкаву статю на відношенню сього „Отдѣленія“ до членів „Украйно-Славянского Общества“, як охрестило воно брацтво, і на долї їх.

Про Шевченка говорить д. Семевський, що був він найенерґічнїйшим і найбільш радикальним (поруч з Гулаком) членом брацтва і вів за собою инших. Між иншим притакує автор звісткї про революційну дїяльність Кобзаря (пропаґанда серед селян). Революційне значінне його поезій — очевидно само по собі. *В. Дорошенко.*

Dr. Bohdan Barwiński — Pieczęcie książąt halicko-włodzimierskich z pierwszej połowy XIV wieku. Краків 1909, стор. 22. Се замітки з нагоди видання А. Лаппо-Данилевского, Печати послѣднихъ галицко-владимірскихъ князей — друковані в Wiadomościach numizmatyczno-archeologicznych 1909 р. Автор оповідає історію дотеперішнїх студій над тими печатями, підносить вартість згаданої працї та робить деякі поправки. *Ів. Крч.*

Dr. R. F. Kaindl — Zur Geschichte der deutschen Siedlungen und des deutschen Rechts in Polen und Galizien (Deutsche Erde 1915, IX, стор. 226—232). В доповненю до своєї Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern обговорює проф. Кайндль працї і статї Соколовского, Пекосїньского, Буяка, Кутшеби, Захоровского, Птаснїка, Мучковского, Хмеля, Бонковского, Бравера, Токаржа, Смульского, Фелькера, Штарка і Франка (в Записках Н. Т. ім. Шевченка том 95). При тій нагодї принотую дві дрібні статї того ж автора: Die Lage des Deutschtums in Galizien (Grenzboten

1910, том LXIX, ч. 37/38) і Preussische Ansiedler in Österreich im 18 Jahrhundert (Ibidem 1910, LXIX, ч. 30).

Raimund Friedrich Kaindl — Zur Geschichte der deutschen Einwanderung nach Galizien (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1912, IV, Львів, стор. 108—115). Виїмок з третього тому Кайндлевої Geschichte der Deutschen in den Karpathenländern про походжене німецьких кольоністів у Галичині.

J. Schmidt — Aus der Geschichte des Deutschtums in Galizien bis zu Kaiser Josefs II Zeiten. Nach Geschichtsquellen zusammengefasst (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien für das Jahr 1909, I. Львів, стор. 90—94). Короткий огляд напряму і стану німецької кольонізації в Галичині від найдавнійших часів, з головним узглядненем історії і розвитку міста Бялої. В історичній частині подибують ся помилки, що свідчать про непідготованість автора, одного з головних будителів галицьких Німців і орґанізатора товариства: „Bund der christlichen Deutschen in Galizien". *З. К.*

Е. Бородиєвич — Теребовельский монастир. „Руслан" 1911, ч. 41 і 43. Автор оповідає про монастир оо. Василіян, знесений 1789 р., початки котрого сягають 1600 р. *В. Д.*

А. Краузэ-ван-дер-Копъ — Какъ отнеслась Голландія къ побѣдѣ русскихъ подъ Полтавой (Журналъ Министъ. Народн. Просвѣщенія, 1910, май, стор. 123—133). Авторка — „иностранка, занимающаяся изслѣдованіемъ документовъ Петровскаго и до-Петровскаго времени" (так вона сама себе рекомендує) — поставила собі завданем освітлити історичними фактами ті „узы дружбы", які, на її думку, дуже тїсно вязали її вітчину, Нідерлянди, з Росією за Петра І-го та зазначили ся яскраво в відношеню сеї держави до Полтавської побіди. Фактів більшого політичного значіня одначе авторці не удало ся відшукати, але вона всеж таки констатує „оживлені зносини, що завязали ся між Росією й... Нідерляндами в кінці XVIII і початку XIX віку". З статї д. А. Краузе довідуємо ся про подробиці повідомленя российського посла та презідента Ґенеральних Станів з нагоди побіди 1709 р., про урочистий обхід в честь сеї побіди, який урядив амбасадор Матвєєв в Гаазї, та згадки про голяндських артистів на службі у российського царя, про їх штихи і образи, присвячені Петрови І й Полтавському бoєви, та про сучасні виданя в голяндській мові на ту саму тему, надруковані по розпорядженю російського уряду. *О. Н.*

Prof. Dr. Georg Loesche — Von der Duldung zur Gleichberechtigung. Archivalische Beiträge zur Geschichte des Protestantismus in Österreich von 1789—1861. Zur 50-jährigen Erinnerung an das Protestantenpatent Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Österreich, Відень—Липськ 1911, том XXXII і XXXIII, стор. LII+812). Величезна студія, в якій обговорено правне становище протестантської церкви в Австрії від 1781 р. аж до виданя повної рівноправности. Для нас мають вартість лише початкові сторінки, де змальовано стан протестантської церкви за польського панованя і подано звістки про протестантські громади в Заліщиках, Залїзцях, Угнові, Ярославі, Львові (стор. 8—25) і на Буковині (стор. 25—26). *З. К.*

Др. Я. Гординський — Автобіоґрафія Теодора Лисяка (Руслан 1911, ч. 176—179). Автор публїкує автобіоґрафію о. Лисяка, що має деякий інтерес для історика нашого громадського і літературного життя в 50 рр. у Галичині. На вступі знайомить нас др. Гординський з тим, що відомо було в нашій літературі про Лисяка.

І. Воробкевич — Мошул Николай Сучавский (Руслан 1911, ч. 47—50). Др. Маковей публїкує в сих фелєтонах знайдені ним між рукописями покійного письменника недруковані ще ніде спомини про славного колись на Буковині скрипника. З огляду на те, що сї спомини мають певний інтерес для характеристики буковинського життя в рр. 1850—1860, нотуємо їх на сім місцї.

Перед 50 роками (Руслан 1911, ч. 128). Се ріжні нотатки в „Слова" 1861 р., цікаві для історика галицької України, — про Шашкевича, пошенне козацьких шапок у Львові 1861 р., то що.

О. Барвінський — Спомини з мого життя (Руслан 1911, ч. 263—290). Опублїковані досї спомини д. Барвінського становлять лише І-у частину задуманої ним автобіоґрафії. Історик українського життя Галичини другої половини XIX в. розуміється не обмине сих Споминів, хоч би як задивляв ся на автора їх і його діяльність. І-а частина обіймає час від дитячих літ аж до іменовання автора старшим учителем в учит. семинарії в Тернополї (1847—1871 рр.). *В. Д—ко.*

Право.

Н. Н. Товстолѣсъ — Юридическое положеніе женщины при открытіи наслѣдства по русскому законодательству (Журналъ Министерства Юстиціи, 1910, № 1, стор. 56—83).

Замітка ся поділяєть ся на частини історичну і доґматичну.

В першій — автор прослїджує еволюцію правних постанов що-до наслїдуваня женщин від найдавнїйших і до наших часів. Зупиняючи ся на договорі Олега з Греками, Руській Правдї, Литовських Статутах, підкреслює той орґанїчний звязок, який істнує між сими памятками давнього українсько-руського права і зазначує ті кардинальні ріжницї, що помітні між ними і московсько-російськими. Особливо видатною прикметою є та, що наші памятки роблять значну ріжницю що до спадкових прав дїтей по батьку і матери.

Констатуючи сї ріжницї, автор одначе не помічає того, що витворили їх історично-національні особливости наші в порівнаню з московсько-російським: ідучи мильним слїдом за більшістю істориків російського права, він змішує до купи дві самостійні течії східно-славянського права і законодавства, розуміючи їх як одно — російське (русское), „доповнюючи“ напр. постанови московських „Судебниковъ“ приписами наших „Статутів“ і т. и. Се робить автор не дивлячи ся на те, що сам же, в початку своєї статї, зазначує великий вплив „вдачі, світогляду, побуту й історії кождого народа...“ напр. хоч би — „на орґанїзацію сього інститута (спадкоємства женщин) в тій чи иншій державі...“

І дійсно, відмінна вдача, світогляд, побут, історія, державна приналежність та орґанїзація (що поясвюють ся насамперед відмінною економічною і соціяльною структурою) двох народів були причиною повстаня відмінних правних норм. Теперішнї спадкові права женщин в російськім законодавстві являють ся безперечно пережитком „вотчинно-помѣстнаго“ укладу Московської держави, тодї як наш нарід в своїм звичаєвім праві та в тих фраґментах, що полишили ся йому з власного права, ще й дотепер переховує забутки цїлком відмінного історичного походженя, які ведуть свій початок від основ суспільного укладу ще Київської Руси та, не дивлячи ся на зовнїшнї перешкоди, перетривали віки, — змінюючи ся, очевидно, разом з зміною відносин, але позостаючи з своїми первістними основами в нерозривнім звязку.

Постанови проєкта нового російського цивільного кодексу, з приводу яких, здаєть ся, й написав автор свою розвідку, зрівнюють перед законом спадкові права жінок з мужчинами. Не можна не признати разом з автором слушности такого зрівняня. Але ж — що-до історичного походженя теперішнїх, до нинї обовязуючих, постанов, — очевидно треба заняти відмінне становище, анїж те, яке заняв автор. Коли відповідні постанови теперішнього російського кодексу цивільного всеж-таки являють ся історичним, орґанїчним породженем московсько-російської минувшини і її житєвих відносин, то для українського народу вони — цїлком чужі, примусово накинені полїтичними переможцями, а при тім — як се не дивно — не багато поступовійші від давнїх постанов українсько-руського права.

Статя д. Н. Товстоліса взагалї не відзначаєть ся особливо докладним досліїдженєм предмета з історичного боку. Доданий до неї показчик лїтератури предмета також не є докладним та вичерпуючим.

Ол. Назаріїв.

Ѳ. И. Леонтовичъ — Судъ господарей и ихъ совѣтниковъ въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (Журналъ Министерства Юстиціи, 1909, VI, стор. 116—166; XI, стор. 159—208).

— Центральныя судебныя учрежденія въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи (ibidem, 1910, II, стор. 186—226).

Сими статями, здаєть ся, неб. Ф. І. Леонтович мав розпочати цїлу серію розвідок по історії литовсько-руського судівництва. Можна пожалкувати, що смерть перешкодила йому довести справу до кінця. Якраз в сїй области зроблено досї ще дуже мало, і вже тому кожна нова наукова розвідка набирає видатного значіня.

Перший нарис починаєть ся з побіжних заміток про характер і історію судівництва в Литовсько-руській державі, при чім автор робить спробу окреслити становище і ролю господаря в сучаснім судівництві та зазначити форми і роди центральних та краєвих судів. Поруч з дослїдженєм самих судових інституцій торкаєть ся він також функцій, компетенції, порядку обсадженя урядів, цензу та правного становища судових урядників.

До центральних орґанів суду віднесені: суд властивий — господарський (без участи панів-радних або разом з ними), суд дворний (задворний або асесорський), суд господарських комісарів та суд маршалковський (великих, або земських та дворних маршалків); далї — суди канцлерський, земських підскарбіїв і суд гетьманський; нарештї головний Литовський трибунал, суд сеймовий, трибунал скарбовий (пізнїйша скарбова комісія), трибунал духовний, військова комісія і ин.

До краєвих: суди господарських намістників, що з XV-го в. послїдовно замінюють ся новими, — судами воєвод, старостів та державців (замкових); також суди на краєвих соймах та копні; суди стисло або переважно станові: шляхотські — земські, каптурові, підкоморські, ґродські, суди волостні (панські, волостних державців, сїльських тивунів в господарських маєтностях), суди міщанські (по містах — на маґдебурськім праві), суди духовні, військові (ротмистрів та каштелянів), суди жидівські; нарештї, т. зв. „смістні“ та приватні — полюбовні („обчі“).

З інституцій першого типу до таких, що можна би назвати в повнім

значіню „судом господарів та їх дорадників“ залїчує проф. Леонтович: 1) суд особистий — господарський, 2) суд панів радних, 3) суд асесорський, 4) суд комісарський, 5) суд маршалковський. Сї суди й розглядає в першій статї, додаючи ще коротенький, дуже поверховий розділ про мало досліджені, але дуже цікаві судівничі функції удільних литовсько-руських князів.

До взагалї—„центральних судових інституцій“, що становлять предмет другої статї, відносить автор: 1) суд канцлерський, 2) суд скарбовий (подскарбіїв і скарбового трибунала), 3) суд гетьманський (і військових комісій), 4) головний Литовський трибунал, 5) суд сеймовий, 6) judicium mixtum (sąd wspólny).

Одначе отсей останній поділ приняти, на нашу думку, тяжко. Штучність його помітна з першого ж погляду. Степень участи особи господаря в проваджено судових функцій не може служити вистарчаючим крітерієм для віднесеня тих чи инших форм суду до першої чи до другої катеґорії. Бо инакше — довело ся б назвати господарським судом в стислім значіню сього слова лише ті форми судових установ, де бачимо особисту участь господаря на судових розправах (отже — і суд соймовий, не віднесений автором до „господарського“); з другого ж боку, засадничо — всї судові інституції (крім, очевидно, приватних та звичаєвих судів) провадять ся іменем господаря, а господар уважаєть ся зверхнїм головою і начальним судією їх, — отже в сім значіню всї суди можна б назвати „господарськими“. Та й крім того, деякі з віднесених до взагалї-„центральних“, в дійсности являють ся лише такими, де господар тілько поручує тому чи иншому свойому заступникови, в тім чи иншім випадку або й взагалї, окремі справи (або окремий рід справ), хоч компетенція розсуджувати їх належить господареви виключно і безпосередно; таким напр. є суд канцлерський, — одного з найблизших „дорадників“ господаря; при тім господар часто навіть лишає при собі прероґативу останньої санкції зробленого його доручником вироку. Далї, що-до суду напр. скарбового або головного литовського трибуналу і ин., то вже сама історія їх показує нам, що функції таких центральних інституцій давнїйше також належали безпосередно господареви і самий факт повстаня їх пояснюєть ся швидше природним ходом історичного розвитку, потребами здіференціованя та удосконаленя судівництва технїчно і орґанїзаційно. У всякім разї центральні судові інституції не перестають зіставати ся й на далї „господарськими“, хоч колись то діяльна особиста участь самого господаря, цїлком природно, чим далї зводить ся до minimum; та господар все таки лишаєть ся їх „подавцем зверхнїм“, „паном зверхнїм“ і т. д. З другого ж боку, такі напр. чисто адмінїстраційно-поліцїйного характеру судові функції маршалків,

що між иншим мають своїм завданем охорону особи короля та догляд за порядком в місцї його перебуваня, не можна зовсїм, на нашу думку, віднести анї до „суду господаря“, анї до „центральних“. А вже нїяк не можна залїчити до „суду господаря або його дорадників“ автономної судової дїяльности удїльних князїв литовсько-руських. Словом, приходить ся признати, що принятий автором подїл не є відповідним і удатним. Більше раціональним було б, подїливши судові інституції на центральні і місцеві, виділити з їх суди спеціяльні (жидівські, військові etc.), приватні (звичаєві, полюбовні), удїльно-князївські та зазначити при тім характер і степень участи та прероґативи господаря в судівництві.

Переходячи до оцїнки змісту нарисів проф. Ф. Леонтовича, мусимо зазначити, що, на жаль, вони не можуть вповнї заспокоїти вимог дослїдників. Характеристика окремих родів суду не зроблена вистарчаюче повно і докладно, а часом то й неясна, документний матеріял далеко не вичерпаний (хоч автор переглянув його все ж не мало і багато його використав), паралелї з польським правом проведені не досить повно, а при тім замало прослїджені і віддїлені впливи инші, не польські, та природні форми самостійного еволюцийного розвитку стародавнїх українсько-руських правних норм і інститутів. Як звичайно, автор користуєть ся головно старою історично-правничою лїтературою, майже не узглядняючи новійших дослїдів і поправок. Перегляд окремих судових інституцій зроблений дуже нерівномірно що до повноти і виразистости. Як би там не було, треба признати, що автор своїми нарисами може значно спричинити ся дальшому дослїдженю та розробленю литовсько-руського судівництва. Все ж таки він зробив велику частину з того, що при теперішнїм станї дослїдів було можливим. Звичайно, першим орачам доперва початого облогу завжде доводить ся не мало „огріхів“ попустити на своїй ниві; не дивниця отже, що наступникам неб. проф. Леонтовича доведеть ся, може, ще нераз перейти своїм плугом по недавнїй ще цїлинї, яку почав піднїмати він одним із перших. *Ол. Назаріїв.*

С. Авалiани — Заслуги Θ. И. Леонтовича въ изученiи обычнаго права русскихъ инородцевъ (Журналъ Министерства Юстицiи, 1911, VI, ст. 169—175).

Історикови права дуже часто доводить ся звертати ся по допомогу до порівнюючого правознавства, звичаєвого права, етноґрафії та фольклььору. Прислуга, яку можуть зробити сї дісціплїни вияснепю походженя, еволюції, міґрації та житєвого значіня правних норм того чи иншого народа, буває часом незвичайно великою. І дїйсно, рідкий історик права не займав ся ними та не зоставив по собі більших чи менших слїдів тих.

своїх занять в науковій літературі. Не що-давно померший проф. Ф. І. Леонтович — людина широкого світогляду та значної наукової ерудіції — добре розумів значінє порівнюючого досліджeня історії права та пізнаня звичаєвого правного житя і правних понять люду. Правда, спадщина, ним зоставлена, не дуже богата кількостно в сїй области, але за те вона — досить значної наукової вартости і тому вже зробила ся важною підставою для багатьох новійших дослідників. Заслуга проф. Леонтовича полягає особливо на тім, що він один з перших, узброєний науковим методом та солїдним знанєм, звернув ся на схід, шукаючи там анальоґій, паралєль та жерел, впливів на правні норми і інститути нашого (і московського) стародавнього права. І треба признати, що багато знайшов, — як не задивляти ся на характер та слушність його сміливих, далеко йдучих порівнань і зближень. Але досліди проф. Леонтовича над правом східних, не славянських народів Росії мають і самостійне наукове значінє для безпосередного пізнаня і розслїдженя того права. Се головно й підносить д. Аваліані в своїй замітцї. До такого рода праць проф. Леонтовича належить насамперед „Древній монголо-калмыцкій или ойратскій уставъ взысканій (Цааджинъ-Бичикъ)“, 1879 р. (критично упорядкований і доповнений цїнними примітками текст його п. з.—„Калмыцкое право. Ч. І. Уложеніе 1822 г.“ надрук. в „Зап. И. Новоросс. У-та“ і осібно в 1880 р.), і „Адаты кавказскихъ горцевъ. Матеріалы по обычному праву сѣвернаго и восточнаго Кавказа“, 1883 р. Д. Аваліані докладно обговорює сї праці, признаючи їм видатну наукову вартість, хоч і не годить ся з деякими висновками автора. Обмежуючи ся лише тим, він не згадує одначе инших статей і заміток покійного дослідника, що відносять ся до того самого питаня. Зазначимо тут його реферат на VI Археольоґічнім зїздї в Одесї п. з. „О происхожденіи древне-русскихъ отроковъ и дѣтей боярскихъ и современныхъ кавдасардовъ и другихъ служебно-родовыхъ классовъ у кавказскихъ горцевъ“ („Прав. Вѣстн.“ 1884, 191) і п. з. „Объ архаическихъ формахъ общественнаго устройства у кавказскихъ горцевъ“ („Новоросс. Телеграфъ“ і „Юридич. Обозр.“ Тіфліс, 1884, 175) та „Арійскія основы общественнаго быта древнихъ славянъ“ („Варш. Унив. Извѣстія“, 1897, кн. VI). Лишає також на боцї д. Аваліані і цїкаві замітки проф. Леонтовича про звичаєве право взагалї і значінє дослїдів над ними[1]), хоч сї замітки являють ся дуже цї-

[1]) Сюди відносять ся: деякі місця в 1 вип. його „Исторіи рускаго права“ (Одеса, 1869), „Замѣтки о разработкѣ обычнаго права“ („Журн. Мин. Нар. Просв.“, 1878, іюль), „О задачахъ разработки обычнаго права“ („Ново-росс. Телеграфъ“, 1879, чч. 1187, 1191, 1193), „Новыя воззрѣнія на происхожденіе обычнаго права и значеніе его для государства“ („Юридич. Хроника Новор. Телеграфа“, 1882), рецензія

кавими й для дослідників права східних народів Росії та безперечно можуть мати і мали свій вплив на характер і напрямок їх наукової діяльности. *Ол. Назаріїв.*

Dr. Ladislaus v. Thót — Orientalische Strafrechtsstudien. (Archiv für Kriminalanthropologie 1909, том XXXIV, стор. 271—306.). Огляд орієнтального карного законодавства зачинає ся розділом про реформу руського карного права в XVII. столітю, в якім поперед усього подає ся огляд усіх староруських законів, а головно деякі виїмки з „Руської Правди". Нового в статї нема нічого.

N. Cotliarciuc — Subjekt des Kirchenvermögens in der morgenländischen Kirche. (Deutsche Zeitschrift für Kirchenrecht. Tübingen, 1909, стор. 22, 8⁰). Автор розслїджує початки церковної власности в православній церкві і доходить до результату, що підметом церковної власности в вузшім значіню є сама церков як інституція в залежности від дієцезіяльної церкви. Власником маєтку в ширшім значіню можуть бути всїлякі чинники, як на приклад парохія, релїґійний фонд і т. д. і тому в кождім випадку треба справу власности церковного маєтку піддати окремим розслїдам.

Nico Cotliarciuc — Stifterrecht und Kirchenpatronat im Fürstentum Moldau und in der Bukowina. Eine historisch-dogmatische Studie zum morgenländischen Kirchenrecht. (Kirchenrechtliche Abhandlungen hrg. von U. Stutz, Heft 47.) 8⁰ Stuttgart, F. Enke, 1907. Стор. XVIII+203. Автор подає тут історію права патронату в православній церкві на Буковині і пояснює його початок і жерела, які треба бачити в византійськім „δίκαιον κτητορικον" і в молдавській „ctitoria". З окрема розглядає автор сучасний стан буковинського православного патронату так як його завели австрийські власти в кінцем XVIII. столїтя, опираючи ся між иншим і на нових актах гр.-ор. конеисторії, сойму і намісництва. Для наших читачів варта спростувати, що навіть при прилученю Буковини не творили Румуни більшости, як се повтарає Котлярчук за статистиками з початку і половини 19. столїтя.

Hugo Herz — Die Kriminalität der Jugendlichen nach den Ergebnissen der neuesten österreichischen Kriminalstatistik (Archiv für Strafrecht und Strafprozess. Берлїн 1909, том LVI, стор. 25—44). Стаття написана з нагоди виходу статистики: Die Ergebnisse der Strafrechtsflege in den im Reichsrate ver-

---

на 3 вип. „Обычнаго права", Е. І. Якушкіна („Юрид. Библіографія", изд. Демидовск. Юрид. Лицеемъ, 1908, ч. 1) і ин.

tretenen Königreichen und Ländern (Österreichische Statistik, Відень 1908, том LXXXI). Констатує велику залежність проступків від грамотности. *З. К.*

А. Гольмстенъ — Семенъ Васильевичъ Пахманъ (Некрологъ) (Журналъ Министерства Юстиціи, 1911, III, стор. 220—226). В короткій згадці своїй автор подає цікаві відомости про наукову і суспільну діяльність сього досить відомого, хоч і не надто продуктивного, правника-цивіліста, уродженця нашої теріторії (урод. в Одесї 27/IV 1825 р.). Наукова діяльність небіжчика має відношенє і до украЇнознавства. Так напр. його маґістерська дісертація: „О судебныхъ доказательствахъ по древнему русскому праву, преимущественно гражданскому, въ историческомъ ихъ развитіи“ (Москва, 1851) досї не стратила свого значіня для дослїдників історії українсько-руського права; почасти відносить ся сюди також його рецензія на „Юридическій Сборникъ“ Д. Мейера (Журн. Мин. Нар. Просв., 1855), а в солїдній його праці „Исторія кодификаціи гражданскаго права“ (1876 р.) зустрічаємо цікавий уступ про Литовський Статут. При дослїдах над звичаєвим правом не можна обминути капітальної праці небіжчика: „Обычное гражданское право въ Россіи“ (1877—79 рр.) та „Сборника народныхъ юридическихъ обычаевъ“, 2-й том якого виданий під його редакцією (в нїм уміщена і його статя: „Очеркъ народныхъ юридическихъ обычаевъ Смоленской губерніи“). Частину своєї педаґоґічної діяльности С. В. Пахман присвятив висшій школї українсько-руської теріторії, а саме — Харківському університетови, де від 1858—1866 р. викладав адміністраційне та цивільне право.

В. Матвѣевъ — А. В. Романовичъ-Славатинскій (Некрологъ) (Журналъ Мин. Народн. Просвѣщенія, 1910, XI, стор. 36—40). Небіжчик, полтавець з походженя, один з найстарших професорів київського університета, відомий в наукових кругах і навіть по-за ними своєю капітальною працею — „Дворянство въ Россіи отъ начала XVIII вѣка до отмѣны крѣпостного права“, яка й до нинї не позбавлена наукового значіня. Провідні ідеї сеї праці і погляди автора одначе не користували ся значною популярністю. В науковій сфері Романович-Славатинський був взагалї не дуже продуктивним. З більших його праць можна зазначити: „Историческій очеркъ губернскаго управленія отъ первыхъ преобразованій Петра Великаго до учрежденія губерній 1775 г.“ (1859 р.), що мала в свій час наукову вартість. Небіжчик був оборонцем університетської автономії і навіть написав цїлий ряд статей в її обороні. *О. Н.*

Лiтература.

Вiдродженє Галицької України i Маркiян Шашкевич — написав Лев Смулка (II Звiт Дирекциї приватної ґiмназиї з руською мовою викладовою фiлiї Руського Товариства педаґоґiчного в Рогатинї з правом прилюдности за рiк шкiльний 1910/11, Львiв, 1911, стор. 3—21).

Odrodzenie ruskiej literatury w Galicyi i Markian Szaszkiewycz. Referat Izydora Jeluka. (W setną rocznicę urodzin M. Szaszkiewycza). (Вiдбитка зi „Sprawozdania Dyrekcyi c. k. Gimnazyum w Brzeżanach za rok szk. 1910/11", Бережани, 1911, стор. 55).

Невiдомi писаня Маркiяна Шашкевича — Написав(?) Др. Ярослав Гординьский. (Звiт дирекциї ц. к. ґiмназиї з руским викладовим язиком в Коломиї за шкiльний рiк 1910/11. Коломия, 1911, стор. 5—22 + портрет).

Володимир Радзикевич — Шашкевичева „Олена". (Вiдбитка зi „Звiту дирекциї приватної женьскої ґiмназиї СС. Василиянок у Львовi з рускою викладовою мовою... за шкiльний рiк 1910/11").

Яким Ярема — Маркiян Шашкевич як лiрик-поет. Вiдбитка зi звiту ц. к. ґiмназиї Франц Йосифа I. в Тернополи. Тернопiль, 1911, стор. 5—36.

Ор. Авдикович — Форма писань Маркiяна Шашкевича. Звiт дирекциї ц. к. ґiмназиї з руским викладовим язиком в Перемишли за рiк шкiльний 1910/11. Перемишль, 1911, стор. 3—22.

Фiлярет Колесса — Про вiршову форму поезий Маркiяна Шашкевича. (Вiдбитка зi „Звiту дирекциї ц. к. академiчної ґiмназиї у Львовi за шкiльний рiк 1910/11"). Львiв, 1911, стор. 24.

З нагоди ювилею столiтнiх уродин Маркiяна Шашкевича присвятили всї державнi ґiмназiї у Галичинї з українською викладовою мовою з виїмкою станиславiвської, двi українськi приватнi ґiмназiї, а саме мужеська в Рогатинї i жiноча у Львовi, й одна державна польська ґiмназiя у Бережанах реферати й працї про Шашкевича й часи його виступу. Хоч до розвiдок у ґiмназiяльних справозданнях, спецiяльно з провiнцiї, не можна все прикладати великих вимог, все таки про працю д. Смулки треба сказати, що в нiй навiть як на провiнцiю не використана можлива повнота лiтератури предмету так, що загальний образ вiдродження галицької України не вiдповiдає дiйсному станови дослiдiв, а роля Шашкевича в тiм вiдродженню досить невиразна. Автор iшов головно за роботою д. Тершакiвця „Галицко-руске лiтературне вiдродженє", далекою до повноти використання документального i статейного матерiялу й вiрного його освiтлення. Пiд тим оглядом гарне вражiннє робить реферат

д. Єлюка, в якім коротко, але з вичерпаннєм майже всеї літератури предмету подана історія галицько-українського відродження і провідна участь в нім Шашкевича.

Справозданнє коломийської української ґімназії, як виходило би з заголовка, мало би дати нові наукові дані. „Невідомі писаня Маркіяна Шашкевича“, які „написав“ др. Гординський, попереджає вступ на семи сторінках, з якого довідуємо ся, що дрови Гординському „допоміг щасливий припадок роздобути хоч не оригінальні рукописи, так принайменше достовірні (?) відписи з рукописів Маркіяна Шашкевича“ в бібліотеці коломийського лікаря дра Ол. Козакевича. Відкрите велике, бо „маємо ту до діла по більшій части з писанями Шашкевича або ще зовсім невідомими або відомими в инших вариянтах. Що правда, нічо з того не писане рукою Маркіяна, але тому, що часто зазначено виразно, що відписувано прямо з Шашкевичевих автоґрафів, а сих автоґрафів поки що нема, мусять отсї відписи заступити таки самі автоґрафи. До того можна бути певним (?), що змін — принайменше річевих — у відписах супроти ориґіналів нема (?); хиба декуди не видержаний правопис“. Сї відписи мав зладити Микола Устіянович, що, „здає ся (вже не певно?), повиписував їх із автоґрафів Маркіяна Шашкевича, які знайшов у покійного Наталя Вахнянина“. Дальше наведена історія переміни національних поглядів Устіяновича ніби на доказ, що „Устіянович старав ся зібрати у себе як найбільше писань Шашкевича“. Побудувавши такі замки в воздусї, др. Гординський невміло описує найдені копії писань Шашкевича. Про текст пісоньки „Марусенька мила“ заявляє сам видавець, що він майже не ріжнить ся від виданих уже текстів, впрочім є й автоґраф у „Читанці“ Шашкевича. З віршів одинокий не звісний текст вірша „Вѣрителови“, написаний на листї Івана Авдиковського, що вспоминав ся о довг 20 зол. Автоґраф поезії „Нещастний“ чи „Безрідний“ маємо також; його відпису не представляє текст, надрукований дром Гординським, тільки копію з маленькими двома-трьома помилками тексту в Читанцї Ковальського з 1852 р. (ст. 249—250). Що воно так, доказом того дальший текст „Бандуриста“, надрукованого також дром Гординським із копії тексту в згаданій читанці (ст. 93—95), де також пропущено тих самих 10 рядків поезії, що й в віднайденім дром Гординським текстї; відписом із автоґрафу не є сей текст також. Текст вірша „Опихане Пане?“ се відпис друкованого тексту в „Зорі Галицкій яко Альбум“, розуміє ся, з помилками. Що воно так, доказом того вже зазначеннє „сказка“ побіч заголовку, а сього зазначення нема в автоґрафі, якого текст ріжнить ся від тексту, виданого дром Гординським. В 1865 р. збирав Микола Устіянович матеріяли для ґімназіяльної читанки й тому фактови треба завдячити, здаєть ся, відкрите дром Гординським невідомих писань Маркіяна Шашкевича. Крім згаданої незвісної доси одинокої

поезійки приносить брошура ще одну подробицю, що байки в Читанції Шашкевича се переклад з великоруської мови.

Свою літературу має уже Шашкевичева казка „Олена". Займив ся сею казкою др. Щурат у „Найблизших жерелах творчости М. Шашкевича" в „Учителю" за 1909 і 1910 рр., а потім присвятив її й осібну статю п. з. „Шашкевичева Олена" в „Неділї" за 1911 р., яку викликала давнійша статя д. Тершаківця „Причинок до студий над М. Шашкевичем" у ювілейнім збірнику в честь проф. М. Грушевського. Всї арґументи обох згаданих дослїдників і инші принагідні, що відносять ся до Шашкевичевої казки, розбирає один по другім критично д. В. Радзикевич у своїй працї, в якій приходить до відмінного висновку, а саме, що Шашкевичева Олена се „твір ориґінальний", а „подібність деяких лїній і красок — се несвідомі ремінїсценції прочитаних лїтературних творів".

Шашкевичем як ліриком займаєть ся д. Ярема в своїй гарній розвідцї. Вважає „Веснівку" самостійним твором Шашкевича й то з ширшою перспективою у мотиві, нїж у инших тодїшнїх поетів, в яких також сей мотив, як і в Шашкевича, не оріґінальний, а позичений від Анакреонта. В тім однім моментї, який описаний поетом з нагоди перекладу частини „Zamk-у Kaniowsk-ого" Ґощиньского, видить автор всю психольоґічну основу лїричної творчости Шашкевича.

Прослїдити вартість писань М. Шашкевича з огляду на їх артистично-лїтературну форму поставив собі задачею своєї працї д. Авдикович. Що тикаєть ся мови писань Шашкевича, виказують вони, „як на свій час — знамените знанє української мови". Українською мовою послугуєть ся Шашкевич найкрасше зі своїх сучасників. Увійшовши в характер тем і сферу секретів поетичної творчости, дійшов автор до правдивого висновку, що Шашкевичів „твір виходив тодї вдатно, коли поет був спроможний засвоїти тему своїй творчій інтуїції чи перетопити її у своїй власній душі". Настрій поета в хвилї лїтературної працї полишав на нїй нестерті слїди. Автор не доглянув, що думку д. Тершаківця, наче Шашкевич написав би мовою, дуже близькою до церковно-славянщини, десять строф на релїґійно-моральні теми, видані ним у його „Причинках", збив др. Франко в замітцї „Чи Шашкевичеві вірші?" (Записки, т. LXI, Miscellanea, ст. 4—5), доказавши, що се відписи зі старої друкованої книжки з 1636 р.

Розглядови віршової форми поезій Шашкевича, зачіпленому вже в працї д. Авдиковича, присвячена спеціяльна розвідка д. Ф. Колесси. Перші два роздїли займають ся походженнєм і розвоєм складочислової версифікації в европейських лїтературах і ритмічними основами українських народнїх пісень, а третїй елєментами української людової ритміки та складочислової й акцентуаційної версифікації у віршовій будові поезій

Маркіяна Шашкевича. Під оглядом віршової будови можна поділити всі поезії Шашкевича на три ґрупи: 1) поезії, визначені пісенною формою, вложені після взірців і неначе під мельодії українських народнїх пісень, яких строфову й ритмічну будову наслідує Маркіян із великим хистом; 2) поезії, взоровані на формах польського складочислового вірша, одначе що до прозорости будови й мельодійности вірша ся ґрупа не дорівнує першій; 3) поезії, в яких видно тенденцію до визначування тонїчних стіп. В приложенню до Шашкевичевих поезій доси майже не тикали сеї теми.

М. Возняк.

Ювилейна бібліотека т. 1. Русалка Днїстрова. Вдруге видана з нагоди столїтних уродин Маркіяна Шашкевича, Тернопіль, 1910, 8⁰, стор. XXIII + 95.

Отсе видання має півнаукову, а півпрактичну цїль. Практична сторона видання се бажання „дати нашій П. Т. Суспільности під сю хвилю такі книжки, котрі плекали би в народї і у молодїжи все що величне, ідейне та гарне". Тому видавець д. Йос. Застирець постановив видавати „в предодню столїтних роковин уродин героїв нашого письменьства: Шашкевича, Шевченка, Метлиньского, Костомарова, Кулїша і пр." „Ювилейну бібліотеку". Одначе такий плян задуманого видавництва цїлком не стоїть на перешкодї призначувати на другий випуск „ориґінальні, гуморист. оповідання п. Романецкого і одну его 5-дїєву драму", а на третий „Збірник народних пісень, вертепних драм, ґаґілок, етноґрафічних записок і пр. зібраних на Поділю". Як цїлий плян задуманої бібліотеки характеризує хаотична нерозбірність і недостача всякого критицизму, так і перший том сеї бібліотеки. Видання, призначене для широких верств, постановив видавець передрукувати без змін, отож не тільки в правописи Русалки з 1837 р., але навіть з друкарськими похибками. В дійсности одні похибки полишав, а деякі поспpавляв, инші сам поробив так, що текст у богатьох місцях стає неясним і незрозумілим. Не на своїм місцї подав видавець зараз за неясною передмовою дві-три дрібнички до житєписи Шашкевича. До видання долучена подобизна письма Маркіяна. На однїй табличцї злучив видавець початок „Єленя" з Короледвірської рукописи в великоруськім перекладї, частину Русланового псальму та підпис Маркіяна на листї. „Єленя" у перекладї Шішкова, а далї „Забоя" і „Славоя и Людека" до слів „И руку въ брань по Людекову славу" відписав собі Шашкевич з восьмої книжки петербурських „Извѣстій Россійской Академіи" за 1820 р. Переклад Шішкова взяв видавець за переклад Маркіяна, бо в противнім разї, коли йому ходило би о раннє письмо Маркіяна, був би дав фотоґрафічну знимку перекладу Шашкевича

плачу Ярославни в Пісні про похід Ігоря в 1 червня, або записи народньої пісні „Сѣю рутку, сѣю рутку, рутку поливаю“ в 23 липня 1833 р. За то відбитка грамоти з 1424 р., що є у першім виданню Русалки, пропущена в виданню д. Застирця. *М. Возняк.*

В. Эрнъ — Жизнь и личность Григорія Саввича Сковороды (Вопросы Философіи и Психологіи, 1911, кн. 107 (II), стор. 126—166).

Популярно і з теплим чуттєм написаний начерк життя й діяльности знаменитого українського фільософа. Немило вражає тільки певний містицизм автора. Недобре також і те, що автор незнайомий з історією України і позволяє собі на утерті серед російського суспільства, несвідомого в українській історії, уваги. Д. Ерн гадає, що лише від Петра Вел. зачинаєть ся на Україні „епоха початкового впливу західньої культури на тубильні руські стихії“ (127). Не знаючи зовсім нашого суспільства, твердить про те автор, що Сковорода тим, що з сина простого козака став одним з найцікавійших европейських фільософів XVIII в., завдячує не школам, в яких учив ся, не осередкови, в якім обертав ся, не впливам від людий, що його оточали, а виключно лише собі самому, силї свого змагання до фільософського самопізнання. Розуміеть ся говорити про культурну ізольованість Сковороди не можна. Вже той факт, про котрий згадує д. Ерн при кінцї своєї статї, що серед основателїв харківського університета, які жертвовали великі гроші на його основаннє, були здебільшого ученики, або близші знайомі й приятелї Сковороди, заперечує твердженнє про сю ізольованість. Сковородинцї були і булиби вони навіть тодї, коли б самого Сковороди не було. На жаль, дослїдники напрямку д. Ерна про се й чути не хотять. Тим гірше для них і їх творів.

По за всїм тим нарис написаний добре і читаєть ся з інтересом. Особливо може бути інтересним він для широкої публики, мало знайомої з нашим оригінальним фільософом. Автор обіцяє незадовго дати на сторінках „Вопросовъ Философіи и Психологіи“ нарис фільософії Сковороди. *Вол. Дорошенко.*

Др. О. Маковей — Заповіт Т. Шевченка (Руслан, 1911, ч. 54). Автор робить кілька заміток до автографу поета, подаючи в сумнїв саме те місце в „Заповітї“, де поет каже „а до того я не знаю Бога“. Др. Маковей гадає, що се чужа вставка.

Вол. Бернатович — Похорони Тараса Шевченка (Руслан 1911, ч. 54). Др. О. Маковей передруковує під повисшим за-

головком дослівно допись Поляка Бернатовича про похорон нашого Кобзаря. Була се взагалї ширша статя присвячена Шевченкови в галицько-укр. пресї того часу, а що написана вона була тепло й щиро, то мусїла робити на читачів більше враженне, як попередні вістки.

О. Маковей — У 50-лїтні роковини смерти Тараса Шевченка (Руслан 1911, ч. 54). Автор подає зі старих галицько-українських часописей голоси про Шевченка (замітку Вагилевича про Кобзаря в Dnewnyk-у Rusk-ім 1848 р.) і його смерть (з ч. 15 „Слова" 1861 р.), супроводячи їх своїми замітками про культ поета в Галичині.

О. М. — Як сьвяткували память Т. Шевченка в Чернівцях 1864 р. (Руслан 1911, ч. 54). Автор оповідає про те, як ґімназисти й семинаристи Русини поминали Кобзаря богослуженнєм в церкві св. Параскеви. Коротенька ся статейка дає кілька характеристичних рис для тих часів і тому її тут нотуємо.

О. Барвінський — Як пізнала Т. Шевченка в 60-их рр. XIX в. тернопільська ґімназияльна молодїж (Руслан 1911, ч. 54). За прикладом Українців російських заложила й собі укр. „Громаду" у Львові десь в 1863 р. тодїшня наша свідома молодїж, в котрої й пішов народовецький рух. З столиці краю ідею „громад" рознесли її приклонники і на провінцію. Коло сього особливо заслужив ся Д. Танячкевич. Автор оповідає про початки одної з таких громад (тайних розуміеть ся) серед тернопільських ґімназистів.

О. Барвінський — Перше видане Шевченкових творів у Галичинї (Руслан 1911, ч. 59). Подавши кілька уваг про знайомість галицьких Українців перед 50-ма лїтами з творами Шевченка, росповідає д. Барвінський про перше видання поезій Шевченка в Галичинї, котре вийшло 1867 р. заходом пок. Г. Рожанського, Г. Боднара і самого автора. Імя Сушкевича поставлене було лише ради вимог закону. На дїлї ж нічим иншим він не причинив ся до видання.

Житецький Гнат — Слово про Т. Шевченка (виголошене на сьвяточнім засїданю петербурської Академії Наук в память поета 10 марта 1910 р.) (Рада 1911, ч. 57, передр. в чч. 81 і 82 „Руслана").

Др. К. Студинський — Сьвяточна промова в пятьдесятилїтє смерти Тараса Шевченка, виголошена дня 25 марта 1911 р. на концертї в Перемишлї (Руслан 1911, ч. 75).

Б. Лепкий — З історії памятника Шевченка (Руслан 1911, ч. 54).

О. Барвінський — Ще кілька заміток з історії Шевченкового памятника (ibid., ч. 55). Д. Лепкий оповідає на підставі своїх споминів і переписки з пок. К. Володковичем про справу з памятником, який задумав той поставити Шевченкови у Львові. Деякі рядки про сю справу і про самого ініціятора її докинув до статі д. Лепкого О. Барвінський.

Др. В. Щурат — Маркіян Шашкевич учеником львівської ґімназії (Діло 1911, ч. 247). В роках 1824 і 1825 Шашкевич пробував в домініканській (нинішній II-й) ґімназії у Львові (в I-й й II-й клясї). На підставі тогочасних катальоґів клясифікацій подає др. Щурат замітку про успіхи Шашкевича в науці, кількість учеників в клясах та згадує про деяких з його товаришів.

Др. В. Щурат — Два перші публичні виступи Маркіяна Шашкевича (Діло 1911, ч. 247). Автор оповідає про „Слово к питомцям“ і „Голос Галичан“ М. Шашкевича.

О. Барвінський — Маркіян Шашкевич яко перекладчик (Руслан 1911, ч. 248—250). „Замітки“ д. Барвінського торкають ся перекладу Шашкевичевого Короледворської рукописи. Розібравши основно сей переклад з погляду фільольоґічного приходить автор до висновку, що мимо всїх хиб являєть ся сей переклад „доказом основного знаня рідної мови, її словнї і граматики“, тим більше вартим уваги, що Шашкевич не мав тих засобів до виучення рідної мови, які маємо ми. Про те пізнав її, розслїдив і вивчив основно, чому доказом є згаданий переклад.

Т. Ревакович — Спомини про Николу Устіяновича (Дїло 1911, ч. 271). У нас так мало цінять значіннє списування споминів, що кождий найменший причинок треба як найбільше витати. Спомини д. Т. Ревакович подають головно характеристику особи покійного поета. Появились вони як раз в столїтє уродин Устіяновича.

I. Воробкевич — Комедия без автора (Руслан 1911, чч. 241, 243—247 і 250). Др. О. Маковей друкує під повисшим заголовком „жарт в одній дії“ відомого буковинського письменника. Написаний ще 1889 р. сей веселий жарт лише тепер побачив світ, а що не відомо, чи увійде він коли в збірне виданнє творів Воробкевича, тому й зазначаємо тут сю публїкацію дра Маковея.

I. Муретов — Клопоти Станового (Недїля, 1911, ч. 13). Автор публїкує сатиру на станового, списану ним з зшитка етноґрафічних записей, який знайшов він в Парижі, а який належав, здаєть ся, Залюбовському. Сатира не народнього, а штучного походження, належить якомусь Балину і відносить ся до р. 1869, як про те свідчить підпис під нею. *В. Д.*

Житє суспільне і культурне.

Paul Dehn — Die Völker Südosteuropas und ihre politischen Probleme. (Angewandte Geographie. Hefte zur Verbreitung geographischer Kenntnisse in ihrer Beziehung zum Kultur- und Wirtschaftsleben. III. Serie. 8. Heft). Франкфурт, Г. Келлє, [1909]. Стор. [VIII]+98+мапа.

Дуже інтересна книжка звісного публїциста і знавця Орієнту, П. Дена не звернула на себе такої уваги, на яку заслугує. Знаючи добре орієнтальні, а передовсїм балканські та турецькі обставини, забажав автор поінформувати широкі круги про усї полїтичні (а в части і економічні) питаня, на які так богата сильно неодностайна і національно ріжнородна Східна Европа. Автор зорієнтував ся добре в усїх питанях для численних східноевропейських народностий і зумів усюди виступити з удатними висновками з погляду на міжнародне положенє і сучасне положенє головних східно- і середноевропейських держав. Правда не всюди автор однаково критичний і вичерпуючий: деякі частини разять побіжністю і недокладністю даних і могли б бути кращі. Дена можна теж ту і там приловити на дрібних помилках; особливо належить піднести не конче похвальне заокруглюванє статистичних дат,[1]) де треба би противно виступити з докладними цифрами, і слабе використанє лїтератури про поодинокі обговорювані народи. Мимо сих недостач відносить читач ясне понятє про трактований предмет і знайде в книжцї дуже добре поясненє так званого балканського питаня. Найкращі тут роздїли „початок і причини орієнтальної кризи в р. 1908—1909“ (про анексію Босни і Герцеґовини), „сербські жаданя рекомпензати і їх вплив на Австро-Угорщину“, „Самостійна Болгарія“, „Нова Турція і її будучина“ (в справі реформи турецьких фінансів, в справі господарських взаємин з Турцією і східноруменлїйський зелїзничий спір), „становище держав“ і „вигляди на будучність“. Вони писані не лише живо і ясно, але з повним розумінєм предмету а особливо з сильним узглядненєм фінансових і економічних обставин.

Для нас більшу вагу має перша половина книжки (стор. 1—46), в якій змальовано сучасний стан і національно-полїтичні змаганя поодиноких австрийських і балканських народностий. Автор присвячує один роздїл північним Славянам, Чехам, Словакам, Полякам і Українцям,

[1]) Так приміром подає автор число Румунів на Угорщинї на около 3 мілїони, на Буковинї 0,3, а в Бесарабії 1 мілїон, коли в дїйсности сї числа значно менші: 2,799·479 (на Угорщинї), 0.229.000 (на Буковинї) а 920·919 (в Бесарабії або 1,113.584 в цїлій Росії). Недокладні теж дати що до числа Мадярів, Болгарів і Сербів. Хиба через помилку згадує автор про місію Капніста в Берлїнї в 1891 роцї.

а два инші полудневим Славянам (Болгарам, Сербо-Хорватам і Словінцям) та не-Славянам, що живуть на славянській території, а то Мадярам, Румунам, Туркам, Альбанцям і Грекам. Осібно обговорено новий панславізм і будучину Австрії.

Розділи про Поляків і Українців написані на підставі статей вUkrainische Rundschau (зглядно Ruthenische Revue) а з окрема при помочи книжок Сембратовича „Polonia irredenta“ і Кушніра „Der Neopanslavismus“. Мимо так слабого використаня літератури представлено річ добре з ясно зазначеними симпатіями для Українців а з здержливістю супроти Поляків. Автор характеризує польські змаганя відбудовати історичну Польщу але уважає се за річ неможливу з огляду на національну неодностайність і неспосібність Поляків до пакованя. „Навіть в Галичині, де панують від 1867 року, показали Поляки, що не в силі ані спольонізувати ані засимілювати чужі народи. Саме в Галичині довели вони своєю політикою насильств до того, що Українці перейняли ся тим сильнійшою національною свідомостю і примусили себе до змiцненого опору“.

Національно-політичні змаганя Українців представлені коротко на стор. 6—8. Автор підчеркнув незалежність української мови і народности і подав коротку історію державних і визвольних рухів Українців аж до найновійших часів. Згадавши становище українських послів в Думі перейшов автор до представленя положеня Українців в Австрії, а властиво в Галичині і закінчив зазивом в сторону Відня, що Українців належить сильнійше звязати з Австрією через заведене дійсної рівноправности і відновлене окремої національної української адміністративної території. На се повинні австрийські політики звернути тим пильнійшу увагу, що судьба Австрії саме в спілці національних територій.

З. Кузеля.

Josef Schmidt — Das Deutschtum in den ostgalizischen Bezirken Dolina und Kałusz. (Kalender des Bundes der christlichen Deutschen in Galizien auf das Jahr 1911, ст. 129—146, з шістьма ілюстраціями і мапою.)

Siegfried — Zur Geschichte des Deutschtums in den Bezirken Stanislau, Bohorodczany und Nadwórna. (Kalender... auf das Jahr 1912, IV, стор. 137—154, з 9 ілюстраціями.)

Автори обох статей подають звістки про обсяг і стан сучасної німецької кольонізації в долинськім, калуськім, станиславівськім, богородчанськім і надвірнянськім повіті. Найбільше Німців в долинськім повіті і в самім місті Станиславові. В долинськім повіті було після статистики з 1900 року 5.541 Німців на 105.262 людности, себто 5%; калуський повіт числить 1.400 Німців себто 1.6% людности.

Калуський і долинський повіт виказують три ґрупи кольоній: йосифинські з років 1783—1787, німецькі із західної Чехії (з років 1818 1848) і найновійші вложені з еміґрантів з Галичини. До найстарших кольоній числять ся Новий Вавилон (1767), Уґарсталь (1783), Новий Калуш (1784), Ляндестрей (1787) і Гофнунґсау (1786), до новійших Енґельсберґ (1811), Тересівка (1818), Людвиківка, Леопольдсдорф і Йозефсталь (1830), Деболівка (1820), Долина-Брачків (1835—8), Пехерсдорф (1836), Новий Гузіїв (1833—5), Облиска (1844), Новий Мізунь (1844) і Ямерсталь (1848). Діямантгайм повстав щойно 1901 року.

Шмідт подає далї більш або менш докладні описи отсих місцевостий: Брочків, Облиска, Деболївка, Діброва, Оболоня, Ралия, Вигода, Гофнунґсау, Енґельсберґ, Тересівка, Людвиківка, Йозефсталь, Леопольдсдорф, Новий Мізунь, Новий Вавилон, Волоске село, Руський Болехів, Старий і Новий Гузіїв, Пехерсдорф, гор. Нинів, Ямерсталь, Діямантгайм, Уґарсталь, Ляндестрей, Новий Калуш, Копанка. Німці мешкають теж в українських селах Князьолука, Яворів, Тяпче і Новиця.

В станиславівськім повіті найбільше Німців у самім Станиславові (в 1880 р. 6.998 або 35%, в 1910 лише 917) і в Книгининї (в 1910 р. 1564). В околици Станиславова мешкають Німці в Крехівцях а спорадично і в инших селах. Одначе число Німців спадає з кождим роком. В 1880 р. було їх приміром в станиславівськім повіті поза Станиславовом і Кнїгинином 2147 а в 1910 р. лише 316. Автор вичислює також села, як Опришівції, Драгомірчани, Болшівці, Павелче, Пациків, Микетинції, в яких колись жили німецькі родини; докладні звістки подає автор також про німецькі родини в місті Станиславові.

В Богородчанськім повіті подибуємо Німців у Лисци, в Богородчанах, Горохолинї і Солотвинї. Кількадесять Німців проживає вкінци в Надвірній. Колись виказували і Богородчани і Солотвина і Надвірна далеко більше число Німців і автор вичисляє з метрикальних книг цілий ряд німецьких родин.

Між ілюстраціями образ водопаду Бухловець коло Солотвини.[1])

З. Кузеля.

А. Н. Куприцъ — **О стеклянной и фарфоровой промышленности Волынской губерніи**, Київ, 1911.

Правобережна Україна — край дуже мало досліджений з погляду економічного, і тому доводить ся витати кожну, найменшу спробу кинути світло на сю terra incognita.

Праця д. Купріца то випадковий наслідок командіровки його на

---

[1]) Иншу лїтературу про німецькі кольонії в Галичинї, зібрану дром З. Кузелею, відкладаємо з браку місця до другого разу. *Ред.*

Волинь з метою поповнити музей товарознавства при київському комерцийному інституті. Матеріялом до сеї праці його послужили як особисті спостереження, так і декотрі друковані праці.

І невеличка книжка треба сказати, вийшла дуже цікавою.

Перш за все становище і розвиток капіталїстичної індустрії на Волині автор характеризує отсією таблицею:

Роки	число фабрик	число робітників	оборот в карбованцях	на 1 фабрику
1848	440	6637	1,448.519	3.292
1883	892	11.590	13,284.610	14.893
1905	1417	18.233	25,154.138	17.751·6
1906	1469	19.377	37,772.987	25.713·4

Одною з найцікавійших ознак промисловости на Волини є те, що вона більш ніж деінде містить ся більше в повітах, ніж по містах, і що явище се має тенденцію ще більше розвивати ся:

Роки	По містах: число фабрик	число робітників	оборот в карбованцях	В повітах: число фабрик	число робітників	оборот в карбованцях
1848	80	188	104.358	360	6.149	1,344.161
1883	140	612	529.605	752	10.978	12,755.005
1905	154	2267	4,429.698	1263	15.966	20.824.440
1906	186	2376	13.983.945	1283	17.865	23.789.042

Переходячи до головних предметів своєї теми, д. Купріц розглядає передовсім скляну індустрію. Дуже поширена в свій час, що видко з того, що багато селитьб носять назву „Гути“, с. т. будинок з піччю для виплавки скла, ся індустрія нині за браком дешевого дровяного палива відносно підупала. Так в 1883 р. було 30 заводів з 458 робітн. та з 180.500 рублїв обороту, в 1906 році 13 зав. з 867 робітн. та з 363.068 рубл. обороту. Отже, в той час, коли загальна скількість фабрик на Волині зросла в троє, а обороти теж майже в троє, у скляній промисловости скількість заводів зменшила ся майже в троє, а обороти збільшили ся у двоє.

Далї автор описує ті 4 заводи, котрі йому довело ся оглянути особисто. Ось як на основі своїх спостережень малює д. Купріц рівень технїки і умови виробництва взагалї по тих заводах. Вартість завідських будинків від 10 до 35 тис. карб.; площа землї під заводами від $1^1/_2$ до 3 десятин; помешкане здебільшого з дерева; воду для заводу добувають з криниці; освітлюють ся заводи ґазом; скількість робітників від 45 до 200, при чому робітники здебільшого „Русскіе“ та Поляки, Жидів около 10%; по полу робітники поділяли ся так: до 80% чоловіків, решта жінки та діти. Цікаві відомости подає автор про умови праці: робітничий день тягнеть ся 12 годин, заробітня плата здільна,

при чому заробiток жiнок 40—60 коп. в день, заробiток дiтей значно низший, заробiток же чоловiка-майстра 1—2 карб. в день; нiяких установ для робiтникiв немає, як немає й постiйної медичної допомоги. Паливом на заводах служать: дрова та йноколи торф, котрого на Волинї, до речї сказати дуже багато, але котрого майже не розробляють. Обороти заводiв 50—150 тис. рублїв. Виробляють аптечне, лямкове, кухонне, столове скло та бутлї, збувають їх у свойому районї, на Пiвдню, на Кавказї, в Сiбiру та Польщi.

„Таке, взагалї, кiнчає свiй огляд д. Купрiц, становище скляних заводiв Волинської губернiї. Як що додати сюди ще, що бiльшiсть заводiв лежить вiд зелїзницї на 50 i бiльше верстов та користуєть ся тiльки грунтовими дорогами, тодї приблизно можна собi уявити сучасне становище шкляної промисловости“ (стор. 12).

Таким чином, висновок автора той самий, котрий зробив вiдомий хiмiк Бунґе в 80-х роках минулого вiку.

Нарештї, перше нїж перейти до порцелянової промисловости, д. Купрiц подав вiдомости про вивiз скляних виробiв з стаций Пiвд. Зах. залїзниць Волини:

Роки	
в 1905	420.842
„ 1906	635.585
„ 1907	612.633
„ 1908	799.551

Не дуже вiдрадне становище i фарфорової промисловости, не зважаючи на те, що Волинь має дуже багато природних даних для доброго розвитку сеї галузи народнього господарства: прекраснi поклади каолїну та огнетревалої глини.

Розвиток порцелянової iндустрiї характеризуєть ся такими даними: в 1883 р. було 7 заводiв з 298 робiтн. та з 113.000 рубл. обороту, в 1906 р. 9 зав. з 894 роб. та 483.967 рубл. обороту.

Але не зважаючи на, як не як чималий здавало ся б, зрiст промисловости, автор приєднує ся до думок Бунґе, висловлених в 80 рр. XIX в., та новiщого письменника iнж. Лисiна, котрi разом кажуть, що при величезних багацтвах Правобережної України на все потрiбне для керамiчної продукцiї порцелянова промисловiсть можна сказати майже не iстнує на Волинї. Причина сього малого розвитку промисловости сiєї на думку д. Купрiца знову брак дешевого палива.

Автор сам розглянув 4 порцелянових заводiв. Вражiння у нього лишили ся далеко кращi, нїж вiд огляду заводiв скляних. I рiвень технїки, i умови працї все свiдчить про технїчний поступ. Є надiї i на розвиток продукцiї i її оборотiв.

Сей висновок автор мiж иншим пiдтверджує й статистикою вивозу порцелянових, фаянсових й инших керамiчних виробiв з ст. Пiвд.-Зах. за-

лїзнииь Волини. Так вивіз фарфоро-фаянсових виробів збільшив ся з 16.603 в 1905 р. до 269.424 в 1909 р., цегли з 1,292.650 до 2,470.000.

Такий зміст має невеличка, але дуже цікава книжка д. Купріца.

Зостаєть ся тільки побажати, щоб таких невеличких робіт, заснованих на особистих спостереженях, було як можна більше присвячено нашому краєви взагалї і особливо його правобережній частинї.

М. Порш.

Bericht über die Tätigkeit des statistischen Seminars an der Universität Wien im Wintersemester 1906/7 (Statistische Monatschrift. Берно 1908, том XXXIV, ст. 95–146).

Статистична часопись приносить рік-річно справоздання з діяльности статистичного семінаря при віденськім унїверситетї з огляду на се, що обговорює ся на нїм звичайно важнї методольоґічні і практичні питаня з обсягу статистики.

Зимовий піврік 1906/7 року виповнили в семінари виклади і вправи про шкільництво, попередженї вступним викладом проф. Юрашека про суть, значінє і форму освіти.

З огляду на се, що усї виклади дотикали теж і галицьких та українських обставин, а сам референт мав честь брати участь у вправах за дозволом ш. професора, подасть він тут найважнїйше у виїмках і цифрових зіставленях.

Технїкою статистичних розслїдів шкільництва займав ся реферат К. Шнабля і був наче впровадженєм для дальших викладів, яких було 9.

Я. Розенбах обговорював хлїборобське і лїсниче шкільництво в Австриї. Загалом було в Австриї в 1905/6 роцї 2 академій, 20 висших шкіл і 168 низших шкіл, 8.001 учеників і 1.430 учителів. Розділ шкіл після коронних країв не був рівномірний: найбільше рільничих шкіл мали Чехи (63) і Моравя (51), найменше Дальматія (0), Буковина (3), Тироль (3) і Стирія (7), по серединї стояли Долїшна Австрія (19) і Галичина (19).

Порівнуючи число рільничих шкіл з числом хлїборобської людности і поверхнею країв, бачимо, як занедбано Галичину і Буковину. В Моравії при 1,125.710 хлїборобів припадає одна школа на 22.000 душ і 436 □km, один ученик на 800 душ, в Дол. Австрії при 635.087 хлїборобів одна школа на 33.400 душ (і 1.043 □km), один ученик на 990, в Чехах при 2,255.273 хлїборобів одна школа на 35.000 душ (і 825 □km), один ученик на 839, в Стирії при 792 032 хлїборобів одна школа на 110.000 душ (і 3.200 □km), один ученик на 4.400, в Тиролю одна школа на 170.000 душ (і 8.894 □km), один ученик на 3.800, в Буко-

вині при 530.574 хліборобів одна школа на 177.000 душ(і 3.480□km), а в Галичині при 5,619.982 хліборобів одна школа на **295.000** душ (і 4.131□km), один ученик на **10.500** душ!!

В звязи з браком відповідних шкіл стоїть також менша рентовність землї. Най про се говорять самі числа.

Р і л я.

Край	I кляса		II кляса		III кляса		VI кляса		VII кляса		VIII кляса	
	поверхня цілої кляси в гектарах	річний зиск з гект. в кор.	поверхня цілої кляси в гектарах	річний зиск з гект. в кор.	поверхня цілої кляси в гектарах	річний зиск з гект. в кор.	поверхня цілої кляси в гектарах	річний зиск з гект. в кор.	поверхня цілої кляси в гектарах	річний зиск з гект. в кор.	поверхня цілої кляси в гектарах	річний зиск з гект. в кор.
Моравія	22.077	82·80	74522	62·50	186.153	44·38	232.836	14·28	127.117	7·52	41.913	3·62
Галичина	70.723	28·34	318.735	19·42	704.341	12·44	600.741	3·24	297.371	1·76	88.070	0·96
Буковина	7.485	21·68	24.494	15·20	51.015	10·44	37.806	6·22	22.243	6·50	8.597	5·28
Дальматія	1.604	29·72	6.524	20·72	20.044	13·22	26.238	3·74	13.171	3 —	9.671	1·76

Не лише ріля приносить в Галичині і на Буковині нуждені зиски; таксамо дїє ся з городами, лїсами і водами. Коли на Моравії дає 1 ha городу 49 K 92 с. зиску, то на Буковині приносить 1 ha 19 K 84 с., а в Галичині навіть 18 K 52 с. зиску. Ще гірші зиски несуть лїси, бо лише 2·38 с. на 1 ha в Галичині, а 1·48 с. на Буковині; на Моравії дає 1 ha лїса 8·06 с. Найсумнїйше відбиває ся брак шкіл і фахового образованя в використовуваню озер, ставів і багон, які приносять на Моравії два рази тільки що лїси, 16·48 с. від 1 ha, а в Галичині лише 3·24 с., на Буковині 4·68 с. Галичина має теж найбільше непродуктивної землї (аж 46.118 ha) і тому не дивно, що беручи усе те під розвагу, дістаємо для Галичини 6·10 с. від 1 ha продуктивної землї (на Буковині 3·98 с.) в противенстві до Моравії, Чех, Дол. Австрії і т. д., де 1 ha приносить 21·12 с., зглядно 19·32 с. і 18·96 с.

Характеристичне для відстоялости наших країв слїдуюче зіставлене, яке позволю собі проте навести:

Край	Стан людности в 31. 12. 1900	Хлїборобська людність	Чистий зиск		Неграмотних на 100 душ
			цілої продуктивної поверхнї (1906)	па голову	
Дол. Австрія	3,100.493	635.087	36,218 490	58·—	5·0
Чехи	6,318.697	2,255.273	96,947.734	43·—	4·1
Моравія	2,437.706	1,125.710	45,462.118	40·41	5·1
Стирія	1,356.494	792.032	18,932.612	23·91	14·3
Галичина	7,315.939	5,919.982	46,244.288	8 20	56·1
Буковина	730.195	530.374	4,016.248	7·20	64·0
Дальматія	593.784	497.397	2,708.546	5·42	72·6

Щоби сьому зарадити, треба, аби держава і край попри усе инше, про що не місце тут згадувати, завели більше шкіл рільничих, але 1) по менших містах, 2) з коротким часом треваня, а 3) з узглядненем української мови. Нинїшнї рільничі школи виховують лише економів і инших офіціялїстів для великої посїлости, а не причинюють ся до піднесеня хлїборобської культури між селянами. Після недокладних галицьких виказів вернуло із 51 учеників низших рільничих шкіл лише 8 на власне господарство, а 43 вступило в чужу службу. З фахових галицьких шкіл не вернув нїхто на власне господарсто, із молочарських шкіл вийшло лише 4 самостійних, а із зимових рільничих курсів лише 7 (!)

Четвертий в ряду виклад мав Др. Бруно Лямель про торговельні школи, одначе не подав даних про Галичину і Буковину.

Інтересний був виклад шлезького Поляка Павла Коздоня про видатки на удержане унїверситетів. Із числових зіставлень видно, що видатки від 1886 року зросли подвійно, одначе не всюди однаково. Найбільший зріст виказують оба галицькі унїверситети, де самі платнї зросли від 1886 до 1905 р. в Кракові о 167%, а у Львові о 122%, коли в тім самім часї виносив зріст в Ґрацу 111%, в Празї 107%, в Чернївцях 102%, в Інсбруцї 97%, а у Відни лише 87%. Пояснити се можна тим, що оба ті унїверситети були занедбані і потребували нових катедр і інститутів, та окрім того від давна тїшили ся опікою польськихміродатних чинників. Як зростали платнї і видатки львівського, краківського і черновецького унїверситету покаже найкраще отсе зіставлене:

Рік	Львів		Краків		Чернївцї	
	Платнї	Инші видатки	Платнї	Инші видатки	Платнї	Инші видатки
1886	249.974	104.514	365.283	499.305	159.299	126.385
1890	267.208	181.594	403.333	208.313	171.896	43.194
1895	316.308	677.207	538.024	492.619	191.329	56.151
1900	646.407	262 243	817.257	327.405	283.640	63.738
1901	668.553	339.379	845.134	408.391	300.118	54.765
1902	687.655	482.058	890.005	539.051	314.188	61.171
1903	683.887	378.190	943.253	515.048	314.611	60.295
1904	711.502	485 936	948.236	624.119	322.363	64.087
1905	755.199	448.265	967.368	531.627	323.056	65.141

Найгірше із усїх унїверситетів дотований і трактований черновецький унїверситет. Се видко хочби з того, що на наукові видатки призначено там за цїлий час від 1886 до 1905 року лише 581 тис. корон, коли за той сам час видав Відень 10.833 міл. кор., Прага 9.477 міл. кор. (на оба унїверситети), Краків 4.283 міл. кор., Ґрац 2.526 міл. кор., сбрук 2.368 міл. кор., Львів 1.852 міл. кор.

Новий матеріял приніс виклад Фр. Р. Вайса про популярні університетські виклади. Відкладаючи докладнійше використане даних, зібраних автором не лише з друкованих, але і в писаних жерел дотичних зарядів, подам тут тільки головні спостереженя і дати.

Доволї сумна поява, що університетські власти так пізно взяли ся за ширене загально-доступної науки, хоч мали добрих і старих попередників по инших краях. Доперва в р. 1895/6 удало ся заложити популярні курси при віденськім університеті, і то, як знаємо з окремих справоздань, не без всіляких трудностий, особливо з грошевого боку. За Віднем пішов Інсбрук 1897/98 р., далї Ґрац 1898/99 р., Львів 1899/1900 р., Прага 1902 р., а вкінци Чернівці 1905 р. Найлїпше йшло віденським курсам, на яких відбуло ся за роки 1895/96 до 1906/7 1.081 серій викладів в присутности 148.939 слухачів, найгірше черновецьким, які не можуть як слїд розвинути діяльности — на мою гадку — через те, що не хотять допустити викладів в національних мовах краю або (як в остатнїх часах) роблять з того невеликий ужиток лише у викладах з обсягу української і румунської лїтератури.

Чернівцї:

Шкільний рік	Курсів	Годин	Слухачів	На один курс припадає
1905	5	15	457	91
1905/1906	9	30	426	47
1906/1907	10	37	878	88

Львів:

Рік	Місце	Число викладів	Число слухачів	Разом
1899/1900	Львів	228	12.990	29.524
	Провінція	25	16.534	
1900/1901	Львів	200	23.694	62.731
	Провінція	127	39.037	
1901/1902	Львів	222	29 680	49.522
	Провінція	86	19.842	
1902/1903	Львів	206	28.910	50.526
	Провінція	97	21.616	
1903/1904	Львів	201	24.171	53.541
	Провінція	115	29.370	
1904/1905	Львів	156	19.243	48.542
	Провінція	140	29.299	
1905/1906	Львів	136	17.367	43.239
	Провінція	140	25.872	
1906/1907	Львів	150	16.176	46.673
	Провінція	173	30.497	

Заряд львівських курсів звертає пильну увагу на провінцію, де громадив майже завсїди 2 або і 3 рази тільки слухачів, що на провінції.

Виклади К. Шнабля про жіночу освіту, Т. Ракуса про вплив німецької педаґоґії на розвій північно-американської молодіжи і Е. Ріхтера про нормальне запотребоване академіків не принесли для нас нічого замітнїйшого.

Великий матеріял дає праця д-ра Р. Пфаундлера про періодичну пресу (ст. 120—144). Обговоривши всесторонно історію, статистику і спосіб переводженя статистики часописий і журналів, головні дефініції і правні норми, розслїджує автор стан публїцистики в Австрії, на підставі статистичних даних після стану з 31 грудня 1906 року. Звідси й подаю дещо, головно в огляду на нашу пресу.

Усїх часописий в Австрії було 3825, між тим 2771 журналів (та фахових, не політичних часописий). Місцями накладу часописий були міста з людністю від 2.000 до 50.000 і села висше 2.000 людности, журнали виходили переважно в більших містах.

Усїх місць накладу часописий в Австрії було 372 — на Галичину припадало з того лише 28, на Буковину 7 (проти 159 в Чехах), число місць накладу журналів виносило значно менше, 230, з того 21 в Галичинї і 3 на Буковинї. Коли галицькі і буковинські місця накладу роздїлити після числа людности, то показує ся, що цїле видавниче житє концентрує ся у нас в противенстві до инших країв по великих містах.

Край	Число місць накладу часописий					Число місць накладу журналів				
	з понад 50.000	10.000 до 50.000	2.000 до 10.000	низше 2.000	Разом	з понад 50.000	10.000 до 50.000	2.000 до 10.000	низше 2.000	Разом
	людности					людности				
Галичина	2	16	9	1	28	2	14	5	—	21
Буковина	1	1	2	3	7	1	—	1	1	3

Очевидно найменше місць накладу виказують наші прикарпатські раї, бо 6 до 7 разів менше чим судетські краї. Мало в них також центрів, де було би більше накладів. В Галичинї лише обі столицї, Львів і Краків, мають по більше як 100 накладів; 6 міст має крім того по 5 до 10 накладень, а аж 20 міст по менше як 5 накладень. Ще менша ріжнородність на Буковинї, де одно лише місто Чернівцї мало 20—50 накладень, а 6 місцевостий по менше як 5.

В державі, так сильно ріжнородній що до національности, велику вагу мають національні відносини в пресї.

В цїлій Австрі виходило загалом 3.825 часописий та журналів в 14 коронних краях. Найбільше часописий появляло єя в Дол. Австрії

— 1550, далї в Чехах — 951, в Галичинї — 346 і на Моравії — 313, найменше в Каринтії — 21, Сальцбурґу — 24, Дальмації — 31, Країнї — 49 і на Буковинї — 54. Що до мови, в якій вони виходили, було загалом найбільше німецьких видавництв, 487 часописий і 1804 журналів, разом 2291; вони творили майже половину часописної продукції і виходили в усїх коронних краях з виїмком Дальмації. По Німцях найсильнїйше заступлена чеська публїцистика з 320 часописями і 530 журналами, разом з 850 публїкаціями, що появляли ся в Чехах на Моравії, Шлезьку і в Дол. Австрії. Третє місце займає польська преса, що має 95 часописий і 202 журналів, разом 297 публїкацій в Галичинї, на Буковинї, Шлезьку, Моравії, Дол. Австрії і Тиролю. По Поляках йдуть Італійцї з 109 публїкаціями, далї Словінцї з 77, Українцї з 48, з того 38 в Галичинї а 10 на Буковинї, Хорвати з 35 і Румуни з 8 публїкаціями.

Коли порівнати проценти людности з процентами видань на кождий коронний край, то видно, що більші цифри видавництв виказують лише Німцї, Чехи і Італійцї, а в Галичинї також і Поляки. Так приміром було в Галичинї 2·9% Німцїв, 42·3 Українцїв і 54·7% Поляків, але лише 1·2% німецьких і 11·0% українських публїкацій, а аж 79·7% польських. Українцї стояли проте далеко низше того числа, яке показує статистика людности. На Буковинї обставини трохи кращі: на 41·1% українського населеня припадає вже 18·5% укр. часописий (на 22·0% Німцїв 61·1% німецьких видавництв, на 31·6% Румунів 14·8% рум. видавництв, а на 3·7% Поляків 1·8% польськ. видавництв).

Загалом припадає в Австрії одна часопись на 24.319, а один журнал на 9.247 душ. Висше пересїчного числа стоять лише Італійцї і Німцї а в части і Чехи, Українцї не видержують конкуренції навіть з Румунами і остають ся на самім кінци. Се видно з слїдуючої таблички:

У Італійцїв	припадає	1	часопись	на	16.157,	1	журнал	на	11.361	душ
„ Німцїв	„	„	„	„	18.832,	„	„	„	5.008	„
„ Чехів	„	„	„	„	18.610,	„	„	„	11.236	„
„ Поляків	„	„	„	„	44.762,	„	„	„	21.051	„
„ Словінцїв	„	„	„	„	44.177,	„	„	„	23.855	„
„ Хорватів	„	„	„	„	44.461,	„	„	„	37.441	„
„ Румунів	„	„	„	„	38.494,	„	„	„	165.481	„
„ Українцїв	„	„	„	„	153.706,	„	„	„	130.060	„

Коли брати під розвагу відносини між числом часописий і числом душ кождої народности в поодиноких коронних краях, то найкориснїйше Німцї в Побережу (1 часопись на 6.484 душ), Дол. Австрії (13.569), Країнї (14.088), Моравії (14.372) і на Буковинї (14.499), Чехи в Чехах (17.013), Поляки на Моравії (15.560) і на Шлезьку (22.047) (в Гали-

чині 47.974, на Буковині 26.857), Словінці на Побережу (26.622), Хорвати також (35.900), Італійці в Дальмації (7.639), а Українці на Буковині 59.552 проти 181.202 в Галичині.

Осередком німецької преси є Відень, де виходить 1/3 часописий і 7/10 журналів, чеської Прага, польської Краків і Львів, української Львів, де виходить більша частина видань, італійської Тріест і Трієнт, хорватської Зара, словінської Любляна, румунської Чернівці. З 22 українських часописий виходило 12, в 26 журналів 15 у Львові.

Найбільше між часописями було тижневиків, бо 359 або 34·1%; дневників було 139 або 13·2%, часописий, що виходили частійше як раз на тиждень 123 або 11·6%, двотижневників, місячників і т. д. 433 або 41·1%. Дневники подибують ся найчастійше у Італійців (22·2%), Поляків (16·8%) і Німців (16·7%), найрідше у Чехів 2·8%?) і Словінців (3·7%); Українці мають їх процентово доволї богато (9·1%), Румуни остають без дневника і тижневників. Видавництва, що появляють ся більше як раз на тиждень процвитають головно у Німців (15·6%), Словінців (14·8%), Італійців (13·3%) і Хорватів (12·5%); найменше їх у Поляків (3·2%) і Українців (4·6%). Тижневники понад пересічне число подибують ся у Хорватів (50%), Чехів (36·6%) і Німців (35·7%), понизше нього у Італійців (33·4%), Поляків (30·5%), Українців (22·7%) і Словінців (22·2%). Часописий, що появляють ся рідше як раз на тиждень, найбільше у Румунів (100%), Українців (63·6%), Словінців (59·3%) і Чехів (53·4%), найменше у Італійців (31·1%), Хорватів (31·3%) і Поляків (49·5%).

Журнали поділені автором що до змісту на чотири ґрупи: на фахові, церковні, белетристичні і гумористичні, анонсові. З поміж них переважають (наукові) фахові, числом 1602 (57·8%), відтак йдуть белетристичні числом 587 (21·2%), анонсові числом 415 (15·0%) і церковні числом 167 (6·0%). Очевидно при поділї по народностям виходять деякі ріжниці відповідно до культурного розвою народу. Так приміром найбільше церковних журналів у Румунів (1 або 50%), у Українців (6 або 23·1%), Словінців (8 або 16·0%) і у Хорватів (3 або 15·8%) на знак того низшого стану культури, коли селянство вдоволяє ся читанєм релїґійних і поучаючих книжечок. Наукові журнали розділені досить рівномірно: у Українців є їх 9 або 34·6%, у Словінців 27 або 54·0%, у Німців 1.030 або 57·2%, у Поляків 135 або 66·9%. Белетристика заступлена найлїпше у Українців (9 журналів або 34·6%), Чехів (136 або 25·7%) і Словінців (12 або 24·0%), найслабше у Хорватів (1 або 5·3%) і Поляків (32 або 15·8%). Реклямових журналів найбільше у Німців (319 або 17·6%), Італійців (9 або 14·0%) і Поляків (23 або 11·4%); Румуни не мають анї одного, Хорвати один (5·3%), Словінці

3 (6·0%), Чехи 37 (7·0%) а Українці 2 (7·7%). Українська преса має в порівнаню з чужою за мало фахових журналів, бо призначена в головній мірі для широких верстов народу, які радше читають белетристику, релїґійні та гумористичні видавництва. Через те у Українців процентово більше церковних (+16·9% понад пересічне число) і белетристичних журналів (+13·4%).

Для оцінки розросту періодичної преси важний особливо вік часописий. Чим культурнійша народність, тим старші в неї часописи; молоді і початкуючі народи мають в більшій части часописи недовгого віку. Із 22 українських часописий було 9, що істнують від більше як 10 літ (40·9%), 3, що істнують від 5—10 літ (13·7%), а 10, що живуть від 1—5 літ (45·4%), значить, майже половина нашої преси витворила ся в остатнїх 5 роках (1902—1906). Довший вік виказують за те наші журнали, бо аж 11 (то є 42·3%) істнує довше як 10 літ, а лише 6 від 5—10 літ (23·1%) і 9 від 1—5 літ (34·6%). З того виходить, що культурна праця випередила у нас значно політичну та що роки 1897—1901 що до зросту преси стоять позаду не лише найновійших часів, але навіть і давнійших перед 1897-им роком. Найбільше „довговічних" часописий виказують Німцї (55·1%) і Італійцї (55·1%), найменше Чехи (24·6%). Українцї і инші народи займають посереднє становище (40·9%—46·7%). Найбільший зріст преси в остатнїх 5-ох роках у Румунів, бо 100%, дальше у Чехів 51·7% і Українців (10 часописий або 45·4%). Найстарші журнали у Італійців (33, 51·6%) і Німців (264, 49·2%), в части і у Українців (11, 42·3%), наймолодші у Чехів (46·2%), Хорватів (43·6%) і Поляків (42·5%).

Великі ріжницї що до віку часописий та журналів показують поодинокі територіїї кождого народу. Так приміром найгарнійший був розвій німецької преси в Стирії і на Моравії, словінської в Країнї, чеської в Чехах і на Моравії, польської в Галичинї, української на Буковинї, де в новійших часах темпо зросту збільшило ся.

Край	ЧИСЛО					
	українських часописий			журналів		
	у віцї					
	низше 5	5—10	понад 10	низше 5	5—10	понад 10
	літ					
Галичина	7	2	8	5	6	10
Буковина	3	1	1	4	—	1
Разом	10	3	9	9	6	11

Дуже інтересні були би дати що до висоти накладу і партийної приналежности часописий та журналів, якби статистика давала в тім на-

прямі докладні інформації. На жаль сей бік статистичних розслідів не гаразд виповнений і тому усі зіставленя і висновки можуть лише в дечім зближувати ся до правди. Таж в Галичині на 36 часописий лише 17 подало відповіди.

Висота накладу 17 галицьких часописий виносила 94.650, 6 буковиньских 17.100. Який був наклад українських часописий, не можна відгадати, бо лише одна українська часопись уважала за відповідне подати висоту накладу — 1.650 — і партійну приналежність (до лїберальної преси). Се також характеристичний причинок до пізнаня нашої культурности. *З. Кузеля.*

Anton Vizaknai — Die ungarische Volkszählung am Ende des Jahres 1910. (Zeitschrift für Nationalökonomie 1910, том 94, стор. 752—765). З нагоди переведеня нової статистики на Угорщині порушує автор богато питань статистичної технїки і практики, обговорює деякі вислїди в ново заведених рубриках і подає ще деякі поняи, які належало б узглядните при переводженю переписи.

M. Norbert — Aktion und Reaktion im nationalen Leben der österreichischen Völker (Freistatt 1910, том II, стор. 71—3). Автор промовляє переконуючо за національною толеранцією, бо нетерпимість не приносить нїколи добрих результатів а противно родить реакцію. Се видно хоч би по тім, який наслїдок мала відозва Розеґґера у Чехів і Поляків у Галичині. При тій нагоді поговорює Норберт національні відносини в Галичинї (між Українцями а Поляками).

Prof. Dr. G. Strakosch — Grassmann, Das allgemeine Wahlrecht in Österreich seit 1848. Відень—Липськ, Deuticke, 1906.

L. Rainer — Wahlreformstudien. Відень—Липськ, 1906. Дві студії, що мусять бути і в нас занотовані з огляду на становище авторів до постулятів польських і українських полїтиків. Автор першої дуже гарної студії промовляє рішучо за рівним правом для усїх і за розділом мандатів у Галичинї після числа людности. На Галичину повинно би припасти 123 мандати, з того 71 для Поляків а 52 для Українців. Противне становище займає Райнер. Він бажає, щоб узглядните крім числа людности стан шкільництва, військо і висоту податку, бо инакше будуть покривджені культурні народи.

Parteiungen unter den Ruthenen. Alt- und Jungruthenen (Freistatt 1910, том II, стор. 168—170). З нагоди звісного москвофільського меморіялу, врученого 4 марта м. р. гал. митрополитови

А. ґр. Шептицькому і відповіди в „Ниві“ та в заяві українського духовенства подає редакція в перекладї статю з 10 числа Gazety kościelnej, що оцінює сї факти як знак упадку гр.-кат. церкви в Галичинї.

Die ruthenischen Analphabetenkurse (Zentralblatt für Volksbildungswesen. Hrg. von A. Lampa. Stuttgart 1910, X, ст. 110). Коротка замітка на підставі статї в „Ukrainische Rundschau“ про заходи Тов. Педаґоґічного і Просвіти у Львові коло ширеня грамотности а в окрема про перешкоди з боку військових властий.

А. А. — Das ruthenische Theater. (Deutsche Lehrerzeitung. Чернівцї, 1910, ч. 67, стор. 4—5.) Дуже симпатична згадка про український театр „Руської Бесїди“ під управою Стадника з нагоди гостини в Чернівцях. *З. К.*

А. Жук — Статистика українських бурс в Галичинї. „Наша Школа“ 1911, кн. II—III. ст. 35—50. Се перша спроба зібрання і опрацьовання цифрових даних з такої мало-відомої области, якою властиво являєть ся дїяльність Галицьких Українцїв в справі заснования бурс (спільних квартир) для шкільної молодїжи. Дїяльність досить розлога, але представити її цїлість в цифрах досї нїхто не пробував. На жаль управи бурс не подають докладних звітів, що обіймали би всї сторони їх життя. Винні в сьому головно центральні інституції, котрі не дбають як слїд про таке пізнанне. Може інтересна праця д. Жука спричинить ся до зміни на лїпше в справі статистики бурс. Оперта ся праця на спеціяльнім квестіонарі „Учительської Громади“ у Львові, а також звітах т—ва „Просьвіта“, Руського Т—ва Педаґоґічного і ґазетних відомостях. Завдяки такій випадковости матеріялу не всї сторони освітлені як слїд, трапляють ся нераз пропуски, але загально праця представляєть ся дуже інтересною і цїнною, тим більше, що є се перший причинок. Статя вийшла й окремою відбиткою.

Середні школи в Чернівцях в шкільнім роцї 1910/11. „Народний Голос“ 1911, ч. 41, ст. 4—5. Статя подає цифрові дані про стан чотирох шкіл (клясичної і реальної ґімназії та шкіл промислової і торговельної). Подано для всїх шкіл число учеників Українцїв. Найбільше було їх в ґімназії клясичній — 416 на 884 всїх учеників.

Kijoviensis — Дїяльність Мінїстерства Просьвіти в Київськім Шкільнім Окрузї. „Наша Школа“ 1911, кн. 2—3 і 4. Автор коротко знайомить нас на підставі „Отчот-ів Попечителя Кіевскаго Учебнаго Округа“ з положеннєм середньої освіти, чи краще сказати з тими середніми школами, які стоять під доглядом Мінїстерства Просвіти в тих 5 укр. ґуберніях, які становлять Київськ. Шкіль-

ний Округ. Статя д. Kijoviensis-а читаєть ся з інтересом. Добре би було, коли б хто обробив ту саму річ і для инших укр. ґуберній. Неприємно лише вражає вкінці статї своєрідний антисемітизм.

Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові в 1910 р. „Діло“ 1911, ч. 122.

Загальні Збори „Наукового Товариства ім. Шевченка“ у Львові. „Діло“ 1911, ч. 127. В першій статї на підставі справоздання Т—ва подана діяльність його за минулий рік, а в другій розповіджено про Загальні збори, що відбули ся 5 VI 1911 р. *В. Д.*

Die Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in in Lemberg (Zeitschrift für osteuropäische Geschichte. Берлїн 1911, I, ст. 314—317.) Поданий огляд дотеперішних видань Наукового Товариства ім. Шевченка з особливим узглядненем історичних.

Die Szevczenkogesellschaft der Wissenschaften in Lemberg Bericht für das Jahr 1910. (Bukowinaer Post. Чернівцї 1911, ч. 2746 з 24/9 1911). На підставі Хронїки Н. Т. ім. Шевченка подає непідписаний автор найважнійші дати з діяльности Товариства ім. Шевченка в 1909-ім році і кінчить заміткою на адресу держави і краю, що одинока українська наукова інституція, яка заступає університет, заслугує на більшу матеріяльну поміч. *З. К.*

Др. О. Б. Кулачковський — Згадка про перші установні збори українського „Сокола“. („Руслан“ 1911, ч. 201). Трапляєть ся нераз, що початок того чи иншого товариства, навіть заснованого не так давно, не досить ясно виступає в памяти сучасників, так що часто сходить до леґенди. Тому всякі згадки основателїв його дуже важне мають значіннє, навіть найдрібнїйші. Для історії „Сокола“ згадки дра Кулачковського дуже цінні, бо усталюють точну дату повстання його і подають відомости про перші установчі Збори. Має статейка ся тим більше значіннє, що протоколу Зборів не переховало ся.

М. Гехтер — У царстві „Зеленого Змія“. („Літературно Науковий Вістник“ 1911, кн. 6). Автор спиняєть ся на споживанню горілки на Українї в 1907-1909 рр. і хоч цифри показують ще велику силу „Зеленого Змія“ на селї, проте вже підвалина його царства хитаєть ся. Зростає свідомість серед народу, росте й антиалькогольний рух.

М. Грушевський — На українські теми. („Лїтературно Науковий Вістник“ 1911, кн. 1 Замість новорічної, кн. 2 Іще про наше культурне життє, кн. 4 Фабрикація сепаратизма, кн. 7-8 Недоцїнюваннє.) Автор з властивою йому прецизією і талантом розглядає ріжні явища сучасного нашого життя на Українї російській, безпощадно би-

чуючи його болячки. Статї читають ся з неослабним інтересом.

П. Чижевський — Засланцї Українцї. „Рада“ 1911, чч. 287—289. Автор в своїй цікавій статї обробив матеріял анкети, розіслапої в 1909 роцї між засланцями українцями, щоб довідати ся, в якій мірі і якими шляхами ширить ся між ними національна українська свідомість. *В. Д.*

Dr. Gribowsky — Die Gesetzgebung in Russland im Jahre 1909. (Das öffentliche Recht der Gegenwart. Jahrbuch Bd. IV, 1910. Tübingen 1910, стор. 561—5). В короткім оглядї обговорено нове російське законодавство (за 1909 ий рік), між иншим також закон з 17/VI 1909, що скорочуе час треваня мандатів до Державної Ради в округах віленськім, вітебськім, городенськім, волинськім, київськім, ковненськім, мінськім, могилївськім і подільськім.

Dr. Gustav Sodoffsky — Zum Stadtbegriff und zur Städtestatistik Russlands (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, т. XCIV, III F. XXXIX, ст. 809—814). Автор обговорює дефініції міста і приймаючи загальну нинї дефініцію, що міста се оселї з понад 2000 людности, промавляє за тим, щоби для Росії посунути сю границю до 5000. Відтак подає статистику міст після територій і людности.

I. Goldstein — Der gegenwärtige Stand der Kartellbewegung in Russland (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, XL, III, № F, ст. 162—168). На підставі росийських зіставлень обговорює автор стан сучасної росийської промисловости і промовляє за творенем картелїв.

Dr. Claus — Die Rentabilität der russischen Aktiengesellschaften (Jahrbücher für Nationalökonomie 1910, т. XCIV, III F. XXXIX, ст. 494—498). В невеликім рефератї зібрано звістки про російські акційні товариства, потім поґруповано їх що до рентовности на три відділи, з яких перший гуртує товариства, що працюють понад пересїчну 5·59%, а третій нерентовні інституції, працюючі з дефіцитом. В 1905 р. було загалом 1411 акц. товариств з 2,15 міліярдів рублїв і 66 банків та асекураційних товариств з 0,3 міліярдами рублїв капіталу. Найлїпше рентували ся кредитові і торговельні товариства, найгірше спілки для експльоатації золота, плятини і нафти.

Stanislaus Baron von Rosenwerth — Entwickelung des Kleinbesitzes in Russisch Polen (Jahrbuch für Nationalökonomie 1909, XXXVII, III. F., ст. 686—687). До тепер панувала гадка, що в Королївстві Польськім переважає велика посїлість. Тим часом се не відповідає дійсности, бо обставини давно вже там змінили ся. Велика посїлість зникає і приміром в Люблинськім повітї припадало

лише 0·3% землї на власників, що мали звиш 25 ha, а в Седлецкім 1,4%. Стан дрібної посїлости теж оплаканий.

Über die Bakuer Naphtaindustrie im Jahre 1909 (Asien 1909, IX, ст. 193—194).

Bakus Naphtaausbeute im Jahre 1910 (ibid., ст. 110—111). Дві інформуючі статї написані на підставі „Торгово-промышл. Газеты" і справоздань конзуляту в Баку.

Kupfergewinnug Russlands im Jahre 1909 (Asien 1911, IX, ст. 110). Зіставлене даних на підставі Правительствен. Вѣстника.

Bruno Simmersbach — Die landwirtschaftlichen Verhältnisse im jenseitigen Kaukasien (Asien 1911, IX, ст. 67—69, 103—106). На підставі урядового справоздання нїмецького конзуляту подає автор богато дат про землю, ґеоґрафічне положенє, людність, аґрарні відносини, земельну приватну власність, кольонїзацію руськими осадниками, спосіб господарки, званє людности і земні плоди Транскавказії.

H. Toepfer — Das Amurgebiet (Asien, Organ der Deutsch-Asiatischen Gesellschaft. Берлїн 1908, VII, стор. 81—83, 103—104, 116—118). На підставі розвідки, уміщеної в 11 і 12-ім зошитї „Военнаго Сборника" з 1906 року, подає автор доволї докладні звістки про т. зв. Приамурський край. Наперед описує ґеоґрафічне положенє та місцеву людність, далї економічний стан і господарський розвій краю. Згадуючи при тім, що рільництво приносить добрі зиски, бо збіже платить ся добре, а кіньми можна крім того заробити річно і до 3000 рублїв, ганить українську людність з Полтавщини і Могилївщини, що не робить поступів, бо занадто тримає ся своїх старинних звичаїв та обичаїв. Переселенців з Могилева посуджують крім того про злодійство. *З. К.*

Видання й статї, ширше обговорені в сїм томі:

Наукова хроніка.

Manuel d' archeologie préhistorique, celtique et gallo-romaine par Joseph Déchelette, I—II, 1910.

Історія полїтична і культурна.

M. Łodyński — Dokument „Dagome iudex" a „kwestya sardyńska" w XI wieku, 1911.

Картины церковной жизни Черниговской епархіи изъ IX-вѣковой ея исторіи, 1911.

П. Жуковичъ — Кобринскій соборъ и Торунскій сеймъ 1626 г., 1910.

— Варшавскій сеймъ 1627 года и его значеніе въ исторіи борьбы православныхъ съ уніей, 1910.

— Варшавскій сеймъ 1628 года и крушеніе уніональныхъ плановъ Мелетія Смотрицкаго, 1910.

— Вопросы о примиреніи православныхъ съ уніатами на Варшавскомъ сеймѣ 1629 года, 1910.

В. Семевскій — Кирилло-Меѳодіевское Общество 1846—47 г., 1911.

Право.

Н. Товстолѣсъ — Юридическое положеніе женщины при открытіи наслѣдства по русскому законодательству, 1910.

Ѳ. Леонтовичъ — Судъ господарей и ихъ совѣтниковъ въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи, 1909.

— Центральныя судебныя учрежденія въ Великомъ княжествѣ Литовскомъ до и послѣ Люблинской уніи, 1910.

С. Аваліани — Заслуги Ѳ. И. Леонтовича въ изученіи обычнаго права русскихъ инородцевъ, 1911.

Література.

Л. Смулка — Відродженє Галицької України і Маркіян Шашкевич, 1911.

I. Jeluk — Odrodzenie ruskiej literatury w Galicyi i Markian Szaszkiewycz, 1911.

Я. Гординьский — Невідомі писаня Маркіяна Шашкевича, 1911.

В. Радзикевич — Шашкевичева „Олена“, 1911.

Я. Ярема — Маркіян Шашкевич як лірик-поет, 1911.

О. Авдикович — Форма писань Маркіяна Шашкевича, 1911.

Ф. Колесса — Про віршову форму поезий Маркіяна Шашкевича, 1911.

Ювилейна бібліотека т. 1. Русалка Днїстрова. Вдруге видана з нагоди столїтних уродин Маркіяна Шашкевича, 1910.

В. Эрнъ — Жизнь и личность Григорія Саввича Сковороды, 1911.

Житє суспільне і культурне.

P. Dehn — Die Völker Südosteuropas und ihre politischen Probleme, 1909.

J. Schmidt — Das Deutschtum in den ostgalizischen Bezirken Dolina und Kałusz, 1911.

Siegfried — Zur Geschichte des Deutschtums in den Bezirken Stanislau, Bohorodczany und Nadwórna, 1912.

А. Куприцъ — О стеклянной и фарфоровой промышленности Волынской губерніи, 1911.

Bericht über die Tätigkeit des statistischen Seminars an der Universität Wien im Wintersemester 1906/7, 1908.